

Mer enn sol og varme
Transnasjonale norske migranter i Alicante
1965-2014

av

Ann Elisabeth Laksfoss Cardozo

Thesis submitted in fulfillment of
the requirements for degree of
PHILOSOPHIAE DOCTOR
(PhD)

Universitetet
i Stavanger

Fakultet for utdanningsvitenskap og humaniora

2018

Universitetet i Stavanger
N-4036 Stavanger
NORWAY
www.uis.no

©2018 Ann Elisabeth Laksfoss Cardozo

ISBN: 978-82-7644-760-6

ISSN: 1890-1387

PhD Thesis UiS no. 384

Og der har vi Spanjens forjættede land,
saa høit over havet det skinner,
med skum over alle de takkede skjær
og sol over alle tinder.

Wilhelm Krag (1893) *Sange fra Syden*

Forord

Gjennom doktorgradsperioden har jeg tilbrakt mye tid alene ved datamaskinen. Men selv om humanistiske fag vanligvis betyr individuelle prosjekt, opponerte min ekstroverte personlighet mot det. Fra starten definerte jeg derfor kollegaer, venner og familie til å bli en del av prosjektet mitt. Det mest lystbetonte med avhandlingsarbeidet var å bo og arbeide i Alicante med familien. Mine foreldres, manns og sønners støtte og tålmodighet har gitt livet mitt mening og avhandlingen fant til slutt sin form. Min far har korrekturlest mange versjoner av alle kapitlene og foreslått forbedringer for mange kronglete setninger. Fokus på transnasjonale forbindelser og migrasjon gjorde at jeg også har valgt å endre etternavn i løpet av stipendiatperioden.

Tusen takk til mine forståelsesfulle kollegaer på NORINT, IKS og Universitetet i Stavanger som har gitt meg mulighet til å gjennomføre studien. Takk til migrasjonsforskningsmiljøet i Stavanger og til IKS arbeidsseminar, særlig til opponentene Gunnar Nerheim (UiS) og Thomas Sundnes Drønen (VID).

Veilederne mine Nils Olav Østrem og Eva Jakobsson har vært de viktigste støttespillerne. De har holdt ut og beholdt roen. Østrem gav meg tid til å gå nødvendige runder med teksten. Jakobsson oppfordret meg til å forbedre prosaen, samt spisse og løfte frem egne argument. De har vært konstruktive og har krevd fullt fokus på sjangeren avhandling. Tusen takk til 50 prosent-seminar-opponent Steinar A Sæther (UiO) og 90 prosent-seminar-opponent Kirsten Alsaker Kjerland (UiB) for oppmuntrende innspill. Sistnevntes grundige kommentarer av hele utkastet, førte til omfattende omorganisering, substansiell avkortning av utkastet samt mye omskriving.

Av eksterne forskere må jeg først takke sosiologen Per Gustafson ved Uppsala Universitet. Hans analytiske evner, velvilje og tidligere publiseringer er forbilledlige. Han inviterte meg til seminarer og har hele tiden vært kritisk engasjert og støttende. Takk også til Anna Gavanoas, Ulrika Åkerlund, Hege H. Leivestad, Annie Woube, Göran Ryden og Ulla Börestam for innspill. Å være forskerassistent for Gustafson på EU-prosjektet: *Mobility and Inclusion in a Multilingual Europe* (MIME) (2014-2018), er lærerikt og utfordrende og har

dessuten finansiert ytterligere intervjuer i Alicante. I tillegg har jeg fått innsikt i flere lands forskningsregler og publiseringsprosesser.

Gustafson anbefalte at jeg kontaktet turistsosiologer ved Universitetet i Alicante. Geografen Tomas Mazón sendte meg bøker og inviterte meg dit. Sosiologene Raquel Huete og Alejandro Mantecón tok vel imot meg og plutselig hadde jeg fått både kollegaer og venner. Historikeren José R. Valero Escandell diskuterte intervjuguiden og var med på en 12-timers intervju-økt som fikk intervjuprosessen skikkelig i gang. Sosiologen Jesús Estevez (UA), geografen David Sempere (UA) og demografen Joaquín Recaño, Universidad Autónoma de Barcelona, samt PhD-kandidat Juan Galeano (UAB) hjalp med spansk statistikk. Geografen Joan Carles Membrado Tena (UV) støttet meg og utarbeidet lokale kart. Huete tipset om RGS-IBG konferansen (London 2013), der jeg møtte livsstilsmigrasjonsforskere. På TransMig (IMISCOE, Malmö 2015 og 2016), traff jeg migrasjonsforskere jeg hadde lest og hyggelig samtaler førte til deltakelse i en heldagssesjon om eldre migranter ved RGS-IBG (London 2016). Konferansene jeg har deltatt på har vært svært verdifulle både faglig og sosialt.

Tusen takk til alle som har bidratt – men spesielt informantene. Uten deres velvilje hadde avhandlingen blitt helt annerledes. De levendegjorde migrasjonsprosesser og resultater, og hjalp meg til å forstå transnasjonale sammenhenger mellom turisme og migrasjon i området rundt Benidorm. Alle har vært viktige, selv om ikke alt fikk plass i avhandlingen. Misforståelser og feil er kun mitt ansvar.

Tusen takk til biblioteks- og IT-ansatte ved UiS, Sjømannsmisjonen, Riksarkivet, Gunnar Strømme og Solgården, ansatte på ambassaden i Madrid, Generalkonsulatet i Alicante, de norske konsulatene i Benidorm, Valencia og Torrevieja, Fundación Betanien, DnkCB, DnsCB, Más Amigos, Sjømannskirken i Villajoyosa, Albir og Torrevieja, og kommunalt ansatte i La Nucía, Alfaz del Pi og Torrevieja. Til slutt vil jeg også takke spansk-kollegaer ved UiO Julián Cosmes Cuesta og José María Izquierdo for støtte og hjelp.

Resumen

Esta tesis doctoral investiga cómo los migrantes noruegos en Alicante (1965-2014) han mantenido redes transnacionales en ambos países. Uno de los argumentos centrales de este estudio histórico, es que los procesos europeos de integración han facilitado la migración de retirados y trabajadores de Noruega a Alicante. A través del análisis de entrevistas y documentos de varios archivos, la tesis arguye que el fenómeno de migración principalmente consiste en exportar (*out-source*) una etapa de la vida, mayoritariamente motivado por razones económicas y de salud relacionadas al clima más benévolo de Alicante. La migración está ligada al precio internacional del petróleo, que desde los años 1970s ha influenciado los salarios y el presupuesto de bienestar de Noruega. Como los salarios y las pensiones noruegas son más altos que el promedio en Alicante, los noruegos sienten que su calidad de vida en Alicante aumenta porque su capacidad de compra aumenta. Obviamente, el buen clima de Alicante influye en la salud y la calidad de vida, en comparación con los inviernos duros de Noruega. El clima también puede interpretarse como algo simbólico refiriéndose a las relaciones sociales. La migración estacional depende en gran medida de la existencia del turismo en Alicante. Primero hubo turismo y luego migración.

Un segundo argumento es que el contexto lingüístico en Alicante es muy complejo entre los habitantes y los migrantes. Aunque obviamente la comunicación a veces falla, el contexto lingüístico incluye casos en los que los noruegos (y otros extranjeros) aprenden español o valenciano (este último es más raro). Por otro lado también hay casos en los que españoles aprenden noruego, porque este lenguaje ofrece oportunidades de empleo locales. En todas partes el inglés funciona como *lingua franca*. Además, relacionado a este contexto, migrantes de países hispanohablantes que han vivido unos años en Noruega, se mudan a Alicante para trabajar con la comunidad noruega que principalmente consiste de retirados. La tesis también discute cómo los migrantes viven en Alicante y cómo manejan sus relaciones sociales. Un tema relacionado a este último aspecto, es cómo las tradiciones de enterrar/incinerar/exportar muertos y los ritos de fin de vida han cambiado en las últimas cinco décadas.

No todos los migrantes noruegos a Alicante son retirados, una buena parte son trabajadores. Principalmente personal de salud o de servicios; no obstante hay más variedad dentro de los migrantes noruegos en términos de profesión, recursos financieros (o ausencia de los mismos) y edad, de lo que se creía anteriormente. La exportación de servicios de bienestar, ha democratizado la movilidad de los noruegos en Alicante, y ha facilitado tanto la migración estacional como la más permanente. La liberalización global del espacio aéreo, de las telecomunicaciones y la posibilidad de exportar capital, han facilitado la movilidad de los noruegos a Alicante.

Concluyendo, esta movilidad se ha convertido en un símbolo de capital financiero en términos Veblenianos. Los noruegos móviles se han convertido en representantes de una clase “de tiempo libre”. A través de una cronología dividida en tres etapas, la tesis explica cómo ésta migración cambia a lo largo del período estudiado.

Palabras claves: migración, turismo residencial, estilo de vida, historia de migración, migración internacional de retirados, transnacionalismo, Alicante, Noruega.

Abstract

This dissertation explores how Norwegian migrants in Alicante (1965-2014) have maintained transnational networks in both countries. One of the central claims of this historical study is that European integration processes have facilitated retirement migration from Norway to Alicante. Through analysis of interviews and archival documents, it argues that this predominantly is an outsourcing of a life-phase, mostly motivated by economic and health reasons. This closely relates to the international oil price, which in turn influences both salaries and the welfare budget. Obviously, the mild climate influences health issues and life quality, and thus explains why this seasonal migration, closely related to tourism, takes place.

A second claim is that the language context in Alicante is complex. Even though non-communication occurs, the situation also involves Norwegians learning Spanish and Spaniards learning Norwegian. English works as a lingua franca. In addition, previous immigrants from Spanish-speaking countries to Norway, move to Alicante to service Norwegian seniors there. It also explores how migrants experience their transnational living in terms of social relations locally and how traditions related to death and burial have evolved.

A third claim is that some of the migration from Norway to Spain is work migration. Even if this mainly involves health workers, there is much more diversity within the group of Norwegian migrants in terms of careers, financial resources and age than previously believed. The exportability of welfare services has democratized this mobility and thus facilitated both seasonal and work migration. Global liberalization of airspace, telecommunications and capital export has increased mobility among Norwegians in their third age.

A fourth claim is how the mobility has become a symbol of financial capital in Veblenian terms. The mobile Norwegians have thus become representatives of a “leisure class.” Through a three-step periodization, it explains how the migration has changed over time.

Keywords: lifestyle migration, migration history, international retirement migration, transnationality, migration stories, Alicante, Norway.

Sammendrag

Avhandlingen utforsker hvordan norske migranter i Alicante (1965-2014) har vedlikeholdt transnasjonale nettverk i begge land. Ett av de sentrale argumentene i denne historiske studien er at europeiske integrasjonsprosesser har forenklet pensjonistmigrasjon fra Norge (og Nord-Europa) til Alicante. Gjennom kvalitativ analyse av intervjuer, litteratur og arkiv-kilder konkluderes det med at fenomenet hovedsakelig dreier seg om en utkontraktering (*outsourcing*) av en livsfase (den 3. alder), mest av økonomiske og helsemessige grunner. Fenomenet slik det fremstår historisk fra midten av 1970-årene til 2014 er sterkt forbundet til svingninger i oljeprisen, som igjen påvirket både norske lønninger og det norske velferdsbudsjettet.

Det er åpenbart at det milde klimaet langs Middelhavet påvirket både helse og livskvalitet generelt. Etter at Alicante ble en turistdestinasjon tok det ikke lang tid før nordmenn kjøpte feriehus der. Slik sett er denne sesongmigrasjonen svært tett forbundet til turisme.

Avhandlingen hevder dessuten at språksituasjonen i Alicante er svært kompleks. Selv om misforståelser og manglende kommunikasjon mellom for eksempel nordmenn og spanjoler forekommer, finnes det også mange nordmenn som prøver å lære spansk. Det finnes også spanjoler som lærer seg norsk. Engelsk brukes til tider som et *lingua franca* for alle som oppholder seg i Alicante. I tillegg er det slik at på grunn av språkbarrieren mellom spansk og norsk, så flytter tidligere spanskspråklige migranter til Norge til Alicante for å betjene norske pensjonister der. Avhandlingen utforsker også hvordan migranter utvikler og lever en transnasjonal livsstil i forbindelse med lokale sosiale relasjoner. I tillegg har avhandlingen analysert hvordan tradisjoner relatert til død og begravelse har utviklet seg.

En tredje påstand er at noe av migrasjonen fra Norge til Spania er arbeidsmigrasjon. Selv om dette hovedsakelig gjelder helsearbeidere, er det betydelig variasjon blant yngre nordmenn som flytter til Alicante i forhold til karrierer, økonomiske ressurser og alder. Eksisterende forskningslitteratur har underkommunisert arbeidsaspektet av norsk migrasjon til Alicante. Mulighetene for å eksportere velferdstjenester har demokratisert mobiliteten og ført til økning både med hensyn til sesong- og arbeidsmigrasjon. Global

liberalisering av luftrommet, telekommunikasjoner og mulighetene for å eksportere kapital har også forenklet mobilitet blant nordmenn, særlig i den tredje alder.

En fjerde påstand er at mobilitet har blitt et symbol på økonomisk kapital i veblensk terminologi. Den mobile nordmann er derfor representativ for «fritidsklassen». En tredelt periodisering forklarer hvordan denne migrasjon har endret seg gjennom perioden.

Nøkkelord: livsstilsmigrasjon, migrasjonshistorie, IRM-migrasjon, transnasjonalitet, Alicante, Norge.

Innhold

FORORD	IV
RESUMEN	VI
ABSTRACT	VIII
SAMMENDRAG	IX
LISTE OVER FIGURER	XV
LISTE OVER BILDER	XV
LISTE OVER TABELLER	XVII
FORKORTELSER	XIX
1 INNLEDNING	1
NORDMENN I ALICANTEPROVINSEN 1965-2014	1
PROBLEMSTILLING	6
HISTORIE OG MIGRASJONSTEORI.....	6
<i>Transnasjonale studier</i>	11
<i>Migrasjonsforskning i Norge</i>	13
TURISME OG MIGRASJON: BEGREPER OG KATEGORIER	15
SAMMENHENGER MELLOM TURISME OG MIGRASJON.....	21
FORSKNING PÅ PENSJONIST- OG LIVSSTILMIGRASJON	25
<i>Norsk forskning på migrasjon til Spania</i>	31
METODER OG KILDER	34
<i>Transnasjonal metode</i>	35
<i>Komparasjon</i>	40
<i>Kilder</i>	43
AVHANDLINGENS OPPBYGGING	53
2 ALICANTE	55
UNDERSØKELSESMOMRÅDET.....	55
OM DEN SPANSKE TURISTMODELLEN	56
<i>Provisjonsbasert økonomi</i>	59
<i>Demografiske endringer i Alicante og særlig Alfaz del Pi</i>	61
<i>Konsekvenser av turisme</i>	70
DE NORSKE KONSULATENE	78

	<i>Konsulatet i Benidorm</i>	80
	<i>Utvikling av norske konsulater i Alicante</i>	84
	KONKLUSJON	85
3	NORSK VELFERD, TURISME OG MIGRASJON TIL ALICANTE	87
	VELFERDSSTATEN OG EUROPEISERING	87
	VELSTANDSUTVIKLING I NORGE	95
	TURISME OG TRANSPORT	101
	MIGRASJONSLANDET SPANIA	104
	MIGRASJON FRA NORGE TIL ALICANTE: TRE PERIODER	106
	<i>Pionertiden (1965-1987)</i>	107
	<i>Nedgang (1988-1994)</i>	112
	<i>Europeisk velferd og eiendom (1995-2014)</i>	115
	KONKLUSJON	116
4	TRANSNASJONALE SPRÅK I ALICANTE	119
	SPRÅKSITUASJONEN I ALICANTE	121
	<i>Flerspråklige samfunn og språkbarrierer</i>	124
	<i>Om migrasjon og navn</i>	125
	ALFAZ DEL PI EN FLERSPRÅKLIG KOMMUNE	130
	INDIVIDER OG SPRÅK	131
	<i>Om migrasjon og språk</i>	135
	<i>Sesongmigranter (pensjonister) og språk</i>	136
	<i>Migranter og språk</i>	139
	NORSKE INSTITUSJONER OG SPRÅK	145
	<i>Flerspråklig helse- og eldreomsorg</i>	148
	<i>Språk som barriere</i>	151
	NORSK SPRÅK SOM KULTURELL KAPITAL I ALICANTE	153
	<i>Norske migranters kollektive referanser</i>	155
	<i>Nyheter på norsk</i>	157
	KONKLUSJON	160
5	TRANSNASJONALE LIV I ALICANTE	163
	TRANSNASJONALE FAMILIER	163
	<i>Flytting, familie og tilhørighet</i>	164
	HELSE I ET TRANSNASJONALT PERSPEKTIV	176
	<i>Solgården</i>	183

	<i>Transnasjonale aspekter på Solgården</i>	193
	KONKLUSJON	197
6	TRANSNASJONALE NORSK-SPANSKE KLUBBER, SKOLE OG KIRKE I ALICANTE	201
	NORSKE KLUBBER	203
	TRANSNASJONAL UTDANNING	212
	TRANSNASJONAL RELIGION	216
	<i>Sjømannsmisjonens turistkirke</i>	219
	<i>Norske kirker i Alicante</i>	221
	<i>Transnasjonal død og begravelser</i>	223
	KONKLUSJON	232
7	ØKONOMISKE ASPEKTER AV TRANSNASJONAL MIGRASJON FRA NORGE TIL ALICANTE	237
	PIONERTIDEN (1965-1987).....	238
	<i>Mangesylere</i>	238
	<i>Verdien av frivillighet</i>	243
	NEDGANG (1988-1994)	245
	<i>Oljenedtur, EU og færre nordmenn</i>	248
	<i>Endring og innflytting</i>	252
	<i>Skatt</i>	254
	MER VELFERD OG EIENDOM (1995-2014)	259
	<i>Eiendomsmarkedet og relaterte tjenester</i>	260
	<i>Fra billige pesetas til dyrere euro</i>	262
	<i>Om lover og regler</i>	265
	KONKLUSJON	266
8	MER ENN SOL OG VARME	271
	ØKONOMISKE ASPEKTER	273
	SPRÅK OG KULTUR	276
	VELFERDSSTATEN, TILHØRIGHET OG INTEGRASJON	277
	KONSEKVENSER FOR SPANSKE KYSTKOMMUNER	279
	TRANSNASJONALE LIV OG TRANSNASJONAL DØD I ALICANTE	281
	ALICANTES FUNKSJON FOR NORDMENN.....	283
	VEDLEGG, KILDER OG LITTERATUR	287
	VEDLEGG I	288

<i>Graf som viser oljeprisen i dollar fra 1971 til 2016</i>	288
VEDLEGG II	289
<i>Kart over registrerte nordmenn og svensker i Alicante 2015</i>	289
VEDLEGG III	291
<i>Demografi</i>	291
VEDLEGG IV	298
<i>Om skillet mellom migrasjon og turisme</i>	298
VEDLEGG V	299
<i>Tillatelse fra forlaget Springer, ref. tabell på side 23</i>	299
VEDLEGG VI	301
<i>Fast eiendom i utlandet. Kilde: SSB</i>	301
VEDLEGG VII	305
<i>Navn på noen gater og bedrifter/organisasjoner</i>	305
KILDER OG LITTERATUR	308
KILDER	308
<i>Utrykte kilder</i>	308
<i>Trykte kilder</i>	312
<i>Offentlig norske og spanske dokumenter</i>	317
<i>Skjema for samtykke</i>	322
<i>Liste over informanter (yrke, titler, dato og sted)</i>	324
<i>Godkjenning av norsk samfunnsfaglig datatjeneste AS</i>	327
LITTERATUR OG NETTSTEDER	330

Liste over figurer

- Figur 1 Kart over Alicanteprovinsen med de mest populære norske bostedene.
Kilde: Geografen Joan Carles Membrado Tena, Universitat de València.5
- Figur 2 Modell av forholdet mellom turisme og migrasjon. Kilde: Hall og Williams (2002), 9. Gjengitt etter tillatelse fra forlaget, se vedlegg V, side 299. 23
- Figur 3 Oversikt over trafikken fra norske flyplasser til ALC i prosent. Kilde: AENA. 103
- Figur 4 Kart av Villajoyosa med boligfelt der nordmenn bodde fra 1960-tallet.
Kilde: Geografen Joan Carles Membrado Tena, Universitat València. 110
- Figur 5 Besøk og estimer av antall nordmenn (kort/lang tid) Kilde: Sjømannsmisjonen, 2014. 219

Liste over bilder

- Bilde 1 Jon Rokk solgte hus gjennom annonser. Kilde: *Aftenposten* 09.09.1967, 26. 109
- Bilde 2 Anne Grete Sirevaag (t.v.) og Erna Marøen (t.h.) flyttet til Alfaz på slutten av 1980-tallet. Bildet er tatt sommeren 2016. Kilde: Anne Grete Sirevaag. 113
- Bilde 3 Fra området El Paraíso, Villajoyosa. Kilde: Eget foto. 129
- Bilde 4 Dr. Hjelset brukte både navn og flagg på sin Clínica Noruega. Kilde: egne foto. 130
- Bilde 5: Sigrid og Pedro Delso som samer i Benidorm (udatert) og med Høyre-politikeren Kaci Kullman Five som besøkte Alfaz i valgkampen i 1994. Kilde: Sigrid Delso. 140

Bilde 6 Harald Meinhardt og Norah foran El Vikingo under VM i fotball, 1982. Kilde: DnkCB.	143
Bilde 7 Eric Svanberg foran bedriften sin. Kilde: <i>Spaniaavisen</i> 05.11.2010. T.h. Fire generasjoner i Alicante. Kilde: <i>Spaniaavisen</i> , 17.07.2008.....	156
Bilde 8 Et postkort av et nyåpnet El Vikingo og t.h. Samme bygg 2013. Kilde: DnkCB/eget bilde.	156
Bilde 9 La Nucía kommune laget nyhetsbrev på spansk, engelsk, tysk, fransk og nederlandsk. T.h. Aviser på baren Barbacoa i Albir på nederlandsk, spansk og norsk. Kilde: Egne foto.....	159
Bilde 10 17. mai tog til Minnekirken i 1975. Kilde: DnkCB.....	186
Bilde 11 Minnekirken med palmer foran. Kilde: Eget bilde.....	193
Bilde 12 Logoen til DnkCB tegnet av Mia Søreide. Kilde: DnkCB.....	203
Bilde 13 Minnekirken i Villajoyosa. En norsk arkitekt ble inspirert av det han kalte «spansk skikk» Kilde: eget foto.	217
Bilde 14 T.v. graven til Sonja Wigert von Holstein-Rathlou t.h. Thor Sønsteby. Kilde: egne foto	224
Bilde 15 Graven til Christian Mathisen fra 1974.....	225
Bilde 16 Graven t.v. er et minne fra AHN, den t.h. er gitt av spanske og norske venner i Alfaz del Pi (de avdøde er norske eller svenske). Kilde: egne bilder.	225
Bilde 17 Grav med flere former for ø. Kilde: eget foto	226
Bilde 18. Graven til Jon Rokk i Villajoyosa. Kilde: Egne foto.	230
Bilde 19 Bilde av en annonse for El Vikingo, i <i>CBN</i> 02.12.1977.	242
Bilde 20 Reklame for Kredittkassen i Ålesund. Kilde: <i>Skandinavisk Journal</i> , 28.10.1987.	248

Bilde 21 Ansatte ved Dracomar protesterte ved fabrikken. Kilde: <i>Información</i> , 24.09.1991, 9.	250
Bilde 22 Annonse for eiendomsfirmaet <i>Agencia España</i> . Kilde: <i>Skandinavisk Journal</i> 14-27.11.1989.....	252
Bilde 23 José Diaz har laget en modellstavkirke som står utstilt på Solgården. Kilde: Eget foto.....	254
Bilde 24 Reklameplakat for norskkurs ved Nordic Senter i Alfaz. Kilde: Siri Lund.....	264

Liste over tabeller

Tabell 1 Nordmenn i Alicante.	21
Tabell 2 Antall millioner turister til Spania fra 1961 til 2011. Kilde: Varelo (1989), 632-3 og INE.....	58
Tabell 3 Oversikt over utenlandske innbyggere i Alicanteprovinsen i 2004. Kilde: INE, utarbeidet av Andreas Huber, i Mazón og Aledo, 2005, 329.	63
Tabell 4 Befolkningstallet i utvalgte kommuner i Alicante. Kilde: INE 2014 og poblaciones de hecho desde 1900-1991.....	63
Tabell 5 Norske borgere i området rundt Benidorm 1974-1996. Kilder: Konsulatrappoter fra Benidorm, sjømannsprest-rappoter og INE.....	68
Tabell 6 Antall nordmenn i Benidorm området 1999-2014. Benidorm-området (B), Fastboende (FB) Kilde: Konsulatrappoter, Sjømannsprestrappoter og INE.....	69
Tabell 7 Oversikt over lovlig kapitaleksport til kjøp av bolig i utlandet. Kilde: VG 1968-1978.....	98

Tabell 8 Lisenser fra Norges Bank til kjøp av bolig i utlandet på 1980-tallet. Kilde: Hallstein Myklebost 1989 med data fra Norges Bank og VG 30.03.1976, 15.	99
Tabell 9 Antall passasjerer fra norske flyplasser til Alicante, El Altet 2003- 2010. Kilde: AENA	103
Tabell 10 Dødsfall og hjemsendelse av bårer fra Benidorm. Kilde: konsultrapporter 1971-1994.....	229
Tabell 11 dødsfall, bårer sendt til Norge 1999-2011. Kilde: Årsrapporter fra kons. i Benidorm.....	229

Forkortelser

AA	= Anonyme Alkoholikere
AELC	= Ann Elisabeth Laksfoss Cardozo
AENA	= Aeropuertos españoles y navegación aérea (spansk luftfartstilsyn tilsvarer AVINOR)
AFP	= Avtalefestet pensjon
AHN	= Asociación Hispano-Nórdica
ALC	= Alicante (og flyplasskoden)
Alfaz	= Alfaz del Pi
Ap	= Arbeiderpartiet
CAN	= Centro Asistencial Noruego (Bærumshjemmet i Altea)
CBN	= Costa Blanca News (engelskspråklig avis i Benidorm)
CC.VV	= Comunidad Valenciana
BEdC	= Banco Español de Crédito
BFD	= Barne- og Familiedepartementet
BOE	= Boletín Oficial del Estado (statlig organ for offentliggjøring av lover etc.)
DnkCB	= Den norske klubben Costa Blanca (norsk klubb i Alfaz)
DnsCB	= Den norske skolen Costa Blanca (norsk skole i Alfaz)
EF	= Det europeiske fellesskap
EU	= Den europeiske union (fra 1993)
EØS	= Det europeiske økonomiske samarbeidsområde (1992)
FIPE	= Fundación instituto de propietarios extranjeros (boligeierforening for utlendinger dannet av Per Svensson)
FrP	= Fremskrittspartiet
HCB	= Hospital Clínica Benidorm
HELFO	= Helseøkonomiforvaltningen (fra 2009 v/Helsedirektoratet)
HVPU	= Reform der helsevernet for psykisk utviklingshemmede ble desentralisert (og sentralinstitusjoner lagt ned) fra 1988.
INE	= Instituto Nacional de Estadística (nasjonalt statistikkbyrå)
IRM	= International Retirement Migration
KrF	= Kristelig Folkeparti
LM	= Lifestyle migration
NAV	= Ny arbeids- og velferdsforvaltning
NLM	= Norsk Luthersk misjonssamband
NMS	= Det norske misjonsselskap
NOK	= Norske kroner
NOVA	= Norsk institutt for oppvekst, velferd og aldring
NRF	= Norges Revmatikerforbund

NSD	= Norsk samfunnsfaglig datatjeneste
NTB	= Norsk Telegram Byrå
PP	= Partido Popular (det spanske konservative partiet)
PSOE	= Partido Socialista Obrero Español (det spanske Ap)
RGS-IBG	= Royal Geographical Society- Institute of British Geographers
RTVE	= Radio Televisión Española (spansk offentlig rikskringkaster)
SHD	= Sosial- og helsedepartementet
SKUT	= Svensk kirke i utlandet
SSB	= Statistisk Sentralbyrå
UA	= Universidad de Alicante (Universitetet i Alicante)
UAB	= Universidad Autónoma de Barcelona (Det autonome universitetet i Barcelona)
UD	= Utenriksdepartementet
UFD	= Utdannings- og Forskningsdepartementet
UGT	= Unión General de Trabajadores (fagforening tilknyttet PSOE)
UiS	= Universitetet i Stavanger
UV	= Universitat de València (Universitetet i Valencia)
VFR-migrasjon	= Visiting Friends and Relatives som migrasjon
VFR-turisme	= Visiting Friends and Relatives som turisme

1 Innledning

Nordmenn i Alicanteprovinsen 1965-2014

Det var så billig den gangen at det ikke var til å tro! [...] Vi kjøpte alt mellom himmel og jord av grønnsaker og frukt - og det ble aldri mer enn 10 kroner.¹

Og så bor man så billig. Vin-bilen som kommer hver mandag, selger rødvin for 2-3 kroner kaggen (2,5 liter).²

Spania er pensjonistenes paradys, særlig etter den nye avtalen mellom Spania og Norge som gjør at pensjonistene betaler skatt hvor de har sitt domisil.³

Alle kroniske syke, alle invalider skulle bort fra Norge i vinterhalvåret.⁴

Jeg er frisk som en fisk – men jeg har leddgikt.⁵

Sitatene over gir et innblikk i nordmenns jakt på et bedre liv i Alicanteprovinsen i Spania. Selv om alle har individuelle motiv, deler de også fellestrekk med andre migranter, uansett alder, opprinnelse og økonomi. De ønsket seg ganske enkelt et bedre liv. Jeg kommer til å argumentere for at den viktigste drivkraften for disse nordmennene var bedre helse, et varmere klima og en romsligere økonomi. I avhandlingen diskuterer jeg hvordan fenomenet nordmenn i Alicante oppstod. Jeg drøfter utviklingen av norske organisasjoner, bedrifter og institusjoner i Alicante og analyserer dessuten den tette forbindelsen til norsk økonomi i tiden fra 1965 til 2014.

Avhandlingen speiler norske og europeiske debatter om migrasjon og forholdet mellom innvandrere og samfunn. Den omfatter aspekter som språk, etniske

¹ Sitatene er hentet fra intervju med Turid Kindem, Torrevieja, 13.06.2013, om markedet i Benidorm i 1968.

² Reidun Kvaale, «Den «lykkelige gaten» i Alfaz del Pi,» *A-magasinet*, 08.06.1968, 12, 13, 30.

³ Veronica Hartmann Johansson, «Maurernes konge er nordmann!», *Aftenposten*, 26.06.1965, 2. Jon Rokk fortalte om lavere skatter i Spania.

⁴ «Som et nytt menneske etter opphold i Syden,» *Aftenposten*, 09.06.1966, 5. Om å ha multipel sklerose og overvintre i Benidorm.

⁵ Anonymisert kilde som flyttet til området i 1968.

klubber, religion og utdanning. Det er estimert at omtrent 50 000 nordmenn bor deler av eller hele året i Spania. Flere tusen andre bor i Sverige, Tyrkia og Thailand. Det har ført til transnasjonale bomønstre og nye sosiale omgangsformer, samt nye problemstillinger for individer, kommuner og stater.

Avhandlingens perspektiv er flere. Det er samtidig samtidshistorie, norsk utvandringshistorie, spansk lokalhistorie og europeisk integrasjonshistorie. Hovedintensjonen er å forstå transnasjonale miljøer på Costa Blanca. Jeg har undersøkt transnasjonale prosesser i norske nettverk, organisasjoner og institusjoner. Videre har jeg belyst hvordan språk, økonomi og norske institusjoner har påvirket utviklingen av transnasjonale rom.

Fenomenet er en del av en europeisk trend. Nordmenn begynte å flytte til Spania etter at briter, tyskere og svensker hadde begynt med det. Nordeuropeere i Alicante var først turister og så migranter. Det gjaldt særlig pensjonister, men også yngre familier som levde av å betjene pensjonistenes behov. I forlengelsen av turismen åpnet det seg et eiendomsmarked. Benidorm var en populær charterdestinasjon fra 1960-årene, og det var i og rundt denne byen at det etablerte seg migrasjon. Snart kom det nordeuropeiske klubber og servicetilbud og fra 1970-årene dessuten skoler, kirker og flere helsetilbud. Godt klima alene forklarer verken omfanget eller utviklingen av antall nordmenn i Alicante. Migrantere fikk besøk av familie og venner. Noen av disse turistene ble så selv migranter. De fleste migrantene returnerte til Norge etter hvert som de trengte mer omsorg. Flyttingen frem og tilbake over tid omfattet tusenvis av nordmenn. Avgjørende for at nordmenn har bosatt seg akkurat der har konkrete historiske grunner. Ferievaner og eiendoms-markedsføring, økonomiske konjunkturer, samt norskspråklig helsetilbud, skoler og kirker har også bidratt til valget av bosted.

I Alicante utviklet det seg derfor et symbiotisk forhold mellom turisme og migrasjon over tid. Turismen tiltrakk migranter som leverte varer og tjenester til førstnevnte. Det er derfor vanskelig å skille turisme fra migrasjon. Spanske og norske myndigheter har hatt en maksimumsgrense for turistopphold på tre måneder. En stor andel av norske turister i Alicante disponerte ferieboliger som i perioder av året og/eller livet ble hovedboligen. Mange pensjonister oppholdt seg i Spania lenger, og var derfor *de facto* migranter, men registrerte seg ikke som boende der. Andre, som i en periode hadde vært migranter, ble

returnmigranter og flyttet tilbake til Norge. Det var flytende overgang mellom turisme og migrasjon. De var altså turister i perioder og migranter i perioder. Siden fenomenene fletter seg i hverandre over tid, er det en viktig grunn til at avhandlingen gir turisme en fremtredende plass.

Da jeg begynte å intervju nøkkelinformanter kom det raskt frem en motivasjon om å snakke positivt om dem som hadde flyttet til Spania. Bakteppet var blant annet de mange negative presseoppslagene om nordmenn i Spania som solte seg, bare snakket norsk og drakk mye alkohol. Norske mediebilder om nordmenn i Spania har vært ensidige og bastante. Enten har de overkommunisert «det gode liv»: evig ferie i egen bolig med badebasseng. Eller så har det vært skandaleoppslag om alkoholmisbruk, barnevern og svindel. Alle mine informanter kommenterte negative oppslag som var vanlige allerede fra begynnelsen av 1970-tallet, men som etter år 2000 ble årvisse fenomen.⁶ Ledere i de norske miljøene hadde mest å tape på negative presseoppslag. Konsulen i Benidorm Jens K. Grüner-Hegge reagerte kraftig på de systematisk negative oppslag. Han fikk da også erstatning for et ærekrenkende oppslag publisert i et norsk ukeblad:⁷

Journalister som foretar hastige streiftog paa 2-3 dagers varighet gjør overfladiske observasjoner og har en tilbøyelighet til aa sensasjonfarge reportasjen. Dette har gitt støtet til spekulasjoner og negative holdninger [...] Det norske samfunnet her ser det som sin oppgave aa verne om de verdier som er skapt: skole, kirke, klubb, sosionomtjeneste, diakontjeneste, legesenter, [...] pasientvenntjeneste, spraakkurs, reisevirksomhet, avis etc.⁸

⁶ Nesten hver sommer, særlig fra 1980-årene kom det lignende oppslag i norske aviser og radio/tv. De gikk ut på at en journalist/ferievikar/frilanser intervjuet noen nordmenn i Alicante som ikke snakket spansk, og skrev om deres mangel på integrasjon. For mer se: Ragnhild D. Aandstad, «Fra ferie til hverdag: norske barnefamilier i Alfaz del Pi» (MA, UiO, 2007), 47, «redselen for negativ omtale blant informanter»; Kristin Bergundhaugen, «Ta det litt tranquilo. En studie av liminalitet, ferierom og den norske velferdsstaten i Alfaz del Pi» (MA, UiO, 2007), 182; Line Foss, «Ingen vei tilbake? En studie av hverdagsvirkelighet og identitet blant norske pensjonister i Marbella, på Costa del Sol» (MA, UiO, 2002), 139; May Hennie Kristensen, «Et lite stykke Norge i Spania» (MA, UiO, 2005), 167-68.

⁷ Håkon Letvik, «Æreskrenkelse kostet 385 000,» *Aftenposten*, 19.08.1993, 3.

⁸ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Kons. i Benidorm: Årsrapport 1992, vedlegg 4.

Informantene mente at de generelle beskyldningene om moralsk forkastelig oppførsel var urettferdige og ensidige. Flere informanter mente at de som utvandret ikke hadde noe talerør og at norske medier hadde all definisjonsmakt. Medieoppslagene foretrakk det aparte og harselerende med sesongmigrantene, uten å vise mangfoldet både alders-, yrkesmessig og med hensyn til politiske og religiøse verdier.⁹ Medieoppslagene var en grunn til at medlemmer i Den norske klubben Costa Blanca (DnkCB) satte i gang med et «bygdebokprosjekt» hvor medlemmene selv skulle fortelle om egne erfaringer.¹⁰

Et mål med avhandlingen har vært å synliggjøre kompleksiteten i migrasjon gjennom en studie av transnasjonale bånd mellom nordmenn som bor i Spania og familie, venner, klubber, institusjoner og den norske stat. Migrasjon er nemlig mye mer enn innvandring til Norge. Og utvandring fra Norge er mye mer enn utvandringen til Amerika – her er det nordmenns utvandring til Spania. Et annet mål for avhandlingen har vært å synliggjøre migrantene. Jeg bruker bare fullt navn på de av mine informanter som jeg har fått tillatelse fra. Noen har bedt om anonymitet og unntaksvis har jeg i etterkant anonymisert enkelte utsagn for å skjerme informanten/familien/ettermålet.

⁹ Gudmund Hernes, «Et Disneyland i Spania,» *Morgenbladet*, 10.09.2010. Hernes skrev et svar til Frps Christian Tybring-Gjedde som beskyldte Aps innvandringspolitikk for å ha «marginalisert norsk kultur» i et «Disneyland» av flerkulturelle. Hernes forenklet nordmenn i Spania til Frp-velgere, som levde på norsk uten å lære spansk; Alexandra Beverfjord, «Nybyggerne,» *Dagbladet*, 09.02.2002 <<http://www.dagbladet.no/magasinet/2002/02/09/311473.html>>lastet ned 09.09. 2014.

¹⁰ Intervju med Siri Lund, Alfaz, 25.06.2013. Spørreskjemaer ble sendt til ca. 1100 medlemmer (30 svar). Dugnadsarbeidet ble arkivert på grunn av manglende ressurser.

Figur 1 Kart over Alicanteprovinsen med de mest populære norske bostedene. Kilde: Geografen Joan Carles Membrado Tena, Universitat de València.

Avhandlingens geografiske fokus er området som turistnæringen og de fleste nordeuropeere kaller Costa Blanca nord.¹¹ I sentrum ligger Alfaz del Pi, La Nucía og Villajoyosa, nabokommuner til Benidorm. Geografisk og politisk kalles området for Marina Baja på spansk. Den geografiske avgrensingen til området rundt Benidorm i Alicante-provinsen skyldes blant annet at jeg lokaliserte kilder om norsk helse-, pensjonistturisme og migrasjon helt fra 1960-årene der.

I dette første kapitlet avgrenses studien i tid og sted. Kilder, teorier og metode diskuteres. Problemstillingen og begreper presenteres. Tidligere forskning på feltet drøftes og avhandlingens oppbygging beskrives.

¹¹ Costa Blanca betyr den hvite kysten og er et begrep som brukes innen turisme om kysten i Alicante. Fokusområdet ligger geografisk nordøst for Alicante by. Det bor også mange nordmenn sør for Alicante rundt Torrevieja.

Problemstilling

Britisk og nordisk forskning om migrasjon til Spania har hovedsakelig bestått av fenomenologiske studier og kvalitative stillbilder på individnivå (mikro). I denne avhandlingen undersøker jeg i stedet transnasjonale prosesser og bånd i et tidsperspektiv og utarbeider samtidig en periodedelt kronologi, som synliggjør endring og kontinuitet i nordmenns migrasjon til Alicante. I avhandlingen argumenterer jeg for at denne migrasjonen er en del av et større migrasjonssystem fra Nord til Sør-Europa.

Jeg analyserer et mangfold av transnasjonale forbindelser mellom norske sesong- og heltidsmigranter i utvalgte etniske klubber, skoler, kirker og helseinstitusjoner i Alicante og deres nettverk i det norske samfunn. Jeg undersøker hvordan et lite norsk miljø vokste seg større og mer stabilt gjennom institusjonsbygging. Dermed fokuseres analysen på et meso-nivå, som er et mer kollektivt mellomnivå mellom mikro og makro-nivå, med fokus på norsk-spanske institusjoner og klubber i Alicante. For å belyse disse overgripende spørsmålene skal jeg konkretisere studien til mer avgrensede spørsmål i avsnittene under.

I migrasjonsstudier vektlegges ofte migrantenes tilgang på arbeid, helse- og velferdsgoder. Hvilken rolle har dette hatt for norske migranter i Alicante? Har norsk velferdsfinansiering av skoler, kirker og sykehjem vært en pådriver for økt migrasjon? Har det resultert i framveksten av en etnisk enklave? Har det medført mindre insentiv til lokal integrering? Jeg undersøker også om den norske velferdsstatens rolle i migrasjonen fra Norge til Spania har ført til flere migranter, eller om nye grupper kunne emigrere. Andre aspekter som omhandler arbeid, er spørsmålet om denne migrasjonen har skapt arbeidsplasser lokalt i Alicante? I tilfelle ja, handler dette i hovedsak om stillinger for nordmenn eller arbeider også andre migranter og lokalbefolkningen på norske institusjoner? I min diskusjonen om arbeid omfattes både betalt og frivillig arbeid i ulike sektorer. Hva har arbeid blant nordmenn i Alicante betydd?

I migrasjonsstudier påpekes det ofte at språk er en barriere for integrasjon i destinasjonslandene. De transnasjonale nettverkene har gitt muligheter for språklige fellesskap blant migranter i Alicante. Jeg undersøker hvilke språk

som ble brukt og hvilken rolle språkkunnskaper har spilt i forbindelse med migrasjon til Alicante. Hva har spansk språkbeherskelse betydd for enkeltindivider, klubber og institusjoner? Har området rundt Benidorm tiltrukket seg grupper av nordmenn på grunn av norskspråklig infrastruktur? Kan dette derfor kalles kjedemigrasjon? Og har det i så tilfelle handlet om felles språk, et opprinnelig hjemsted, familierelasjoner, yrker eller tilknytning til velferdsstaten gjennom opparbeidete rettigheter?

Et annet aspekt av transnasjonale bånd kan observeres gjennom sosiokulturelle aktiviteter. En av disse er religiøse menigheter. Hvilken rolle har norske religiøse organisasjoner hatt i mangfoldet av transnasjonale bånd blant norske migranter i Alicante? Har eksempelvis ritualer i forbindelse med sykdom, død og begravelse endret seg som en konsekvens av en transnasjonal livsstil?

Selv om jeg tidligere i problemstillingen har forklart at hovednivået er meso, (mellomnivået), så har også makro, det vil si det nasjonale og overnasjonale nivået også påvirket migrasjonen fra Norge til Spania. Herunder vil det være sentralt å undersøke om den Europeiske Union har spilt en rolle for norske migranter. Selv om Norge ikke er medlem av EU, har europeiske integrasjonsprosesser påvirket migrasjon innad i Europa. Hvilke konsekvenser fikk overstatlige organisasjoner/avtaler som EU/EØS for norske migranter i Alicante? Her utforskes fri-flyt av personer, reglene for å søke arbeid og prinsippet om portabilitet, nemlig at individet kan ta med seg opparbeidete rettigheter fra et land til et annet. På hvilke måter har europeisk integrasjon påvirket norske migranternes muligheter til å arbeide i Spania?

Andre økonomiske faktorer på mikronivå som prisnivå, kjøpekraft og muligheter til inntekt har ofte stor betydning for når og hvordan individer flytter. Jeg har derfor undersøkt hvordan forhold i spansk økonomi (turisme, pesetas/euro/skatt) og norsk økonomi (oljeprisen/kroneverdien/skatt) kan ha påvirket migrasjonen gjennom perioden.

Tilgang på kilder har satt rammene for geografisk og tidsmessig avgrensning. Institusjoner som Solgården, den norske skolen (DnsCB), den norske klubben (DnkCB) har dokumenter og arkiv. Siden et rikt kildemateriale indikerer at turistrelatert sesongmigrasjon fra Norge til Alicante var godt etablert fra 1965, begrenser jeg avhandlingsperioden bakover i tid til dette året. Har antall

nordmenn i Alicante vokst kontinuerlig eller har det vært variasjon? Spansk befolkningsstatistikk fra det spanske INE, tyder på at antallet registrerte norske migranter har variert og gikk kraftig ned i flere omganger, senest i 2014. Derfor avgrenses avhandlingen til tiden fra 1965 til og med 2014.

Historie og migrasjonsteori

Teoriene som ligger til grunn for avhandlingen er hentet fra historie, sosiologi, antropologi og geografi. Samfunnsvitere har ofte et ambisiøst forhold til teori og generaliseringer, mens historikere ofte har hatt fokus på det særskilte og utvikling over tid.¹² Avhandlingen tilstreber derfor en dialog mellom historikere og samfunnsvitere om turistrelatert migrasjon.

Temporære aspekter har lagt føringer for analysen av fenomenet. Temporalitet brukes både teoretisk og metodisk, ved å ramme inn studien i en temporær kontekst, samt å utvikle en periodisering som bygger på de viktigste økonomiske og kulturelle faktorene som har påvirket transnasjonal migrasjon fra Norge til Alicante. Å avgrense og arbeide historisk fra da-til-nå er spesifikt for historikere. Migrasjonshistoriker Donna Gabaccia mener at tidsperspektivet, temporalitet og periodisering er migrasjonshistorikers bidrag til migrasjonsstudier: «Time matters analytically» og: «[...] historians challenge ahistorical theorizations of migration's causes and consequences».¹³ Om tidens betydning i migrasjonsprosesser fjernes, svekkes forklaringer om utvikling, sammenhenger og årsaker. Mens de fleste informantene presenterte fenomenet som lineært og stadig voksende i omfang, tyder utviklingen før 1996 og etter 2014 på at det ikke alltid stemmer.

I avhandlingen sammenlignes altså prosesser over tid og mellom grupper som kan styrke forklaringene i denne historiske studien.¹⁴ Samtidig kan både forutsetningene og premissene for forskningen bli mer transparente og kommunikasjonen med samfunnsforskere bedres. Migrasjonsforskere

¹² Peter Burke, *History and Social Theory* (Ithaca: Cornell University Press, 1993), 3.

¹³ Donna Gabaccia, «Time and Temporality in Migration Studies,» i *Migration Theory. Talking across Disciplines*, red. Caroline B. Brettell og James F. Hollifield (New York: Routledge, 2015), 39.

¹⁴ Knut Kjeldstadli, «Nytten av å sammenlikne» i *Tidsskrift for samfunnsforskning* (1988): 435, 38.

sammenligner ofte migranter fra et land til flere steder i et land, til flere land, eller fra flere land til et sted.¹⁵ Forskjellige levemåter sammenlignes, og implisitt sammenlignes et «før og etter» migrasjonen. Sammenligning motvirker tendensen til å konkludere at et fenomen er eksepsjonelt ut ifra et begrenset materiale og kan bedre forutsetningene for å konkludere om det generelle og det spesielle.¹⁶ I min studie sammenlignes nordmenn i Alicante-området med andre nasjonalitetsgrupper som nederlendere, briter, tyskere og svensker i samme området.

Bruk av teori innen historiefaget foregår ofte i en metodisk kontekst som diskusjoner om temporalitet og komparasjon. Selv om historikere vanligvis søker kausalitet og konsekvenser gjennom konkrete eksempler, har jeg likevel valgt å inkludere en geografisk modell. Den visualiserer utviklingen av det symbiotiske forholdet mellom turisme og migrasjon over tid. Modellen på side 23, viser hvordan produksjonsbasert og forbruksbasert migrasjon er forbundet i en globalisert tid.

Innenfor migrasjonsteori har en forutsatt at kapitalisme og globalisering har påvirket flyttemønstre de siste 200 årene.¹⁷ Migrasjon dreier seg imidlertid ikke bare om økonomi, men også om kultur. Dirk Hoerder mener at migrasjon er en naturlig del av alt sosialt liv.¹⁸ Individer flytter for å bedre sine livsvilkår.¹⁹ Statsborgerskap tilknyttet velferdsstater med omfattende eksporterbare goder og egenkapital, gir migranter fra nord fordeler i forhold til andre migranter i Spania. De sistnevnte står ofte i et avhengighetsforhold til førstnevnte gjennom

¹⁵ Nancy Foner, *In a New Land: a Comparative View of Immigration* (New York: New York University Press, 2005), 1.

¹⁶ Ibid., 2, 3; George M. Fredrickson, *The Comparative Imagination: On the History of Racism, Nationalism, and Social Movements* (Berkeley: University of California Press, 1997), 65.

¹⁷ Everett S. Lee, «A Theory of Migration» i *Demography* 3, nr. 1 (1966): 59; Stephen Castles og Mark J. Miller, *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009).

¹⁸ Dirk Hoerder, *Cultures in Contact: World Migrations in the Second Millennium* (Durham, N.C.: Duke University Press, 2002).

¹⁹ Leo Lucassen og Jan Lucassen, *Migration, Migration History, History: Old Paradigms and New Perspectives* (Bern: P. Lang, 2005), 9.

arbeid i servicesektoren.²⁰ Migranter fra sør og øst tiltrekkes turistområdene på grunn av muligheter for jobb. Denne type maktforhold påvirker samhandlingen lokalt.

Sosial kapital, forstått som kapasiteten til å danne og vedlikeholde nettverk, kontakter og samhold er spesielt viktig for migranter som da kan løse økonomiske og språklige utfordringer.²¹ Begrepet bygger blant annet på Pierre Bourdieus fire former for kapital. Kompetansen er kulturell og relasjonell og innebærer evnen til å mobilisere ressurser og akkumulere ytterligere sosial kapital.²² Sosial kapital reduserer risiko forbundet med migrasjon, påvirker valg av destinasjon og fungerer som støtte etter ankomst. Nettverk kan formidle informasjon om bolig og arbeid og bli en kontakt mellom opphavssamfunnet og det nye samfunnet.

Nettverksmigrasjon (kjedemigrasjon) er basert på kontakter i opprinnelsesland og destinasjonsland. Douglas S. Massey definerer migrasjonsnettverk som: «[...] sets of personal ties that connect migrants, former migrants and non-migrants in origin and destination areas through ties of kinship, friendship and shared community origin.»²³

Sosiologen Robert Putnam har argumentert for at tradisjonell sosial kapital har vært viktig for å holde det amerikanske samfunnet sammen.²⁴ Han hevder at dugnadsånd og organisasjonsliv etter tusenårsskiftet, står i fare og at individer i mindre grad søker lokale prosjekt. Selv om mangfold også på kort sikt i USA har ført til mistenksomhet og sosial isolasjon, har det på lang sikt ført til økt

²⁰ Anna Gavanas og Inés Calzada, «Multiplex Migration and Aspects of Precarization: Swedish Retirement Migrants to Spain and their Service Providers,» *Critical Sociology* 42, nr.7 (2016): 1003-1016.

²¹ Robert D. Putnam, Lewis M. Feldstein og Don Cohen, *Better Together: Restoring the American Community* (New York: Simon & Schuster, 2004), 1.

²² Pierre Bourdieu, «The Forms of Capital,» (Malden, Mass.: Wiley-Blackwell, 2011), 86. Andre kapitaler kan være økonomisk og symbolsk; Christiane Harzig, Dirk Hoerder og Donna Gabaccia, *What is Migration History?* (Cambridge: Polity, 2009), 79.

²³ Douglas S. Massey et al., «Theories of International Migration: A Review and Appraisal,» *Population & Development Review* 19, nr. 3 (1993): 448.

²⁴ Robert D. Putnam, *Bowling Alone: the Collapse and Revival of American Community* (New York: Simon & Schuster, 2000).

lønnsomhet og tillit, ifølge Putnam.²⁵ Deler av Putnams argument har blitt kritisert.²⁶ Andre forskere har hevdet at den sosiale kapitalen ikke har blitt mindre, men at den har skiftet arena og operativsystem, for eksempel fra bowling til on-line nettverk og sosiale medier.²⁷ Alejandro Portes har også kritisert begrepet sosial kapital, siden det ikke er utelukkende positivt. Forventninger om støtte i form av «*excessive in-group trust*» kan medføre forsakelser og økonomiske tap for individer.²⁸

Overnevnte studier om sosial kapital i nordamerikanske innvandremiljøer har overføringsverdi til min studie. Migranternes behov for informasjon og tilhørighet er universelle. Samtidig er sosiale relasjoner under endring som følge av teknologisk innovasjon og globalisering.

Transnasjonale studier

Et sentralt begrep i denne avhandlingen er transnasjonalitet. Transnasjonal forskning tar utgangspunkt i individer, nettverk, kultur og politikk over grensene mellom minst to land. Det transnasjonale befinner seg på mikro- og meso-nivå. Slik skiller det seg fra det internasjonale, som foregår på statsnivå (makro), og det globaliserte som foregår flere steder samtidig og fokuserer på private markedskrefter og økonomi.²⁹ Riktignok har Zygmunt Bauman og andre påpekt at globaliseringsprosesser har fått konsekvenser lokalt. Mens noen

²⁵ Robert D. Putnam, «E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century,» *Scandinavian Political Studies* 30, nr. 2 (2007): 141-44.

²⁶ Eric M. Uslaner, *Segregation and Mistrust: Diversity, Isolation and Social Cohesion* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012), 26, 65. Uslaner kritiserer Putnam for å blande sammen tillit blant naboer og generell tillit, og for at han forventer at tillit oppstår fra mangfold, uten hensyn til hvordan ulikhet og segregert bomiljø kan true sosialt samhold.

²⁷ Lee Rainie og Barry Wellman, *Networked: The New Social Operating System*, (Cambridge: MIT Press, 2012).

²⁸ Alejandro Portes, «Downsides of Social Capital,» *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 111, nr. 52 (2014).

²⁹ Thomas Faist, Margit Fauser og Eveline Reisenauer, *Transnational Migration* (Oxford: Wiley, 2013), 10-11.

blir mer mobile, på grunn av nasjonalitet og gode finanser, har andre blitt mer stedfaste uten tilgang på visum og billige flybilletter.³⁰

Transnasjonal forskning fra 1990-årene har røtter i sosiologi og antropologi (etnologi). Antropologen Nina Glick Schiller definerer det slik: «Transnational processes take place across the borders of nation-states. States shape but do not contain these ongoing cross-border interconnections or flow of people, ideas, objects, and capital.»³¹

Det har vært diskutert om transnasjonalitet er nytt eller ikke. Og Donna Gabaccia, Nancy Foner og Ewa Morawska har påpekt at historikere har forsket på transnasjonal kontakt lenge før samfunnsfagene gjennomgikk en *transnational turn* på 1990-årene.³² Sosiologen Morawska har vist at samfunnsviterne har underkommunisert transnasjonale prosesser i tidligere innvandringsbølger (til USA).³³ Kontakten mellom migranter, familie og venner i opphavsland, var også tidligere omfattende og returnigrasjon var betydelig. Både opphavs- og destinasjonsland ble endret på grunn av migrasjon og transnasjonal kontakt over tid. Migranter var ofte politisk aktive både i opphavs- og destinasjonslandet og utgav ofte aviser på egne språk. Samtidig

³⁰ Zygmunt Bauman, *Globalization: the human consequences* (Cambridge: Polity Press, 1998), 2.

³¹ Nancy Foner, «What's New about Transnationalism? New York Immigrants Today and at the Turn of the Century,» *Diaspora* 6, nr. 3 (1997); Nancy Foner, *From Ellis Island to JFK - New York's Two Great Waves of Immigration* (New Haven: Yale University Press, 2000). Antropologen Foner og sosiologen Morawska har begge sammenlignet fortidig og nåtidig migrasjon transnasjonalt; Nina Glick Schiller, «Theorizing about and beyond Transnational Processes,» i *Caribbean Migration to Western Europe and the United States: Essays on Incorporation, Identity and Citizenship*, red. Margarita Cervantes-Rodriguez, Ramon Grosfoguel, og Eric Mielants (Philadelphia: Temple University Press, 2009), 26.

³² Gabaccia (2015), 50; Sanjeev Khagram og Peggy Levitt, «Constructing Transnational Studies,» i *Rethinking Transnationalism*, red. Ludger Pries (Hoboken: Francis and Taylor, 2008). Khagram og Levitt har studert transnasjonalisme i forbindelse med kolonialisme, imperialisme, misjonærer og jazz; Per Kristian Sebak, «A Transatlantic Migratory Bypass: Scandinavian Shipping Companies and Transmigration through Scandinavia, 1898-1929» (PhD, UiB, 2012), 14.

³³ Ewa Morawska, «Immigrants, Transnationalism, and Ethnicization: A Comparison of This Great Wave and the last,» i *E Pluribus Unum? Contemporary and Historical Perspectives on Immigrant Political Incorporation*, red. Gary Gerstle og Mollenkopf (New York: Russell Sage Foundation, 2001), 183-85.

har omfanget av transnasjonale prosesser økt etter år 2000, særlig på grunn av teknologi som har krympet geografisk og tidsmessig distanse.

Transnasjonale bånd er ikke statiske over tid, men ulike faktorer avgjør om, når og hvordan de forsvinner.³⁴ I avhandlingen bruker jeg Morawskas doble argumentasjon om at både lokale forhold på destinasjonsstedet og endringer i opprinnelseslandene påvirker transnasjonale bånd og deres intensitet over tid. Migranten er transnasjonal når medlemskap overlapper og individet føler tilhørighet i flere samfunn samtidig.³⁵ Samtidig er ikke alle migranter like transnasjonale i alle områder av livet. Her fokuseres det på familieband, sosiokulturelle relasjoner og økonomi.

Migrasjonsforskning i Norge

Norsk migrasjonsforskning har primært fokusert på ulike aspekter av utvandring til USA, kulturelle uttrykk samt levesett i USA, og retur til Norge. I den historiografiske studien *Norsk utvandringshistorie* er utvandringen til USA viktigst.³⁶ Det er naturlig siden det dreier seg om den største emigrasjonen fra Norge gjennom mer enn 100 år. De fleste studiene etter år 2000, som også dekker andre enn sjømenn og misjonærer, analyserer generelle migrasjonsprosesser som fokus på identitet, historie og institusjonsbygging.³⁷

³⁴ Ewa Morawska, *A Sociology of Immigration: (Re)making Multifaceted America* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009), 157.

³⁵ Faist med flere (2013), 42. Med referanse til Rainer Bauböck, «Towards a Political Theory of Migrant Transnationalism» *International Migration Review* 37 nr. 3 (2003): 705.

³⁶ Nils Olav Østrem, *Norsk utvandringshistorie* (Oslo: Samlaget, 2014).

³⁷ Anne Kristin Furuseth, *Norske nazister på flukt: jakten på et nytt hjemland i Argentina* (Oslo: Schibsted, 2013); Kirsten Alsaker Kjerland, *Nordmenn i det koloniale Kenya* (Oslo: Scandinavian Academic Press, 2010); Fredrik Larsen Lund, *Nedenunder og hjem: nordmenn i Australia gjennom 400 år* (Oslo: Vega, 2014); Kristian Botten Pedersen, «Med akevitt til biffen. Norsk immigrasjon til Argentina 1880–1930» (MA, UiB, 2010); Sølvi Sogner, «Og skuta lå i Amsterdam»: *et glemt norsk innvandrersamfunn i Amsterdam 1621-1720* (Oslo: Aschehoug, 2012); Steinar A. Sæther, red., *Expectations Unfulfilled: Norwegian Migrants in Latin America 1820-1940*, (Leiden: Brill, 2015).

Historikere har tradisjonelt spesifisert det stedbundne som normalen og mobilitet som avvik.³⁸ Derfor har det vært krevende for migrasjonshistorikere å få gjennomslag for at migrasjonshistorie er allmennhistorie.³⁹ Før trebindsverket *Norsk innvandringshistorie* kom i 2003, var det publisert lite om innvandringshistorie til Norge.⁴⁰ Samtidig har historikere foretrukket å studere en avsluttet fortid ved å søke kilder som allerede er organisert i arkiv. Det var kanskje symptomatisk at historikerne overlot samtidsperioden (fra 1970) til sosiologen Grete Brochmann. Det tyder på en viss vegring for samtidshistorie blant noen historikere.

Migrasjonsstudier i Norge har siden 1970-årene handlet mest om integrering. Både assimilasjon og multikulturalisme er statiske perspektiv som sjelden gir rom for prosess, variasjon og mangfold innenfor etablerte grupper.⁴¹ Ved å ta utgangspunkt i transnasjonale forhold, utfordres både assimilasjonsmodellen og integrasjonsdebatten. Fokus er på at migranter vedlikeholder sosiale og økonomiske bånd i flere nasjonalstater samtidig. I Norge har migrasjonsforskning omfattet det staten har pekt på som problemområder: segregasjon, papirløse og den norske velferdsmodellens bærekraft i møte med innvandring.⁴² Geografisk har norsk migrasjonsforskning konsentrert seg om forhold i Oslo. Mens integrasjon er et byråkratisk anliggende for mottagerlandet, bestemmes sosial inkludering eller segregering på individ- eller gruppenivå lokalt. Å bo i parallelle samfunn, for eksempel i nabolag der de fleste snakker samme språk, kan både være selvvalgt segregering eller resultatet av diskriminering. Etter finanskrisen i 2007, med økende arbeidsløshet i Sør-Europa, ble forskning på

³⁸ Øivind Fuglerud, *Migrasjonsforståelse: flytteprosesser, rasisme, globalisering* (Oslo: Universitetsforlaget, 2014), 197.

³⁹ Lucassen og Lucassen (2005), 9-10.

⁴⁰ Knut Kjeldstadli, Trond Bjorli og Åsta Brenna, *Norsk innvandringshistorie* (Oslo: Pax, 2003).

⁴¹ Faist med flere (2013), 23.

⁴² Grete Brochmann, *Velferd og migrasjon: den norske modellens framtid*, NOU 2011:07 (Oslo: Statens forvaltningstjeneste, 2011); «Om VAM,» Forskningsrådet, <<http://www.forskningsradet.no/prognett-vam/Omprogrammet/1232443453162>>.

arbeidsinnvandring fra Sør-Europa statlig finansiert antagelig fordi en forventet økt innvandring derfra.⁴³

Globalisering har ført til endrede flyttemønstre, men migrasjon blir fremdeles kategorisert som avvik. Globaliseringsprosesser og nasjonsbyggingsprosesser overlapper.⁴⁴ Politikeres bestilling av enda en rapport om velferdsmodellens bærekraft i 2015, direkte relatert til innvandring i en flyktningekrisekontekst så få år etter forrige rapport, tyder på innvandrings skepsis.⁴⁵ Sosialantropologen Jan-Kåre Breivik påpeker, at det er påtagelig at norske myndigheter innen helse og sosialt arbeid fokuserer så mye på innvandring, mens utvandring nesten ikke nevnes.⁴⁶ Nordmenn som har flyttet til Spania er eksempel på denne typen migrasjon.

Turisme og migrasjon: begreper og kategorier

Ettersom det kan være komplisert å skille begrepene migrasjon og turisme, har forskere fra forskjellige fagdisipliner brukt mange ulike begreper.⁴⁷ For å beskrive migrasjon kan en legge vekt på motivasjon, levebrød og tidsaspektet. Både tidsbegrensningen, som blant annet offentlige statistikkbyråer bruker, kan innebære at all mobilitet som varer mindre enn ett år ikke regnes med. Et minstekrav om å krysse en nasjonal grense, er problematiske. Nettopp fordi de ekskluderer flere former for migrasjon.

⁴³ Susanne Bygnes, «Mistillitens migrasjon: Europeisk sør-nord-mobilitet i kjølvannet av krisa,» *Sosiologisk tidsskrift*, nr. 03 (2015). Tall fra INE viste at i 2009 bodde det 2 020 spanjoler i Norge. Tallet vokste til 3 431 i 2014.

⁴⁴ Nina Glick Schiller og Andreas Wimmer, «Methodological Nationalism and beyond: Nation-state Building, Migration and the Social Sciences,» *Global Networks* 2, nr. 4 (2002).

⁴⁵ Brochmann (2011). I 2015 meldte NTB at regjeringen hadde oppnevnt et nytt Brochmann-utvalg for å «utrede konsekvensene av høy innvandring», og mulighetene for «rask integrering og arbeidsdeltagelse»; NTB, «Regjeringen oppnevner nytt Brochmannutvalg,» *Klassekampen*, 18.12.2015. <<http://www.klassekampen.no/article/20151218/NTBO/1825990666>> lastet ned 19.12.2015.

⁴⁶ Jan-Kåre Breivik, «Lille Norge: Emigranternes fellesskapsutfordringer i Spania,» *Tidsskrift for velferdsforskning* 18, nr. 1 (2015): 35.

⁴⁷ C. Michael Hall og Allan M. Williams, *Tourism and Migration: New Relationships between Production and Consumption* (Dordrecht: Kluwer Academic, 2002), 4-42.

Turistdefinisjonen er heller ikke ensartet. Ifølge Hall og Williams rommer den vanligvis et midlertidig opphold utenfor hjemmet og en forventet retur til hjemmet. I Spania bruker også sosiologen Francisco Jurdao et begrep som kan virke selvmotsigende som *turismo residencial* (bofast turisme).⁴⁸ Med utgangspunkt i turistenes forhold til overnattingssteder, og delte Jurdao det inn i *turismo-hotelero* (hotell-turisme) og *turismo-residencial*. Ved slutten av 1970-tallet kritiserte Jurdao spanske politikere for manglende planlegging og rovdrift på jordbruk og natur. Migrantene som bosatte seg langs kysten, oppførte seg i hovedsak som turister, men oppholdt seg der mer eller mindre fast. Jurdao beskrev et fremtidig skrekksenario der rike nordeuropeiske velferdssamfunn, sendte senioren sine til Spania. Han mente at skrøpelig nordeuropeere ville føre til en kollaps for det spanske helsevesenet.⁴⁹ Og spansk presse bruker av og til begrepet «invasjon» om nordeuropeiske pensjonisters tilstrømming til Middelhavskysten.

Både sosiologer og spanske myndigheter har altså foretrukket å bruke begrepet *turismo residencial*, fremfor kategorier som migranter eller turister, om nordeuropeere som bor i Spania fast, eller store deler av året. Flere forskere mener at nordeuropeere teknisk sett er migranter, men de blir altså ikke kategorisert slik av verken offentlige instanser og mange forskere.⁵⁰ Siden mange nordeuropeere som bor i Spania blir kategorisert som «bofaste turister», finnes det meste av den offentlige informasjonen om dem i spanske kilder relatert til turisme.⁵¹ De bor i turistifiserte områder og er hovedsakelig forbrukere og ikke «produsenter.» Selv om disse migrantene protesterte mot

⁴⁸ Siden turisme oppfattes som midlertidig og bofast oppfattes som fast.

⁴⁹ Francisco Jurdao, *España en venta: Compra de suelo por extranjeros y colonización de campesinos en la Costa del Sol*, 2. utg. (Madrid: Endymión, 1990 (1979)), 31-32. Særlig i forhold til Mijas kommune i Malagaprovinsen, hvor bønder solgte jorda til utbyggere som bygde hoteller, motorveier, flyplass, ferieboliger og golfbaner. Tittelen betyr: «Spania for salg, utlendingers tomtkjøp og kolonialisering av bønder på Costa del Sol»; Jurdao og María Sánchez, *España, asilo de Europa* (Barcelona: Planeta, 1990). Tittelen betyr «Spania, Europas gamle hjem».

⁵⁰ Joaquín Arango, «Becoming a Country of Immigration at the End of the Twentieth Century: the Case of Spain,» i *Eldorado or Fortress*, red. Russell King, Gabriella Dr Lazaridis, og Charalambos Tsardanidis (London: Palgrave Macmillan, 2000), 257.

⁵¹ Raquel Huete, Alejandro Mantecón og Tomás Mazón, «¿De qué hablamos cuando hablamos de turismo residencial?» i *Cuadernos de turismo* 22 (2008).

merkelappen «turist» så kunne det likevel være fordelaktig å bli behandlet som turister – gjester. De ble ansett som en viktig inntektskilde.⁵²

Jeg forholder meg til to hovedgrupper av norske migranter i Alicante: sesongmigranter og migranter. Førstnevnte er hovedsakelig pensjonister og livsstilsmigranter. Sistnevnte rommer både helse- og arbeidsmigranter som hovedsakelig ønsket endring i livsstil. Turister og sesongmigranter skapte jobber til arbeidsmigrantene i Alicante.

Andre begreper som relaterer til denne avhandlingen er: koloni, etnisk enklave, diaspora, trekkfugl, klimaflyktning, overvintrer, spaniafarer og gjest. Sesongpendler, overvintrer og spaniafarer er konsise begreper som karakteriserer fenomenet uten ambivalens. International Retirement Migration (IRM), er et annet begrep, som fra 1970-årene har blitt brukt av geografer om internasjonal pensjonistmigrasjon.⁵³

Jeg velger å ikke bruke koloni, etnisk enklave og diaspora: Koloni kan forstås som en nøytral betegnelse på borgere fra et land bosatt i et annet land. Når den norske kongen sender sitt årlige telegram til konsulen i Benidorm henvender han seg til «den norske kolonien». Jeg mener derimot at det i denne sammenhengen underkommuniserer aktørperspektivet og fremtoner gruppetilhørigheten som enhetlig. Norskspråklige miljøer tiltrakk seg flere typer migranter, og noen ble også sendt ut av norske myndigheter eller organisasjoner som *expats*.⁵⁴ I en europeisk kontekst har koloni assosiasjon til landområder okkupert av utsendinger fra andre land.⁵⁵ Derfor brukes andre begreper i denne avhandlingen.

Et annet begrep som ikke brukes i denne avhandlingen er enklaver, selv om noen forskere har brukt begrepet om enkelte boligområder langs

⁵² Intervju med Enrique Tortosa, Alicante, 13.02.2016. Politibetjent Tortosa forklarte at eiere av utenlandskregistrerte bilr i Benidorm vanligvis ikke fikk bøter, selv om de ikke hadde med seg identifikasjonspapirer hvis de ble stoppet. De ble behandlet som turister selv om mange bodde der fast halve eller hele året.

⁵³ Se også: Russell King, Tony Warnes og Allan Williams, *Sunset Lives: British Retirement Migration to the Mediterranean* (Oxford: Berg, 2000), 1.

⁵⁴ Med *expat* mener jeg en privilegert person som er sendt ut for å arbeide i utlandet en periode, som ofte har særrettigheter med hensyn til lønn, skatt, pensjon og hjemreiser.

⁵⁵ Slik Ceuta og Melilla er spanske bystater i Marokko og Gibraltar (i Spania) er britisk.

Middelhavskysten.⁵⁶ Etnisk enklave brukes om en segregert bosetting når de fleste naboene er av samme nasjonalitet, men gir et for ensidig inntrykk av stedet.⁵⁷ Nabolagene i kommunene som er undersøkt, er sammensatt av nordeuropeere fra flere land.⁵⁸ De omtales som *europesos/residentes*, og bor oftest utenfor bykjernen. Områdene utgjør heller en internasjonal turistsfære, enn etniske enklaver. Dessuten brukes ofte ordet enklave i Spania mest når spanjoler omtaler det britiske området Gibraltar i Spania, mens britiskspråklige omtaler de to spanske byene Ceuta og Melilla i Marokko som spanske enklaver.

Ingen spanske kommuner har noen gang vært *Little Norway* om det skal forstås som en «etnisk enklave», der nordmenn bor i et selvforsynt nabolag adskilt fra andre etnisiteter, som *Chinatowns* i store byer. Selv om flere forskere, politikere og informanter mener det.⁵⁹ Danielsen med flere skriver at: «Det er fullt mulig å bevege seg i et «norsk» nabolag her, slik pakistanere beveger seg rundt i et

⁵⁶ Klaus Friedrich, Claudia Kaiser og Christian Buck, «Entornos sociospaciales y tramas sociales de los emigrantes retirados alemanes en España. Los ejemplos de Mallorca y la Costa Blanca.» i *La migración de europeos retirados en España* red. Vicente Rodríguez Rodríguez med flere (Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2005), 260.

⁵⁷ Det finnes flere slike boligfelt i Alfaz del Pi (Alfaz del Sol, el Oasis, Colonia Escandinava) og i Torre Vieja (La Siesta) og Rojales (Ciudad Quesada); Alejandro Portes, *Economic Sociology: a Systematic Inquiry* (Princeton: Princeton University Press, 2010), 162-94.

⁵⁸ Francis Sejersted, *Er det mulig å styre utviklingen?: teknologi og samfunn* (Oslo: Pax, 2002), 196. Enklave ble også brukt om norsk oljeindustri i 1960-årene i betydningen «en verden for seg, relativt uavhengig av hva som foregikk i det norske samfunn.» For mer om kulturmøter: Marie Smith-Solbakken, «Oljearbeiderkulturen: historien om cowboyer og rebeller» (PhD, NTNU, 1997).

⁵⁹ Bydelen/byggefeltet Oasis hvor DnsCB ligger er forsåvidt dominert av norskfødte innbyggere men her finnes kun boliger, en barnehage og en skole (DnsCB); Bente Haug, Graham M. S. Dann og Mehmet Mehmetoglu, «Little Norway in Spain: From Tourism to Migration,» *Annals of Tourism Research* 34, nr. 1 (2007). Intervju med Pilar de la Cuesta Moran, Alfaz, 17.06.13: «es una pequeña Noruega en el sentido de que hay alumnos de todo el país» (Det er et «mini-Norge» i betydningen at vi har elever fra hele landet); Bjørn Kildedal, Alfaz, 18.04.2013; «Det er en god del vestlendinger - det er jo «lille Norge»»; Knut Storberget, «17.mai er en internasjonal dag», tale for nordmenn 17. mai 2007 i Torre Vieja, lastet ned 18.05.2013, <<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/17mai-er-en-internasjonalt-dag/id467571/>> Storberget sa: «Det er hyggelig for meg å feire denne dagen sammen med dere, her i Norges sørligste provins. Spania er et godt land å være i, både for oss som er her på et kortere gjesteopphold og for dere som er her på permanent basis.»

pakistansk naboskap på Grønland. I Alfaz del Pi kan en snakke norsk i butikken, hos frisøren og legen og i kafeen og restauranten». ⁶⁰ Derimot kan deler av Alfaz kalles en *retirement enclave* (eldresenter) på grunn av omfanget av eldre nordeuropeere som bor i egne nabolag, i *assisted-living* komplekser og på private og offentlige institusjoner. ⁶¹ Alderssegmentet er altså betydelig mer fremtredende enn det nasjonale, for blant pensjonistene finnes det både hollendere, briter og skandinaver.

Hvis tittelen *little Norway* viser til et omfattende norskspråklige næringsliv, skole, barnehage, kirke, sykehjem og klubb, så kan bruken likevel forsvares i Alfaz. Men navnet gir et fordreid inntrykk av at norske bedrifter, klubber, institusjoner og organisasjoner dominerer i området. Det spanske næringslivet i Alfaz er mye større enn det norske, i tillegg finnes et stort nederlandsk miljø med klubber, kirke og sykehjem, nordiske klubber, en britisk skole og et tysk sykehjem samt flerspråklige omsorgsboliger. ⁶²

Et annet begrep som jeg finner problematisk i migrasjonsforskning er begrepet «integrasjon». Det innebærer at det samfunnet som innvanderne skal integreres inn i, fremstilles som forent og homogent. Det gis inntrykk av at det eneste fremmedelementet er innvandrere. Begrepet underkommuniserer at alle innbyggere har ulike identiteter avhengig av den sosiale sammenhengen. Individuer tvinges inn i en stereotypisk og forenklet gruppeidentitet. Mellom det statiske multikulturelle standpunktet om at grupper og kulturer ikke endrer seg over tid, til det motsatte ytterpunkt om at alle er like (likeverd/holdninger /religion/etnisitet), kan det (nordiske) sosialdemokratiske likhetsprosjektet ha ekskludert individer og grupper.

⁶⁰ Kirsten Danielsen, Bjørg Moen og Anne Helset, «Transnasjonale og nasjonales eldrelev. En studie av stedets og hjemmets betydning i eldre år.» i *Andre bilder av «de andre»*. *Transnasjonale liv i Norge*, red. Øivind Fuglerud (Oslo: Pax, 2004), 50.

⁶¹ Kevin E. McHugh og Elizabeth M. Larson-Keagy, «These White Walls: The Dialectic of Retirement Communities.» *Journal of Aging Studies* 19, nr. 2 (2005): 250.

⁶² Flere informanter hevdet at en spansk kommune skal ha hatt norsk ordfører. Det medfører ikke riktighet, selv om det har vært en britisk ordfører i Mijas. I Alfaz har det riktignok vært flere norskspråklige byråder og nordmenn kunne stemme ved lokalvalg fra 1996, men bare EU-borgere var valgbare. PP ble blant annet kritisert for at Svanberg ble utnevnt til byråd uten at han var EU-borger. Intervju med Eric Svanberg, Alfaz 08.07.2013.

På samme måte som det kanskje har vært vanskelig å skape seg tilhørighet for innvandrere i Norge, innenfor rammen av en snevert definert norsk majoritet? Selv om opphav, utseende, fødested og religion ikke skal vektlegges i en likhetsmodell, har de likevel vært der og blitt brukt (u)bevisst for å kategorisere og ekskludere. Respekt for befolkningens mangfold, som dessuten er i stadig endring og idealet om total likhet, kan vise seg å være uforenlige som politisk prosjekt.⁶³ Likeledes har nordmenn i Alicante forholdt seg på individuelt vis til en lokal, regional og nasjonal samfunnskontekst i Spania.

Verken innvandrere eller innfødte utgjør enhetlige grupper. Deres identiteter er sammensatte og består av blant annet kjønn, alder, klasse, yrke, religion og politiske verdier. Mens noen er flinke til å skape sosiale relasjoner på tvers av forskjeller (brobygging), foretrekker andre «likesinnede» og bygger miljøer rundt en del av sin egen identitet som norsk eller protestant (solidaritetsbygging). Personer som er flinke til å bygge nettverk i et miljø, overfører ofte denne kompetansen til nye miljøer. Dette handler altså ikke om nullsum (*zero sum game*) men om sosial kompetanse som kan brukes i flere sammenhenger.

Min forskning har fokusert på transnasjonale forbindelser, og jeg bruker ikke diasporabegrepet, hovedsakelig på grunn av religiøse og politiske konnotasjoner til spesifikke utvandring.⁶⁴ Tradisjonell diasporaforskning har fokusert sterkt på opprinnelse (renhet), et idyllisert hjemland og returmyte.⁶⁵

Jeg har studert både livsstils- og sesongmigranter. Hovedvekten er de mobile sesongmigrantene i kontrast til de (få) migrantene som bor der fast. Sistnevnte kaller jeg for innflyttere eller arbeidsmigranter. Både fordi flere av informantene kaller seg selv for migranter, og fordi migrant er et belastet begrep

⁶³ Se: Cora Alexa Døving, *Integrering: teori og empiri* (Oslo: Pax, 2009); Anniken Hagelund, *The Importance of Being Decent: Political Discourse on Immigration in Norway 1970-2002* (Oslo: Unipax Institutt for samfunnsforskning, 2003).

⁶⁴ Lok C. D. Siu, *Memories of a Future Home: Diasporic Citizenship of Chinese in Panama* (Stanford: Stanford University Press, 2005). Her fremstår *diasporic citizenship* som synonymt med transnasjonal tilhørighet i flere kulturer.

⁶⁵ Kevin Kenny, *Diaspora: A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2013), 13. Forfatteren mente bruken burde begrenses til tvungen migrasjon.

i den norske samfunnsdebatten. Målet er å bidra til et mer nøytralt migrantbegrep som utvides som brukes med referanse til flere typer migrasjon.

Skjemaet under gir en oversikt over hovedkategoriene av nordmenn i Alicante. Overvintreterne kan registrere seg hos spanske myndigheter, men mange gjør ikke det, siden registrering hos spanske myndigheter verken førte til åpenbare fordeler eller ulemper for sesongmigrantene. Sesongmigrantene forholdt seg først og fremst til Folketrygden for å beholde medlemskapet der.

Tabell 1 Nordmenn i Alicante.⁶⁶

Kategorier	Nordmenn i Alicante
Sesongmigrant/ Trekkfugler	Ofte pensjonister som flytter fra vinter/ kulde/mørke/ ensomhet. Sesongrelatert (okt.-apr.) Oppfatter seg som gjest. Medlem av etniske klubber/ kirker
Migrant	Registrert innbygger i kommunen. Eier/leier bolig. Er pensjonist, uføretrygdet eller jobber. Har ofte familie /venner/lokalt nettverk. Spania er «hjemme».

De som har registrert seg som boende i en spansk kommune (*empadronado*) trenger ikke å melde utflytting fra Norge.⁶⁷ Fastboende migranter er oftest registrert (*empadronados*) i kommunen der de bor. Som registrerte får de tilgang til spansk helsevesen og gratis offentlig skole. De har ofte ikke planer om å flytte tilbake til Norge, men noen gjør likevel det. Slik kan nordmenn i Alicante sees på som et eksempel på sirkulær migrasjon, både blant sesongmigranter og andre migranter.

Sammenhenger mellom turisme og migrasjon

Sammenhenger mellom turisme og migrasjon er grunnleggende for å forstå hvorfor så mange nordeuropeere bor i Alicante. Dette symbiotiske forholdet har

⁶⁶ Raquel Huete og Alejandro Mantecón, «Los límites entre el turismo y la migración residencial. Una tipología.» *Papers Revista de Sociología* 95, nr. 3 (2010); Karen O'Reilly, *The British on the Costa del Sol: Transnational Identities and Local Communities* (London: Routledge, 2000), 52-57; Mitt forenklete skjema er inspirert av både O'Reillys, Huete og Mantecóns kategoriseringer.

⁶⁷ De som melder utflytting får bare oppholde seg i Norge 60 dager i året, mens turister kan oppholde seg i Norge 90 dager i året.

spanske turistsosiologer dokumentert over tid.⁶⁸ Turisme fremmer altså migrasjon, ved at det skapes behov for varer og tjenester til turister og migranter, som fører til arbeidsplasser og innvandring.

Etter å ha studert kildene, valgte jeg å benytte C. Michael Hall og Allan M Williams modell (se side 23) for å belyse forholdet. Modellen fremhever relasjonelle aspekter og har delt feltet i produksjonsbasert mobilitet (turisme og entreprenørmigrasjon) og forbruksbasert mobilitet (livsstils- og pensjonistmigrasjon).⁶⁹ Modellen synliggjør endringer i faser og mangfold. Fra pensjonister begynte å overvintre, fikk de besøk av venner og familie (VFR-turisme). Noen av dem ble over tid VFR-migranter. Nordmenn i Alicante nord kom fra hele Norge. Bodø og Oslo var godt representert i Villajoyosa og Tønsberg og Oslo i Alfaz. Fra midten av 1970-årene kom vestnorske oljearbeidere. Det foregikk også VFR-turisme fra Spania til Norge, siden de fleste ville til «gamlelandet» for å besøke venner og familie der. Mens noen forble turister gjennom hele livet, ble andre migranter. Modellen klargjør de ulike fasene i utviklingen av en turist- og migrantdestinasjon.

⁶⁸ María Ángeles Casado-Díaz, *De turistas a residentes: la migración internacional de retirados en España* (PhD, Universidad de Alicante, 2001); Raquel Huete, *Turistas que llegan para quedarse. Una explicación sociológica sobre la movilidad residencial* (PhD, Universidad de Alicante, 2009); Alejandro Mantecón, *La experiencia del turismo. Una investigación cualitativa sobre la legitimación del desarrollo turístico-residencial en las sociedades receptoras* (PhD, Universidad de Alicante, 2007); Joaquín Rodes García, *Residir aquí y allí. Estudio socioantropológico de la movilidad europea* (PhD, Murcia: Ediciones Isabor, 2011).

⁶⁹ Hall og Williams (2002), 31.

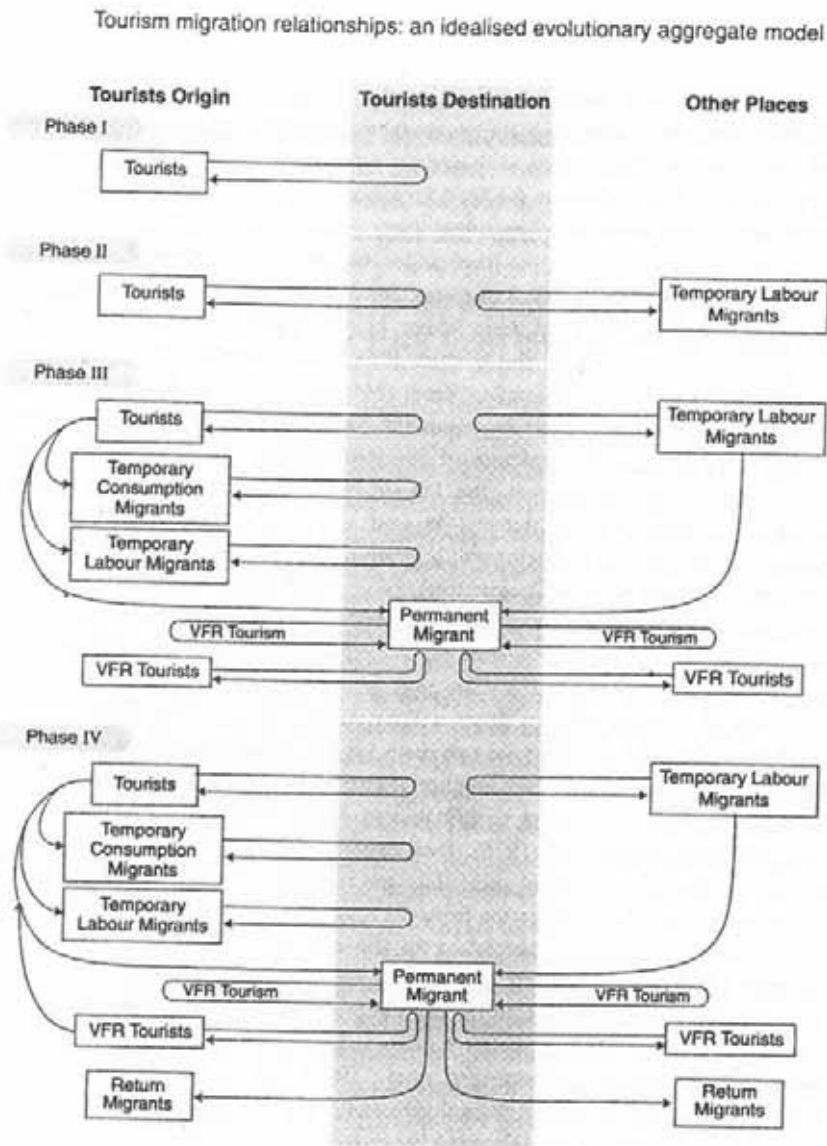

Figure 1.2: Tourism migration relationships : an idealised evolutionary aggregate model

Figur 2 Modell av forholdet mellom turisme og migrasjon. Kilde: Hall og Williams (2002), 9. Gjengitt med tillatelse fra forlaget, se vedlegg V, side 299.

Turisme i Spania har blitt tolket både som en mulighet for individer til å snu hverdagen opp-ned, som en pilgrimsreise til et sted som blir oppfattet som mer autentisk og som en form for imperialism.⁷⁰ Et av målene med turisme er nytelse. Det oppfyller det hedonistiske begjæret etter en «bronsebrun kropp - som ikke behøver å jobbe». Louis Turner og John Ash kalte det *expensive simplicity* en mote som gjør at nordeuropeere spør: «Hvor har du vært?» Da det kom på moten fra 1920-tallet, stod det i direkte forbindelse med både klasse og rase.⁷¹ Det kan også oppfattes som motstand til den protestantiske arbeidsetikk.⁷² Sistnevnte kan ha blitt svekket i løpet av «oljealderen» fra midten av 1970-tallet. De «passelig» brune pensjonistene, står også i motsetning til andre brune innbyggere, som ikke ble oppfattet som norske – på grunnlag av hudfarge, kultur eller klesstil.

I Norge har fritidsklassen blitt kraftig utvidet siden økonomen og sosiologen Thorstein Veblen skapte begrepet i sin kritikk av prangende forbruk i USA i 1899.⁷³ Et problem var ifølge Veblen at investering i eiendom ble mer lønnsomt enn innovasjon og produksjon. Når tusenvis av nordmenn de siste femti årene investerte i eiendom i Alicante, kan det ansees som prangende forbruk. Sesongmigrantene hadde råd til boliger flere steder og til å ha en bolig som stod tom deler av året. Med økt rikdom har fritid blitt en viktigere del av personers identitet.⁷⁴ Enkelte hadde til og med råd til fritid på heltid.

Ønsket om «fred og ro», til forskjell fra «liv og røre», indikerer middelklasseverdier blant nordeuropeere i Alicante. Det antropologen Marianne Gullestad oppfatter som en karakteristisk norsk kategori, selv om hun

⁷⁰ Dennison Nash, «Tourism as a Form of Imperialism,» i *Hosts and Guests. The Anthropology of Tourism*, red. Valene L. Smith (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1989). Nash har også skrevet: *A Community in Limbo: An Anthropological Study of an American Community Abroad* (Bloomington: Indiana University Press, 1970), om amerikanere i Barcelona; John Urry og Jonas Larsen, *The Tourist Gaze 3.0*, 3. utg. (London: SAGE, 2011).

⁷¹ Louis Turner og John Ash, *The Golden Hordes: International Tourism and the Pleasure Periphery* (London: Constable, 1975), 78-81, 88.

⁷² Urry og Larsen (2011), 21-22.

⁷³ Thorstein Veblen, *Den uproduktive klasse* (Oslo: Res publica, 2014 (1899)).

⁷⁴ Dora L. Costa, *The Evolution of Retirement: An American Economic History, 1880-1990* (Chicago: University of Chicago Press, 2008); William Graebner, *A History of Retirement: The Meaning and Function of an American Institution, 1885-1978* (New Haven: Yale University Press, 1980); Turner og Ash (1975).

også utvider begrepet til å gjelde i hele Nord-Europa, er antagelig mer knyttet til klasse.⁷⁵ I hvert fall er det tilfelle i Spania, der det samme idealet brukes av briter, tyskere, nederlendere, sveitsere og svensker som omtaler nabolag uten spanjoler som «fredelige».⁷⁶ Boligfeltene utenfor byene er steder uten offentlig rom, der enkeltindividets private sfære bak murer og hekker er viktigere enn ikke-kommersielle møteplasser.⁷⁷ De fleste nord-europeere i Alicante bor i områder der utenforstående blir uglesett. Sammen med likesinnede får de dermed fred og ro. Samtidig har de distansert seg fra det de forbinder med det spanske «liv og røre» og «fest og basar». Ved behov tilkalles håndverkere og tjenesteytere. De er ikke nødvendigvis spanske, men er like gjerne andre migranter. Det finnes også norske migranter med arbeiderklassebakgrunn. Det virker som om de har lagt mer vekt på fordelene med «liv og røre.» De definerte det heterogene bomiljøet som positivt: «det skjer noe hele tiden». De så fordelene med et inkluderende sosialt miljø der alle snakket med alle. Riktignok var det fremdeles vanligvis begrenset til individer som snakket norsk eller engelsk.⁷⁸

Både spanske myndigheter, akademikere og nordeuropeere selv foretrekker turistdiskursen over migrantkategorien. Men sesongmigrantene foretrekker «gjest» fremfor turist. Det var behagelig og uforpliktende. Sesongmigrantene bodde i områder tilrettelagt for turister med: strandpromenader, parker, golfbaner, ute- og natteliv og fornøyesparker.

Forskning på pensjonist- og livsstilmigrasjon

IRM-forskere som har studert hvordan pensjonister har flyttet fra nord til sør, har slått fast at pensjonister - enten de sesongmigrerer eller flytter permanent - er en del av migrantfenomenet.⁷⁹ Det gjaldt først i USA/Canada fra nordstatene

⁷⁵ Marianne Gullestad, *Kultur og hverdagsliv: på sporet av det moderne Norge* (Oslo: Universitetsforlaget, 1989), 125-30.

⁷⁶ Middelklassenaboer ble oppfattet som mindre bråkete enn arbeiderklassenaboer.

⁷⁷ Gullestad (1989), 126-38.

⁷⁸ Informanter både i Alicante nord og sør.

⁷⁹ King med flere (2000); Caroline Oliver, *Retirement Migration: Paradoxes of Ageing* (New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2008).

til *the sunbelt* (Arizona/Florida).⁸⁰ Siden 1960-årene har migrasjonen også gått fra Nord-Europa til Spania og andre land ved Middelhavet.⁸¹ Det er for mange paralleller til utviklingen av pensjonistmigrasjon i USA og Spania til at det kan underkommuniseres. En åpenbar parallell er at det oppstod som en egen nisje innen byggesektoren som målrettet sine boligfelt, ja til og med hele byer, for aldersgruppen over 55 år. Fra 1950-årene fikk de amerikanske pensjonistene forbedret kjøpekraft gjennom pensjonsordninger. Pensjonistene fra nordstatene ønsket seg varmere vintre og med pensjonen kunne dette finansieres for middelklassen.⁸²

I Spania ble ferieboliger tilbudt turister. Selv om de ikke var forbeholdt seniorer var interessen størst blant turister over 55 år. Nordeuropeiske pensjonister ønsket også primært å bo nær havet. Men prisnivået førte til at noen valgte bolig i innlandet, på samme måte som i USA.

IRM og livsstilsmigrasjon er som nevnt et middelklassefenomen i Europa og den rike verden. Siden år 2000 har livsstilsmigrasjonsfeltet vokst frem hovedsakelig blant britiske etnologer, antropologer og sosiologer andre steder. Disse samfunnsforskerne har vært opptatt av individenes meningskapning og har gjennomført omfattende feltarbeid, særlig blant briter i Spania og Frankrike.⁸³ Karen O'Reilly som selv har hatt bolig i Malaga, har kalt områdene

⁸⁰ Brad Edmondson, «Here Comes the Sun King. (Sun City, Arizona),» *American Demographics* 11, nr. 12 (1989); Jon Gertner, «The Future of Retirement,» *Money* 31, nr. 8 (2002). Del Webb hadde i 2000 «Sun City»-byer i 13 stater i USA; Kim Shetter, «Sun City Holds on,» *Planning* 62, nr. 1 (1996); «Mas Amigos Quesada,» *Mas Amigos Bulletin* 2 (1993). Eiendomsutvikleren Justo Quesada og Ciudad Quesada i Rojales er en klar parallell. Se: Ifølge Quesada hadde familien hadde bygget 25 000 hus til europeere i Torre Viejaområdet.

⁸¹ King med flere (2000); Kevin McHugh, «The «Ageless Self»? Emplacement of Identities in Sun Belt Retirement Communities,» *J. Aging Stud.* 14, nr. 1 (2000); Kevin E. McHugh, «Three Faces of Ageism: Society, Image and Place,» *Ageing and Society* 23, nr. 2 (2003); King med flere (2000).

⁸² McHugh og Larson-Keagy (2005), 244. Hovedsakelig tiltrakk *Sun City*- og *leisure towns* i Arizona individer født i Midtvesten.

⁸³ Hallstein Myklebost, «Migration of Elderly Norwegians,» *Norsk geografisk tidsskrift* 43 (1989). Myklebost viste at norske eldre ofte flyttet fra Oslo sørover langs Oslofjorden og til Sørlandskysten. Fra 1980-tallet ble det en ny trend å flytte til Spania; Karen O'Reilly, *International Migration and Social Theory* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012).

langs Middelhavet for *holiday space*.⁸⁴ Livsstilsforskere har blitt kritisert for å bruke upresise begreper som *relative affluence* og for manglende innsikt i lokale forhold. De britiske forskerne har hovedsakelig forsket på *Brits abroad*, og følger bare den spanske akademiske debatten om emnet i den grad den publiseres på engelsk.⁸⁵ Et unntak var antropologen Jaqueline Waldren som bodde 20 år på Mallorca før hun forsket på forholdet mellom lokale innbyggere, turister og migranter. Waldren mener at mange livsstils-migrasjonsforskere har vært for lite interesserte i hvordan migrantene har påvirket sosialt liv og lokal kultur.⁸⁶

Ønsket om et bedre liv er motivasjon for alle migranter enten de flytter fra sør til nord eller omvendt. Problemet med livsstilmigrasjon er at den overser sosiale forskjeller blant nordeuropeiske migranter. Bortsett fra enkeltpublikasjoner har fenomenet heller ikke blitt plassert i en større europeisk sammenheng.⁸⁷

Fra et spansk perspektiv er fokuset på destinasjonssamfunnet. Sosiologen María Ángeles Casado-Díaz har forsket på ulike migranter i Spania. Gjennom spørreundersøkelser av seks grupper på ni forskjellige steder sammenlignes fenomenet IRM.⁸⁸ I 2005 kom en antologi hvor en rekke europeiske forskere

⁸⁴ Kim-Tonny Henriksen, «Hva er norsk i Spania?: En kvalitativ undersøkelse av norsk identitetsforhandling i Alfaz del Pi» (UiB, 2008), 65: «For det er [...] det er nesten som at man ikke er i Spania»; Karen O'Reilly, «When Is a Tourist?: The Articulation of Tourism and Migration in Spain's Costa del Sol,» *Tourist Studies: An International Journal* 3, nr. 3 (2003): 305.

⁸⁵ Michaela Benson, *The British in Rural France: Lifestyle Migration and the Ongoing Quest for a Better Way of Life* (Manchester: Manchester University Press, 2011); King med flere (2000); Oliver (2008); O'Reilly (2000).

⁸⁶ Jaqueline Waldren, «Lifestyle Afterthoughts,» i *Lifestyle Migration. Expectations, Aspirations and Experiences*, red. Michaela Benson og Karen O'Reilly (Farnham: Ashgate, 2009), 154.

⁸⁷ Raquel Huete, Alejandro Mantecón og Jesús Estévez, «Challenges in Lifestyle Migration Research: Reflections and Findings about the Spanish Crisis,» *Mobilities* 8, nr. 3 (2013); Michael Janoschka, «Between Mobility and Mobilization – Lifestyle Migration and the Practice of European Identity in Political Struggles,» *The Sociological Review* 58, nr. 2 (2010); Ivan Murray Mas, *Capitalismo y turismo en España. Del «milagro económico» a «la gran crisis»* (Barcelona: Alba Sud Editorial, 2015).

⁸⁸ María Ángeles Casado-Díaz, «Retiring to Spain: An Analysis of Differences among North European Nationals,» *Journal of Ethnic and Migration Studies* 32, nr. 8 (2006).

bidro med hvert sitt kapittel om europeiske pensjonister i Spania.⁸⁹ Antologien viser at nordeuropeiske pensjonister i Spania har mye til felles med hensyn til motiv og livsstil. Økonomiske forhold i opphavslanene og kjedemigrasjon forklarer hvorfor briter, tyskere og nordmenn har valgt ulike steder og tidspunkt.

Noen spanske turistsosiologer har fokusert på mottagerperspektivet gjennom bruk av statistikk og surveys.⁹⁰ O'Reilly og Benson har kritisert dette metodisk, idet de mente at bruken av statistikk innenfor livsstilmigrasjon var uegnet.⁹¹ Problemet med kritikken er at skillet mellom arbeidsmigrant og livsstilmigrant ikke går langs nasjonale skillelinjer, slik en kan få inntrykk av i deres studier, men langs alder og sosiale lag. Raquel Huete, Alejandro Mantecón og Jesús Estevez har komplettert kvalitativ forskning med kvantitative data om europeere i Alicante. De mener på sin side det er metodologisk uholdbart å behandle briter og tyskere som livsstilmigranter, mens polakker og rumenere kategoriseres som arbeidsmigranter - utelukkende med basis i nasjonalitet. Det finnes både tyske, polske og bulgarske bestemødre som nyter sitt otium i Spania.⁹² Forskerne i Alicante har brukt statistikk for å vise at den økonomiske krisen også påvirket alle migranter der. Det viste seg at selv om statistikken er mindre egnet til å beskrive sesongmigrantenes tilstedeværelse, så måler den godt demografiske fenomener på migranter i andre aldersgrupper som har vært registrert som bosatt i provinsen.

Livstilmigrasjonsbegrepet fratrar migranter fra Sør- og Øst-Europa aktørmakt og reduserer deres motivasjon til en «tvungen» arbeidsmigrasjon. Samtidig gir begrepet migranter fra nord større prestisje. De har «valgt» å flytte. Slik tilsløres at norske fysioterapeuter muligens hovedsakelig er arbeidsmigranter, selv om de også kan være livsstilmigranter, siden nyutdannede fysioterapeuter i perioder har hatt vanskeligheter med å finne jobb i Norge.

⁸⁹ Rodríguez Rodríguez med flere (2005).

⁹⁰ Michaela Benson og Karen O'Reilly, «From Lifestyle Migration to Lifestyle in Migration: Categories, Concepts and Ways of Thinking» i *Migration Studies* 4, 1 (2015); Tomas Mazón og Antonio Aledo, red., *Turismo residencial y cambio social. Nuevas perspectivas teóricas y empíricas* (Alicante: CAM, Fundación Frax, UA, 2005).

⁹¹ Se: Huete med flere (2013).

⁹² Kristin Fragell, «Om kunsten å nyte sitt otium - norske alderspensjonister i Spania,» *Gerontologiske skrifter Det gode liv i alderdommen*, nr. 6 (1995); Huete (2009).

Livsstilmigrasjonsforskning i Spania har fremhevet individenes fordeler og underkommunisert samfunns-strukturelle aspekter.⁹³

Ifølge Huete og Mantecón har turisme og migrasjon hele tiden utviklet seg symbiotisk i Alicante, i en gradvis overgang fra turist til migrant med grunnlag i hvor personen er registrert som bosatt og har eiendom.⁹⁴ Verken individets motivasjon, tidsaspektet, aktiviteter, livsstilen eller sosiale relasjoner på stedet, gav utslag statistisk i deres undersøkelse. Derimot gav det utslag om individet hadde enebolig (*vivienda particular*) hvor denne var plassert (opprinnelses-/destinasjonsland) og om de var økonomisk inaktive, samt om de var registrert i kommunen eller ei. Turistene hadde eiendom i opprinnelseslandet, mens migrantene i Alicante ikke hadde det.⁹⁵

Ulempen med Huete og Mantecóns organisering er at de fattigste og sykeste migrantene faller utenfor når migrasjonsstatus knyttes så sterkt til eiendom.⁹⁶ Modellen inkluderer heller ikke de som både har bolig i Spania og opprinnelseslandet. Det er ikke så vanlig blant briter, men er ofte tilfellet for nordiske pensjonister. I henhold til denne grupperingen vil en del norske trekkfugler falle i turistkategorien, mens utvandrede pensjonister og arbeidsmigranter bare blir inkludert i migrantkategorien hvis de er selveiere.

Nordiske pensjonister har også endret vaner for hvordan de vil bo. Et flernasjonalt forskerteam publiserte i 2013 *Nordic Seniors on the Move* om nye former for pensjonisttilværelse som inkluderer migrasjon.⁹⁷ Tidligere var det vanligere å bo sammen med yngre familiemedlemmer, men fra tusenårsskiftet har autonomi, uavhengighet og valgfrihet blitt viktigere for en stadig økende

⁹³ Annie Woube, «Finding One's Place: An Ethnological Study of Belonging among Swedish Migrants on the Costa del Sol in Spain» (Uppsala Universitet, 2014). Woube har undersøkt aspekter som omhandler kjønn, rase og alder, og turismens sammenheng med migrasjon på individnivå. Studien har mindre fokus på tid og sted.

⁹⁴ Huete og Mantecón (2010).

⁹⁵ Se vedlegg IV, 298 (Huete y Mantecón 2010, 786). Jeg har forenklet skjemaet.

⁹⁶ Helge Petterson forklarte at mange som kjøpte bolig da de var i 50-årene, solgte og leide bolig når de kom i 80-årene. Det forenklet prosessen med å flytte tilbake til Norge. Uføretrygdede uten egenkapital leide bolig. Noen overførte også boligen til barna.

⁹⁷ Anne Leonora Blaakilde og Gabriella Nilsson, red., *Nordic Seniors on the Move. Mobility and Migration in Later Life* (Lund: Lunds Universitet, 2013).

gruppe med stor kjøpekraft. Et privat marked innen boalternativer og helsetjenester har utviklet seg i takt med endrede preferanser og etterspørsel.

Nordeuropeere som flytter til Spania har mange likhetstrekk. Majoriteten bosetter seg i områder bygget for turisme, der det allerede finnes kulturell infrastruktur. Også i Spania har det vært overvekt av «siloforskning» der europeiske forskere fra forskjellige land har studert «sine» migranter uten å undersøke paralleller med andre grupper.⁹⁸ Spanske forskere har studert nordeuropeiske pensjonister, generelt med mer fokus på utvikling, utfordringer og konsekvenser for destinasjonene.⁹⁹ Også for dem har språkbarrieren vært en begrensende faktor. For eksempel mente forskere ved UA at de norske miljøene var spesielt lukkede.¹⁰⁰

Hittil har de fleste livsstilsmigrasjonsforskere studert nordeuropeere i Spania som om migrantene var fundamentalt forskjellige fra andre migranter på grunn av deres motiv. Samfunnsendringer i sender- eller mottagersamfunnet har vært underordnet.¹⁰¹ Eksistensielle problemstillinger på individnivå har blitt viet betydelig mer oppmerksomhet enn andre faktorer. Tid og sted har vært underordnet. Kulturmøter og samfunnsmessige konsekvenser er utelatt.¹⁰² Min

⁹⁸ Per Gustafson, «Transnationalism in Retirement Migration: the Case of North European Retirees in Spain,» *Ethnic & Racial Studies* 31, nr. 3 (2008); Andreas Huber, «La inmigración de retirados entre culturas. El caso de los jubilados suizos en la Costa Blanca,» i Mazón og Aledo (2005). Antti Karisto, «Coping with Antinomies of Taste. Eating Habits of Finnish Retirement Migrants in Spain,» i Blaakilde og Nilsson (2013); Rodríguez Rodríguez med flere (2005). Her har forskere fra Spania, England, Tyskland, Sveits, Norge, Frankrike og Finland studert pensjonister som har flyttet til Spania.

⁹⁹ Modesto García Jiménez og Klaus Schriewer, red., *Ni turistas, ni migrantes. Movilidad residencial europea en España* (Murcia: Isabor, 2008); Huete (2009); Mazón, Huete og Mantecón, red. *Construir una nueva vida. Los espacios del turismo y la migración residencial* (Barcelona: Milrazones universidades 3, 2011).

¹⁰⁰ Samtaler med Raquel Huete, Alejandro Mantecón, Tomás Mazón og Jose Ramón Valero, våren 2013. De forventet ikke at noen snakket spansk. Valero forsøkte å intervju flere i 2003 og i flere intervjuer fremgikk det klart at personen ikke forstod det han/hun ble spurt om. En voksen brukte barnet sitt som tolk.

¹⁰¹ O'Reilly (2000).

¹⁰² Med unntak av Bergundhaugen (2007). Her understrekes den norske velferdsstatens rolle som nøkkelbedrift i Alfaz del Pi ved å finansiere jobber og trygder.

intensjon er å forklare fenomenet på gruppenivå ved at avhandlingen forholder seg til europeisk forskning på nordeuropeisk migrasjon til Alicante.¹⁰³

Norsk forskning på migrasjon til Spania

Norske samfunnsforskere har betegnet nordmenn i Spania som turister – selv om de bodde der over lengre tid. Sosiologen Vilhelm Aubert kalte nordmenn i Spania for «soltilbedere» og «emigrantturister.»¹⁰⁴ Emigrantturisten var tiltrukket av: «sol, vin og et behagelig liv». De kunne også føle seg *pushed out* på grunn av en «konservativ skuffelse over den moderne velferdsstat». Emigrantturistene som meldte utflytting var vanskelig å skille fra turister, fordi de delte turistenes språk og smak. Lavere skatter var sannsynligvis en motivasjon for å melde utflytting før år 2000.

Til forskjell fra Aubert mener geografen Hallstein Myklebost at klimaet og «ikke utsiktene til lavere boutgifter» var avgjørende for nordmenn i Spania. I sin klassiske artikkel om norske pensjonisters flyttemønster, delte Myklebost pensjonistmigrasjon i to typer: enten returnmigrasjon der pensjonister flyttet tilbake til fødestedet eller livsstilmigrasjon (*amenity*) til et sted med bedre klima og livskvalitet.¹⁰⁵ Fra 1984 til 1986 meldte over 500 personer over 60 år flytting fra Norge årlig.¹⁰⁶ Mens Oslofjorden og Sørlandskysten tidligere hadde vært populære steder å pensjonere seg for Oslos befolkning, ble etter hvert sør-Sverige og Middelhavs-Spania som en forlengelse av Sørlandskysten. Mildere klima var viktig, men lavere levekostnader spilte sannsynligvis også inn.

Etter år 2000 har IRM-feltet blitt en del av livsstilmigrasjon og transnasjonal forskning. I Norge har oppdragsforskning og nærmere 30 master- og hovedoppgaver blitt publisert fra 1995 til 2013.¹⁰⁷ *Norske kommuner i Spania* er en omfattende studie utført av forskere ved NOVA om eldre nordmenn i

¹⁰³ Gustafson (2008) 456; Mazón og Aledo (2005); O'Reilly (2000); Rodríguez Rodríguez med flere (2005).

¹⁰⁴ Vilhelm Aubert, *Det skjulte samfunn*, rev. utg. (Oslo: Pax, 1969), 113-33.

¹⁰⁵ Myklebost (1989), Erik Sandersen, «Klima avgjørende for norske Spania-beboere,» *Aftenposten*, 20.05.1988.

¹⁰⁶ Myklebost (1989), 193, 203. Slike steder var Sandefjord, Larvik, Kragerø, Risør, Sørlandet og Spania.

¹⁰⁷ I tillegg til enkeltartikler om religion, helse og turisme.

Spania og norske kommuners eldreomsorg.¹⁰⁸ I «Transnasjonale og nasjonale eldrelev. En studie av stedets og hjemmets betydning i eldre år» sammenlignes levemåter for pakistanske eldre i Norge med norske eldre i Spania.¹⁰⁹ Bortsett fra overnevnte, har fokuset vært på individnivå om nordmenn i Spania.¹¹⁰ Noen har hatt hovedfokus på en aldersgruppe: barnefamilier eller pensjonister.¹¹¹ Andre har studert forbindelsen til turisme, helse, bolig og juridiske aspekter.¹¹² Flere har forsket på norsk identitet i Spania.¹¹³ Sosiologer og antropologer har intervjuet 7-15 norske informanter anonymt og analysert materialet

¹⁰⁸ Anne Helset, Marit Lauvli og Hans C. Sandlie (2004) «Norske pensjonister og norske kommuner i Spania» (Oslo: NOVA). Også utgitt på spansk: Helset med flere, «Jubilados noruegos en España: Perspectivas de una cuarta edad para personas de la tercera edad,» i Rodríguez Rodríguez med flere (2005), 167-95.

¹⁰⁹ Danielsen med flere (2004).

¹¹⁰ Anne Helset, «Norske alderspensjonister i Spania: Her lever vi i 10 år lenger,» *Aldring & Eldre* 4 (1994).

¹¹¹ Aandstad (2007); Foss (2002); Kristin Fragell, ««Otium cum dignitate»: livsførsel og ærbarhet blant norske alderspensjonister i Alfaz del Pi» (Hovedfag, UiO, 1995); Fragell (1995a); Kristensen (2005); John-Tore Martinsen, «Til Spania for å finne det gode liv: norske pensjonisters forsøk på å skape et meningsfylt liv i nye omgivelser» (MA, UiT, 2007); Cathrine Ruud, ««Vi har det fint her nede»: Klimasårbarhet blant norske eldre - oppfatninger av klimaendringer og implikasjonene for tilpasning» (MA, UiO, 2010); Espen Sagsveen, «Jeg får jo omsorg og pleie og medisin her da, men jeg savner at dem setter seg ned og prater»: en kvalitativ studie av eldres opplevelse av tilværelsen på sykehjem i Norge og Spania, 49 (Trondheim: NTNU, 2004); Isabel Martha Vartdal, «Et lukket paradis? En studie av hverdagen til norske ungdommer i Spania» (MA, UiO, 2007); Linda Vøllestad Westbye, «Drømmen om det gode liv: en antropologisk tilnærming til en gruppe norske barnefamilier bosatt i Spania» (MA, UiB, 2005).

¹¹² Bergundhaugen (2007); Jan-Kåre Breivik, «Health Migration from Norway to Spain - Ambiguous Belonging,» i *Ethnic and Racial Studies* 35, nr. 9 (2012); Breivik (2015); Trine Elisabeth Fredriksen, «Hvor skal det skiftes når spaniapensjonistene dør?» (MA, UiT, 2007); Haug med flere (2007); Adelheid Hummelvoll Hillestad, ««Tiden går så alt for fort, men timene er så lange»: om å bo på sykehjem: en komparativ studie av to sykehjem - Oslo og Spania» (MA, UiO, 2000); Christin Løbach, «Hvite vegger, blanke ark: norske hjem i spanske hus» (MA, UiO, 2007); Linda K. Novak, «Boligturisme i Sør-Spania» (MA, UiO, 2003); Beate Strøm, «Den lange ferieturen: om norsk langtidsturisme på Costa Blanca» (MA, UiO, 1998).

¹¹³ Stig Godske Bjørklund, «Vinterfugl i sommerland» (MA, UiB, 2006); Inger-Lise S. Blindheim, «Jeg er ikke guiri, jeg bor her: utfordret identitet, nordmenn på Costa del Sol» (MA, UiO, 2009); Henriksen (2008).

kvalitativt.¹¹⁴ Tidsperspektivet har vanligvis vært forskerens samtid og det geografiske stedet har blitt viet liten betydning eller skjult gjennom anonymisering.¹¹⁵

Innenfor livsstilmigrasjon har det vært tradisjon for at forskere også selv har vært livsstilmigranter.¹¹⁶ Pedagogen Asle Høgmo studie handler om en bekymringsløs tilværelse for eldre europeere i Alicante. Han legger vekt på lokal tilhørighet som eksemplifiseres ved at han hilser på sine tyske og spanske naboer og lærer seg spansk.¹¹⁷ Oppholdene i Alicante strukturerer forskeren med turer og kafébesøk, i prat med andre sesongmigranter og restauranteiere. Ifølge Høgmo er ikke de som eier hus i Alicante turister. Han misliker merkelappen «turist» og er derfor kritisk til begrepet «bofast turisme». Turister er utenforstående som leier midlertidig og bråker, nettopp fordi de ikke har et forhold til stedet. Høgmo plasserer europeiske pensjonister høyere på den lokale rangstigen med hensyn til tilhørighet, først og fremst med basis i økonomisk makt (eierskap) og oppholdstid.

Høgmo, Knut Aukrust og Dorte Skulstad er universitetsansatte som selv eier hus i Alicante og har skrevet om nordmenn i Spania.¹¹⁸ I *Spania og vi. Nordmenn før oss* har Aukrust og Skulstad skrevet om et mangfold av nordmenn som har flyttet til forskjellige deler av Spania fra 1250 til 1950, blant

¹¹⁴ Noen unntak er: Stine Kværnstuen, «Hay que aguantar - «Man må bare holde ut»: å være vert for turister i Sør-Spania» (MA, NTNU, 2006); Cecilie Skjerdal, «Pan pa' hoy - hambre pa' mañana: On the processes of change in an agricultural village on Costa del Sol» (MA, UiO, 2005).

¹¹⁵ Eldar Bråten, «Introduksjon – Den gang da: Synkrone og diakrone perspektiver på «fortid»,» *Norsk antropologisk tidsskrift* 24, nr. 03-04 (2013). Bråten utfordret det «synkrone grunnperspektivet i norsk sosialantropologi.»

¹¹⁶ O'Reilly (2000); Jacqueline Waldren, *Insiders and Outsiders: Paradise and Reality in Mallorca* (Providence, R.I: Berghahn Books, 1996).

¹¹⁷ Asle Høgmo, *Playa Blanca: un pueblo europeo. Gentes del norte y centro de Europa en una comunidad plurinacional en España*, red. Modesto García Jiménez med flere. (Murcia: Ediciones Isabor, 2011), 15-17, 24-27. Stedet er også her fiksjonalisert til et generisk «Playa Blanca».

¹¹⁸ Ibid; Knut Aukrust og Dorte Skulstad, *Kultur møter i spansk historie: fra berbere til bergensere* (Oslo: Novus, 2008); Aukrust og Skulstad, *Spansk gullalder: og arven fra jøder og muslimer* (Oslo: Pax, 2011). Aukrust og Skulstad, *Spania og vi: Nordmenn før oss* (Oslo: Novus, 2014). Aukrust er professor i kulturhistorie og Skulstad er informasjonsrådgiver, begge ved UiO.

andre: vikingprinsessen Kristina, shipping og bacalao-baroner, appelsineksportører og forskningsforbindelser om lepra mellom Valencia og Bergen. Forfatterne er opptatt av individenes skjebne.

Mitt mål har vært å relatere fenomenet om nordmenn i Alicante fra mikro til meso i en spesifikk regional sammenheng og en avgrenset periode. Med fokus på kronologi, kontinuitet og/eller endring over tid. Som en konsekvens av at eksisterende studier om nordmenn i Spania dekker tiden før 1960-årene og etter 1989, begynte jeg min studie fra 1965, i et område med flere norskspanske institusjoner, organisasjoner og bedrifter.¹¹⁹ Min forskning plasserer seg i et internasjonalt og flerspråklig forskningsfelt om europeiske migranter i Spania.

Ved å fokusere på individene risikerer en å overse strukturelle forklaringer på utvandring/innvandring. Økt utvandring fra Norge kan i tillegg til individuelle motiver og forklaringer, som kroniske sykdommer og ideologisk misnøye (skattenivå, innvandring og likestilling), også forårsakes av strukturelle endringer i opphavslandet som: effektiviseringsreformer, privatiseringsprosesser som har overflødiggjort arbeidstagere, sosial kulde, aldersdiskriminering og nedbygging av eldreomsorgen og helsevesenet. De sistnevnte motivene kommer ikke nødvendigvis til syne i intervjuene på samme måte som individuelle valg og prioriteringer.

Metoder og kilder

I dette underkapitlet presenteres mine metodiske valg, nivå og kilder. Jeg benytter transnasjonal metode fordi migrasjonen fra Norge til Alicante de siste 55 årene har vært preget av mye flytting frem og tilbake, av stor grad av kontakt mellom nordmenn i Alicante, den norske stat, norske institusjoner, organisasjoner, familier og venner. I analysen av fenomenet nordmenn i Alicante belyser jeg transnasjonale prosesser.

Metodologien omfatter blant annet nivå, typologi og komparasjon. Dette er et studium på mikro og mesonivå. Grunnen er at jeg ville undersøke hvordan individer danner kollektiver, som igjen kan påvirke tilhørighet og trivsel på et nytt sted. Derfor har jeg samlet kilder både i form av intervjuer og skriftlige

¹¹⁹ Jo Stein Moen og Rolf Sæther, *Tusen dager: Norge og den spanske borgerkrigen 1936-1939* (Oslo: Gyldendal, 2009).

dokumenter. Disse er så vevd sammen for å skape et narrativ og få frem historier i kontekst. Jeg benytter samfunnsvitenskapelige og historiske metoder med hensyn til kronologi og kilder. Periodisering som et metodisk grep for å vise utvikling er brukt i hele avhandlingen, men fremtrer tydeligst i kapittel tre og syv. Et annet metodisk grep har vært å benytte graver som kilder til informasjon om tilhørighet, om transnasjonal organisering av gravferd og begravelser. Slik deltar jeg i en vitenskapelig samtale på feltet.

De fleste migrasjonsforskere understreker at sosial kapital spiller en rolle for migranter og tilhørighet. Også i denne studien er det fokus på sosial kapital og hvordan den på ulike måter påvirker nordmenns situasjon i Alicante. Ifølge Faist kan sosial kapital i form av nettverk mobilisere andre typer kapital. Bytte av informasjon (*exchange*), gjensidig utveksling (*reciprocity*) og solidaritet (*videm*), er former for sosial kapital som støtter medlemmene. Sosial kapital forsvinner ikke når en flytter til et nytt land, selv om migranter sjelden får full uttelling for den i sitt nye hjemland. Det kan føre til framveksten av parallelle samfunn som gir levebrød til mellommenn, samt trygghet og informasjon for migranter som bruker egne språk. Manglende sosial kapital kan være en grunn til at mange også flytter igjen. Jeg analyserer prosesser der migranter tar med seg kontakter og nettverk, oppretter nye og avviker andre over tid. Mesoanalysen forutsetter at individet både er fritt, og samtidig vevd inn i sosiale strukturer, som endrer seg over tid avhengig av blant annet ressurstilgang og teknologi. Individenes valg og adferd påvirker nettverkene og her belyses prosesser om hvordan sosial kapital akkumuleres og mobiliseres.¹²⁰

Transnasjonal metode

Her kommer jeg tilbake til det transnasjonale grepet introdusert tidligere i kapittelet i en forskningslitterær oversikt. Konkret forklarer jeg bruken av transnasjonal metode i denne avhandlingen. Det transnasjonale grepet belyser at individene samtidig, men i ulik grad, forholder seg til sosiale nettverk i

¹²⁰ Thomas Faist, «The Crucial Meso-Level,» i *International Migration, Immobility and Development*, red. Thomas Hammar med flere (1997), 187-217: «Social capital is created and accumulated in social relations, but can be used by individuals as a resource. Social capital is thus primarily a meso-level category.»

opphavslandet, samtidig som de i ulik grad forholder seg til destinasjonskulturen for eksempel ved å lære språk eller la det være.¹²¹ Sterke transnasjonale bånd utelukker ikke at personen føler tilhørighet på flere steder samtidig. Migranten velger de delene av samfunnene, som er betydningsfulle for dem og forholder seg til en eller flere. Et transnasjonalt perspektiv kan derfor ansees som å bygge bro over kløften i samfunnsfaglig teori mellom individ (agens) og struktur.¹²²

For å operasjonalisere en transnasjonal metode har jeg forsøkt å måle omfanget av transnasjonale levesett på en skala fra lav til høy innenfor 1) den familiære, 2) den sosiokulturelle, 3) den økonomiske og 4) den politiske sfæren i *transnational social spaces*.¹²³ De transnasjonale prosessene, som består av utveksling og kontakt mellom geografisk distinkte samfunn, påvirker i ulik grad både dem som har migrert, mottakssamfunnet og dem som ble igjen. Ved å gradsbestemme transnasjonale prosesser er målet å forhindre at alt kan innlemmes i det transnasjonale. Jeg har altså konsentrert meg om økonomiske, sosiale og kulturelle bånd mellom norske migranter i Alicante og deres familie, venner og samfunn i Norge og Spania.

Norske familier, organisasjoner og institusjoner i Alicante, er transnasjonale når de samhandler på norsk i Spania, og gjennom relasjoner i Norge, i en samtidig og kontinuerlig prosess over tid. Sosiologen Alejandro Portes har påpekt, at selv om utveksling mellom opprinnelses- og destinasjonsland ikke er nytt, så gjør kompleksiteten og omfanget at vi fra årtusenskiftet kan snakke om transnasjonale sosiale rom bestående av «[...] a growing number of persons who live dual lives: speaking two languages, having homes in two countries, and making a living through continuous regular contact across national borders.»¹²⁴ Portes, Guarnizo og Landolt har vektlagt prosessaspektet, tid og nivå (mikro og meso), og derfor er deres definisjon om transnasjonale

¹²¹ Foner (1997), 355.

¹²² Hein De Haas, «Migration and Development: A Theoretical Perspective» *International Migration Review* 44, nr. 1 (2010): 253.

¹²³ Faist med flere (2013), 27-8.; For mer om den familiære se avhandlingens kap. fem, om den sosiokulturelle se kap. seks og om økonomisk transnasjonalisme se kap. sju.

¹²⁴ Alejandro Portes, Luis E. Guarnizo og Patricia Landolt, «The Study of Transnationalism: Pitfalls and Promise of an Emergent Research Field,» *Ethnic & Racial Studies* 22, nr. 2 (1999): 217, 19.

aktiviteter relevant i forhold til denne avhandlingen: «[...] occupations and activities that require regular and sustained social contacts over time across national borders for their implementation.» Det betyr at jeg samtidig anser Basch, Glick Schiller og Szanton Blancs klassiske definisjon av transnasjonalisme fra 1994 som for vid: [Transnationalism represents] «a process by which migrants, through their daily life activities and social economic, and political relations, create social fields that cross national boundaries», siden denne definisjonen kan tolkes som å innlemme all migrantadferd, og slik mister analytisk kraft.

Nordmenn i Alicante, norske klubber, skoler, kirker og helseinstitusjoner i Spania er altså transnasjonale, men ikke alle er det i like stor grad. Graden av transnasjonalitet er en kombinasjon av arv, identitet, språk, individuelle valg og kontakt med familie og venner på flere steder. Og forholdet til samfunnet de har flyttet til og kan selvsagt endres over tid.

Ifølge Hein de Haas blir det ved bruk av transnasjonale perspektiv ikke så viktig hvor en kommer fra, eller hvilken status (midlertidig/permanent) en har. Transnasjonale bånd er ikke «feilslått integrering».¹²⁵ Mens assimilasjonsforskerne mener migranter er rotløse, og multikulturalistene mener at migrantene er transplanterte individ, forholder transnasjonale forskere seg til mennesker som oversatte.¹²⁶ Ifølge sosiologen Peter Kivisto betyr det at migranter er opptatte av å oversette språk, kultur, normer, sosiale og symbolske bånd fra et ståsted til et annet. Hybride liv bygger både på det kjente og det nye.¹²⁷ Gradsforskjeller av hvor mye av det nye som innlemmes og hvor mye som tas med til et nytt sted, avhenger av hvor mye en trenger å tilpasse seg for å mene at en lever et meningsfullt liv.

I avhandlingen argumenterer jeg for opprettelsen av sosiale rom som en forutsetning for at ulike former for migrasjon til spesifikke steder

¹²⁵ De Haas (2010), 247-8.

¹²⁶ John Bodnar, *The Transplanted: A History of Immigrants in Urban America* (Bloomington: Indiana University Press, 1985; Oscar Handlin, *The Uprooted* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002); Salman Rushdie, *Imaginary Homelands: Essays and Criticism 1981-1991* (London: Granta Books, 1991), 16.

¹²⁷ Peter Kivisto, «Theorizing Transnational Immigration: A Critical Review of Current Efforts,» *Ethnic & Racial Studies* 24, nr. 4 (2001): 568; Rushdie, *Imaginary Homelands: Essays and Criticism 1981-1991*, 17.

oppretholdes.¹²⁸ Dermed mener jeg Kivisto går for langt når han hevder at «immigrants will tend to focus their energies on the place where they find themselves» og at det transnasjonale perspektivet derfor skal ha overflødiggjort stedets relevans til fordel for sosiale rom.¹²⁹ Kontinuiteten av nordmenn i enkelte kommuner over flere generasjoner, tyder på at stedet også har spilt en rolle. Både sosiale rom og konkrete steder betyr noe i forhold til tilhørighet.

Selv om flere forskere har ment at et ekte transnasjonalt perspektiv kun kan oppnås ved å forske på flere steder, analyserer denne studien utviklingen over tid på et begrenset geografisk område. Nina Glick Schiller understreker også at ulike nivåer av transnasjonale prosesser finnes på samme geografiske sted.¹³⁰ Det vanlige, hevder Glick Schiller og Peggy Levitt, er at innvandrere både involverer seg på stedet de har flyttet til og opprettholder bånd til tidligere bosteder:

Migrant incorporation into a new land and transnational connections to a homeland or to dispersed networks of family, compatriots, or persons who share a religious or ethnic identity can occur at the same time and reinforce one another.¹³¹

Gjennom intervjuene kom aspekter av identitet (*being*) til syne gjennom dagligdags sosial, økonomisk og politisk aktivitet, og tilhørighet (*belonging*) klarere frem i minner.¹³² Glick Schiller har anbefalt å skille mellom transnasjonal tilhørighet og identitet. Men dette skillet viser seg å være svært komplisert å få til i praksis.

Det transnasjonale perspektivet åpner i større grad for komplekse sammensatte identiteter, enn de som fremhever individer og teknologien på bekostning av sosiale prosesser. Glick Schiller og Levitt argumenterer for et utvidet begrep:

¹²⁸ József Böröcz, *Leisure Migration: A Sociological Study on Tourism*, Tourism social science series (Oxford: Pergamon, 1996).

¹²⁹ Kivisto (2001), 571.

¹³⁰ Nina Glick Schiller, «The Transnational Migration Paradigm in the Current Conjuncture: Reflections on Boundaries and Disciplines,» in *Transnational Migration: Disciplinary Impacts* (Malmø University 2015).

¹³¹ Peggy Levitt og Nina Glick Schiller, «Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society,» *International Migration Review* 38, nr. 3 (2004): 1003.

¹³² Glick Schiller, (2009), 32.

simultaneity (samtidighet) som vektlegger en tidsmessig samtidig tilhørighet til flere steder.¹³³

Selv om språk ansees som sentralt for de fleste migrasjonsprosesser, er det likevel få migrasjonsforskere som har behandlet det enten sosiolingvistisk eller som kulturell lesevitenskap. De fleste migrasjonsforskere har begrenset sine kildestudier til et eller to språk. Språklige aspekter av migrasjonen er derfor ofte utelatt.¹³⁴ Et annet aspekt av mitt transnasjonale perspektiv er å analysere fenomenet på de språkene jeg behersker. De fleste samfunnsvitere som har forsket på innvandrere i Spania har kun brukt kilder på eget morsmål og engelsk.¹³⁵ Med tilgang på flere språk kan forskere velge mellom flere kilder, perspektiv og samarbeidspartnere.

Språkbruk blant migranter er også et kulturelt aspekt av lesevitenskap. I utvidet betydning handler det om hvordan skrift og lesing påvirker samfunnet økonomisk, sosialt og kulturelt.¹³⁶ Lingvisten Joseph Lo Bianco hevder at migrasjon gjør at myndigheter blir mer bevisste på språkernes funksjon for flerspråklige befolkninger: «[...] languages serve functions of affect and solidarity as much as the more obvious communication function.»¹³⁷ Det kan bety at sosiale relasjoner er like viktige faktorer for migranter som arbeid og utdanning for å lære nye språk.

Aspekter som har omfattet språkproblematikk og kommunikasjon har ikke vært gjenstand for systematiske studier innen IRM eller livsstilmigrasjon.¹³⁸ Denne

¹³³ Levitt og Glick Schiller (2004).

¹³⁴ Bortsett fra Ulla Börestam Uhlmann, *Scandigo Supermercado, Skandinavisk noticias S.L. och Scandinavian Building. Lite om företagsnamn med skandinavisk profil bland utlandskandinaver i Spania* (Uppsala: Academica, 2011).

¹³⁵ Med unntak av for forskere som bor og arbeider i Spania.

¹³⁶ Bill Cope og Mary Kalantzis, *Multiliteracies: Literacy Learning and the Design of Social Futures* (London: Routledge, 2000).

¹³⁷ Joseph Lo Bianco, «Multiliteracies and Multilingualism,» i *Multiliteracies: Literacy Learning and the Design of Social Futures*, red. Bill Cope og Mary Kalantzis (New York: Routledge, 2000), 94.

¹³⁸ Unntatt: Aude Etrillard, «A Critical and Ethnographic Approach to Language Practices in Lifestyle Migrations,» i *Practising the Good Life: Lifestyle Migration in Practices*, red. Kate Torkington, Inês Davis, og João Sardinha (Newcastle: Cambridge Scholar Publishing, 2015); Kate Torkington, ««The only Portuguese People I know

avhandlingen har brukt kilder og litteratur om nordeuropeisk migrasjon til Spania, og særlig Alicante, skrevet på nordiske språk, engelsk, fransk og spansk. Det har ført til at det norske fenomenet har blitt plassert i en bredere kontekst enn tidligere forskning, der forskere har understreket det unike i sin gruppe uten kontekstualisering. Det viser seg at nordeuropeere i Alicante har mye mer til felles enn det som skiller dem.

Komparasjon

I avhandlingen brukes komparasjon på flere ulike måter. For det første, sammenligner jeg ulike grupper nordmenn over tid med hensyn til antall, type og deres preferanser i aktivitet. Dette legger blant annet grunnlaget for inndelingen i tre perioder. For det andre, sammenligner jeg ulike nasjonale grupper som har flyttet til flere steder i Alicante. Slik blir det mulig å skille det unike i en situasjon fra det generelle i migrasjonserfaringen.¹³⁹ Ved å sammenligne nordmenn med forskningslitteratur om andre nasjonaliteter som bor i Spania, bidrar jeg også til en internasjonal forskningsdebatt om innvandrere i Spania. Å la være å sammenligne forskjellige nasjonaliteter kan resultere i metodologisk nasjonalisme og skape et fordreid bilde av innvandrere i Alicante. Ved å sammenligne både i tid og med andre grupper, understreker jeg både konteksten og den kronologiske utviklingen. Jeg sammenligner norske bosettinger fra 1960-årene med senere bosettinger og belyser hvor nordmenn slo seg ned. I tillegg sammenlignes Alicante sør og Alicante nord i forhold til landskap, priser og det sosiale miljøet.

Forskjeller og likheter i norsk utvandring til USA og Spania

Selv om mye skiller norsk utvandring til Amerika rundt århundreskiftet, fra migrasjonen til Spania fra 1965-2014, finnes det også fellestrekk. Særlig med hensyn til det som var typisk for settlersamfunn. Nordmenn både i USA og i Spania dannet tette miljøer, sosiale klubber, skoler og kirker og hadde ofte egne aviser. Språket var viktig for gruppetilhørighet og sosial omgang, og indre konflikter var vanlig. Ved å sammenligne ulike migrasjoner argumenterer jeg

Speak English»: Lifestyle Migrants, Local Language Practices and Ambivalent Belongings,» i Torkington med flere, 2015.

¹³⁹ Foner (2005), 3.

for at en del migrasjonsrelaterte prosesser er generelle.¹⁴⁰ Det var også spesifikke forskjeller. Mens emigranter til Amerika ofte var yngre, var de fleste nordmenn i Alicante eldre. Norsk migrasjon til USA ble stoppet på grunn av strengere innvandringslover der fra 1924, mens EU/EØS gjennomførte fri flytbestemmelsene fra 1994, som igjen førte til at flytting innen EU økte. Europeiske integrasjonsprosesser forenklet nordmenns flytting til Spania. I tillegg er den tette forbindelsen mellom turisme og migrasjon unik for flyttingen til Spania. Et annet særtrekk var at den norske velferdsstatens trygder, sørget for levebrød for flere enn dem som hadde oppsparte midler. Nytt for migrasjonen til Spania var også at den norske velferdsstaten, ofte gjennom organisasjoner, investerte i helse og eldreomsorgsinstitusjoner utenfor landets grenser.

Mens utvandrerne til USA har fascinert og inspirert både norske og amerikanske forskere, har problemperspektivet dominert i forskning om innvandring til Norge. Samfunnsfaglige migrasjonsforskere har studert økonomiske og kulturelle konsekvenser av innvandringen til Norge særlig knyttet til kostnader for velferdsstaten det siste tiåret.¹⁴¹

¹⁴⁰ Terje Garvik, «Karmøy Club of Washington,» (MA, UiO, 2006); Terje Garvik, «The Karmøy Club of Washington,» i *Norwegian-American Essays 2011: Transnationalism and the Norwegian-American Experience*, red. Øyvind T Gulliksen (Oslo: NAHA Norway, 2011). Artikkelen handlet om en etnisk klubb som ble opprettet i 1991 og lagt ned i 2004; David C. Mauk, «The Colony that Rose from the Sea: Norwegian Maritime Migration and Community in Brooklyn, 1850-1910,» (Northfield, Minn.: NAHA by the University of Illinois Press, 1997). I Brooklyn fantes en liten norsk koloni, samt stadig nye sjømenn og andre midlertidige (*sojourners*); Hanna Mellemsæther, «Misjonærer, settlersamfunn og afrikansk opposisjon: striden om selvstendigjøring i den norske Zulukirken, Sør-Afrika ca. 1920-1930» (Dr. Art, NTNU, 2001), 89-104.

¹⁴¹ Grete Brochmann (2011); Brochmann, *Integrasjon og tillit: langsiktige konsekvenser av høy innvandring*, NOU 2017:2 (Oslo: Informasjonsforvaltning, 2017); Brochmann og Anniken Hagelund, *Immigration Policy and the Scandinavian Welfare State 1945-2010* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012); Ada Engebretsen og Øivind Fuglerud, *Kultur og generasjon: tilpasningsprosesser blant somaliere og tamiler i Norge* (Oslo: Universitetsforl., 2009); Randi Gressgård, *Multicultural Dialogue: Dilemmas, Paradoxes, Conflicts* (New York: Berghahn Books, 2010); Christine M. Jacobsen, *Islamic Traditions and Muslim Youth in Norway* (Leiden: Brill, 2011); Monika Jurgo-Puszcz, *Polske politiske flyktninger til Norge på 1980-tallet* (Milanówek: Archiwum Państwowe, 2011); Susanne Søholt med flere, *Møte mellom*

Utvandringen til USA var en masseutvandring, mens volumet på andre utvandringar har vært mikroskopisk målt i antall utvandrede. Et estimert 750 000 nordmenn flyttet til USA på 1800-tallet (selv om 25-30 prosent flyttet tilbake til Norge igjen), mens det kanskje har bodd 50 000 nordmenn i Spania et år eller mer de siste 50 årene.¹⁴² Mange bor der kun i en kort periode, det er stor utskiftning, og svært mange flytter tilbake til Norge. Til USA dro de som hadde ambisjoner om et bedre liv både økonomisk og religiøst. De reiste i en tid der familien og lokalt nettverk ofte utgjorde sikkerhetsnettet. Historikeren Nils Olav Østrem kaller det en «utvandrerkultur.»¹⁴³ Til Spania har nordmenn og andre europeere reist på jakt etter bedre helse, klima eller en ny livsstil. De har enten tatt med seg egenkapital, pensjoner eller skaffet seg utkomme i Spania. Etniske nettverk har i noen tilfeller erstattet familiens rolle som støtte. Både under masseutvandringen til USA og med hensyn til Alicante har familie vist seg å være svært viktig. Mine informanter belyste hvordan flere generasjoner har slått seg ned i Alicante sammen, eller i kjede over tid og hvor omfattende kontakten mellom opphavs- og destinasjonslandene har vært.

Historisk komparasjon om europeere i Spania

Et annet aspekt av sammenligning har vært å ta utgangspunkt i tidlige studier og så undersøke om premissene og konklusjonene stemmer andre steder. Da Jurdao skrev om briter i Mijas i 1990, hevdet han at den typiske britiske pensjonist knapt kunne et par spanske ord, og at 71 prosent av de spurte svarte at de ikke kunne grunnleggende spansk. En britisk pensjonist sa: «Con respecto a idioma, esta zona es una colonia» og et ektepar uttalte: «Para solucionar el problema de comunicación los españoles deberían aprender lenguas, porque a la mayoría de los extranjeros les cuesta aprender español». En brite bosatt i

internasjonalt arbeidsmarked og nasjonalt boligmarked (Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning, 2012).

¹⁴² Dette er et estimat basert på data fra INE og SSB, rapporter fra konsuler og sjømannsprester.

¹⁴³ Nils Olav Østrem, «Utvandrarkultur: ei migrasjonshistorisk undersøkning av Skjold prestegjeld 1837-1914» (PhD, UiT, 2002); Østrem, *Den store utferda: utvandring frå Skjold og Vats til Amerika 1837-1914* (Oslo: Scandinavian Academic Press, 2015).

Alicante kunne bekrefte at forholdene var likedan der: «No más del 10 porciento de los residentes hablamos español.»¹⁴⁴

Da sosiologen Marina Lucas Pérez-Santamarina studerte bofaste turister i La Nucía på 2000-tallet, kom hun til et annet resultat med hensyn til språkspespektet. Selv om hennes data er lite (26 informanter), hevder hun at Jurdaos bombastiske påstander ikke stemte på mellomeuropeiske informanter i en annen kommune 30 år senere. 44 prosent av pensjonistene hun intervjuet gikk på spanskkurs, flertallet snakket en del ((bastante) 44 prosent) eller godt ((bien), 24 prosent) spansk.¹⁴⁵ Lucas Pérez-Santamarina mener at europeisk integrasjon over tid har ført til mindre konflikter mellom lokalbefolkning og innflyttere, samt større aksept for nordeuropeisk tilstedeværelse enn tidligere migrasjon. Dessuten viser artikkelen at nye generasjoner med pensjonister, fra andre europeiske land har ulik erfaring med å lære spansk. I La Nucía kom de fleste pensjonistene fra Holland, Tyskland og Norden.

Min studie tar også utgangspunkt i «egen» gruppe. Tidligere forskning på nordmenn har fokusert på pensjonister som utgjør flertallet.¹⁴⁶ Jeg har inkludert yngre migranter som har arbeidet og viser slik at nordmenn i Alicante er en mangfoldig gruppe som har levd svært ulike liv. Selv om de fleste var født i Norge var noen nordmenn også født og oppvokst i Spania.

Kilder

Kildene har blitt samlet i Norge og i Spania og omfatter intervjuer, statistikk og offentlig informasjon om turisme og migranter, samt aviser og blader. Dokumenter og intervjuer med nøkkelinformanter fra Den norske klubben på Costa Blanca (DnkCB) og Den norske skole på Costa Blanca (DnsCB), Solgården og Minnekirken har gitt innsikt i institusjonenes og klubbens drift og

¹⁴⁴ Jurdao og Sánchez (1990), 74-75. Sitatene betyr: «[...] med hensyn til språk så er dette området en koloni»; «For å løse kommunikasjons-problemene burde spanjolene lære engelsk, siden de fleste utlendinger har så vanskelig for å lære spansk»; «Bare 10 prosent av oss *residente* snakker spansk.» Omfang og datering for materialet er uklart.

¹⁴⁵ Marina Lucas Pérez-Santamarina, «Turismo residencial en la Nucía,» i *Turismo residencial y cambio social*, red. Mazón og Aledo (2005), 494.

¹⁴⁶ Breivik (2012); Helset med flere (2004); Helset med flere (2005).

utvikling.¹⁴⁷ DnkCB er og var den største klubben i Alicante, som i tillegg har tatt vare på dokumenter siden oppstarten i 1971.¹⁴⁸ Jeg har også brukt kommunale gravsteder i fem kommuner som kilde, gjennom å dokumentere alle graver som kunne være norske, basert på navn, fødested og epitafer. Kildene behandles her gruppevis og senere i de respektive empirikapitlene.

Siden meso-nivået er hovedfokuset, har det vært viktig å få innsikt i arenaer der nordmenn deltok: norskspanske institusjoner og organisasjoner, arbeidsplasser innen turisme, utdanning og helse, etniske klubber, religiøse arenaer, private næringsdrivende, spanske politikere og politi. På ambassaden i Madrid fikk jeg tilgang på det som viste seg å bli en hovedkilde, nemlig konsulatmapper fra 1965-1995 i Alicante-provinsen, før de ble sendt til Riksarkivet. Årsrapportene inneholdt informasjon om konsulatets arbeidsfeltet og omfanget av nordmenn i området.¹⁴⁹

Data fra både norsk og spansk befolkningsstatistikk i Statistisk Sentralbyrå (SSB) og Instituto Nacional de Estadística (INE) inngår i avhandlingen.¹⁵⁰ Men statistikken dekker for eksempel ikke migranter som ikke har registrert seg og dermed er uten arbeids- og oppholdstillatelse. Følgelig blir både uregistrerte nordafrikanere og mange nordmenn utelatt fra statistikken.¹⁵¹ I tillegg bistod turist-, historie-, geografi- og demografifamiljøene ved universiteter i Alicante,

¹⁴⁷ Et påbegynt historieprosjekt i DnkCB inneholdt 38 utfylte spørreskjema fra 2006. Solgården åpnet sitt private arkiv for første gang, på betingelse av en viss diskresjon i forhold til de ansattes ettermæle. DnsCB åpnet sine arkiv kun for perioden (2000-2014). DnkCB ga innsyn i tidlige kilder og full tilgang til medlemsbladet. Sjømannsmisjonen gav tilgang til allerede trykkede årsrapporter samt bladet *Bud og Hilsen*, men ikke andre dokumenter grunnet «mangelfulle arkiv og personvern».

¹⁴⁸ En del av de tidligere klubbene har forsvunnet og det finnes ingen kilder tilgjengelig. Lederen av DnkCB var opptatt av åpenhet og at klubben ikke hadde hemmeligheter.

¹⁴⁹ Konsulatkilder i Spania har tidligere bare blitt benyttet for eldre materiale. Deler var lukket for innsyn på grunn av personvern hensyn.

¹⁵⁰ www.INE.es

¹⁵¹ Juan David S. Sempere, «Los magrebies en la agricultura intensiva del litoral mediterráneo: El campo de Cartagena» (PhD, Universidad de Alicante, 2002). Lest online 22.02.2013.

Valencia og Barcelona slik at jeg fikk innblikk i akademiske debatter om innvandring til Alicante.¹⁵²

Spanske og norske aviser har vært viktige både som kilder til informasjon og litteratur om bakgrunnskontekst. Jeg har brukt elektronisk søk i forhold til den landsdekkende avisen *El País* og provinsavisen *Información*. Det fantes ingen lokalavis i Alfaz kommune, men den Benidormbaserte engelskspråklige *Costa Blanca News (CBN)* ble brukt.¹⁵³ *CBN* har egne arkiv i Benidorm der jeg har søkt manuelt i eksemplarene fra oppstart i 1973 til 1990. Fra 1987 gikk antallet nyhetsoppslag om nordmenn kraftig ned i *CBN*. Det var antagelig relatert til oppstarten av *Skandinavisk Journal (SJ)* i 1987. *SJ* var den første norske lokalavisa og jeg har søkt gjennom alle papirutgavene.¹⁵⁴ Den hadde ambisjoner om å dekke det nordiske miljøet i Alicante og fungere som en vanlig avis, men på grunn av dårlige økonomi ble den omgjort til et månedlig magasin. Etter år 2000 var de fleste norske avisene/bladene tilgjengelig digitalt. *Vikingposten* begynte i år 2000 med internettversjonen *Spaniaavisen*.¹⁵⁵ *Spaniaposten* var en lokalavis for nordmenn og ble en norsk versjon av *Costa Blanca News (CBN)*, som 30 år tidligere hadde forklart spansk kultur og samfunn og fungert som et forum for engelskspråklige.¹⁵⁶ Jeg leste internettavisene *on-line* og organiserte artiklene tematisk. Norskspråklige aviser og blader var i 2013 hovedsakelig gratisaviser finansiert gjennom annonser. De promoterte norske bedrifter og inkluderte litt informasjon om spansk kultur, men få spanske nyheter. Etniske klubber som DnkCB utgav egne medlemsblad som *Aktuelt Magasin* fra 1991. Fra 2004 het medlemsbladet *¿Qué*

¹⁵² Ved UA geografen Tomás Mazón, sosiologene Raquel Huete, Alejandro Mantecón, Jesús Estevez, David Sempere og Daniel Laparra. I tillegg har historikeren José Ramón Varelo, økonomen Jesús Estevez og geografen Joan Carles Membrado (UV) hjulpet med å kontekstualisere statistikk, kart og stedsnavn. Ved UAB demografene Joaquín Recaño og Juan Galeano.

¹⁵³ I 2013 ble avisen utgitt både på engelsk, tysk og russisk.

¹⁵⁴ Siri Lund gav meg tilgang til *Skandinavisk Journal* fra 1989 til 2000. Da byttet den navn til *Spania Journalen*.

¹⁵⁵ «Velkommen til Vikingposten og Spaniaavisen» <http://www.spaniaavisen.no/wip4/about.epl?cat=15245> 10.10.2011.

¹⁵⁶ «Om Spaniaposten,» < <https://spaniaposten.no/> > lest 12.02.2012.

*Pasa?*¹⁵⁷ Med hensyn til norske aviser utgitt i Norge (hovedsakelig Aftenposten, VG og Dagbladet) har jeg lett på relevante søkeord via Atekst og på avisenes digitaliserte arkiv i perioden 1940-2017.¹⁵⁸

Informasjonsinnsamlingen var en møysommelig prosess.¹⁵⁹ En del dokumenter fra norske institusjoner i Alicante er ikke tilgjengelige. Det har delvis sammenheng med materialets samtidighet, men skyldes også tilbakeholdenhet fra organisasjoner og institusjoner som hadde opplevd interne konflikter og personalsaker. Både Arkivverket og Utenriksdepartementet har 60 års klausuler og jeg fikk avslag på innsyn flere steder.¹⁶⁰ Det viste seg også å være vanskelig å få tak i domsavgjørelser fra norske rettsinstanser om nordmenn i Alicante.¹⁶¹

Alfaz del Pi-kommune gav ikke tilgang på saksinformasjon om aspekter av boligbygging, muligens fordi det ble oppfattet som sensitivt materiale.¹⁶² Manglende innsyn kunne skyldes mange ulike årsaker for eksempel: at det ikke fantes et lokalt arkiv, at dokumenter eldre enn fem år var brent, at det lokale arkivet bestod av pappesker og kunne medført *death by archive*, at offentlighetsloven i Spania ble innført i 2013, men hadde en 2-årig overgangsperiode hvor kommunale arkiv var unntatt, at samtidige kilder i Spania ikke regnes for å ha historisk interesse, eller at korrupsjons-skandaler knyttet til byggevirksomhet har gjort at kommunene holder tilbake slik informasjon. Byggesaker og forbindelser mellom entreprenører og politikere

¹⁵⁷ «Aktuelt Spania,» <http://www.aktueltspania.net/>. Det finnes også en rekke andre. Jeg har konsultert *Más Amigos Bulletin* fra 1981-1996, AHN-Nytt 2006-2013, *Nórdico Nytt* 2009-2015.

¹⁵⁸ Eksempler på søkeord: hus/eiendom/nordmenn/svindel/sol og helse/rehabilitering i Alicante/Spainia, Benidorm, trekkfugler, overvintre, helseturisme, Reumasol, Solgården, Sjømannskirken i Alicante, Torrevieja, Villajoyosa/Albir, DnsCB, DnkCB. Jeg har også søkt direkte på personer. Intervjuer, artikler, gratulasjoner og nekrologer har også bidratt til informasjon om stedets betydning for nordmenn.

¹⁵⁹ Et unntak var en saksbehandler i Stavanger Kommune som sendte et dokument som viste hvorfor kommunen valgte å la være å bygge sykehjem i Alicante.

¹⁶⁰ Det gjaldt blant annet Sivilombudsmannen, organisasjoner og rettsvesenet.

¹⁶¹ Lovdata har en søkemotor, men erfaringsmessig befinner ikke alt seg der.

¹⁶² Boligfelt, gatenavn, tomter til norske institusjoner og samarbeid mellom lokale entreprenører.

har vært og er sensibel tematikk.¹⁶³ At mye materiale utelukkende finnes lokalt, har komplisert verifikasjonsprosessen av informantuttalelser ytterligere.

I praksis har det vist seg at norsk offentlighetslov har mangler i forhold til forskere og journalister som ønsker saksmateriale. En dom har ikke vært lokalisert unntatt i en avisnotis. Politi og domstoler trenger ikke gi ut rettsbokutskrifter dersom dommen er eldre enn fem år og «bare identifiseres med navn».¹⁶⁴ For myndighetene handler dette om personvern, men for en samtidshistoriker betyr det begrenset mulighet til å kvalitetskontrollere om en påstand medfører riktighet. Under arbeidet med avhandlingen har erfaringen vært at både i Norge og i Spania har offentlighetslovene klare begrensinger.¹⁶⁵ Historikere er blant annet prisgitt lovverket, arkivarer og tid.

Muntlige kilder gjennom informantintervjuer

Jeg bodde i Alicante fra februar til juli 2013. Da intervjuet jeg 30 informanter, deltok på aktiviteter i norske miljøer og fant skriftlige kilder som ikke er tilgjengelige i Norge. På turer i 2012, 2014, 2015 og 2016 har jeg intervjuet ytterligere 48 informanter på norsk eller spansk.¹⁶⁶ Intensjonen med intervjuene var å få innblikk i forskjellige miljøer. Utvalget er hovedsakelig nøkkelinformanter, som hadde inngående kjennskap til nordmenn i området. Det var viktig å få med dem som hadde bodd der lengst og var eldst, samt at arbeidsmigranter, uføretrygdede og pensjonister, sesong- og helårsmigranter var representert.

¹⁶³ Ángela Castillejo, José Rafael Frías og José Soler, *Historia de un legado: el Santísimo Cristo del Buen Acierto y L'Alfas del Pi* (n.d.: 2007). Rådmanden Frías, mente historiske kilder burde være minst 100 år gamle. Han hadde i samarbeid med sin kone og en historiker fra Valencia skrevet om Kristus-bildet som feires på den årlige landsbyfesten i Alfaz. Dette var ifølge ham, den mest verdifulle delen av Alfaz sin historie. I stedet for tilgang på dokumenter fikk jeg et eksemplar av boka hans. I norske folketellinger med informasjon på individnivå finnes også «100 års-regelen».

¹⁶⁴ Epost fra personvernrådgiver Monica Fornes, Oslo Politidistrikt datert 09.09.2015.

¹⁶⁵ BOE nr. 295, 10.12.2013, «Ley de transparencia, acceso a la información pública y buen gobierno» <<https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2013-12887>> sett 13.03.2014. Loven har en overgangsperiode på to år.

¹⁶⁶ Ukesturer i november 2013, mars, juli og november 2014, mars 2015, februar 2016. For en detaljert liste over informantene se listen i eget vedlegg.

Mine informanter er ikke statistisk representative for nordmenn i Alicante. Utvelgelseskriteriene mine fokuserte på oppholdstid, familieforhold og variasjon i hovedmotiv (helse, alder, jobb), samt kontakt med norske og spanske miljøer. De færreste nordmenn oppholdt seg i Spania i mange år. Mine informanter var nordmenn som har bodd i Spania over tid.

De fleste av mine informanter snakket spansk, var registrert i kommunen, hadde mye sosial kapital og forholdt seg til det spanske samfunnet. Flere av informantene var uføretrygdete, men de fokuserte på aktiviteter og sosiale relasjoner i stedet for på begrensninger.¹⁶⁷ Informantene var i første omgang ledere av klubber, bedrifter og institusjoner samt konsulenter. De anbefalte at jeg intervjuet flere. Dette kalles *snowballing* og har både fordeler og ulemper. For det første kan forskere spare tid ved å få oppgitt relevante informanter.

Noen av informantene har også skrevet bøker om spansk kultur og sine egne migranterfaringer. I disse tilfellene prøvde jeg å lese bøkene deres før intervjuene ble gjennomført.¹⁶⁸ For å unngå bevist utelatelse av enkelte miljøer, oppsøkte jeg flere personer som skulle være kontroversielle. Jeg har snakket med alle som ville snakke med meg. Hvis tilstrekkelig mange vegrer seg for å stille til intervju, kan naturligvis svarene gi et fordreid bilde av området.

Intervjuene ble gjennomført på forskjellige steder; hjemme hos informantene, på cafeer, på klubber, i en park, på kontorer og i de norske kirkene. De ble tatt opp med i-pad (Soundnote) og 52 er transkribert. De resterende har jeg hørt på flere ganger i forbindelse med utarbeidingen av de empiriske kapitlene. Dette var et svært tidkrevende arbeid, selv med programmet DragonDictation. Ofte har flere informanter snakket om de samme hendelser. Men minner endrer seg over tid og er selektive. Informantene har også hatt ulik oppfatning av hva de mente det var viktig at jeg fikk vite.

¹⁶⁷ Bergundhaugen (2007); Henriksen (2008); Kristensen (2005); Martinsen (2007); Strøm (1998).

¹⁶⁸ Åge Folkestad, *Altea i mitt hjerte* (Altea: Casa Vital, 2011); Per Svensson, *Spania: før, under og etter kjøp av hus* (Rasta: Forl. norske bøker, 2006); Mia Søreide, *Prinsesse Kristina av Tunsberg: en historisk roman* (Oslo: Kagge, 2009); Unni Furseth Warpe, *Spania i mitt hjerte* (Warpe Forlag, 2010); Karl Johan L. Warpe, *Lett å gjøre rett i Spania: [...]hvis man vet hvordan* (Warpe Forlag, 2010).

Området har vært et populært sted for feltarbeid blant norske samfunnsforskere fra 1989 til 2014. Jeg var klar over at det kunne føre til «fatigue» hos informanter som til stadighet ble intervjuet av samfunnsforskere. De fleste jeg spurte om å få intervju stilt opp, men at enkelte ikke ønsket å delta har også påvirket informasjonstilgangen. En kvinne fortalte i en uformell samtale, at hun hadde stilt opp til intervju for 16 norske forskere, uten at hennes hjertesak, et norskfinansierte sykehjem for utflyttede nordmenn, var blitt realitet. Saker det kunne være stor enighet om i utvandrer miljøer i Alicante, så annerledes ut for politikere i Norge.

I muntlige intervjuer presenterer informantene seg slik de ønsker å bli husket. Det overordnede målet til de fleste informantene var å fremstille de norske miljøene i Alicante som vanlige, altså som et hvilket som helst sted hvor nordmenn bor. Ved å delta i studien kunne de påvirke hvordan historier om nordmenn i Alicante ble fortalt. De hadde ofte vært sentrale i norske miljøer over tid og ble ansett som eksperter. Jeg har sannsynligvis fått en polert versjon av utferd og solskinnshistoriene har florert. Å lage sin egen historie er en prosess som eksponerer privatlivet, personlige valg, omstendigheter, gruppe- og lokal tilhørighet. Jeg har forsøkt å forstå informasjonen kontekstuell og relasjonelt. Individene er nøkkelinformanter som både i kraft av seg selv og sin stilling (sosialt eller yrkesmessig) har gitt innsikt i ulike aspekter av det transnasjonale miljøet i området.

Informantene vektla harmonien i de kulturelle møter og delte positive opplevelser med iver og entusiasme. Det var mindre åpenhet om problemer, men flere refererte likevel til rettssaker, konflikter, alkoholbruk, innbrudd, «uhøvisk opptreden blant norske menn» og økonomiske misligheter. Uviljen mot å snakke om problemer kan selvsagt også føre til en skjev fremstilling. Språklige virkemidler ble også brukt for å kommunisere når informantene vegret seg for å snakke om noe: ... «det er en annen historie», «og så videre og så videre», «nei, det vil jeg ikke snakke om.» Jeg har forsøkt å avveie verdien av å inkludere eksempler med stort forklaringspotensial versus å la det være. Fordelen ved å bruke identifiserbare intervjuer er at studien har inkludert informasjon som ikke tidligere har vært skrevet ned. De norske som bodde der, ble fort glemt etter at de flyttet eller døde. I mangel på skriftlige kilder og et miljø med stor utskiftning, ble det de eldres oppgave å snakke seg selv og andre

inn i historien. Likevel rommer antageligvis uttrykksformer som «nissen fulgte med på lasset», «de la igjen vettet på Fornebu», «Benny Bankboks» og «litt Texas» mange historier som forble skjulte for en utenforstående forsker.

Som O'Reilly har påpekt om britiske pensjonister i Spania, er det tabu å snakke om svindel og ensomhet.¹⁶⁹ Dette er likedan blant nordmenn. Når negative aspekter holdtes utenfor, kan det konstrueres et ubalansert bilde av utviklingen – som forsiden av et postkort. Norske informanter i Alicante, unngikk å snakke om skandaler og kriminalitet. Men nordmenn som hadde flyttet fra området, norske prester og diakoner, helsepersonell, spanske politibetjenter og kommuneansatte snakket gjerne om dette.¹⁷⁰ For eksempel forklarte politibetjent José Antonio Muñoz at berusede nordiske og britiske pensjonister var et større problem i Alfaz, enn berusede spanske pensjonister. Han mente at det skyldtes at den sosiale kontrollen var strengere i spanske familier, som passet på sine seniorer, mens nordeuropeerne ofte bodde alene (eller i par).¹⁷¹ Alle jeg har intervjuet har understreket at det har bodd «mange skjebner» der. Det finnes få tilgjengelige kilder om dem.¹⁷²

Blant historikere som bruker muntlige kilder har det utviklet seg forskjellige typer samarbeid mellom forsker og informant. Virginia Yans-McLaughlin mener at intervjuer og livshistorier er samarbeidsprodukt (*collaborative coauthorship*) som fordrer en særlig tydelig forskerstemme i teksten.¹⁷³ Alistair Thomson har rendyrket et slikt samarbeidsforfatterskap (*collaborative biographical work*) i *Moving Stories*.¹⁷⁴ Selv om jeg ønsker at historiske aktører

¹⁶⁹ O'Reilly (2000), 2-8.

¹⁷⁰ Særlig var det viktig for lederne i etniske klubber å avkrefte rusmisbruk blant medlemmene.

¹⁷¹ Intervju med politibetjent i Alfaz José Antonio Muñoz, Alfaz 13.02.2016; Intervju med politibetjent i Benidorm, Enrique Tortosa, Alicante 13.02.2016; Intervju med diakonene Jostein og Rosario Obrestad, Sjømannskirken i Torre Vieja, 18.03.2015; Intervju med tidligere byråd Gunilla Herrera Noren, Alfaz del Pi, 13.02.2016.

¹⁷² Iselin Theien, *Sonja Wigert. Et dobbeltliv* (Oslo: Cappelen Damm, 2010), 199. Med unntak av Sonja Wigert.

¹⁷³ Virginia Yans-McLaughlin, «Immigration Reconsidered: History, Sociology, and Politics,» i *Metaphors of Self in History: Subjectivity, Oral Narrative and Immigration Studies* (Oxford: Oxford University Press, 1991).

¹⁷⁴ Alistair Thomson, *Moving Stories: an Intimate Story of Four Women across Two Countries* (Manchester: Manchester University Press, 2011), 8.

skal komme til ordet, har jeg ansvaret for avhandlingen som forsker og utvalget er mitt. Informantene har samarbeidet, og informant-fortellingene inngår som en av flere kilder, men jeg har bearbeidet stoffet, organisert det tematisk og analysert det.

At forsker og informant snakker forbi hverandre, er likevel en reell fare. Meningen som formidles til forskeren i intervjusituasjonen, filtreres gjennom forskerens evne til å oppfatte nyanser i stoffet. De mange møtene med informanter har komplisert arbeidet med å holde ulike versjoner fra hverandre. Overgangen fra å sanke stoff til å analysere fortellinger har vært krevende. Inntrykk fra innsamlingsfasen har påvirket det videre arbeidet.

Prosjektet er registrert i Norsk samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD) og alle informantene fikk samtykkeskjema med muligheter for å trekke seg.¹⁷⁵ Ingen trakk seg, men en del var i utgangspunktet vaksomme. Jeg informerte om motiv, metoder og videre bruk av materialet, og at jeg i hovedsak ønsket å bruke navn. Etiske problemstillinger har vært kontinuerlige. Noen hadde tidligere opplevd å bli latterliggjort av individer de hadde stolt på, som for eksempel solgte reportasjer til norske blader, aviser, radio og tv-programmer til NRK og TV2. Flere bad om å få lese gjennom intervjuene før publisering. De fikk tilsendt et transkribert intervju, eller en beskrivelse av hva som ville bli brukt. Flere stoppet lydopptaket, for å utdype uten opptak.¹⁷⁶ Under et opptak ble det likevel klart at en informant ikke var innforstått med premissene og lydopptak. Jeg bestemte senere for å la være å bruke intervjuet. To individer var litt kritiske til hvordan jeg arbeidet.

Som historiker har det vært viktig å bruke navn. Jeg ønsker ikke å anonymisere, for hvis ingen huskes, så glemmes alle. Etter hvert som tiden gikk, fikk jeg dypere forståelse for feltet. Alle informantene gav tillatelse til at deres navn skulle brukes i avhandlingen, men jeg forstod at flere temaer enn de jeg opprinnelig hadde utpekt, kunne være sensitive. Det har ført til anonymiseringer for å beskytte individer i etterkant. Skillene mellom å gi relevant informasjon og utlevering, kan være vanskelige å overskue både for informant og forsker. Informantenes rett til respekt og privatliv har vært

¹⁷⁵ Se vedlegg med vedtaket fra NSD.

¹⁷⁶ En person tillot ikke lydopptak, fordi hen var bekymret for ettermålet.

avgjørende. Intervjuene som ble gjort i forbindelse med et EU-prosjekt ledet av en sosiolog, ble konsekvent anonymisert men informantene ble også informert om at materialet kunne bli brukt til avhandlingsarbeidet.¹⁷⁷

En grunn til at min studie i vesentlig grad bygger på intervjuer, var en forventning om at tilgang på skriftlige kilder kunne bli vanskelig i et så omskiftelig miljø. Det viste seg at muntlighet var en viktigere kommunikasjonskanal enn det skriftlige. I tillegg til egne intervjuer ble også andre lydopptak relevante. Det gjaldt flere programmer på spansk og norsk tv og radio, og intervjuer av nordmenn i Alfaz.¹⁷⁸ Slik lærte jeg mer om de historiske aktører gjennom deres livshistorier. Sesongmigrantene som utgjorde hovedmassen av nordmenn i Alicante, flyttet frem og tilbake mellom to land og brukte et minoritetsspråk (norsk/engelsk) på internett (aviser, blader, nettsider) som ikke ble lagret av arkivinstanser i Norge eller Spania. De laget likevel historiske spor i begge land gjennom sin transnasjonale livsstil.

I dette kapitlet har jeg forklart hvordan teori og metode fra migrasjonsstudier, turisme og transnasjonale prosesser benyttes for å analysere utviklingen av norske migrantmiljøer i Alicante. Forskingen foregår hovedsakelig på mesonivå (individer og nettverk). Fritid, sosial kapital og nettverk er sentrale begreper. Mobiliteten er sirkulær og sosiokulturelt variert. De fire frihetene innen EU/EØS har forenklet eiendomsinvesteringer, tilgang til helsetjenester, arbeid, transport og kommunikasjon mellom medlemslandene. Turistindustrien er del av en globalisert økonomi og livsstil, som gir status for dem som er frie til å reise. Makt og avmakt spiller dermed også en rolle i fortellingen om det gode liv i Spania. Avhandlingen setter det norske fenomenet inn i en større sammenheng om nordeuropeere i Alicante.

¹⁷⁷ Dr. Per Gustafson, IBF, Uppsala Universitet ledet en del av *work package 6*, om språk og pensjonistmigrasjon fra Nord- til Sør-Europa, i *Mobility and Inclusion in a Multilingual Europe (MIME) grant* nr. 613344 (7. ramme-programmet), der jeg er forskerassistent.

¹⁷⁸ Tron Soot-Ryen, «Drømmen om sol og varme» (Oslo: NRK P2, 2001). 10 episoder; «La tentación de Jansson,» i *Babel* (RTVE, 30.01.2011); *Sydenliv* (NRK), 10 episoder i 2002; «Spania for nordmenn,» i *Dokument 2* (Bergen: TV2, 2002); 15 lydfiler fra historikeren José Ramón Valero, UA fra 2003.

Avhandlingens oppbygging

I *kapittel to* beskrives Alicante med fokus på samfunnsforhold, turisme og migrasjon. Noen konsekvenser for mottagerkommunene diskuteres og de norske konsulatenes arbeid drøftes.

I *kapittel tre* er fokus på koblingene mellom turisme og migrasjon, samt norsk velferdsutvikling og europeisering.

Kommunikasjon og språk er fokuset i *kapittel fire*. Her diskuteres språkaspekter ved tilværelsen i Alicante. Språkopplæring har foregått i begge land, og har blitt en etnisk nisje. Språkbarrierer har ført til etniske nisjer med språklige rådgivere.

Transnasjonale familier og helse behandles i *kapittel fem*. I kapitlet drøftes hvordan norsk-spanske familier og Solgården har vært transnasjonale.

I *kapittel seks* belyses transnasjonale aspekter ved en norsk klubb, skole og kirke. I dette kapitlet presenteres og drøftes dessuten transnasjonal død over tid.

I *kapittel syv* drøftes noen aspekter av transnasjonal økonomi og arbeidsmigrasjon fra Norge til Alicante. Omfanget av produksjonsbasert mobilitet i etniske nisjer som turisme, helse og geriatri synliggjøres og tidsperiodiseringen videreutvikles.

Problemstillingen besvares i *kapittel åtte*. Der diskuteres også mitt bidrag til den akademiske diskusjonen om migrasjon fra Nord- til Sør-Europa.

2 Alicante

I dette kapitlet presenteres undersøkelsesområdet, landskapet og endringer relatert til turismen. Nordmenn i Alicante diskuteres i lys av demografiske endringer og som en konsekvens av innvandring, særlig av eldre nord-europeiske innvandrere. I dette kapitlet diskuteres også fremveksten av turismen i Spanias fra 1960-tallet og hvordan den har lagt til rette for en spesiell type migrasjon. Provisjonsaspektet er et viktig trekk ved turistmodellen og her presenteres nordmenns møter med provisjonsbasert økonomi. Senere drøfter jeg kort noen konsekvenser som turisme og migrasjon fikk for Alfaz del Pi kommune. Kilder fra konsulatet i Benidorm belyser sammenhengen mellom norsk turisme og migrasjon i Alicante, og endringer over tid reflekteres, blant annet gjennom Utenriksdepartementets årsrapportskjemaer.

Undersøkelsesområdet

Den spanske staten er delt i flere administrative nivåer. Først i autonome delstater, så i provinser, provinsområder (*comarcas*) og kommuner. Alicante-provinsen befinner seg i delstaten Valencia med ca. 5 millioner innbyggere (*La Comunidad Valenciana*). Alicante med 1,85 millioner innbyggere ligger i sørøst Spania ved Middelhavet. De største byene, basert på folketallet var: Alicante, Elche, Torrevieja, Orihuela og Benidorm.¹⁷⁹ Klimaet er hovedattraksjonen for nordeuropeiske turister, sesong- og arbeidsmigranter, med gjennomsnittlig temperatur på 18 grader og bare 300 mm nedbør per år langs kysten.¹⁸⁰ Fra 1960-tallet har turismen og byggenæringen vært viktige næringsveier for mange kystkommuner.¹⁸¹ Tidligere var primærnæringer som

¹⁷⁹ Provinsene i *La Comunidad Valenciana* heter Alicante, Castellón og Valencia; Instituto Nacional de Estadística, «España en cifras 2013,» (Madrid: INE, 2013), 8. I 2013 hadde Alicanteprovinsen ifølge INE 1 854 244 innbyggere.

¹⁸⁰ Antonio Gil Ocina og Antonio M Rico Amorós, *El problema del agua en la Comunidad Valenciana* (Valencia: Fundación de la Comunidad Valenciana Agua y Progreso, 2007), 9. I kontrast til over 2620 mm nedbør i Bergen i 2013 se SSB < <http://www.ssb.no/a/aarbok/tab/tab-026.html>>. Lest 10.10.2017.

¹⁸¹ José R. Valero Escandell, «La inmigración en la provincia de Alicante 1960-1986» (PhD, UA, 1989), 101-07. Lest 02.02.2013 på < <http://rua.ua.es/dspace/handle/10045/7581>>.

jordbruk, fiske, og industri innen næringsmidler, sko, tekstiler, sement og metall viktigst.¹⁸² Utviklingen fra primærnæringer til tertiærnæringer med turismen i sentrum, har ført til høyere innbyggertall gjennom økt immigrasjon. Det har utviklet seg et mangfoldig og internasjonalt miljø med spanjoler fra nordlige provinser, nordeuropeere, latinamerikanere og nordafrikanere. Både spanske og nordeuropeiske turister ble viktige kunder for feriehusindustrien.¹⁸³

Om den spanske turistmodellen

For å forstå hvordan turismen ble et så viktig satsingsområde for Spania, presenteres det politiske bakteppet her kortfattet. Francisco Franco, som styrte Spania fra 1939 til 1975, var en sentralistisk diktator, som fikk støtte fra den katolske kirken, militæret og den konservative eliten. Borgerkrigen og politisk isolasjon fikk spesielt store konsekvenser for landet, men på grunn av Francos antikommunisme ble regimet akseptert internasjonalt under den kalde krigen.¹⁸⁴ Selvbergingspolitikken fra 1939 til 1950-tallet førte til forsinket industrialisering og lavere jordbruksproduksjon.¹⁸⁵ Derfor ble regjeringen i løpet av 1950-årene styrket med teknokrater og økonomer, som introduserte en viss modernisering med mål om å skaffe kapital til industrialisering.¹⁸⁶ Dog uten demokratisering. I 1959 presenterte regimet en ny økonomisk plan, der turismen stod sentralt som satsingsfelt.

1960-årene har blitt kalt «miraklenes tid» i både spansk og europeisk økonomi. Historikeren Javier Tusell har pekt på tre hovedmotorer i førstnevnte: turisme,

¹⁸² Ernest Reig, «Historia breve de la industria valenciana,» i *Dos siglos de industrialización en la Comunidad Valenciana*. (Valencia: Colegio Oficial de Ingenieros Superiores Industriales de la Comunidad Valenciana, 2007).

¹⁸³ En baskisk bank tilbød for eksempel sommerferie til de ansatte på egne anlegg i Albir og Villajoyosa. Banco de Bilbao (nå: BBVA). Mer om bankens historie: <<http://www.bbva.com/TLBB/tlbb/esp/informacioncorporativa/conozcanos/historia/index.jsp>> 25.08.2014. På et flyfoto fra Albir i 1963 fremtrer det nybygde anlegget med park og svømmebasseng i et område nesten uten annen bebyggelse.

¹⁸⁴ Javier Tusell, *Historia de España: Época contemporánea 1808-2004*, red. John Lynch (Barcelona: Crítica, 2007), 523.

¹⁸⁵ Sasha D. Pack, *Tourism and Dictatorship: Europe's Peaceful Invasion of Franco's Spain* (New York: Palgrave Macmillan, 2006), 2; Tusell (2007), 530-32.

¹⁸⁶ Valero (1989), 65-66. Ifølge Varelo fikk økonomiplanen (*Plan de Estabilización*), heller negative konsekvenser i form av økt arbeidsledighet nasjonalt.

utenlandske investeringer og remisser fra arbeidsmigranter på jobb i andre europeiske land.¹⁸⁷ Fra 1960 finansierte turistinntektene industrialiseringen.¹⁸⁸ Spania etablerte et eget informasjons- og turistdepartement og fjernet inn- og utreisevisa. Turismen ble regnet som egen industri i Spania med egne høyskoler for å utdanne servicepersonell til servicenæringen.¹⁸⁹ Flere historiske bygg ble gjort om til *paradores* (hoteller). Deretter ble slagordet «*Spain is beautiful and different*» lansert.¹⁹⁰ Ifølge Banco de Bilbao, økte servicesektoren i Alicante fra 35 prosent i 1955, til 45 prosent i 1971 og 58 prosent i 1983.¹⁹¹ Det medførte at lokaløkonomien ble sårbar for konjunkturer innen turismen. I Benidorm var nærmere 90 prosent sysselsatt innenfor servicenæringen.¹⁹² Turistsektoren ble like viktig for spansk økonomi fra 1960-årene, som oljeutvinning var for Norge fra 1970-årene.

Turismen endret spansk kultur. Historikeren Fernández Fuster mener at spanske forskere har konsentrert seg om økonomiske aspekter av turismen og oversett kulturelle endringer.¹⁹³ Spansk ungdom og konservative samfunns-aktører, observerte europeere på ferie i Spania. Sistnevnte beklaget utviklingen, og biskopen på Ibiza mente at «korrupte kvinnemennesker ankommer øya bare for at vår uerfarne ungdom skal henfalle i synd».¹⁹⁴ Ifølge sosiologene Gabriel

¹⁸⁷ Tusell (2007), 632-33. Fra 1960 til 1970 emigrerte ca. 100 000 arbeidere hvert år. Remissene utgjorde flere år det dobbelte av sitrusseksportinntektene.

¹⁸⁸ Gabriel Cardona og Juan Carlos Losada, *La invasión de las suecas: de la España de la boina a la España del bikini* (Barcelona: Ariel, 2009), 27; Fernández Fuster (1991), 836. Innreise i 1959 og utreisevisum i 1963; Ministerio de Industria, Energía y Turismo, «Turismo,» <<http://www.minetur.gob.es/turismo/es-ES/Paginas/IndexTurismo.aspx>>; M Thea Sinclair og V Bote Gómez, «Tourism, the Spanish Economy and the Balance of Payments,» i *Tourism in Spain Critical Issues*, red. M. Barke med flere (Oxon: Cab International, 1996); Tusell (2007), 632.

¹⁸⁹ Fernández Fuster (1991), 765.

¹⁹⁰ Tusell (2007), 620-21.

¹⁹¹ Valero (1989), 79.

¹⁹² Tomás Mazón og Raquel Huete, «Turismo residencial en el litoral alicantino: Los casos de Denia, Altea, Benidorm, Santa Pola y Torreveja,» i Mazón og Aledo (2005), 128.

¹⁹³ Fernández Fuster (1991), 830.

¹⁹⁴ Cardona og Losada (2009), 43. «[...] su obispo, publicó un escandalizado documento quejándose de que autorizaba la estancia en la isla de «fémimas extranjeras, corrompidas, corruptoras, que sin cartilla ni reconocimiento médico, vienen para ser lazo de perdición física y moral de nuestra inexperta juventud». Han ba om «socorro» (nødhjelp) «ante el destrozo que hace el lobo entre las amadas ovejas» (med hensyn til

Cardona og Juan C. Losada gikk Spania: «fra alpeluer til bikini» blant annet på grunn av *las suecas* (svenske kvinner) - en kategori som forøvrig inkluderte alle nordeuropeiske kvinner.

Det skjedde også demografiske og enkelte politiske endringer i Spania i 1960-årene. Fire millioner flyttet fra landsbygda til byene. Samtidig emigrerte mellom 1,5 - 2 millioner spanjoler til Frankrike, Belgia, Tyskland og Sveits for å arbeide. Noen reiste også til Norge.¹⁹⁵ For det første førte det til remisser fra spanjoler i utlandet til familien i Spania og bedret levestandard. For det andre, ble det vanskeligere for diktaturet å ensrette informasjon til befolkningen. Folk på landsbygda fikk vite hvordan mennesker levde i andre land fra slektninger, naboer og venner som jobbet der. Slik ble både turisme og emigrasjon kilder til endring. Fra 1965 ble det gradvis mer presse- og religionsfrihet i Spania.¹⁹⁶

Tabell 2 Antall millioner turister til Spania fra 1961 til 2011. Kilde: Varelo (1989), 632-3 og INE.¹⁹⁷

År	1961	1965	1971	1975	1981	1985	1991	2001	2011
Mill	7	14	24	30	40	43	54	48	56

1970-årene var derimot et tiår med politisk og økonomisk uro. Fra 1973-75 kom det 140 000 returmigranter til Spania på grunn av arbeidsledighet i Europa etter oljekrisa. Blant annet dette førte igjen til at arbeidsledigheten steg også i Spania.¹⁹⁸ Den økonomiske nedgangen var global og oljeprisen ble femdoblet. Det ble særlig dyrt for importavhengige land som Spania. Inflasjonen der var høyere enn i resten av Europa (11-17 prosent), og den spanske pesetas ble

ødeleggelsene som ulven gjør blant de elskede sauene). Spanske menn ble kalt «snille sauer» og utenlandske kvinner «ulver uten medisinsk garanti» (min oversettelse)

¹⁹⁵ Félix Santos, *Exiliados y emigrados 1939-1999* (Madrid: Fundación españoles por el mundo, 1999), 30; Tusell (2007), 633. Noen år var remissene dobbelt så store som inntektene fra sitruseksporten; SSB (2006) «Historisk Statistikk 3.31 Flyttinger fra og til utland, etter land 1961-2005». I perioden flyttet 3373 spanjoler til Norge.

¹⁹⁶ Tusell (2007), 632-33, 49, 56.

¹⁹⁷ Instituto de Estudios Turísticos, «Informe anual 2009. Movimientos Turísticos en Fronteras,» I 2005 hadde tallet økt til 786 763; INE, «Anuario 1982». I 2001 reiste 705 922 norske turister til Spania hvert år.

¹⁹⁸ Arango (2000), 255-6: «Oppholdstillatelse utstedes av innenriksministeriet og arbeidstillatelse av arbeidsministeriet. Dette er juridiske dokumenter, ikke statistisk materiale. Demografiske kilder og folketellinger er for generelle og av begrenset nytte».

devaluert flere ganger.¹⁹⁹ Selv om spanske historikere anså overgangen fra diktatur til demokrati som fredelig, drepte baskiske separatister og andre terrorister nærmere 500 mennesker fra 1975 til 1982.²⁰⁰ I april 1979 sprengte ETA også bomber i Alicante, først i Benidorm og noen år senere i Torre Vieja – nettopp for å ramme turismen.²⁰¹

Økonomien var skjør og arbeidsledigheten lå på over 20 prosent i 1980-årene. Spanske myndigheter og private entreprenørers mål var å utvide turistsesongen fra høysesong til lavsesong, gjennom å legge til rette for lengre opphold. Salg av feriehus ble slik en strategi for å skape flere arbeidsplasser og få tilført utenlandsk valuta. Som et ledd av strategien sendte Alicanteprovinsen en delegasjon fra *Centro de Iniciativas Turísticas* til Oslo i 1982, for å lansere Costa Blanca som et nytt «Sørlandet», «vinterstid – og hele året» for norske pensjonister.²⁰² Selv om turismen skulle gi arbeid lokalt, viste det seg at en stor del av de monetære transaksjonene fant sted i etniske miljøer, som det norske, i et parallelt samfunn uten at det genererte verken mange arbeidsplasser eller betydelige skatteinntekter for Spania.

Det neste underkapitlet presenterer et annet aspekt av servicesektoren nemlig provisjon.

Provisjonsbasert økonomi

Et viktig økonomisk aspekt av turistmodellen, var servicesektoren der provisjoner var en del av avlønningen. Det spanske arbeidslivet generelt og turistindustrien spesielt, hadde stor grad av provisjonsbasert avlønning. I servicenæringen florerte deltids- og sesongarbeid. Med lav grunnlønn var resultatbaserte bonuser viktige. Drikkepenge ble ofte regnet som en del av lønna. Kronisk høy arbeidsledighet gjennom store deler av det 20. århundre i Spania gjorde at mange konkurrerte om ledige stillinger uansett betingelser.

¹⁹⁹ Tusell (2007), 705-07, 26, 57-09. Blant annet en 20 prosent devaluering i 1978 (samme år ble forøvrig også den norske krona devaluert).

²⁰⁰ William D. Phillips og Carla Rahn Phillips, *A Concise History of Spain* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 296.

²⁰¹ «Bomber og sol i Spania» *Aftenposten*, 09.04.1979, 2.

²⁰² Myklebost (1989); Nina Wego, «Billig, behagelig og trygt tilbud for eldre.» *Aftenposten*, 08.11.1982, 15.

Her vektlegges tre forskjeller mellom spansk og norsk arbeidsliv: Omfanget av provisjon, fagforeningenes svake stilling, samt patron-klient forhold mellom lokale eliter og arbeidere. Det førte igjen til mye sterkere vekt på personlige kontakter. Under Franco var hele arbeidsstyrken organisert vertikalt, i stedet for horisontale fagorganisasjoner slik tilfellet var i andre vest-europeiske land. Javier Tusell hevder i tillegg at den spanske fagbevegelsen ofret arbeidsbetingelser og lønnskamp for å stabilisere demokratiet i overgangen fra diktatur til demokrati.²⁰³

Provisjonsbasert økonomi kunne bli et «mulighetenes marked» for den som var til rett sted på rett tid og hadde egenkapital, eller gode kontakter. For noen nordmenn ble belønningssystemet et kultursjokk, andre integrerte sin egen virksomhet i lokal praksis. Atter andre, både spanjoler og nordeuropeere, gikk utover loven og beriket seg på andres bekostning. En informant refererte til miljøet i Alfaz som «litt Amerika» - antagelig med referanse til mulighetene for å lykkes i et marked med få kontrollinstanser.²⁰⁴

Provisjoner var omfattende i mange sektorer. Nordmenn kom i kontakt med dem gjennom helsevesenet, forsikringer og banker, eldrecentre, hotell, restauranter og språkkurs.²⁰⁵ De som fremstod som representanter for et kjøpekraftig kollektiv, for eksempel ledere av velforeninger eller etniske klubber, kunne få frynsegoder.²⁰⁶ I turistområder var «innkastere» og «vertinner» standard på barer, gjerne gjennom *ethnic targeting* for å kapre kunder. Reiseselskapenes ansatte traff mange nordmenn i løpet av en sesong, og det gav gode muligheter til å kombinere guiding med salg. Systemet fungerte som en insentivordning, men kunne også oppfattes som problematisk. Flere fortalte om andre som fikk fordeler, selv om få nevnte egen gevinst. Den sterke konkurransen i det private helsevesenet, førte til at institusjoner også tok i bruk

²⁰³ Tusell (2007), 759-60. Den 23.02.1981 var det et forsøk på statskupp.

²⁰⁴ Intervju Siri Lund Alfaz, 25.06.2013. Se også: Kvaale (1968), 12. Journalisten skrev: «Hos norske «nybyggere» på Costa Blanca kysten».

²⁰⁵ Intervju med Svein Carlo Bjerke, Alfaz del Pi 14.11.2014.

²⁰⁶ Som konsuler, rektorer, ledere av klubber og institusjoner. Samtale med Raquel Huete, Alicante 12.09.2014.

bonusordninger for å få pasienter. En informant bekreftet at leger fikk påskjønnelser ved henvisninger til private sykehus.²⁰⁷

Disse provisjonssystemene la til rette for mellomledd og salg av informasjon. Jeg vender tilbake til problematikken i kapittel seks og syv. Men siden denne tematikken er sentral for å forstå turisme og industri i Alicante måtte jeg introdusere begrepet tidlig i avhandlingen.

Turismen og migrasjon førte også til befolkningsøkning og endring av befolkningssammensetningen. Neste underkapittel diskuterer demografisk utvikling i Alicanteprovinsen, særlig med hensyn til nordeuropeere og nordmenn.

Demografiske endringer i Alicante og særlig Alfaz del Pi

I perioden fra 1960 til 1990 økte befolkningen i Alicanteprovinsen raskt, men ujevnt. I kystkommuner som Benidorm vokste befolkningen sterkt, mens innlandskommuner ble fraflyttet.²⁰⁸ På turistdestinasjoner som Benidorm og Torrevieja svingte demografien også gjennom året, fra 1990-tallet gikk estimatene fra 100-150 000 i lavsesong til 400-500 000 i høysesong.²⁰⁹ Fra midten av 1980-tallet økte andelen av innbyggere som ikke var født i Spania i flere kystkommuner i Alicante fra 0.8 prosent i 1960 til 5 prosent i 1975 og 11 prosent i 1986.²¹⁰ I 2011 var Alicante den spanske provinsen med flest innvandrere: 24,1 prosent.²¹¹ Da var de største innvandrergruppene der rumenere, briter, italienere, franskmenn og tyskere. Selv om det bodde flere

²⁰⁷ Intervju med Bjerke, Albir, 14.11.2014; Intervju med Tertit Handberg, Alfaz 01.12.2013.

²⁰⁸ Varelo (1989), 47. Tendensen var sentralisering, og byer over 10 000 innbyggere vokste, mens tettsteder under 1 000 innbyggere mistet befolkning.

²⁰⁹ Mazón og Huete (2005), 119. Mazón står for de høyeste anslagene; María J. Rodríguez Jaume og Rafael Mora Catalá, «Globalización y sistemas migratorios: Hacia la concreción de un subsistema migratorio en escenarios turísticos del mediterráneo,» i Mazón og Aledo (2005), 305. Rodríguez og Catalá deler befolkningen i Torrevieja inn i (sesongbefolkning) (*población estacional*) (100 000 om vinteren) og «sporadisk befolkning» (*población esporádica*) om sommergjester (400 000).

²¹⁰ Valero (1989), 286-88. Tallene er hentet fra INE Anuario Estadístico, registrerte utenlandskfødte var 8 733 i 1975 og 32 302 i 1986.

²¹¹ INE, «España en cifras 2012,» (Madrid: INE, 2012), 9.

marokkanere enn tyskere i Spania, var det omvendt i Alicante. Sammenlignet med andre spanske byer har utlendingene i Alicante i stor grad vært nord-europeiske pensjonister.²¹² Kommunene med flest europeere hadde derfor også en eldre befolkning.²¹³ Mens bare 6,5 prosent av utenlandske statsborgere var over 65 år i Spania i 2002, så var tallet for Alicanteprovinsen 25,4 prosent.²¹⁴ Det finnes historiske årsaker til dette.²¹⁵ Men i tillegg til pensjonister bodde det også nordeuropeiske arbeidsmigranter i Alicante.

Grunnen til at jeg diskuterer disse tallene så eksplisitt er for å tydeliggjøre endring i befolkningen, samt det problematiske i forhold til offisiell befolkningsstatistikk. I tillegg imøtekommer jeg slik påstander om hvor det har bodd og bor flest nordmenn. Det er gode grunner til at andre forskere har vært vage på dette punktet, som for eksempel etnologen Karen O'Reilly som skriver: «[...] migration trends are often notoriously difficult to quantify.»²¹⁶ I tillegg brukes også endring i befolkningssammensetning i periodiseringen i kapittel tre og syv.

I 2004 var over 50 prosent av utlendingene som bodde i Alicante fra andre europeiske land. Tabell 3 viser registrerte utenlandske innbyggere i Alicanteprovinsen i 2004. Huber mener disse tallene kunne ganges med tre for et mer realistisk tall. Sesongmigrantene hadde færre grunner til å registrere seg enn andre migranter. Arbeidstakere i spanske bedrifter, og de som hadde barn på spansk skole, måtte imidlertid registrere seg. Tallet på de registrerte innbyggere var mye lavere. Av alle utlendinger registrert som bosatt i Alicante var bare 16,8 prosent av dem over 65 år. Blant sveitsere, svensker og nordmenn var tallene mye høyere, henholdsvis: 50,4 prosent, 40,1 prosent og 32,1 prosent, som viser at det blant disse nasjonalitetene, var mange pensjonister.²¹⁷

²¹² Europeiske pensjonister bodde i Alicante, Malaga, på Mallorca eller Kanariøyene.

²¹³ Huber (2005), 329-30. Over 27 prosent av befolkningen var over 65 år. I 2010 var 13 prosent av Norges befolkning over 67 år ifølge Statens Seniorråd «Seniorpolitiske utfordringer» <<http://www.seniorporten.no/Seniorpolitiske+utfordringer>> sett 22.08. 2012.

²¹⁴ Rodríguez Jaume og Mora Catalá (2005), 312.

²¹⁵ Varelo (1989). For eksempel er en del algeriere, franskmenn, latinamerikanere og italienerne, spanske returnermigranter.

²¹⁶ O'Reilly (2000), 41. O'Reilly forsker på briter i Málaga.

²¹⁷ www.ine.es.

Alicante

Tabell 3 Oversikt over utenlandske innbyggere i Alicanteprovinsen i 2004. Kilde: INE, utarbeidet av Andreas Huber, i Mazón og Aledo, 2005, 329.

01.01.04 Etter Nasjon	Registrerte utenlandske innbyggere	Alder i prosent			
		0-24 år	25-44 år	46-64 år	> 65 år
Alle	260 316	22,3	34,8	26,1	16,8
EU	127 530	13,1	18,6	39,2	29,1
UK	58 149	12,9	14,9	42,6	29,6
Tyskland	26 507	8,9	14,1	44,9	32,1
Holland	9 900	10,6	16,5	40,4	32,6
Belgia	7 678	12,4	19,1	30,3	38,2
Frankrike	6 971	17,2	31,2	24,6	27,1
Norge	5 843	13,2	13,9	40,8	32,1
Sveits	4 970	5,6	7,9	36,1	50,4
Sverige	3 843	12,0	12,5	35,4	40,1

Tabell 4 Befolkningstallet i utvalgte kommuner i Alicante. Kilde: INE 2014 og poblaciones de hecho desde 1900-1991.

	1960	1970	1981	1991	2003	2013
Alfaz	955	2 527	5 040	6 671	16 164	21 670
Altea	5 620	8 804	11 108	12 829	18 976	24 056
Benidorm	6 259	12 124	25 544	75 322	64 267	72 062
La Nucía	1 396	2 073	3 419	6 106	11 522	18 593
Villajoyosa	11 006	16 258	20 638	23 160	26 433	33 834

Demografisk er ikke Alfaz del Pi en gjennomsnittlig spansk kommune. For det første har kommunen hatt en stor befolkningsøkning, særlig av nordeuropeiske migranter i perioden 1991-2003. For det andre er alderssammensetningen atypisk. Eldre migranter trekker opp gjennomsnittsalderen. Inntrykket fra gatebildet var at de eldre utgjorde en enda større del av befolkningen enn statistikken viste.²¹⁸ Alfaz del Pi og Torrevieja er de to kommunene hvor det er flest nordmenn registrert som bosatt. I Alfaz har demografien endret seg fra 20 prosent utenlandsfødte i 1970, til 55 prosent i 1986 og 52 prosent i 2011. Da

²¹⁸ Intervju med Gunilla Herrera Norén, Alfaz 13.02.2016. Ifølge Herrera var mange serveringssteder i Albir helt avhengige av inntektene fra norske kunder om vinteren.

var kommunens befolkningen registrert som 20 000.²¹⁹ Blant dem var det flere briter og nederlendere enn nordmenn. Nabokommunene La Nucía gikk fra 11 til 60 prosent utenlandsfødte i samme periode. Ifølge historikeren Valero, var internasjonale *residentes* tallmessig i majoritet i både Alfaz og La Nucía allerede i 1986.²²⁰ I disse kommunene var det altså både befolkningsvekst samt endring av befolkningssammensetningen. Det ble flere eldre europeere og færre spanjoler.

En del nordeuropeere forholdt seg ikke til sammenhengen mellom deres egen uregistrerte tilstedeværelse i kommunene og offentlige tjenester finansiert gjennom sentrale overføringer basert på folketallet. At migranter har latt være å registrere seg har fått økonomiske konsekvenser for kommunene, for eksempel i forbindelse med bygging av kostbar infrastruktur som sykehus. Den spanske staten får tilbakebetalt direkte behandlingskostnader fra EU/EØS-land, men må selv dekke vedlikehold og infrastruktur.

Spansk administrasjon har skilt mellom turister og migranter ved å stille ulike krav til registrering og tillatelser. Både spanske og norske myndigheter har definert turistopphold til å vare maksimum tre måneder. De fleste nordmenn oppholdt seg i Alicante lengre perioder enn tre måneder, gjerne inntil seks måneder, fordelt på tre måneder høst og tre måneder vår. Mange registrerte seg og forholdt seg til norske regler for fortsatt tilgang til norsk folketrygd.²²¹

Også arbeidsmigranter unnlot å følge spansk lov om oppholds- og arbeidstillatelse. At spanske myndigheter sendte et rundskriv til alle ambassader i Madrid med beskjed om at ambassadeansatte måtte ordne opp,

²¹⁹ INE, «España en cifras 2013», 9. I 2011 utgjorde utenlandske statsborgere registrert i Alfaz del Pi 52.7 prosent og Rojales (m/norsk skole) hadde 71.5 prosent. Det var registrert 3 987 nederlendere og 1 044 sveitsere, 3 853 tyskere, 2 077 belgiere, 3 224 franskmenn, 11 535 briter, og 680 svensker og 313 dansker i Alicante-provinsen i 1986. Kilde: INE, referert i Valero (1989), 293-4; INE, 2016, I 2015 var nordmenn 16. gruppe i størrelse på provinsnivå, med 7 763 registrerte innbyggere. De største gruppene var briter, marokkanere, rumenere, tyskere, russere, algeriere, nederlendere, ecuadorianere, bulgarere og colombianere.

²²⁰ Valero (1989), 787-800, 932 for mer info om kompleksiteten i Alicanteprovinsen.

²²¹ Det finnes en tilleggsbestemmelse som også spesifiserer at etter tre år med seks måneder årlig skal en likevel meldes ut av Folketrygden. Dette praktiseres ikke.

tyder på at problemet var mer generelt enn med hensyn til nordmenn.²²² Det sammenfalt med forberedelser til EU-medlemskap i 1986. I 1989 søkte tre ansatte ved et konsulat om *residencia* (oppholdstillatelse), etter å ha bodd i landet i 12 til 18 år.²²³ En person hadde bodd og arbeidet i Alicante siden 1977, men i 1995 var arbeids- og oppholdstillatelsen fremdeles ikke i orden.²²⁴ Mange migranter hadde en glidende overgang fra turistopphold til migrantopphold. Da de var turister trengte de ikke registrere seg, og da oppholdene ble lengre, endret de ikke adferd. Ved å forholde seg til antall registrerte nordmenn, skapes altså et skjevt bilde av fenomenet.²²⁵

Tabell 3 synliggjør at det ikke bare handlet om pensjonister, siden mer enn en fjerdedel var under 44 år, og fire av ti var mellom 45 og 64 år.²²⁶ Nesten 70 prosent av de registrerte nordmennene i Alicante var yngre enn 65 år. Det lave tallet på pensjonister i Alicante stemmer ikke med profilen på klubbmedlemmene, kirkegjengerne, elevtallet på norske skoler eller tilbudet innen geriatri. Kildene indikerte at flertallet av nordeuropeere i Alicante var pensjonister, til tross for at befolkningsstatistikken i 2011 viste at nordmenn i Spania i snitt var 51 år.²²⁷

Slik fremtrer forskjellen mellom registrert og uregistrert befolkning tydeligere. På kommunenivå var det i år 2000 registrert 1 381 norske statsborgere i Alfaz del Pi. Tallet økte til 2 357 i 2011.²²⁸ Kommunen regnet likevel med at det bodde cirka 7 000 nordmenn der i 2013.²²⁹ Diskrepansen mellom antall

²²² Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Nota verbal del Ministerio de Asuntos Exteriores, datert 19.12.1988.

²²³ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Kons. i Benidorm: Brev fra konsulatet i Benidorm til Amb. i Madrid, datert 24.02.1989.

²²⁴ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Nota verbal del Ministerio de Asuntos Exteriores a la Embajada de Noruega de Madrid. 14.07.1995 JNR: 897/95 2.23/35.

²²⁵ INE. Anuario Estadístico 2005. I 2004 var 10 061 nordmenn registrert som bosatte i Spania.

²²⁶ Huber (2005), 329; Valero (1989), 794-5. Ifølge Mario Gaviria burde tallene ganges med fem.

²²⁷ Med gatebildet menes både norske bedrifter og norsktalende på cafeene og i gatene.

²²⁸ For mer se tabell 6 side 69, om registrerte norske innbyggere i Alicante.

²²⁹ Muntlig informasjon fra flere ansatte i Alfaz kommune, vår 2013. Gjentatte henvendelser i forsøk på å få dette i skriftlig form førte ikke frem.

registrerte og estimerte innbyggere ble forklart med underregistrering av sesongmigranter.

Det spanske statistiske institutt (INE) teller dem som er registrert som boende i Spania. INE hadde høyere tall på innflyttede nordmenn enn Statistisk Sentralbyrå (SSB), som til sammen har registrert at 4 637 nordmenn meldte utflytting til Spania fra 1971 til 2011.²³⁰ Det er dog bare en liten del av fenomenet. Det tyder på at sesongmigranter unnlot å registrerte seg som bosatt i spanske kommuner der de bodde. Antall registrerte nordmenn bosatt i Spania varierte, men har økt mest mellom 2000-2013. Gjennom hele 1970-tallet var antallet under 1000 nordmenn.²³¹ Ifølge INE-tall økte antallet registrerte nordmenn i Spania fra 899 i 1980 til 3 222 i 1989.²³² INE rapporterte om 5 768 residente nordmenn i Spania i 2001 og 14 825 nordmenn i 2007.²³³

SSB registrerer enda færre, fordi sesongmigranter og livstils migranter enten ikke får lov av norske skattemyndigheter eller ikke ønsker å melde utmelding.²³⁴ Derfor er SSB-tallene om antall nordmenn som har meldt flytting til Spania lavere enn INE-tall som registrerer innflyttede nordmenn.²³⁵ En annen kilde til estimatene er SSBs kartlegging av nordmenns boliger i utlandet, basert på opplysninger fra selvangivelsen.²³⁶ Tallene viser at fra 2005 hadde antall eiendommer kjøpt av nordmenn økt, men tallet på dem som meldte utflytting gikk likevel noe ned.²³⁷

²³⁰ Silje Vatne Pettersen, «Utvandring fra Norge 1971-2011,» 4 367 personer fra 1971 til 2011. Ifølge tallene er Spania på 5. plass etter Sverige (23 205), Danmark, USA og Storbritannia.

²³¹ INE. Estadística de variaciones residenciales, 1970-1990. I 1970 var 636 registrerte i 1975 var det 764 og i 1979 - 839. I 1985 var tallet 1 385.

²³² Valero (1989), bind 3, 293-4. Apéndice estadístico nr. 142 og 143.

²³³ INE. Anuario Estadístico 2002 og 2008. Fra 2009 er innvandrerne gruppert kontinentvis. Da sorterer nordmenn under Europa utenom EU.

²³⁴ Se vedlegg demografi III side 291-297.

²³⁵ Dersom norske myndigheter anser at kontakten er for høy (gjennom eiendommer og ansvar) eller hvis personen arbeider i oljesektoren får hen ikke melde utflytting. Innflyttingstallet kan også romme nordmenn som flytter dit fra et annet land enn Norge.

²³⁶ Før 2001 trengte en ikke å oppgi hus i utlandet til norske skattemyndigheter.

²³⁷ Se vedlegg VI fast eiendom i utlandet side 301-304. I 2005 økte antall destinasjoner kraftig: Thailand, Portugal, Tyrkia, USA og Brasil.

Det er mulig å være registrert som bosatt i Norge og samtidig være innskrevet (*empadronado*) i den lokale kommunen. *Residente permanente* betyr derimot at en er fastboende i Spania. De siste årene har spansk statistikk også operert med kategorien befolkning med tilknytning (*población vinculada*) for å synliggjøre den betydelige variasjonen enkelte turistkommuner har i innbyggertallet gjennom året.²³⁸ Benidorm og Torrevieja er slike byer og de viktigste befolkningsgruppene med tilknytning, er turister og sesongmigranter.

Videre- og returnmigrasjon er et annet aspekt av norsk migrasjon til Alicante.²³⁹ Noen norske statsborgere bosatt i Alicante var født der, i Latin Amerika eller Iran. Spansk statistikk viser at over 500 norske statsborgere registrerte i Alicante ikke var født i Norge.²⁴⁰ Og de fleste flyttet tilbake til Norge etter noen år i Spania. Her belyser statistikken endring over tid, samt et tema som andre kilder ikke synliggjør tilstrekkelig. Inntrykket skapt under intervjuer om at omfanget av nordmenn i området økte jevnt hele perioden - stemte ikke.

Sjømannsprestene mente også det var adskillig flere nordmenn i Benidorm-området enn INE statistikk hadde registrert (se tabell 5).²⁴¹ Konsulatet i Benidorm brukte estimater før år 2000 og kommunale statistikk etter år 2000.²⁴² Tallene i rad en og to i tabell 5 og 6 kan også tyde på at institusjoner som Sjømannskirken og konsulatet hadde økonomiske interesse av å rapportere høye tall, siden antallet påvirket deres årlige ressursallokeringer.

²³⁸ Uttrykket rommer befolkning med tilknytning til stedet (gjennom bolig, arbeid, studier eller midlertidige opphold der (som likevel ikke er hovedbopel)).

²³⁹ Det kan bety å returnere til det landet en bodde før, eller å flytte til fødelandet.

²⁴⁰ www.ine.es.

²⁴¹ Sjømannsmisjonen Den norske kirke i utlandet, «Saksfremlegg til den norske sjømannsmisjonens 35. ord representantskap i Bergen 1987,» (1987).

²⁴² Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Årsrapporter fra konsulatet i Benidorm, 1974, 1984, 1991, 2002 og 2009.

Alicante

Tabell 5 Norske borgere i området rundt Benidorm 1974-1996. Kilder: Konsulatrapporter fra Benidorm, sjømannsprest-rapporter og INE.

ÅR/ kilde	Estimat Konsul	Estimat Prest	INE nordmenn i Alicante	INE nordmenn i Spania
1974	12-1400	-	87	743
1976	1400	-	114	-
1978	1700	-	134	-
1981	-	2000	222	946
1984	2000*	2500	280	1238
1986	-	3000	341	1625
1988	-	4-5000	599	2747
1990	-	4000	1090	3435
1991	5300	5000	-	2252
1996	-	-	-	3253

Tabell 6 viser at over halvparten av nordmenn som var registrert i Spania bodde i Alicante.²⁴³ Den tydeliggjør også at de norske estimatene fra år 2000 stemmer stadig dårligere i forhold til nordmenn registrert av INE. Antallet nordmenn sør i Alicante økte mer enn antallet registrert nord i Alicante, men nordmenn i nord Alicante insisterte på at Alfaz del Pi var kommunen med flest nordmenn utenfor Norge.²⁴⁴

Estimatene over fastboende nordmenn i Benidorm og kommunene rundt, viste tre ganger så mange personer i estimatene som de registrerte på konsulatet. Det sammenfaller med Hubers estimat av situasjonen for andre nordeuropeiske grupper i 2004, men er lavere enn tallene Valero forholdt seg til på 1980-tallet.

²⁴³ Tallene fra 1999-2002 omfatter Benidormområdet. Fra 2003 dekker tallet hele Spania. I 1999 bodde det 1 144 nordmenn i Andalucia og 454 på Canarias og 174 i Balearene (hovedsakelig Mallorca). I 2012 bodde 3 413 i Andalucia, 391 på Balearene og 4 389 på Kanariøyene. Allerede i 1989 bodde det flere nordmenn i Alicante (997) enn på Kanariøyene (787) og i Andalucia (727).

²⁴⁴ INE. I Alfaz del Pi (A) var det i 2008 registrert 2 329 nordmenn mot 2 154 i Torre Vieja (T), i 2011 var tallene for (A) 2 357 og for (T) 2 293. I tillegg bodde det 801 registrerte nordmenn i Rojales (sør) og 1 153 i Orihuela (sør) og 508 nordmenn i La Nucia (nord). Til sammen vokser antall nordmenn mer i sør enn i nord-Alicante.

Alicante

Tabell 6 Antall nordmenn i Benidorm området 1999-2014. Benidorm-området (B), Fastboende (FB) Kilde: Konsulatrappporter, Sjømannsprestrappporter og INE.

ÅR	Estimat norske turister i Benidorm og Spania	Estimat FB nordmenn i Benidorm	Nordmenn reg.på Kons. Benidorm	INE norske reg. i ALC	INE norske reg. i CC.VV Valencia	INE norske reg. i Spania
1999	100 000	6 000	2 196	2 548	3 034	5 311
2000	100 000	6 000	2 512	3 218	3 651	6 227
2001	120 000	6 000	2 754	3 879	3 925	7 088
2002	138 899	7 000	2 907	5 048	5 103	9 018
2003	752 725*	7 000	2 985	6 429	6 503	11 304
2004	743 055	9 000	3 048	5 843	5 920	10 545
2005	786 763	10 000	3 077	7 113	7 223	12 548
2006	803 061	10 000	3 115	7 985	8 117	14 154
2007	861 474	10 000	3 146	8 616	8 768	15 630
2008	952 720	10 000	3 208	9 212	9 394	17 116
2009	886 830	10 000	3 212	9 471	9 557	18 011
2010	101 6339	10 000	3 169	9 693	9 889	18 890
2011	112 0269	10 000	3 207	9 939	10 117	19 621
2012	125 0357	-	-	10 308	10 483	20 597
2013	151 7706	-	-	10 486	-	-
2014	153 3289	-	-	7 957	-	-

Denne diskusjonen om antallet nordmenn i Alicante problematiserer statistikk som kilde til å finne ut hvor mange nordmenn som oppholdt seg der. Det avhenger til dels av to lands forskjellige tellemåter og av europeisk regelverk og promotering av mobilitet. Tilgjengelige tall er både omtrentlige og misvisende. De avhenger av definisjoner om hva en turist og en migrant er. Nasjonale statistikker benytter tradisjonelle definisjoner, mens individer tar valg basert på språkkompetanse, helsetilgang, skattenivå, familieboested og fremtidig bosted. Disse faktorene er uavhengig av statistiske kategoriseringer.²⁴⁵

²⁴⁵ Valero (1989), 794-96.

Som følge av demografiske endringer av turismen og migrasjonen, ble også landskapet rundt Benidorm forandret. I det neste underkapitlet analyseres noen slike forandringer. Jeg diskuterer også hvordan informantene snakket om landskapet som uttrykk for lokal tilhørighet.

Konsekvenser av turisme

I utgangspunktet har jeg vært mest interessert i migrantene selv, men stedet de flyttet til gjennomgikk selvfølgelig også endringer. Det førte til spørsmålet om nordeuropeisk innvandring har endret spanske kystkommuner og i tilfelle på hvilken måte? I denne korte diskusjonen inngår landskapet, navn, vanntilførsel, avløp og avfallshåndtering.

I hele perioden har turisme, feriehus og migrasjon fra Nord-Europa påvirket landskapet langs Middelhavet.²⁴⁶ Helt fra 1965 merket for eksempel sosiologen Wilhelm Aubert seg dilemmaet mellom turistenes preferanse for sted med sjarm og: «utnyttelsen av en ekstrem form for privat initiativ som tar meget lite hensyn til ødeleggelsene av sceneriet og landskapet.»²⁴⁷

Mellom 1999 og 2007 ble det bygget over en halv million boliger i Spania hvert år. Det var flere enn i Tyskland og Frankrike til sammen. Prisene steg over 10 prosent i året.²⁴⁸ Overgangen til tertiærnæring førte til at kystkommuner og private i Alicante investerte i utvidelser av strender, sand, kostbare strandpromenader og golfbaner for å tiltrekke seg flere turister, helst med stor kjøpekraft.²⁴⁹ Mobilitet og transport har blitt organisert rundt forbruk som ikke

²⁴⁶ Fernando Diaz og María L. Loures Loures, «Housing, Tourism and the Real State Sector: The Spanish Mediterranean Coast», i *Housing in an Expanding Europe: Theory, Policy, Participation and Implementation*. (Ljubljana: Urban Planning Institute of the Republic of Slovenia, 2006); Murray Mas (2015); Emilio Obiol Menero og María D. Pitarch Garrido, «El litoral turístico valenciano: intereses y controversias en un territorio tensionado por el residencialismo», i *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, nr. 56 (2011); Álvaro Francisco Morote Seguido, «La planificación y gestión del suministro de agua potable en los municipios urbano-turísticos de Alicante», i *Cuadernos Geográficos* 54, nr. 2 (2015).

²⁴⁷ Aubert (1969), 130.

²⁴⁸ Ramón Tamames og Antonio Rueda, *Estructura económica de España*, 25. utg. (Madrid: Alianza, 2008), 416-17.

²⁴⁹ Obiol (2003).

er/har vært bærekraftig.²⁵⁰ Det har medført miljøutfordringer, særlig i forbindelse med vanntilførselen.²⁵¹ I både spanske og norske aviser forekom det flere førstesideoppslag om tørke og ekstrem vannmangel i Benidormområdet.²⁵² Etter den store tørkeperioden i 1978/79, da vann ble distribuert med tankbåt og bil, ble det større fokus på problemet. Benidorm kommune inngikk blant annet en avtale med utveksling av resirkulert vann og kompensasjon til jordbruket i nabokommuner mot rent vann. En informant forklarte at familien først fikk vann via vannkabel fra en nabokommunen fra slutten av 1970-tallet.²⁵³ I forbindelse med tørkeperioden i 1996 ble det igjen forbudt å sløse med vann.²⁵⁴ Vannmangel var et reelt problem i Alicante og jevn vanntilførsel var ikke en selvfølge. Derfor reklamerte Warpe for boliger i San Miguel de Salinas, med at leilighetene skulle ha «tilstrekkelig drikkevann hele året.»²⁵⁵ Hipersol-leilighetene i Albir ble solgt med reservevanntank for å sikre vannforsyning til beboerne.²⁵⁶ Store utfordringer har regelmessig oppstått

²⁵⁰ Aubert (1969), 130. Aubert forutså at myndighetene ville måtte rydde strender og trenge mer drikkevann på grunn av turismen; John Urry og Margaret Grieco *Mobilities: New Perspectives on Transport and Society* (Farnham: Ashgate, 2011).

²⁵¹ Francisco J. del Campo Gomis med flere, «Sustainability of Golf in Spain» i *New Trends Towards Mediterranean Tourism Sustainability*, Luis M. Rosalino med flere red. < <https://ebookcentral.proquest.com/lib/uisbib/detail.action?docID=3021568>.> 2013, 55-78; J. A. Rodriguez Diaz med flere, «Competing demands for irrigation water: golf and agriculture in Spain» *Irrigation and Drainage* 56, nr. 5 (2007); Francisco Feo Parrondo, «Los campos de golf en España y sus repercusiones en el sector turístico,» *Cuadernos de Turismo*, nr. 7 (2001); Antonio M. Rico-Amoros med flere, «Tourist land use patterns and water demand: Evidence from the Western Mediterranean», in *Land Use Policy* 26, nr. 2 (2009); Emilio Martínez-Ibarra, «Climate, water and tourism: causes and effects of droughts associated with urban development and tourism in Benidorm (Spain)» i *International Journal of Biometeorology* 59, nr. 5 (2015): 494. Forfatteren saumfarte lokaler aviser fra 1969-2003 og fant at Benidormområdet hadde hatt tørkeperioder i 1969-70, 1976-1985, 1995-2001.

²⁵² «Uten vann i fem måneder,» *VG*, 28.06.1979, 28.

²⁵³ Intervju med Signe Delso, Alfaz del Pi, 29.05.2013.

²⁵⁴ «Vannkrisen fortsetter,» *Skandinavisk Journal* 4 mai/juni, 1996; «Alfaz del Pi uten vann,» *Skandinavisk Journal* nr. 5, 1996. Det var for eksempel forbudt å vanne, fylle svømmebasseng, vaske biler og hus utvendig.

²⁵⁵ Tore Brodtkorb, «Vi må tenke mer kvalitet,» *Skandinavisk Journal*, 23.05.1988.

²⁵⁶ Intervju med Anne Grete Sirevåg, Alfaz, 11.04.2013; Bjørn Lunde, «Bygger norsk for nordmenn,» *Skandinavisk Journal*, nr. 8, 1999, 15.

på grunn av vann- og arealmangel i kommunene.²⁵⁷ Mangel på vann kombinert med turistenes og migrantenes vannforbruk, har for eksempel ført til at vannregningen har økt for hele befolkningen.

Landskap har blitt kultivert etter trender i en global turist-estetikk. Samtidig har forvaltning av vannressurser og avfall vært sekundært for turistnæringen.²⁵⁸ Sosiologen Antonio Aledo har koblet mobilitet, forbruksmønstre og globale turisttrender til «turistifiserte landskap». Han er kritisk til de miljømessige aspekter av feriehusene langs Middelhavskysten, hvor ørkenaktig utmark har blitt til luksusdestinasjoner for turister.²⁵⁹ Det var få av mine informanter som omtalte vannproblematikk eller utfordringer relatert til miljøet.

De fleste nordmenn understreket hvor fantastisk godt de hadde det nettopp hvor de bodde. De argumenterte ofte, på en kanskje særegen norsk måte, med geografiske landskaps- og klimafordeler, og slik knyttet de seg til stedet. Informantene i Nord-Alicante mente at Alicante var varmere enn Málaga. Og det kupert terrenget i Alfaz med utsikt til både fjell og sjø ble ansett som klart bedre enn det flate landskapet rundt Torre Vieja i sør:

SG: Og når det gjelder fjellene her nede, de er jo helt fantastiske. Da vi kom ned prøvde vi å få bli med i noen turgrupper, men det var ikke råd, de var lukkede grupper. Så da kjøpte vi turbøker og gikk selv, og etter en stund organiserte vi for flere. [...] mange sier at de ikke hadde hatt den vennekretsen de har hvis ikke de turgruppene hadde vært [...] den fjellheimen her er fantastisk altså!²⁶⁰

²⁵⁷ Antonio Aledo med flere, «La insostenibilidad del turismo residencial,» i *Antropología y Turismo*, red. David Lagunas (Mexico: Plaza y Valdés, 2007), 16-17; Aledo og Mazón, «Los límites del turismo residencial: el caso de Torre Vieja,» *Estudios turísticos*, nr. 165 (2005): 80-81.

²⁵⁸ Manuel Villoria, Manuel Martín García og Marciano Sánchez Bayle, «Informe global de la corrupción 2006»; Margrete Aukén, «Report on the impact of extensive urbanisation in Spain on individual rights of European citizens, on the environment and on the application of EU law, based upon petitions received», (Strasbourg:European Parliament, 2009).

²⁵⁹ Antonio Aledo og Ernest Cañada, *El turismo residencial en tiempos de crisis: ¿Fin de un modelo?* (Barcelona: Icaria, 2012), 12.

²⁶⁰ Intervju med Solfried og Peder Gjelsten, Alfaz del Pi, 07.06.2013.

Her peker informanten på to faktorer som har skapt tilhørighet og trivsel for henne, nemlig det å gå turer i fjellet og bli kjent med andre. Det fremkommer også at ikke alle nordmenn i Alicante er interesserte i å bli kjent med innflyttere. Moralen blir da å ta initiativ selv og slik skape trivsel og tilhørighet for seg selv og andre. Hun fortalte også om mange turer, blant andre om pilegrimsturen til Santiago. Den gav stor prestisje blant nordmenn i Alicante.²⁶¹ Flere medlemmer i DnkCB hadde gått samme turen. Ved å snakke om den, uttrykte de interesse for spansk kultur, en sportslig holdning og kristen gjennom en aktiv alderdom.

Å gå i fjellet ble altså ansett som en høyverdig aktivitet. Mange hadde gått i fjellet i Norge og fortsatte med det i Alicante. Informantenes vektlegging av turgåingen gjorde at det dannet seg grupperinger mellom de «sunne», som gikk turer, i motsetningen til de «usunne», som sosialiserte på barer og cafeer i Albir. Selv om begge deler var utendørsaktiviteter, skilte informantene mellom førstnevnte som høystatus og sistnevnte som lavstatusaktivitet. Det var også et spørsmål om balanse, siden nesten alle gikk på kafé. Tidsaspektet var altså avgjørende for om kafésittingen ble sett på som sunn/usunn. Hvis den var hovedaktiviteten og varte i timevis var den usunn. Hvis det handlet om en biaktivitet var det moralsk akseptabelt. Måtehold var en høyt skattet dyd.

Informantene som bodde i Torrevieja, fremhevet også at klimaet var bedre der enn i Málaga, men i tillegg understreket de det spesielt helsebringende mikroklimaet rundt saltsjøene. Det var visstnok også økonomiske fordeler ved å bo i Sør-Alicante. De vektla det sosiale miljøet, og sammenlignet det med miljøer i Nord-Alicante, som de mente var snobbete og arrogante. Miljøet i sør var derimot, ifølge mine informanter, både inkluderende, folkelig og lite selvhøytidelig. De snakket varmt om sin tilhørighet til spesifikke steder, men de fleste var lite opptatt av hvordan stedene hadde endret seg over tid.

På grunn av ulike preferanser med hensyn til «fred og ro/liv og røre», ble ulike nasjonaliteter plassert på forskjellige hotell i Benidorm i 1960-årene. På samme måte ble boligfeltene i utgangspunktet solgt til en eller to nasjonaliteter.²⁶² I Alfaz handlet det om hvem som solgte boligene og kontaktene deres. Når selgeren var norsk ble det vanligvis flere nordmenn som kjøpte bolig der. Siden

²⁶¹ Ibid. Som 80 åring gikk hun 150 km.

²⁶² Begrepet bungalows kom via engelsk, (opprinnelig indisk) og seniorbyggefelt for *snowbirds* i USA. I Spania kunne bungalows ha flere etasjer og være rekkehus.

Alicante var en populær destinasjon, ønsket både spanjoler fra Madrid, Nord-Spania og utlendinger fra Nord-Europa å investere i boliger der. Inspirert fra erfaringen med Benidorms byggeboom, åpnet et lukrativt marked seg for salg av fritidsboliger også i nabokommunene. Samarbeidet foregikk mellom utenlandske selskaper og lokale forretningsmenn. Lokale gårdsnavn som Entre Naranjos y Flores, Foya Blanca og El Romeral ble bevart som navn på nye boligfelt, men innbyggerne var briter, nederlendere, svensker og nordmenn. Andre utbyggere gav boligprosjektene sine mer eksotiske navn som: El Oasis/Colonia Escandinava /Alhama Springs/Beverly Hills/Altea Hills. Navnene var hentet fra både Hollywood og *Tusen og en natt* – og hadde eventyrlige og luksuriøse konnotasjoner.

Alfaz del Pi var en av mange kystkommuner i Alicante som satset på turismen.²⁶³ Kommuneadministrasjonen promoterte byen som ferieparadis fra 1960-tallet. Da bodde det allerede nordmenn og nederlendere, tyskere, belgiere, svenske og briter der. Det var både pensjonistmigranter og livsstilmigranter. Turister og sesongmigrantenes tilførsel av kapital og forbruksbasert livsstil ble ansett som gunstig for økonomien. Nordeuropeere ble ikke kalt migranter i Alfaz, men europeere, eller internasjonale innbyggere.²⁶⁴ Med sesongmigrantene økte etterspørselen etter varer og tjenester, noe som førte til arbeidsmigrasjon til jobber innen bygg og anlegg og servicesektoren. Senere økte arbeidsmigrasjon innen helse og geriatri fra Norge til Spania.

For familier i Alfaz med politisk og økonomisk kapital eller jordeiendommer, ble turist- og migrantstrømmen fra Nord-Europa en økonomisk opptur. Et eksempel er José Soler Such, en pensjonert taxisjåfør som tjente så godt på turer til og fra flyplassen, at familien senere investerte i en kafé og et lotteriutvalg. Slik skapte turismen arbeidsplasser for familien og andre. Et annet eksempel er Antonio Fuster som var ordfører i over 20 år etter Franco.²⁶⁵ Fuster hadde et nært forhold til nordeuropeere og byggenæringen. Både Fuster og Soler

²⁶³ Mazón og Huete (2005) for andre kystkommuner i Alicante.

²⁶⁴ Residentes eller residentes europeos. Det varierer fra kommune til kommune hva de kaller innflytterne. Nabokommunen La Nucía, kaller alle for «*internacionales*». Det var vanlig å oppfatte migranter fra Afrika, Latinamerika eller Asia som hjelpetrengende. Noen kalte pensjonistene for *los abuelos* (besteforeldrene) eller *los mayores* (eldre), men uttrykk som *anciano* (olding) eller *viejo* (gammel) brukes lite.

²⁶⁵ Intervju med José Soler Such, Alfaz del Pi, 18.04.2013. Soler ble taxisjåfør i 1964.

understreker at nordeuropeere var en velsignelse for dem og for byen både økonomisk og sosialt. Lokalt næringsliv har vært økonomisk avhengig av turister og migranter. Kjøpekraft ble omgjort til politisk makt, blant annet artikulert som velvilje i forhold til byggeløyver og omreguleringer.²⁶⁶ I 1992 ble Fuster det første spanske æresmedlemmet i DnkCB. Fuster var svært positiv til nordeuropeere i Alfaz og ønsket at Alfaz skulle ha et nært forhold til Oslo. Siden 1987 har Alfaz sendt delegasjoner til reiselivsmessene i Oslo.²⁶⁷

Korrupsjon har vært et problem særlig i forhold til byggesektoren langs Middelhavskysten i Spania.²⁶⁸ I praksis var det i flere perioder mulig å betale seg til byggeløyver og omreguleringer av tomter fra jordbruksformål (*rústico*) til byggeklar tomt (*urbanizable*). Kommunene fikk både direkte og indirekte inntekter via tillatelser, skatter og avgifter, særlig byggeløyver frem til 2007.²⁶⁹ Praksisen var en kortsiktig løsning på kommunale underskudd. Tomteeiere fikk kapital og kommunen økonomisk aktivitet gjennom arbeidsplasser. Politikere og offentlig administrasjon la til rette for byggherrer med profitt som hovedmål.²⁷⁰

Byggenæringen, som både var spansk og internasjonal, hadde fritt spillerom i Alicante-området i 1980-årene. Investeringene førte til arbeid både innen bygge- og servicesektoren. Men noen entreprenører var useriøse og fullførte ikke infrastrukturen på boligfeltene. Flere av selskapene gikk konkurs og lokale kommuner satt igjen med regningen for vann og avløp samt gateløys. En del migranter i Alicante har hatt problemer med vanntilførsel og avløp til og fra

²⁶⁶ Obiol og Pitarch (2011), 197.

²⁶⁷ Alfaz inngikk en intensjonsavtale om å bli vennskapsby med Albert Nordengen, på vegne av Oslo kommune på 1980-tallet, men Oslo har ikke formalisert avtalen.

²⁶⁸ Pilar Marcos med flere, «Destrucción a toda costa 2010. Informe de Greenpeace sobre la situación del litoral español». Fra 2003 til 2012 gikk Spania fra nr. 23 til nr. 30 av 180 land på Transparency Internationals korrupsjonsbarometer. Norge gikk fra nr. 8 til nr. 7 <<http://www.transparency.org/whatwedo/publications/doc/ar/P10>> lest 23.05. 2016.

²⁶⁹ Hovedsakelig skatt (IBI) og byggeløyve (*licencia de obra*); Aledo og Cañada (2012).

²⁷⁰ Se Joan Carles Membrado Tena, «Sunny Spain: migrantes del sol y urbanismo expansivo en el litoral mediterráneo español,» *CyTet*, nr. 178 (2013); Membrado Tena, «La costa de los jubilados. La migración noreuropea de personas retiradas a la Costa Blanca», *Métode Science Studies Journal* 4 (2014); Murray Mas (2015);

boligene.²⁷¹ Særlig vanskelig var det for dem som kjøpte ulovlig oppførte bygg.²⁷² Korrupsjonssaker tilknyttet byggenæringen har også vært gjenstand for rettssaker i EU og kritikk fra EU-parlamentet.²⁷³ Noen av dem som hadde kjøpt hus med mangler, klaget deretter til kommunen. I et tilfelle anmeldte medlemmer av huseierforeningen FIPE ordføreren i Alfaz for støyende gravearbeid da kommunen påtok seg utbedringer. Ordfører Antonio Fuster García forklarte at: «El Oasis var bygd av en entreprenør som aldri fullførte sine forpliktelser. Vi har overtatt og lover å fullføre infrastrukturen.»²⁷⁴ Feriehusbyggingen i Alicante medførte altså også ekstra kostnader og arbeid for enkelte kystkommuner. I tillegg ble boligspekulasjon forverret på grunn av økende etterspørsel på feriehus fra en stadig større spansk og nord-europeisk middelklasse. Over tid ble prisen for turist-avhengighet tydelige: høyere boligpriser, boligmangel for unge og arbeidsinnvandrere, politisk korrupsjon og avhengighet av turistsektoren.²⁷⁵ Enorm vekst i byggenæringen førte til økte eiendomspriser og en eiendomsboble som sprakk i 2007. Resultatet ble finanskrisen.²⁷⁶ Fernando Diaz og María L. Loures har vist hvordan turismen og ferieboligindustrien har ført til et segregert bomiljø langs kysten. Mens spanske

²⁷¹ Alf G. Andersen og Bjørn Fjørtoft, «Sydover for å leve litt lenger,» *Aftenposten*, 05.05.1979, 10. Anne-Sophie Landmark som flyttet til Spania i 1972, fortalte til A-magasinet at «[...] Så får man heller bære over med den dagen strømmen går eller vannet blir borte for det hører også med»; Magne Reigstad, «Leier lekkert i Spania,» *Bergens Tidende*, 08.11.2002. Aksnesfamilien leide først et sted der «kloakken fløt og telefonen var stengt fordi ingen hadde betalt regningen».

²⁷² Torger Strand, «Burde sagt takk,» *Skandinavisk Journal*, 26.10.1989. Oppslaget handlet om at FIPE anmeldte ordføreren i Alfaz for å sette opp gatelys i byggefeltet *El Oasis*, som entreprenøren ikke hadde fullført.

²⁷³ Villoria med flere (2006); Auken (2009).

²⁷⁴ Torger Strand, «Ordføreren anmeldt,» *Skandinavisk Journal*, 03.10.1989. Ordføreren sa: «Det dreier seg om eldre urbanisasjoner, uten infrastruktur i det hele tatt [...] her må de private eierne selv betale [...] På *el Cautivador* er vi omtrent ferdige. På *Belmonte* og nevnte i Albir er vi ikke kommet i gang. Når arbeidet er utført, må alle betale sin del. Ellers blir de ikke tilknyttet vann-nettet, for eksempel [...] av erfaring vet vi at noen trolig vil prøve å slippe å betale. Det vil vi unngå [...] Men dette har jo vært kjent lenge. [...] Vi har forklart dem [eierforeningen] saken mange ganger!».

²⁷⁵ Fernando Jiménez, «Building Boom and Political Corruption in Spain,» *South European Society & Politics* 14, nr. 3 (2009); Auken (2009); Diaz og Loures.

²⁷⁶ Zygmunt Bauman, *Savnet fellesskap* (Oslo: Cappelen akademisk forl., 2000); Bauman, *Globaliseringen og dens menneskelige konsekvenser* (Oslo: Vidarforlaget, 2006); Bauman, *Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty* (Cambridge: Polity, 2007); Bauman, *Culture in a Liquid Modern World* (Cambridge: Polity, 2011).

byggefirmaer, politikere og familier har tjent store formuer, har svakere grupper som ungdom og arbeidsinnvandrere blitt ekskludert fra boligmarkedet.²⁷⁷

Spanske kommuner trengte dokumentasjon via manntall for å få sentrale overføringer. For kommuneøkonomien var det et problem at mange sesongmigranter ikke var registrert som bosatte der, selv om de oppholdt seg der halve året. Dette kunne skyldes både regler for registrering på et sted, uvitenhet og fraskrivelse av ansvar. Andre årsaker kunne være dårlig kjennskap til spanske regler, kommunikasjonsproblemer og motvilje mot å betale lokale skatter og avgifter, samt frykt for å miste velferdsgoder/eiendomsrettigheter i hjemlandet. Ideologiske oppfatninger og forventninger til spansk byråkrati kan også ha spilt inn. Sett fra individets ståsted handlet det om praktiske, logiske og strategiske valg. Historikeren José R. Valero forklarer at migrantene ikke registrerte seg i kommunen om de ikke ble tvunget til det eller tjente på å gjøre det.²⁷⁸ At sesongmigranter ikke registrerte seg, fikk sjelden konsekvenser for dem. Som antropologen Klaus Schriewer påpeker, oppfordrer det europeiske systemet til mobilitet og migrasjon, samtidig som det ikke finnes forordninger for individer som ønsker å være registrert to steder samtidig.²⁷⁹ Det er tilfellet for mange nordeuropeere i Spania. Selv om globalisering og transnasjonal livsstil blir stadig mer vanlig, har nasjonalstatene en konservativ holdning til mobiliteten og forholder seg til mennesker som bofaste. I Spania har finansiering av tjenester som helse, utdanning, sikkerhet, fra sentralt og delstatsnivå, vært knyttet til antall innbyggere. Sett fra myndighetenes perspektiv, skapte situasjonen utfordringer. Det europeiske fri-flyt prinsippet ble laget med tanke på arbeidskraft som skulle generere inntektsskatt. Selv om innflytterne investerte i bolig og brukte pensjoner fra andre land lokalt,

²⁷⁷ Diaz og Loures (2006); Murray Mas (2015), 65-100.

²⁷⁸ Valero (1989), 796: «[...] por mor de no molestar al turismo [...] o por simple desidia burocrática» (fordi en ikke ville «terge» turismen, eller på grunn av omstendelig byråkrati), særlig i forhold til praksis før innvandringsloven i 1986. «casi ningún extranjero suele empadronarse si no se encuentra coaccionado por algún motive real o logra algún tipo de compensación personal en ello» (nesten ingen utlending pleier å registrere seg om de ikke blir presset til det eller får en form for kompensasjon).

²⁷⁹ Klaus Schriewer og Irene Encinas Berg, «Being Misleading about Where One Resides: European Affluence Mobility and Registration Patterns», *Ethnologia Europaea* (2007): 100.

forventet de høyt servicenivå (politi, vann, renovasjon), samtidig som en del klaget på lokale avgifter.

I dette underkapitlet har jeg behandlet landskapet i Alicante i utvidet forstand. Det handlet både om informantenes referanser om nærhet til sjø, innsjøer og fjell til å gå tur i, samt tilgang til drikkevann og hyggelige naboer. Ulike landskap ble ilagt lignende betydning som tilhørighet og positive egenskaper for informantenes helse. utfordringer som vannmangel, sopp og fukt i hjemmet eller isolasjon som følge av boliger i avsidesliggende boligfelt ble sjelden nevnt.

Det neste underkapitlet benytter konsulatrapportene fra Alicante for å belyse utviklingen av stasjonen fra 1971 til 2011 og til å analysere sammenhengen mellom konsulatet i Benidorm, turisme og migrasjon fra Norge til Alicante. Først analyseres årsrapportskjemaene med tanke på hvordan de reflekterer endring over tid, med hensyn til Utenriksdepartementets overfor nordmenn i andre land.

De norske konsulatene

De norske konsulatene i Alicante skulle først og fremst assistere norsk handel og eksport til Spania, samt formidle informasjon om Norge til spanske handelspartnere og etterhvert turister.²⁸⁰ Globalisering, billige flyreiser og masseturisme førte til nye utfordringer for de norske konsulatene. Det viser konsulatrapportene fra Alicante. De handlet i mindre grad om handel og sjøfart og mer om assistanse til norske turister og fastboende nordmenn.

Konsulatenes årsrapporter viser store endringer i fokus og arbeidsoppgaver over tid. En sammenligning av årsrapportskjemaene for 1973, 1983, 1993 og 2003 synliggjør tendensene. Skjemaet for 1970-årene speilet at Norge da var en skipsfartsnasjon som først og fremst fokuserte på sjømenn og skipsfart. Arbeidsmengden på konsulatene ble målt i antall skip, påmønstrede/

²⁸⁰ For mer om konsulatvesenet se: Iver B. Neumann og Halvard Leira, *Aktiv og avventende: utenriksstjenestens liv 1905-2005* (Oslo: Pax, 2005), 373.

avmønstrede, syke, innlagte, hjemsendte og arresterte sjømenn. Det fantes ingen kategorier for bosatte nordmenn eller bistand til utenriktjenesten.²⁸¹

I 1983 var sjømannssaker og skipsfart fortsatt viktigst, men nå var «bistand til enkeltindivid – inkludert sjømenn» mer fremtredende. Bosatte norske borgere ble inkludert fra 1980-årene.²⁸² Skjemaet fra 1993 viser at bistandsaspektet da var viktigst. Konsulatet skulle bistå ambassaden og utenriksdepartementet. I andre rekke skulle de støtte kommersielle interesser, for eksempel norske bedrifter inn på det spanske markedet. Og i tredje rekke skulle de bistå lokale bedrifter. Sjømannssakene eksisterte, men ble «degradert» fra A til F i Utenriksdepartementets skjema. Norske statsborgere bosatt i området var enda mindre viktige og sorterte under bokstaven J.²⁸³

I 1990 årene var konsulen Grüner-Hegge misfornøyd med skjemaene siden de ikke, i tilstrekkelig grad, reflekterte hans arbeidshverdag. Derfor argumenterte han for at ekstrakolonner for «viktige tjenesteytelser» skulle legges til i fremtidige konsulatsskjemaer. I 1993 skrev han: «föererkortsaker 32, assistanse til forsikringsselskaper 65, barnevernssaker 6, hustrumishandel 3, fødselsmeldinger 11, bistand ved tyveri og innbrudd 24» i en medfølgende rapport vedlagt det årlige skjemaet, da ingen av disse fantes på skjemaet.²⁸⁴

Fra 2003 stod individet i fokus. På skjemaet hadde «bistand til enkeltindivid» blitt den første og mest omfattende kategori med hele 30 underpunkter. Så fulgte sjømanns- og skipsfartkategorien, kultur og informasjon, norske statsborgere, gebyrinntekter og inspeksjon. Stasjonenes rentabilitet, og dermed også deres fremtid, ble nøye vurdert på grunnlag av gebyrinntektene.²⁸⁵

Årsrapportene fra konsulatet i Benidorm er de mest relevante for denne avhandlingen. I det neste underkapitlet diskuterer jeg hvordan det oppstod og hva som preget driften i fra 1971 til 2011.

²⁸¹ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Kons. i Benidorm, årsrapport 1973.

²⁸² Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Kons. i Benidorm, årsrapport 1983.

²⁸³ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Kons. i Benidorm, årsrapport 1993.

²⁸⁴ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Kons. i Benidorm: Årsrapport 1993, 4.

²⁸⁵ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Kons. i Benidorm, årsrapport 2003.

Konsulatet i Benidorm

Årsaken til at det kom et norsk visekonsulat i Benidorm i 1971 var blant annet initiativ fra nordmenn bosatt i Alicante som arbeidet innen turistnæringen, med eiendomssalg eller helsereiser. I tillegg gjorde det et visst inntrykk at Sverige allerede hadde opprettet et visekonsulat der. Men det var vanskelig å finne en passende konsul.²⁸⁶ Ambassaden i Madrid var bevisst på sammenblanding av næringsinteresser og konsulentoppdrag, og ønsket derfor ikke en eiendomsformidler som konsul, siden det kunne hindre tilstrekkelig «uavhengig innstilling til å hjelpe de forskjellige nordmenn på en objektiv måte».²⁸⁷ Samtidig drev alle konsulene i Alicante med næring rettet mot de norske miljøene innen turisme eller migrasjon. I tillegg var det vanskelig å finne en person som hadde egne kontorlokaler i Benidorm, som snakket spansk og som oppholdt seg der hele året. De fleste nordmenn bodde der deler av året og snakket ikke spansk. Benidorm var en ferieby med høysesong om sommeren.

Ambassadøren i Madrid henvendte seg til Jon Svanberg, som var Saga Tours og Braathens Safes representant i Benidorm. Svanberg oppholdt seg i Benidorm hele året, snakket spansk og disponerte kontorer i lokalene til *Viajes Meliá*.²⁸⁸ Sommeren 1971 åpnet det norske visekonsulatet i Purísima-gaten. Ganske snart fikk konsulatet et fast sted finansiert av Utenriksdepartementet. I 1974 ble visekonsulatet oppgradert til konsulat, på grunn av stadig flere turister og fastboende og fordi svenskene hadde oppgradert sitt visekonsulat like før.²⁸⁹ Da fantes også en mer omfattende norsk-spansk infrastruktur. En klar indikasjon

²⁸⁶ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Notat Bjørndal til Blakstad, Madrid 18.05.1987, 3 sider, «[...] en ulempe er at konsul NN er eiendomsmegler, og at hans interesse i å bli norsk konsul mere kan være betinget av et ønske om å få norske klienter til sin forretning...» (om Torre Vieja)

²⁸⁷ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Brev fra Knut Lykke til Direktør Kaare Schlesser Møller, Madrid 12.12.1969.

²⁸⁸ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Sverre Hongslo til Ambassadør Boye, Oslo 27.12.73. Jnr. 67/doss/2.23/35. Saga Tours var et aksjeselskap der Braathens SAFE og Myhres reisebyrå eide 50 prosent hver. Viajes Meliá var et reisebyrå, og Svanberg var spansk representant for både Braathens, Saga Tours og Atlas Resor i Benidorm.

²⁸⁹ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Informasjon fra svensk Andresekretær Jan af Geijerstam til alle svenske konsulater i Spania datert 22.11.1973 til doss/2.23/35 den svenske visekonsulen ble konsul i 1973; HKH Kronprinsregentens Resolusjon av 13.09.1974 Jnr. 10615/74/doss/2.23/102 Benidorm.

på økt arbeidsmengde, var at konsulatet fikk lønnet sekretær og kontorbidrag fra 1981.²⁹⁰ Ifølge ambassadøren Bjørn Blakstad var stasjonene i Barcelona, Benidorm, Málaga, Las Palmas de Gran Canaria og Santa Cruz de Tenerife «de mest arbeidsbelastede» i Spania.

De fleste norske konsulter var selvstendig næringsdrivende. Jon Svanberg var derfor atypisk som konsul. Men som reiseleder var han derimot typisk arbeidsmigrant i Benidorm. Han var sentral i det norske miljøet i 1970- og 1980-årene og godt likt blant spanske og norske naboer, styremedlem i DnkCB og DnsCB, laget radioprogram på norsk og arbeidet for etablering av et lokalt krematorium.²⁹¹ I 1981-1982 fikk han flere utmerkelser for arbeidet.²⁹² Etter hvert ble eiendomsformidling viktigere for Svanberg i en periode der dette markedet var i sterk vekst.²⁹³ I mars 1986 søkte Svanberg avskjed som konsul og flyttet til Norge.²⁹⁴

Selv om flere nordmenn ble fengslet på slutten av 1980-tallet i Benidorm enn i årene før og etter, var det i perioden fra 1972 til 1993 bare mellom 2 og 16 arresterte nordmenn per år i Benidormområdet.²⁹⁵ Fra 1999 til 2011 varierte antallet fra 0 (1999) til 18 (2003), i snitt: 8,1 per år.²⁹⁶ Tallene viser altså at få nordmenn ble arrestert. Det finnes heller ikke data om de arresterte bodde i området eller var turister.

²⁹⁰ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Svanberg til Amb. datert Benidorm 23.12.1977. Jnr. 3977. Og: Brev fra Svanberg til Amb. u/d Jnr. 3754 (mellom 03.10.1978 og 29.01.1979) Stillingen hadde blitt en «økonomisk byrde»; Brev fra Bjørn Blakstad til UD, datert 01.02.1984 Jnr. 347 2.23/35. Blakstad var ambassadør i Madrid (1981-88).

²⁹¹ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Årsrapport fra Benidorm 1977 og vedlegg.

²⁹² Korrespondanse med Slottet, e-post fra Liv Osmundsen 26.08.2013. Ridder av 1.klasse av St. Olavsordenen på grunn av konsulære tjenester. «Internasjonale turistpriser til nordmann,» *Aftenposten*, 24.12.1982. På spansk ble han kalt Don Juan Montecisne.

²⁹³ Intervju med Svein Carlo Bjerke, Alfaz, 14.11.2014. Se for eksempel annonser i *Aftenposten* 03.11.1984, 32 og 21.02.1984, 22.

²⁹⁴ Tor Strand, «Tiltale,» *VG*, 31.10.1987; «Listen over hvitsnipper,» *Nordlys*, 28.09.1990. All informasjon om saken i UD's arkiv var klausulert.

²⁹⁵ Det høyeste tallet er fra 2003 da 18 nordmenn ble arrestert der. Riksarkivet: UD: Amb i Madrid: Kons. i Benidorm: årsrapporter 1972-2011.

²⁹⁶ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Kons. i Benidorm: årsrapportene 1999-2011.

Likevel informerte konsulen Jens Grüner-Hegge UD om at: «Norske domstoler har stort behov for norsk advokatbistand særlig i skiftesaker hvor boene omfatter fast eiendom og andre verdier i Spania.»²⁹⁷ Det var altså flere saker der nordmenn døde i Alicante enn det var straffesaker. Fra 1992 etablerte et norsk advokatfirma seg i Benidorm. Advokatfirmaet forsvarte nordmenn, svensker og andre var innblandet i rettssaker som gikk for spanske domstoler.²⁹⁸ Nordmenn i Alicante brukte både rettsvesenet i Alicante og i Norge til å saksøke hverandre og andre og straff ble utmålt av både norske og spanske myndigheter.²⁹⁹ Det handlet om dødsbo, arveoppgjør, svindel og skatterådgeving.

Konsulen følte seg forpliktet til å yte service til pensjonistene. Krigsseilere og enkene deres ble brukt for å legitimere at norsk offentlighet betalte for oversettelser og tolkearbeid. For konsulene var hovedoppgaven å assistere norske turister om sommeren og fastboende og sesongmigranter om vinteren:

Konsulatet har tatt initiativet til oppbygging av et sosialt velferdsraad for bevarelse og beskyttelse av norsk miljø og dets institusjoner. Det legges særlig vekt på at koloniens og Solgaardens-gjestene gjennomsnittelige høye alder nødvendiggjør tidkrevende eldreomsyn fra Konsulatets side. Det dreier seg i mange tilfeller om personlige anliggender som faller utenfor Konsulatets konvensjonelle tjenestefelt. Slike henvendelser kan av forklarlige grunner ikke avvises. Konklusjon: Konsulattjenesten i Benidorm staar i en saerstilling og vil, etter vaare prognoser, fortsatt bli meget omfattende.³⁰⁰

Årsrapportene fra Benidorm understreket at «kolonien» var mangfoldig.³⁰¹ Det var både velstående og ressursvake nordmenn i Benidorm-området. Rekkehusene i *calle Oslo* og *calle Noruega* var enkle med utendørs vanntank. Grüner-Hegge skrev at: «Mange av de foresatte lever av trygd fra Norge og disponerer knappe ressurser», og: «I tillegg til de som er syke, finnes sjøfolk,

²⁹⁷ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Kons. i Benidorm: Årsrapport 1992, vedlegg 1.

²⁹⁸ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Kons. i Benidorm: Årsrapport 1992. Odin Barfod hadde kontorer både i Norge og Spania; Intervju med tolk/oversetter Nanna S. Sæland, Alfaz, 13.11.2014. Ifølge Seland handlet det ofte om fyllekjøring og/eller lån mellom private individer som ikke ble tilbakebetalt etter avtale (ofte var begge parter norske).

²⁹⁹ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Kons. i Benidorm: Årsrapportene 1999-2011.

³⁰⁰ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Kons. i Benidorm: Årsrapport 1986 vedl. 1 og 2.

³⁰¹ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Kons. i Benidorm: Årsrapport 1992: «Det norske samfunnet i dette distrikt er særdeles differentiært.»

forretningsfolk, rentenister og en del som har «sabbatsår» fra Norge. En fellesnevner for mange er at den personlige økonomien er svak.»³⁰² Flere av pensjonistene som trengte assistanse, klaget hver gang konsulatets gebyrer ble satt opp.³⁰³

Det meste tyder på at forholdene blant naboer i Alicante for det meste var harmoniske, men det fant jeg ikke spor av i konsulatets arkiv. Typisk nok er det konflikter og problemer som generer dokumenter. Det er derfor kranglene mellom spanjoler/svensker/hollendere/nordmenn om blant annet hundehold og støynivå som ble arkivert i konsulatmappene. Nabofeider ble først klaget til spanske myndigheter. Om nordmennene ikke fikk gjennomslag, klaget de gjerne videre til konsulatet i Benidorm, Sivilombudsmannen eller Utenriksdepartementet.³⁰⁴ Det vitner om ressurssterke individer, som tok opp saker de mente var urettferdige med myndigheter i flere land. Til tross for at utfallet ofte ikke ble slik personen som initierte temaet hadde tenkt. For de involverte var enkeltepisoder alvorlige, men det var likevel få av dem.

Mens ambassaden i Madrid forstod utfordringene i Benidorm bedre, og argumenterte for at Benidormkonsulatet burde bli «en lønnet stasjon», mente utenriksstjenesten at konsulatet gikk utover sitt mandat: «disse [pensjonist]koloniene [...] betraktet konsulatene som et slags servicekontor [...] dette medfører store arbeidsmessige problemer.»³⁰⁵ Utenriksdepartementet konkluderte altså med at konsulatene måtte begrense ytelsene til pensjonistene. Siden helseaspektet av pensjonistmigrasjonen var gjennomgående tematikk og stadig flere norske helseinstitusjoner ble etablert i Alicante, var det strategisk

³⁰² Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Kons. i Benidorm: Årsrapport 1991, vedlegg, 2.

³⁰³ Riksarkivet: UD: Rapport fra Jens K Grüner-Hegge og Jan Høifødt til Amb. datert 30.01.1989, 2.

³⁰⁴ Enkelte nordmenn prøvde å få hjelp til det de oppfattet som «tregt postvesen» og beskyttelse mot utagerende naboer. Siri Lund, «Utvidet staben,» *Skandinavisk Journal*, februar 1994. Postsjefen i Alfaz, Fernando Sanchez Álvarez, uttalte at det var få klager på posten, men at post til innflyttere med ufullstendig adresser og personer som flyttet uten å melde fra, var en utfordring for postutleveringen.

³⁰⁵ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Brev fra Bjørn Blakstad til UD, Madrid 20.02.1986; Neumann og Leira (2005), 406. En fotnote nevner at dette ble diskutert på møte i Harstad.

av Utenriksdepartementet å utnevne legen Jan Arild Nilsen til konsul etter Grüner-Hegges avgang i 1996.

I 2013 fungerte konsulatet i Benidorm mest for sesongmigranter og VFR-turister, som besøkte venner og familie eller var bosatt i nabokommunene Alfaz del Pi og La Nucía. Det var da slutt på charterturer, færre hotellturister og færre nordmenn registrert i Benidorm enn før 2003. Likevel var tallet på registrerte nordmenn i nabokommunene fremdeles 3-4 000.³⁰⁶

Utvikling av norske konsulater i Alicante

I perioden 1971-2012 var antallet norske konsulater og deres arbeidsområde i Alicanteprovinsen i endring.³⁰⁷ Turister, sesong- og helårsmigranter brukte konsulatet i Benidorm fra 1971.

Fra slutten av 1970-tallet ble Torrevieja promotert som en turistdestinasjon for å avlaste Benidorm, slik Benidorm ti år tidligere utviklet seg til et alternativ til Mallorca og Torremolinos. Konsulatet i Torrevieja ble nedlagt i 1985 på grunn av stadig færre skipsanløp. Endringene Torrevieja har gjennomgått, kan belyses gjennom en norsk konsuls karriere. Da Simón Ballester ble utnevnt til norsk konsul i 1949, arbeidet han innen shipping i salt- og fiskerbyen Torrevieja. I 1977 drev Ballester et reisebyrå.³⁰⁸ Torreviejas forvandling fra primærnæring til tertiærnæring ble speilet gjennom konsulens karriere fra shipping til turisme.

Både åpningen av visekonsulatet i Benidorm og gjenopprettelsen av visekonsulatet i Torrevieja i 1993, på grunn av stadig flere norske pensjonister, og denne gangen med norsktalende konsul, ble et tilbud til turister, pensjonister og migranter. Det viser et klart brudd med den norske statens tilstedeværelse i Spania som frem til midten av 1970-årene fokuserte på næringsliv og import/eksport.³⁰⁹ Så tok tertiærnæringene over.

³⁰⁶ Samtale med Anne Kjersti Ege på det norske konsulatet i Benidorm 05.03.2013.

³⁰⁷ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Jnr 2 23/7 Brev fra Helge Vindenes til José L. Riera Cabrera. Datert 24.10.1995. I 1996 ble konsulatet i Denia nedlagt grunnet lav aktivitet.

³⁰⁸ Et argument mot Ballesters ønske om å fortsette var at han ikke snakket norsk.

³⁰⁹ Siri Lund, «K for konsul,» *Skandinavisk Journal*, desember 1993; Intervju med Tim Kindem, Torrevieja, 10.06.2013.

Det er mye likt mellom norske bosettinger i nord- og sør-Alicante. De fleste nordmennene, enten de oppholdt seg i sør eller nord hadde helserelaterte plager. Klimaet er svært likt. I området rundt Torrevieja begynte utviklingen senere, men gikk raskere enn i nord. Det var lite kontakt mellom nordmenn i sør og i nord. Det gjaldt ikke bare privatpersoner, men også norsk-spanske organisasjoner, menigheter og skoler. Sjømannskirken har rapportert om flere barnevernssaker og sosialsaker blant eldre pleietrengende i sør enn i nord de senere årene. Det har antagelig sammenheng med at det etter år 2000 var flere nordmenn bosatt i sør enn i nord, men også med at prisnivået var lavere i sør enn i nord.

I 2009 ble konsulatet i Alicante oppgradert til Generalkonsulat med fem ansatte. Det norske NAV-kontoret flyttet samtidig dit. Det var dyrt i drift og avdekket mindre trygdemisbruk enn forventet. Dessuten ble det lite brukt. Derfor ble begge lagt ned våren 2012. De som bodde i nordøst kontaktet heller konsulen i Benidorm, mens nordmenn i sør brukte konsulatet i Torrevieja. Konsulatene i Benidorm og Torrevieja fortsatte derfor som honorære konsulat på grunn av høye besøkstall.

Konklusjon

Alicante satset på turisme fra slutten av 1950-årene og flere nordmenn begynte å dra på utenlandsferie fra 1960-årene. Som en forlengelse av turismen bosatte det seg innvandrere i Alicante, noe som førte til store demografiske endringer. Servicenæringen opererte med provisjonsbasert avlønning og sesongarbeid. Landskapet ble endret. Og vedvarende vannmangel fikk negative konsekvenser på både kort og lang sikt. Turismen førte til spredt bosetting, satsing på byggenæringen, jobber og inntekter for kommunene, men samtidig også til negative konsekvenser som forsøpling, korrupsjon og økte boligpriser.

Konsulære årsrapporter belyser endringer i Utenriksdepartementets arbeidsoppgaver og i det norske samfunnet generelt. Årsrapportene fra 1970-årene viser at konsulattjenesten handlet mest om sjømenn. I 1980-årene ble Norge en nyrik oljenasjon, som gjorde at flere reiste til Spania som turister og pensjonistmigranter. Pensjonistene ble uavhengige av familien ved hjelp av universell pensjon og lavere pensjonsalder. Samtidig har levealderen økt. For 50 år siden var mange 60-åringer utslitte, mens etter år 2000, var tendensen at

Alicante

flere var i god form lenger og fortsatte sesongmigrasjon til de ble eldre. Turister og migranter var hovedpersonene i konsulatkildene. Det var møter mellom ulike nordmenn i Alicante og diplomater på den ene siden, og honorære konsuler og sekretærer på den andre med bred kontakt mot de norske turistbransjen og migrantene.

3 Norsk velferd, turisme og migrasjon til Alicante

I dette kapitlet presenteres velstands- og velferdsutviklingen i Norge fra 1960-tallet. Denne utviklingen er en forutsetning for at nordmenn kunne bo i Alicante deler av eller hele året.³¹⁰ Nordmenn som flyttet til Alicante hadde vanligvis først vært der som turister og ble senere migranter. Det kan derfor synes som om symbiosen mellom turisme og denne type migrasjon er sterk. I 2014 bodde de fleste nordmenn i Spania i de samme turistområdene de tidligere hadde besøkt.³¹¹ Det synes derfor som om migrasjonsfasen var avhengig av en tidligere turistfase. Europeisering og sosial- og helseturisme diskuteres i en norsk-spansk sammenheng. Så følger en presentasjon av migrasjon til Spania samt en periodisering av norsk migrasjon til Alicante.

Velferdsstaten og europeisering

Helseaspektet har vært et stabilt fremtredende trekk ved migrasjon fra Norge til Alicante. Før EØS-avtalen trådte i verk, måtte de fleste norske pensjonister i Spania tegne privat forsikring.³¹² De som hadde meldt utflytting fikk vanligvis ikke refundert utlegg fra Norge, selv om det fantes enkelte særordninger, for eksempel for krigsseilere.³¹³ Ifølge konsulatrapportene i Benidorm utgjorde de en liten utgift. Frykten for skral helse, med påfølgende høye regninger i det private helsevesenet, var en belastning for noen pensjonister. Allerede høsten 1971 ble helseforsikring diskutert på et møte i DnkCB. Lederen tok kontakt med Rikstrygdeverket, som fraskrev seg ansvaret for utflyttede nordmenn.

Konsulen Jens Grüner-Hegge meldte til UD at noen nordmenn også var «uten sykeforsikring» etter at Uni-Storebrand hadde sagt opp forsikringspoliser til «en rekke eldre klienter», og det var «[...] vanskelig å kjøpe ny forsikring når

³¹⁰ Se vedlegg VI fast eiendom i utlandet, side 301-04.

³¹¹ Mallorca var et unntak. Selv om øya har vært et av de mest populære feriemål – inkludert vinteropphold, dominerte briter og tyskere som bosatte der. Det ble ikke et stort feriehussted for nordmenn som Alicante, Malaga og Kanariøyene.

³¹² Cyril Palmer, «The Bitter Pill of Hospital Costs,» *Costa Blanca News*, 21.11.1975. Her eksemplifisert ved en britisk pasient innlagt i Benidorm.

³¹³ John Hultgren, «Sosial nød blant nordmenn i Spania,» *Aftenposten*, 18.06.1992.

en er over 70 år [...] umulig å komme inn igjen i Folketrygden ved fortsatt opphold i Spania.»³¹⁴ Det var vanskelig og dyrt for de over 70 år å kjøpe reiseforsikring.³¹⁵

Dersom alvorlige sykdommer inntreffer vil denne gruppen oftest være ute av stand til å betale for innleggelse og operasjoner. Det er eksempler på at boliger er blitt solgt for å betale hospitalregninger.³¹⁶

I 1993-1994 fikk Grüner-Hegge «hyppige henvendelser [...] om EØS-avtalens praktiske betydning og omfang for norske borgere bosatt i Spania.»³¹⁷ Konsulen var optimistisk og full av lovord om spansk helsevesen, men enkelte norske pensjonister var likevel usikre. Med privat reiseforsikring hadde de fått tolk og bedre komfort på private klinikker.³¹⁸ En undersøkelse fra Alfaz, blant 200 nordeuropeiske innvandrere over 80 år, med mer enn 20 års botid, viste at de bekymret seg mest over ensomhet, transport og sykdom.³¹⁹ Derfor fortsatte de som hadde råd til det med å kjøpe private helseforsikringer. Sesongmigrantene hadde egentlig bare krav på nødhjelp siden de var registrerte som bosatte i Norge.

Europeiske integrasjonsprosesser har påvirket norsk politikk de siste førti årene selv om Norge ikke er medlem av EU. Internasjonale avtaler, særlig EØS/EU har gitt fordeler for norske borgere i medlemsland, men det har også begrenset det nasjonale handlingsrommet. Norske politikere er bekymret for

³¹⁴ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Kons. i Benidorm. Årsrapport 1992. Vedl., 2. Grüner-Hegge var konsul i Benidorm fra 1986-1996.

³¹⁵ DnkCB: Styreprotokoll for DnkCB: Referat 8.11.1971. Flere av mine informanter fortalte om utfordringer med forsikringer. Det dreide seg stort sett om pris og alder.

³¹⁶ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Kons. i Benidorm: Årsrapport 1992. Vedl., 3. Krigspensjonister fikk refundert utgifter fra Folketrygden (se vedlegg til årsrapport 1988). (Jeg har beholdt omskriving av særnorske bokstaver slik de forekom for å synliggjøre at skrivemaskinene manglet bokstavene: æ, ø, og å).

³¹⁷ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Kons. i Benidorm: Årsrapport 1993. Vedl., 1 og Årsrapport 1994 vedl., 1 «[...] i særdeleshet naar det gjelder syketrygd og den generelle sosiale dimensjonen.»

³¹⁸ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Kons. i Benidorm: Årsrapport 1994. Vedl., 2. Konsulen holdt «foredrag i Kirkeakademiet om EØS-avtalen» og dens konsekvenser for norsk pensjonister og om «medisinsk og sosial trygghet».

³¹⁹ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Kons. i Benidorm: Årsrapport 1993. Vedl. 4

trygdeeksport og har ikke fritt kunnet endre regelverket.³²⁰ Nasjonal velferdspolitikken har tilpasset seg europeisk regelverk gjennom pasientrettigheter, og «frihet til å søke helsebehandling i hele EU/EØS-området.»

Velferdsstatens utvidelser har vært en viktig forutsetning for økt flytting til Spania. Norges inntreden i EØS har gjort det enklere for norske statsborgere å ta med seg kapital og velferdsgoder til Spania siden statsborgerlige rettigheter kan overføres innen Europa. Fri-flyt tankegangen ble utformet med tanke på at arbeidstakere skulle flytte dit jobbene var. Etter hvert har flere grupper som pensjonister, arbeidsledige og studenter benyttet seg av muligheten. Det har ført til at noen regioner er tilflyttingssteder og andre regioner/land blir fraflyttet.

EØS-avtalen ble viktig for nordmenn i Spania, Etter at EØS-avtalen trådte i kraft kunne nordmenn i Alicante bruke spansk offentlig helsevesen ved å presentere et E-111 skjema, og fortsatt fikk de tilbakebetalt tolkeutgifter fra det norske konsulatet.³²¹ Det var sannsynligvis en byrde for det offentlige spanske helsevesenet å behandle tusenvis av nordeuropeiske pensjonister som oppholdt seg der hele vinteren. Det generøse, offentlige spanske helsevesenet med gratis konsultasjoner, spesialister og medisiner, var ment å kompensere for lave spanske pensjoner. Det var imidlertid ikke dimensjonert for et stort volum av nordeuropeiske sesongmigranter. EU-systemet var bygget på at aktive arbeidstakere flyttet og så betalte skatt der de oppholdt seg. Det var ikke tilfellet med sesongmigranter fra Nord-Europa, som oppholdt seg halve året i Spania, men skattet i hjemlandet.

Den norske velferdsstaten har på sin side krevd at statsborgere melder fra når de flytter fra landet. Folketrygden har strenge regler og krever at de som flytter ut, inngår særavtaler eller melder seg ut av ordningen. Dette praktiseres i liten

³²⁰ For eksempel ble Fremskrittspartiet og Høyre i 2013 enige om å: «vurdere tiltak som kan begrense og stanse trygdeeksport» (Sundvolden-erklæringen) Se: <<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/politisk-plattform/id743014/>>, lastet ned 13.03.2017, særlig punkt to: Arbeid og sosial: «Vurdere tiltak som kan begrense og stanse trygdeeksport, men innenfor de internasjonale avtalene Norge er bundet av».

³²¹ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Kons. i Benidorm: Årsrapport 2000 og 2003. Tolkeordningen varte trolig fra 1996 til 2003, da tok den slutt, selv om konsulen ønsket videreføring.

grad av sesongmigrantinformantene mine. Mange bor lenger i utlandet enn reglene tillater.

En konsekvens av domisilprinsippet er at man vanligvis mister det pliktige medlemskapet i Folketrygden dersom man flytter fra Norge og bor mer enn 12 måneder i utlandet, eller mer enn seks måneder pr år i to eller flere påfølgende år.³²²

Domisilprinsippet gjør at sesong- og andre migranter ikke har registrert seg som bosatt i Spania. Når det gjelder pensjonistene er det fordi de risikerer å miste goder de ønsker tilgang på. Borgerne som selv regner seg som lovlidige, bryter samtidig både spansk og norsk lov. Ved å oppholde seg i Spania i seks måneder eller mer over flere år har de brutt Folketrygdens regelverk og spanske regler om registrering etter maksimum tre måneder. Uføretrygdede bosatt i Spania kan også la være å registrere seg der, om de frykter problemer med Folketrygdmedlemskap ved overgang til alderspensjon.³²³ Tidligere var det heller ikke lov å eie eiendom i Norge, om en ikke var registrert som bosatt i Norge. En annen faktor er at sosialhjelp aldri har vært eksporterbar. Trygder som overgangsstonad, kontantstøtte og barnetrygd er også i liten grad eksporterbare. Dagpenger kan bare medbringes i tre måneder hvis en aktivt søker jobb i EU-landet. Likeledes er helsebehandlinger bare refunderbare de første tre månedene etter rekvisisjon. Derimot kan uføretrygd, alderspensjon og foreldrepenger eksporteres. Norske myndigheter har krevd «leveattest» for norske pensjonister som er bosatt i Spania: «leveattest avkreves ikke av alle som mottar pensjon fra folketrygden under opphold i utlandet, men kun særskilte aldersgrupper, bosatt i særskilte land, ut fra en risikovurdering.»³²⁴ Antageligvis fordi det finnes eksempler på misbruk av ordningen i Spania.³²⁵ Årsakene til at nordmenn i Alicante ikke har registrert seg i spanske kommuner er altså både økonomiske og helsemessige: Forholdet til Folketrygden, enkelte

³²² Brochmann (2011), 125.

³²³ Ibid., 123-5. Det stilles krav om at en har vært «medlemmer av folketrygden i minst tre av de siste fem kalenderår og «har nær tilknytning til det norske samfunnet». For å få frivillig medlemskap må en ha vært medlem i minst 30 år etter fylte 16 år, og minimum de siste ti årene før søknaden sendes.

³²⁴ Ibid., 127-32.

³²⁵ Tonje Merete Viken, «Svindlet med død mor,» *Nettavisen*, 19.10.2007.

velferdsordninger som ikke kan eksporteres og europeiske regler for registrering på et sted inngår i beslutningsprosessen.

En del av de nordeuropeiske pensjonistene fikk både i pose og sekk med høye norske pensjoner og gratis helsetilbud i Spania. Ifølge en spansk trygdekontoransatt, utnyttet enkelte nordmenn systemet ved å bestille seks måneders forsyninger av medisiner som de tok med seg til Norge.³²⁶ NRK intervjuet en pensjonist som hadde blitt resident i Alicante blant annet på grunn av skattespørsmålet. Han mente at det spanske helsevesenet var bedre enn i Norge:

Når jeg bestiller tid så tar det 2-3 dager å komme til. Medisiner på resept, legebesøk og spesialistbesøk er helt gratis. Medisiner for høyt blodtrykk. Ingen egenandel. Faglig er [...] minst like godt. Det er heller ikke språkproblemer. Konsulatet har en liste med godkjente tolker. De koster for eksempel 2000 pesetas - si 100 NOK, du sparer på regningene og så fås dette tilbake ved konsulatet ved nyttår.³²⁷

Tilgang til spansk offentlig helsevesen kan ha bidratt til at nordmenn bosatt i Alicante var positive til EU, men viktigere var frihandel og ideologisk liberalisme.³²⁸ Selv om konsulen Grüner-Hegge hadde foretrukket at Norge ble medlem i EU, så mente han at EØS-avtalen også ville «vaere et stimuli» og at: «yngre generasjoner vil føle seg fristet til aa etablere virksomheter i Spania under de mer liberale rammer som er trukket opp i EØS-avtalen».³²⁹ Samtidig pågikk det i realiteten mer flytting fra Alicante til Norge enn omvendt i perioden fra 1992 til 1995. Det handlet mer om norsk økonomi enn om mulighetene innen EU.

I 2004 ble helseskjemaet E-111 erstattet av et standardisert europeisk helsetrygdkort. Et EU-direktiv fra 2010 om pasientrettigheter gjorde at nordmenn i Spania fritt kunne velge behandler og få refundert utgiftene i

³²⁶ «Gode og varme i EØS-trøya,» *Skandinavisk Journal*, august 1994.

³²⁷ Soot-Ryen (NRK, 2001) Episode: Spania-familieliv.

³²⁸ Siri Lund, «JA til EU i det skandinaviske Spania,» *Skandinavisk Journal*, november 1994. Selv om Lund ikke oppgir hvor mange hun spurte, svarte 79 prosent av svenskene ja (og 7 prosent nei) mot 71 prosent av nordmennene (9 prosent sa nei).

³²⁹ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Kons. i Benidorm: Årsrapport 1994, vedl., 3.

Norge.³³⁰ «Bortsett fra sosialhjelp er kontantytelser innenfor EU/EØS-regimet eksportable [...] uavhengig av bostedsland.»³³¹ Norge måtte fra 2011 tilpasse folketrygdloven for å være i tråd med europeiske avtaler.³³² Det har forenklet norske migranter og sesongmigranternes liv i Alicante.³³³ EØS-avtalen la opp til et delt system, der arbeidere skulle ha rett til «sykehjelp og andre sosiale ytelser» fra det landet de bor og jobber i, mens for «pensjonister, studenter og andre ikke-yrkesaktive kreves det syketrygdekkning fra landet de kommer fra.»³³⁴

Når migrasjon og velferd diskuteres i Norge handler det mye om innvandring. Misbruk av trygd har vært et viktig tema i europeisk innvandringsdebatt det siste tiåret. Norske og europeiske politikere har fryktet at «sosialturisme» har ført til at innvandrere skal ha «shoppet» de beste trygdene.³³⁵ Aksel Hatland har avvist at det finnes statistisk belegg for slik frykt.³³⁶ Eksempelvis utgjorde trygdeeksport to prosent av samlede sosiale overføringer fra den norske staten i 2014.³³⁷ Hovedandelen av norsk trygdeeksport gikk i 2014 til norske statsborgere bosatt i vestlige land som Sverige og Spania.³³⁸ Velferdseksporten fra Norge til andre land har vært liten. I 2008 utgjorde det 4 av trygdebudsjettets 350 milliarder.³³⁹ Selv om det er liten tvil om at antall norske pensjonister som har flyttet til utlandet har økt - særlig i perioden 2004-2008.³⁴⁰

³³⁰ Forordningen gjaldt hovedsakelig behandling utenfor sykehus, men omfattet ikke langtidspleie, omsorgstjenester (hjemmehjelp/sykehjemsplass) eller ordinære vaksiner.

³³¹ Fredrik Sejersted, *Utenfor og innenfor: Norges avtaler med EU*, NOU 2012:2 (Oslo: Informasjonsforvaltning, 2012), 481-2, 85.

³³² Regjeringen, «Pasientrettigheter ved grensekryssende helsetjenester», Helse- og omsorgsdepartementet (Oslo, 2010).

³³³ Brochmann (2011) 256-9.

³³⁴ Sejersted (2012), 489-90.

³³⁵ Ibid., 485.

³³⁶ Aksel Hatland, «Innvandring og velferd,» i *Veivalg i velferdspolitikken*, red. Aksel Hatland (Bergen: Fagbokforlaget, 2011), 99.

³³⁷ Aksel Hatland, «Trygdeeksport - en trussel mot velferdsstaten?» i *Nytt Norsk Tidsskrift* 31, nr. 02 (2015): 145.

³³⁸ Sverige, Danmark, USA og Spania, og ikke til opphavsland for innvandrere bosatt i Norge. For mer om dette se Hatland (2015).

³³⁹ Sejersted (2012), 485-87.

³⁴⁰ Brochmann (2011), 249.

Hvis innvandring undergraver velferdsmodellen er det også mulig å tenke at utvandring kan undergrave den norske velferdsmodellen. Det har sammenheng med trygdesamordningsreglene i EØS. Prinsippene om garantert levestandard og at det skal lønne seg å arbeide i stedet for å motta trygd, utfordres ved eksport av trygder fra et høykost- til et lavkostland. Det er i tillegg vanskelig å etterforske og forhindre misbruk i land i og utenfor Europa. Det ble tydeliggjort da Norge opprettet NAV-kontor i Alicante. Kontoret var underlagt NAV Kontroll og de ansatte fattet verken vedtak eller drev med saksbehandling.³⁴¹ Fra 2005 til 2009 var kontoret i Alfaz da flyttet det til Alicante by før det ble nedlagt i 2012.

Et annet aspekt av europeiseringsprosessen er økt pasientmobilitet. Pasienter søker «grensekryssende helsetjenester» i et annet EU-land.³⁴² Spania har fra 1990-tallet utviklet et privat marked for helseturisme. Helseturisme har blitt presentert som en anledning til å tiltrekke seg flere kunder/turister til et nytt marked og har hatt positive konnotasjoner. Turister kom for operasjoner og rehabilitering. Middelhavsdietten, klimaet og utendørsaktiviteter i et tørt klima har blitt promotert som helsebringende i seg selv, i tillegg til medisinsk behandling ved private bedrifter. Pasienter har ofte hatt med seg pårørende, som var turister mens pasienten ble behandlet. Både spanske myndigheter, private firmaer og institusjoner har brukt begrepet helseturisme som et positivt privat tilbud som både omfattet ferie og helsebehandling.³⁴³

Helseturisme har samtidig blitt en utfordring for det offentlige helsevesenet.³⁴⁴ Finanskrisen i 2008 førte til kutt og akutt ressursmangel i spansk offentlig sektor. I den forbindelse kritiserte noen politikere nord-europeiske sesongmigranter som skal ha planlagt operasjoner i Spania, fordi egenandelene var lavere (eller fraværende) og ventetiden kortere i Spania.³⁴⁵ Helseministeren

³⁴¹ Brochmann (2011), 261. 41 personer fikk beløpet korrigert og 10 ble politianmeldt.

³⁴² Sejersted (2012), 490-91.

³⁴³ De norsk-spanske institusjonene som CAN, Vista Mar, Solgården og ReumaSol bruker også helseturisme i denne betydningen av ordet.

³⁴⁴ Ifølge Raquel Huete bruker en *turismo sanitario* om det uønskede og *turismo de salud* om det ønskelige markedet. Samtale med Dr. Huete, Stavanger 25.08.2015.

³⁴⁵ Breivik (2012) «El ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad saca adelante la norma que garantiza la universalidad de la sanidad para todos los españoles,» pressemelding, <<http://www.msssi.gob.es/gabinete/notasPrensa.do?id=2526>>; Jurdao og Sánchez (1990); Karen M. Gibler med flere, «Late Life Second Move

Ana Mato hevdet i 2012 at 700 000 utlendinger som ikke hadde rett på det, fikk helsetjenester i Spania for 917 millioner euro.³⁴⁶ For å unngå dette, endret Spania regelverket og innførte egenandeler på blant annet resepter.³⁴⁷ Det har betydd økte kostnader for alle, inkludert minstepensjonister, arbeidsledige og ressursvake migranter.³⁴⁸ Spania står i en særstilling med 60 millioner turister og flere hundre tusener nordeuropeiske pensjonister som oppholder seg midlertidig i landet uten å være registrert. På grunn av EU-direktivet 2011/24/EU ble Spania nødt til å revurdere retorikken fra 2012 om den negative «helseturismen». I februar 2014 innførte Spania et dekret om transnasjonale helsetjenester for å følge EU-direktivet.³⁴⁹ Slik ble helseturisme igjen presentert som en del av et ønsket marked i Spania. Samtidig ble det understreket at private helsebedrifter skulle drive tilbudet. For å promotere tilbudet lanserte flere departementer i samarbeid med private helseforetak nettsidene «Spain Cares».³⁵⁰ Flere av mine informanter har hatt opphold på spanske sykehus, både private og offentlige. Private spanske sykehjem driver også med rehabilitering og har økt kapasitet og satsset på å tiltrekke seg nordeuropeiske pensjonister som reiser dit på helseopphold.³⁵¹

Selv om ikke EU har pålagt medlemslandene å øke kapasiteten for å ta imot utenlandske pasienter, så ble det opprettet et tilbakebetalingssystem (rundsums-

Housing Choices of International Retirement Migrants», *International Journal of Housing Markets and Analysis* 2, nr. 2 (2009).

³⁴⁶ «Mato dice que cambiará la Ley de Extranjería para acabar con el turismo sanitario,» pressemelding, 20.04.2012; Ana I. Gracia, «Se acabó el 'turismo sanitario' para 700 000 extranjeros y con 1.000 millones de coste,» *El Confidencial*, 19.04.2012 lest <http://www.elconfidencial.com/espana/2012-04-19/se-acabo-el-turismo-sanitario-para-700-000-extranjeros-y-con-1-000-millones-de-coste_232957/> 14.03.2014.

³⁴⁷ «Real Decreto-ley 16/2012 de 20 de abril, de medidas urgentes para garantizar la sostenibilidad del Sistema Nacional de Salud y mejorar la calidad y seguridad de sus prestaciones», Ministerio de Salud (Madrid: BOE, 2012).

³⁴⁸ Guillem Viñolas, «Los sistemas de copago en Europa, Estados Unidos y Canadá: Implicaciones para el caso español», IESE Research Papers (IESE Business School, 2011).

³⁴⁹ «Real Decreto 81/2014, de 7 de febrero, por el que se establecen normas para garantizar la asistencia sanitaria transfronteriza, y por el que se modifica el Real Decreto 1718/2010, de 17 de diciembre sobre receta médica y órdenes de dispensación», Servicios Sociales e Igualdad Ministerio de Salud (Madrid: BOE, 2014).

³⁵⁰ «Spain Cares» <<https://spaincares.com/en/about-us/about-us>> sett 05.05.2016.

³⁵¹ Intervju med Carlos Sanchez, direktør Casa Verde, Pilar de la Horadada, 17.02.2016, og Svein C. Bjerke, rådgiver ved HCB, Benidorm, 12.02.2016.

oppgjør) slik at land som Spania, ikke skulle lide under portabilitetsprinsippet.³⁵² Grunnen var at et fåtall land var svært attraktive og populære regioner fikk en større belastning enn mange andre land. I 2013 betalte Norge 12 650 000 euro til Spania for 4 201 pensjonister som var registrert som bosatte der.³⁵³ Norge betaler ikke for sesongmigrantene selv om det dreier seg om mange flere. Derfor får det spanske helsevesenet likevel en stor belastning siden så mange nordeuropeere reiser til Spania, mens så få spanjoler bruker helsevesenet i Nord-Europa.

Et aspekt av utvikling fra turisme til migrasjon har vært ordninger innenfor EU som har forenklet eksport av trygder, helsetjenester og stønader som har kunnet finansiere sesong og helårsmigrasjon. Et annet aspekt har vært velstandsutviklingen i Norge som har gjort at flere middelklassefamilier har kjøpt «hytte» i Spania, til ferie- og pensjonistbolig.

Velstandsutvikling i Norge

Dette underkapitlet argumenterer for at økonomiske faktorer både på makro-, meso- og mikronivå forklarer at nordmenn kjøpte hus i Alicante fra 1960-årene. I 1960 ble bilsalget frigitt i Norge. Det markerte overgangen til forbrukssamfunnet. Den økonomiske veksten i 1960-årene skapte forutsetninger for både velferd og velstand for stadig flere.³⁵⁴ Daværende statsminister Einar Gerhardsen (Ap) lovet 2/3 av inntekt i pensjon til «hele folket» gjennom Folketrygdreformen fra 1966. Den universelle alderspensjonen var gradert etter inntekt og opptjeningsår.³⁵⁵

³⁵² Sejersted (2012), 485. Portabilitetsprinsippet betyr at individet tar med seg trygderettigheter ved flytting innen EU/EØS.

³⁵³ Elin C.L. Grina, «Pensjonisters rett til stønad til helsetjenester i Spania og innenfor EØS-området/Sveits». Dette finansieres delvis gjennom at norske pensjonister betaler 3 prosent trygdeavgift til Norge selv om de melder flytting til Spania og skatter der.

³⁵⁴ Berge Furre, *Norsk historie 1914-2000: industrisamfunnet - frå vokstervisse til framtidstvil* (Oslo: Det norske samlaget, 1999), 277-78.

³⁵⁵ Einar Lie og Christian Venneslan, *Over evne: Finansdepartementet 1965-1992* (Oslo: Pax, 2010), 54-55; Einar Lie, «Bukken og pengesekken – Om folketrygdfondet og oljefondets tilblivelse,» *Nytt Norsk Tidsskrift* 30, nr. 04 (2013). I 1973 ble pensjonsalderen satt ned fra 70 til 67 år.

I en europeisk sammenheng hadde nordmenn gode arbeidsvilkår. Politisk konsensuspolitikk og sterke fagforeninger, førte til at norske arbeidstagere hadde kortere arbeidsuker, mer ferie og høyere lønn.³⁵⁶ Det førte også til økt forbruk.³⁵⁷ I 1958 gikk 40 prosent av husholdningens inntekter til mat. I 1970-årene brukte folk mindre til mat og stadig mer til hus og bil. I 2000 brukte husholdningene under 12 prosent på mat og like mye på fritid og kultur. Den mest intense velstandsveksten kom i perioden 2000-2007 på bolig, bil og fritidshus.

Inntektene til de eldste innbyggerne økte mest i perioden 1986-2006, på grunn av gode trygdeoppgjør, færre minstepensjonister og bedre pensjonsgrunnlag.³⁵⁸ Likevel hadde enslige pensjonister lavest inntekt, brukte mest på bolig (36 prosent) og reiste minst av gruppene i undersøkelsen.³⁵⁹ Det gir en økonomisk forklaring på hvorfor flere nordeuropeiske par har sesongmigrert enn enslige. Det var ofte for dyrt å opprettholde to husholdninger for et individ med en pensjon.

Selv om ikke Norge i 2014 var et rent fritidssamfunn, har det utviklet seg en solid fritidsklasse.³⁶⁰ Nordmenn har hatt mye fritid sammenlignet med europeere og reiser har blitt en viktig fritidssyssele.³⁶¹ I 1968 ble arbeidstiden satt ned fra 45 timer til 42,5 timer i uka, det var med på å endre nordmenns ferievaner.³⁶² Mens 55 prosent av befolkningen hadde vært på sommerferietur

³⁵⁶ Andreas Hompland, Trond Berg Eriksen og Eivind Tjønneland, *Norsk idéhistorie: Et lite land i verden* (Oslo: Aschehoug, 2003), 73.

³⁵⁷ Frøydis Strøm med flere, «Flere tar del i inntekstveksten,» *Samfunnsspeilet* 5-6 (2008): 49-50.

³⁵⁸ Jon Epland og Eiliv Mørk, «Økte inntekter og høyere forbruk,» *Samfunnsspeilet* 5-6 (2010): 44.

³⁵⁹ Strøm med flere (2008), 52.

³⁶⁰ Jan-Erik Lystad, «En ferierende klasse? Perspektiver på ferievaner, inntekt og utdanning,» *Økonomiske analyser* 2 (2000): 22. I høystatusgruppa «fritidsklassen» jobbet de mer og ferierte mer i utlandet enn snitt. De foretrakk Hellas, Storbritannia, Frankrike og Italia fremfor Spania, Danmark og Sverige.

³⁶¹ Erling Holmøy, «Hva koster tidligere pensjonering for samfunnet?» *Økonomiske analyser* 2 (2002): 41. Ifølge OECD hadde Norge lavest gjennomsnittlig arbeidstid i Europa, med 1 376 timer i året; Odd Frank Vaage, «Nordmenn har mest fritid - men ser lite på TV: tidsbruk i europeiske land,» (Oslo: Statistisk sentralbyrå, 2005).

³⁶² Furre, *Norsk historie 1914-2000: industrisamfunnet - frå vokstervisste til framtidstvil*, 144, 209, 56. Videre ble arbeidstiden 40 timer i 1973 og 37.5 timer i 1986.

i 1970 (både inn- og utland), så økte tallet til 88 prosent i 1992, da 34 prosent reiste til utlandet.³⁶³

Med økt fritid ønsket også flere fritidsbolig ved sjøen eller på fjellet.³⁶⁴ Siden norske hytter har økt i pris og feriehus i andre land har vært rimeligere, har fritidshus i andre land blitt et alternativ for vanlige lønnstakere. I løpet av 1980-årene ble først Sverige og så Spania en viktig del av feriehusmarkedet.³⁶⁵ De siste 40 årene har det Veblen kaller prangende forbruk, vært tilgjengelig for flere. Det kommer blant annet til syne gjennom en økning i norskeide eiendommer i utlandet. I 2001 ble det rapportert 2 800 boliger i Spania om gjennom selvangivelser og i 2010 hadde tallet økt til 12 848.³⁶⁶ Denne typen kapital kombinerte frihet til å la være å arbeide (fritid) og eiendoms kapital. Synlige tegn på denne privilegerte status var passe solbrun hud hele året og jevnlig flyturer til Alicante og Málaga.

Men dette var ikke nytt. Allerede i 1965 bemerket en journalist i VG at det var et paradoks at nordmenn var skeptiske til at utlendinger skulle kjøpe feriehus i Norge, samtidig som nordmenn viste en så intens kjøpe-iver med hensyn til hus i Spania.³⁶⁷ Journalisten oppfattet argumentasjonen om «konkurransen og prisstigning» som dobbelt moralsk. Også i Spania ville nordmenns oppkjøp føre til negativ utvikling for bosettingen og prisnivået. Mens Spania la til rette for investerings kapital og feriehus, beholdt Norge boplikten som hindret folk å kjøpe fritidseiendommer på landet. Konesjonslovens strenge regler kan dermed også ha ført til flere boligkjøp i utlandet.³⁶⁸

³⁶³ Svein Longva, «92 Feriereiser,» *Rapport 93/8* (1993); Petter J. Bjerve, «Ferieundersøkelsen 1978/79,» (1979).

³⁶⁴ Se også: Orvar Löfgren, *On Holiday: A History of Vacationing* (Berkeley: University of California press, 1999).

³⁶⁵ Tom Brodin, «Nordmenn kjøper flere svenske hytter enn noen andre utlendinger,» i *Hytteavisen.no* (2013). Nordmenn eide i 2013 ca. 9 900 av ca. 580 000 fritidseiendommer i Sverige. Tyskere (10 000) og dansker (11 000) eide flere.

³⁶⁶ «Norsk turisme,» i *Statistiske analyser* (Oslo: SSB, 2012), 44, 50. Tallet er et estimat. I 2001 var tallene for boliger i utlandet 8 000 og i 2010 hele 46 000.

³⁶⁷ «Utlendinger vil ha hytte i Norge og nordmenn vil ha hus i Spania,» *VG*, 09.07.1965.

³⁶⁸ «Konesjon og boplikt,» (Oslo 2009). Ifølge konesjonsloven skulle boplikten ivareta bosettingen og en helhetlig ressursforvaltning.

En viktig del av det regulerte norske samfunnet var lavrentepolitikken.³⁶⁹ Finansdepartementet og Norges Bank innførte kapitalrasjonering for å holde renten lav. Målet var høy grad av selveiere og til 1971 var rentenivået lavere enn i mange europeiske land.³⁷⁰ Lavrentepolitikken førte til at Norges Bank ikke tillot eksport av valuta for å kjøpe eiendom i utlandet. Likevel ble rammene for kapitaleksport stadig utvidet.

Penger tjent i utlandet var unntatt norske myndigheters kontroll, og kunstnere og kronisk syke fikk også lisenser til kjøp av bolig.³⁷¹ Det forklarer hvorfor de mest synlige nordmennene i Alicante i 1960-årene var skipsredere og sjømenn, internasjonale forretningsmenn og kronisk syke.

Tabell 7 Oversikt over lovlig kapitaleksport til kjøp av bolig i utlandet. Kilde: VG 1968-1978.

ÅR	1965	1971	1972	1976	1978
Sum i NOK	25 000	50 000	60 000	80 000	150 000

I 1980 var maksimumsgrensen 250 000 kroner per husstand. Da argumenterte direktøren i Den Norske Creditbank, Leif T. Løddesøl, ivrig for kapitaleksport, omformulert som «investering og pengeplassering i utlandet»:

Og hvis privatfolk får øket sin behovstilfredstillelse mer ved feriehus i utlandet enn i Norge så øker vel også totalnyttens mer. Samtidig reduseres det innenlandske press på friarealene, hvilket vel også er en fordel nasjonaløkonomisk sett.³⁷²

Her trekkes altså ikke bare økonomiske faktorer inn, men også arealbruk og individers frihet til maksimering av godene. Løddesøl var usedvanlig klar: «Jeg

³⁶⁹ Furre, *Norsk historie 1914-2000: industrisamfunnet - frå vokstervisse til framtidstvil*, 192-95. Retten til egen bolig var en hovedsak for Arbeiderpartiet.

³⁷⁰ Sverre Knutsen, «Etterkrigstidens strategiske kapitalisme og styringen av kapitalmarkedet som industripolitisk virkemiddel 1950-1975,» *Handelshøyskolen Arbeidsnotat*, nr. 50 (1995): 70, 97-98.

³⁷¹ «Luksusboliger til spottpris utenlands,» VG, 17.01.1968, 8. «[...] men hvis eiendomskjøpet skal skje lovlig, må kjøperen enten være syk eller kunstner, eller forretningsmann som investerer kapital for forretningsdrift.»

³⁷² Leif Terje Løddesøl, «Kapitaleksport og kredittinstitusjonenes rolle,» *Sosialøkonomen* 10 (1980): 47.

mener [...] at vi så snart som mulig bør oppheve restriksjonene på privatpersoners investeringer og plasseringer i utlandet.»

Kapitaleksportlisensene gitt av Norges Bank inkluderte også 41 lisenser til kjøp av firmahytte i årene 1973-1975.³⁷³

Tabell 8 Lisenser fra Norges Bank til kjøp av bolig i utlandet på 1980-tallet. Kilde: Hallstein Myklebost 1989 med data fra Norges Bank og VG 30.03.1976, 15.

Land/år	1973	1974	1975	1982	1984	1985	1987	1982-87
Spania	340	306	154	200	367	834	2 836	6 000
Andre land	-	-	-	300	-	-	424	-

Olje- og gassproduksjonen fra midten av 1970-tallet førte til at norsk økonomi fikk sterk økonomisk vekst samtidig med at oljekrisa gjorde at andre land fikk problemer i perioden 1974-1978.³⁷⁴ Der andre land måtte redusere sine velferdsbudsjetter på grunn av dyr energi, fortsatte Norge å bygge ut velferdsstaten. Norge eksporterte olje til en stadig mer fordelaktig pris, som samtidig ble dyrere for importavhengige land som Spania.³⁷⁵ Før lavrentepolitikken tok slutt da Nordli-regjeringen hevet rentetaket i 1977 og frigav valutaeksporten, skal pengesmugling til bolig i Spania ha vært et problem.³⁷⁶

1980-årene ble kalt markedets tiår og finanspolitikken ble deregulert nasjonalt og globalt. Willoch-regjeringens dereguleringer førte til at banker og forsikringsinstitusjoner lånte ut mer, lånte utenlands og spekulerte i valuta.

³⁷³ «Vi mister interessen for Spania. Feriehus for 10 millioner i fjor,» VG, 30.03.1976, 15.

³⁷⁴ Furre, *Norsk historie 1914-2000: industrisamfunnet - frå vokstervisse til framtidstvil*, 236, 353.

³⁷⁵ Einar Lie, *Norsk økonomisk politikk etter 1905* (Oslo: Universitetsforl., 2012), 126-27.

³⁷⁶ Knut Haavik, «Underslag og valutasmugling,» VG, 17.09.1974, 16; Terje Helsingeng, «Risikabelt å kjøpe hus i utlandet,» VG, 16.08.1978; Intervju med Merete Ihlen, Alfaz, 26.04.2012; Lie (2013) «Bukken og pengesekken – Om folketrygdfondet og oljefondets tilblivelse» i *Nytt Norsk Tidsskrift* 30, nr. 04 (2013); «Ny valutalov for huskjøp i Spania,» VG, 28.05.1971, 6; «Spanjol tatt på Fornebu med 101 000 kr,» VG, 04.05.1971, 8; 9Sejersted, *Sosialdemokratiets tidsalder: Norge og Sverige i det 20. århundre*, (Oslo: Pax, 2005), 380; «245 millioner ut av Norge i år,» VG, 01.12.1972, 10; «Valutasmuglingen har store dimensjoner,» VG, 06.09.1968, 8; «Valutasvindelen ikke lenger nødvendig for huskjøp i Spania,» VG, 07.11.1968, 7; Åsmund Willersrud, «Mer kontroll- høyere beløp,» VG, 27.07.1976, 10.

Forretningsbanker tilbød lån på inntil fem ganger månedslønnen uten sikkerhet og nordmenn kjøpte boliger både i Norge, Sverige og Spania. Det førte til prisøkning på bolig og økt privat gjeld.³⁷⁷ Samtidig gikk Norge fra skipsfartsnasjon til oljenasjon. Antall sjømenn gikk drastisk ned, men mange fant arbeid i oljeindustrien på bedre betingelser.

Høy lønn innen oljevirkksomheten presset opp det generelle lønnsnivået og etterspørselen etter lån drev rentene opp. Men i 1986 ble oljeprisen halvert og krona ble devaluert. Det økonomiske krakket i USA i 1987-1988 påvirket også Norge. Etter krisen i 1986 økte rentene for å stabilisere pengeverdien. Krisen skyldtes, ifølge samfunnsøkonomene Erling Røed Larsen og Jon Mjølhus «mangelfull regulering» og «enorm kredittvekst». I løpet av fem år sank norske boligpriser med inntil 40 prosent.³⁷⁸ Oljeinntektene til den norske stat stupte også fra 1981 til 1988. Siden oljenæringen var en så stor del av norsk arbeidsliv, førte nedgangen til arbeidsledighet og flere tusen familier mistet husene sine. Gjelds- og bankkrise markerte at jappetiden var over.

Både turismen og feriehusmarkedet merket nedgangen som skyldtes økonomisk lavkonjunktur i Norge.³⁷⁹ Selv om valutaforskriftene fra 1955 ble omgjort i 1990 slik at: «Det var fritt høve til direkte investeringar i utlandet og til kjøp av utenlandske verdipapirer. Likeeins kunne alle ta opp lån i utlandet». Likevel etablerte færre nordmenn seg i Alicante i perioden 1989-1995.³⁸⁰

Sesongmigranter til det nordlige Alicante består altså av en relativt privilegert gruppe, som fra starten bestod av pensjonister med kapital og to pensjoner. Enslige lavtlønnede har vært i mindretall.³⁸¹ Denne type «iøynefallende forbruk» fordret at en både hadde råd til feriebolig/hytte og flytransport.³⁸² Over

³⁷⁷ Lie og Venneslan, *Over evne: Finansdepartementet 1965-1992*, 341, 343. «Kredittveksten var gjennom 1984 og 1985 kommet ut av kontroll».

³⁷⁸ Erling Røed Larsen og Jon Olav Mjølhus, *Finanskrisen!: lånefest, boligboble - og dagen derpå* (Oslo: Gyldendal akademisk, 2009), 151, 53.

³⁷⁹ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Kons. i Benidorm: Årsrapporter 1971-1993 og 1999-2011. I 1987 var det ca. 70 000 og i 1990 bare 20 000 norske turister i Benidorm.

³⁸⁰ Viking Mestad, *Frå fot til feste: norsk valutarett og valutapolitikk 1873-2001*, nr 30, Norges banks skriftserie (Oslo: Norges bank, 2002), 45-50. Fra «et kvantumsregulert kredittmarked til et markedsbasert finansmarked.»

³⁸¹ Over tid ble det dyrere å bo i området rundt Benidorm. Innføringen av euro i 2002 forsterket gentrifiseringsprosessen i området.

³⁸² Veblen (2014(1899)). Særlig sidene 88-115 om prangende fritid.

tid fikk flere middelklassefamilier råd til bolig i Alicante, men det er likevel bare cirka 20 prosent av den norske befolkningen som eier fritidsbolig ifølge SSB og tallet har vært stabilt siden 1980-tallet. Anskaffelse av fritidsbolig avhenger i stor grad av arv og husholdningens økonomiske evne.³⁸³

Mens velstandsutvikling og europeisering har lagt forholdene til rette for norske sesong- og arbeidsmigranter, hadde omfanget av nordmenn i Alicante ikke vokst så mye uten endringene i transportsektoren. I neste underkapittel diskuteres utviklingen fra buss og biler til *low-cost* flyselskaper.

Turisme og transport

Nordmenn reiste til Spania på ferie fra 1950-tallet, særlig via Sverige eller med danske Tjæreborg-busser. I 1959 begynte Myhre Tours å tilby selskapsreiser med fly til Mallorca.³⁸⁴ Da fantes det ikke direkte flyforbindelse med rutefly. Transportmidlene utgjorde en utfordring i starten på undersøkelsesperioden. I 1960-årene var det mange nordmenn som reiste til Spania med buss og egne biler. Avstanden mellom Spania og Norge var stor, for mange betydde en tur til Norge tre-dagers bil/bussreise. Utbygging av flyplasser forenklet reisen for nordeuropeere. Etter at flyplassen i Alicante, *El Altet*, stod ferdig i 1967 reiste flere med fly.³⁸⁵ Men reisen fra Norge var dyr med flere mellomlandinger.

En forutsetning for å kunne bo både i Norge og Spania for sesongmigrantene på halvårsopphold, var at transportkostnadene gikk kraftig ned. Fra 1971 tilbød DnkCB charterflyvninger i mai, september og til jul for medlemmene.³⁸⁶ Det var komplisert siden charterreglementet krevde at alle passasjerene måtte kjøpe tur/retur billett, som maksimalt var gyldig i tre måneder. DnkCB sluttet snart å

³⁸³ Epland og Mørk, «Økte inntekter og høyere forbruk», 50. Prosenten har vært stabil fra 1980-tallet til 2007. Fra 2007 til 2010 økte den til 23 prosent av befolkningen.

³⁸⁴ Morten Aasbø, *De lærte oss å reise* (Oslo: Columbus Forlag, 2009), 14.; «380 000 nordmenn til syden,» *VG*, 25.06.1979, 19. Myhre Tours skiftet senere navn til Saga Tours, og fikk representanter på Mallorca, i Torremolinos og Benidorm.

³⁸⁵ AENA, «Historia,» AENA, <http://www.aena-aeropuertos.es/csee/Satellite/Aeropuerto-Alicante/es/Page/1049437849208//Historia.html>. SABENA hadde i flere år den beste ruteflyforbindelsen mellom Oslo og Alicante. Charterturer var vanligere.

³⁸⁶ «Styreprotokoll for den Norske Klubben Costa Blanca,», red. DnkCB (Alfaz del Pi, 1971-1975). Særlig referatene fra januar-mai og 16.10.1972. Braathens Safe, Sterling Airways, Viking Airbroker.

chartre fly på grunn av den økonomiske risikoen. Frem til 1980-årene var det begrenset kommunikasjon mellom Norge og Spania. I 1988 reiste 200 000 passasjerer fra Norden til flyplassen i Alicante, av dem 57 188 nordmenn.³⁸⁷

Fra slutten av 1980-årene ble luftfartssektoren deregulert og samferdselsområdet gjennomgikk store endringer som en konsekvens av EUs liberalisering av det europeiske luftfartsmarkedet. Særlig gjennom tredje luftfartspakke fra 1992.³⁸⁸ Tidligere ble både rutetilbud og billettpriser i stor grad regulert av nasjonale myndigheter og utenriksruter basert på bilaterale avtaler. En avtale om sivil lufttrafikk som trådte i kraft i 1993, åpnet tilgangen til markedet og flyselskapenes kapasitet. Det førte til at prisene på flyvninger mellom Norge, Sverige og EU gikk ned.³⁸⁹ SAS og Braathens Safe dominerte inntil Norwegian Air Shuttle AS startet i 2002.³⁹⁰ For nordmenn i Alicante ble Norwegian det viktigste transportmiddelet fra 2002.

Tabell 9 viser veksten i antall passasjerer fra norske flyplasser til Alicante, fra 2003 til 2010 etter at Norwegian Airlines begynte å fly strekningene.³⁹¹ Som en konsekvens av billige billetter og direkteflyvninger fra flere norske byer til Alicante gikk samtidig antall bussreiser ned etter 2002.

³⁸⁷ Torger Strand, «200 000 fra Norden » *Skandinavisk Journal*, 11.-24.juli 1989. Flest svensker, ca. 20 000 finner, 15 000 dansker og 8 000 islendinger. Se også: «100 000 dansker bor i utlandet,» *Skandinavisk Journal*, 11.-24.juli 1989.

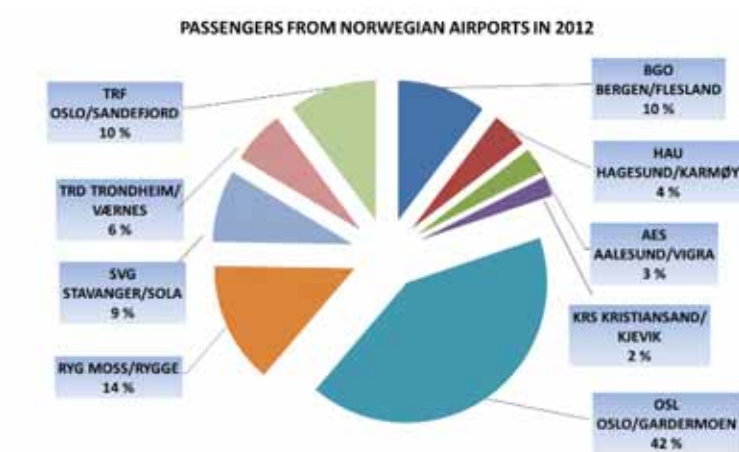
³⁸⁸ Sejersted (2012), 590, 601.

³⁸⁹ EEC, «Aviación civil », red. EEC (Brussel: EEC, 1993).

³⁹⁰ Sejersted (2012), 602.

³⁹¹ Eduardo Ferrer, «Encuentro del club noruego en el aeropuerto del Altet,» (privat, 2013). Data fra AENAs presentasjon ved DnkCBs besøk på El Altet, 05.03.2013.

Tabell 9 Antall passasjerer fra norske flyplasser til Alicante, El Altet 2003-2010. Kilde: AENA

Figur 3 Oversikt over trafikken fra norske flyplasser til ALC i prosent. Kilde: AENA.

Oversikten viser at 66 prosent av alle direkteflyvninger mellom norske flyplasser og Alicante stammer fra Østlandet, hovedsakelig Gardermoen.³⁹²

³⁹² Tallet dekket også passasjerer som reiste via Gardermoen. Flyvninger med internasjonale selskaper som mellomlandet på andre flyplasser er ikke inkludert.

Teknologiske nyvinninger har skapt nye sosiale rom og kommunikasjonsmåter.³⁹³ De siste 50 årene har globale endringer innen transport og teknologi forenklet vedlikeholdet av transnasjonale nettverk.³⁹⁴ Geografisk og tidsmessig avstand har skrumpet inn som et resultat av europeisering og markedsliberalisering. Kontakt med familie og venner som er bosatt andre steder, har blitt billigere. Endringer i transportsektoren førte til billigere og kortere reiser mellom Norge og Spania. På sikt førte dette også til at flere sesongmigrerte.

Migrasjonslandet Spania

Mens Spania på 1960-tallet var et utvandringsland, ble det et innvandringsland på 1980-tallet. Selv om det kom noen innvandrere fra Nord-Europa og Marokko, var det samtidig uvanlig å flytte til Spania, siden landet var et diktatur, hadde lav levestandard og høy arbeidsledighet.³⁹⁵ Fra Francos død i 1975 foregikk en rask politisk demokratisering, fulgt av europeisering og EU- og Nato-medlemskap fra 1986. Levestandarden økte og i økonomisk oppgang bygget det spanske arbeiderpartiet (PSOE) og staten ut en velferdsstat. Arbeidsledighet var likevel en vedvarende samfunnsutfordring fra oljekrisen til år 2000, og igjen etter finanskrisen i 2007.³⁹⁶

I samband med tilpasninger til EU-medlemskapet i 1986 kom den første, spanske innvandringsloven (Ley de Extranjería 7/1985).³⁹⁷ Da var det registrert færre enn 300 000 innvandrere i Spania. Tallet steg til 2 millioner i 2004 og 5

³⁹³ Vanskelig tilgang på telefon og prisen på tellerskritt gjorde at nordmenn i Spania på 1960- og 1970-årene holdt kontakt med familie og venner i Norge gjennom brev.

³⁹⁴ Portes (2010), 162-94; Putnam (2000 og 2007); Putnam med flere (2004).

³⁹⁵ INE, «Anuario estadístico», 1945-1975. Det var registrert 214 nordmenn bosatte i Spania i 1955 (287 i 1964). Det omfattet familier og handelsfolk i Barcelona, Valencia og Baskerland; Tusell (2007), 642.

³⁹⁶ Tusell (2007), 757-58, 63, 79. Fra 1964 til 1974 ble det skapt 1 million arbeidsplasser. Siden mange kvinner ikke hadde arbeid utenfor hjemmet og emigrasjon var stor (100 000-200 000 per år fra 1960-1970), var offisiell arbeidsledighet svært lav (1 prosent) i 1973. Oljekrisen førte til økning siden returmigranter, ungdom og kvinner ønsket arbeid. I 1982 var offisiell arbeidsledighet på 15 prosent.

³⁹⁷ Arango (2000) i King med flere (2000a), 254; C. Gortazar, «Spain: Two Immigration Acts at the End of the Millennium,» *Eur. J. Migr. Law* 4, nr. 1 (2002). 1985-loven ble modifisert i 2000 gjennom Lov 4/2000 og 8/2000.

millioner i 2013. Det utgjorde 2 prosent av befolkningen i år 2000, og 10,9 prosent i 2013.³⁹⁸ Demografen Joaquín Arango har understreket at på grunn av administrative registreringer og migrantmobilitet innen EU, er det komplisert å fastslå det reelle antall immigranter. Byggeboom og jobbmuligheter fra slutten av 1990-tallet tiltrakk mange latinamerikanere. Etter at EU ble utvidet, kom mange migranter fra land som Romania, Bulgaria og Polen til Spania.

Etter finanskrisen begynte og boligbobla sprakk i 2007, har den spanske økonomien vært i dyp krise. Arbeidsledighet har blitt målt til over 20 prosent. I årene etter krisen forlot både søramerikanere og nordafrikanere Spania, slik som også en del spanske ungdommer gjorde og slik ble Spania fra 2010 igjen et utvandringsland.³⁹⁹ Samtidig fortsatte nordeuropeiske pensjonister å flytte dit.⁴⁰⁰ I 2010 var britene den tredje største innvandrerguppen til Spania, etter rumenere og marokkanere. Totalt utgjorde europeere halvparten av innvandrene i 2014.

Migrasjonen fra Nord-Europa til Alicante må forstås i en sammenheng der ferie og fritid gradvis ble viktigere for Europas befolkning. C. Michael Hall og Allan M. Williams mener at IRM er «production and consumption-led migration which have [...] been informed by tourism experiences and investments.»⁴⁰¹ Som Karen O'Reilly understreker i sin forskning på briter i Spania, er IRM og entreprenørmigrasjon: «inextricably linked to tourism history and tourist systems [...] however, we acknowledge that these migrants cannot [...] be considered to be tourists. In crucial definitional ways they are migrants.»⁴⁰² Etter at mange europeere utover 1960-årene fikk mer fritid, ble også ferie i utlandet vanligere. Men til tross for at Franco-regimet ønsket seg rike turister og drev en offensiv markedsføring, valgte ikke europeiske eliter Spania som

³⁹⁸Gortazar (2002); Rodríguez Jaume og Mora Catalá, «Globalización y sistemas migratorios: Hacia la concreción de un subsistema migratorio en escenarios turísticos del mediterráneo».

³⁹⁹ Bygnes (2015); Fra 2013 har Spania blitt et netto utvandringsland INE, «Cifras de población a 1 de enero de 2014. Estadística de migraciones 2013». I 2012 var folketallet i Spania målt til 46 818 216 individer. I 2013 emigrerte 547 890 personer fra Spania mens 291 041 personer immigrerte. 56 466 ecuadorianere, 50 772 colombianere, 45 052 marokkanere, 39 269 rumenere og 36 117 bolivianere flyttet fra Spania.

⁴⁰⁰ INE, 2011.

⁴⁰¹ Hall og Williams (2002), 3.

⁴⁰² O'Reilly, 2003, 301.

ferieland. De dro heller til etablerte destinasjoner i Frankrike, Italia og Sveits. Men Spania fikk likevel raskt et stort volum av et annet segment turister som søkte sol, strender og lave priser.⁴⁰³ Nordeuropeerne som kjøpte boliger i Spania ønsket seg også sol og strand og lave priser. De fleste som kjøpte ferieboliger brukte også boligene som vinter- eller helårsboliger etter at de ble pensjonister.

Det var nasjonale forskjeller på om pensjonistene sesongmigrerte eller bodde heltid i Spania.⁴⁰⁴ Nordiske pensjonister pleide å sesongmigrere, mens briter ofte flyttet dit store deler av året. Selv om enkelte forskere har ment at sesongmigranter ikke kan betegnes som migranter, mener jeg at det kan forsvares når en person reiser til samme bolig enten vedkommende eier eller leier den, over flere år, og føler seg hjemme i to land der de oppholder seg mye.⁴⁰⁵ Dette bekreftes også av både IRM og Lifestyle Migration (LM) forskere selv om også denne mobiliteten ofte handler om å flytte for en periode av livet eller året.⁴⁰⁶

Migrasjon fra Norge til Alicante: Tre perioder

Den norske sesong- og arbeidsmigrasjonen til Alicante begynte på 1960-tallet. Men det var faktisk ikke starten på flytting fra Norge til Spania. Det var allerede noen nordmenn i Madrid, Barcelona, Valencia, Santander og Bilbao. De som flyttet til Spania fra 1850 til 1900 drev med handel av fisk, salt og tømmer. Norske redere eksporterte sitrusfrukt og rosiner til Norge.⁴⁰⁷ Noen kunstnere malte, komponerte og skrev bøker der. Andre oppholdt seg i Spania i perioder av livet som rekonvalesens ved kroniske sykdommer.⁴⁰⁸ De sistnevnte

⁴⁰³ Fernández Fuster (1991), 637; Valero (1989), 123.

⁴⁰⁴ Huete (2009), 138. Ifølge Huete hadde bare 38 prosent av de intervjuede bolig i opprinnelseslandet (hovedsakelig tyskere og briter).

⁴⁰⁵ John Urry, *Mobilities* (Cambridge: Polity, 2007). Urry bruker ikke turist-migrant kategoriene, og mener all menneskelig aktivitet hører hjemme i mobilitetsparadigmet; Østrem (2002), 24.

⁴⁰⁶ Se Oliver (2008); O'Reilly (2000).

⁴⁰⁷ Blant andre Fred Olsen og Otto Thoresen. De hadde båter som seilte på havner langs Middelhavet og på Kanariøyene.

⁴⁰⁸ Se også Aukrust og Skulstad (2014).

foretrakk Middelhavet, Mallorca og Kanariøyene som senere også ble førstevalget for turister og pensjonistmigranter.

Nordmenn bosatte seg forskjellige steder i Alicante. Det var nordmenn i Villajoyosa, Alfaz og Moreira fra slutten av 1950-årene. Fra 1970-årene kom det flere til Benidorm og Alfaz. Etter år 2000 ble bydelen Albir mer populær på grunn av nærheten til havet. Siden nabokommunene La Nucía og Finestrat (*pueblo*) lå lenger fra havet, var boligprisene lavere der. I nordlige Alicante ble prisene høyere fra slutten av 1990-tallet. I Alfaz-området har bosettingen vært begrenset til enkelte boligfelt. Først bosatte noen få seg nær sentrum i rimelige, små rekkehus. *Calle Oslo* og *Noruega* utgjorde det som kalles *barrio Noruego* (den norske bydelen). De mer velstående hadde chalets (villaer) i *Entre naranjos y flores* og noen flyttet til *Colonia Escandinava*, *El Romeral* og *Foya Blanca*.⁴⁰⁹ Byggefeltene lå utenfor bykjernen og ble hovedsakelig solgt til nordeuropeiske seniorer. Siden feriehusene var beregnet for korttidsopphold og resultatet av et rent privat initiativ, var beboerne avhengige av å ha egne biler. Det kunne føre til at pensjonister som ikke selv kjørte, ble isolert, eller solgte huset og flyttet til Alfaz eller tilbake til Norge.

Etter å ha analysert kildene har det utpekt seg tre perioder av migrasjon fra Norge til Alicante i perioden 1965-2014. Den første kaller jeg pionertiden (1965-1987). Den andre for nedgang (1988-1994) og den tredje for europeisk velferd og eiendom (1995-2014).

Pionertiden (1965-1987)

Fra sent på 1950-tallet oppholdt nordmenn seg i Spania i perioder, særlig om vinteren.⁴¹⁰ Nordmenn som flyttet til Alicante i 1960- og 1970-årene var hovedsakelig pensjonister med dårlig helse og god råd. De fleste pensjonistene som ble sesongmigranter i Benidormområdet tilhørte en privilegert gruppe av skipsredere, diplomater, militære og fabrikkereiere. De kjøpte villaer og leide hushjelpere og gartnere. Yngre nordmenn måtte vanligvis arbeide innenfor

⁴⁰⁹ Der bodde blant annet Viggo Widerøe og Sonja Wigert.

⁴¹⁰ Se: Henry Strand, «Slik skrev han,» (Trondheim, 1963); Oddvar Tjøm, «Otto Thoresen. Han kjenner alle,» *Aktuelt Magasin*, nr. 19 (1994).

turisme eller med salg av eiendom. Noen kom med familie, mens andre giftet seg lokalt.

Signe Delso beskriver selskapslivet i Montesol:

Det foregikk på Urbanisasjon Monte Sol hvor Johannes Rivertz bodde. Han var, foruten høyesterettsadvokat, også komponist og hadde et deilig flygel. Han var gift med Berit. Hun var arkitekt som sin far, og hennes far tegnet Oslo Rådhus. Også Karsten Lyng bodde på Monte Sol og hadde flygel, så konsertene alternerte da mellom disse husene. De som ikke var invitert sto gjerne utenfor og lyttet.⁴¹¹

Sitatet forteller om den kulturelle kapitalen til noen av nordmennene i Villajoyosa, som hadde hus med flygel og tilhørere utenfor husene sine. Nordmenn i området plasserte seg selv og andre hierarkisk, ikke bare som individer, men også i forhold til slektninger i Norge. Alicante var populært blant diplomater, skipsredere, pensjonert befal og selvstendig næringsdrivende.⁴¹²

Likevel var gruppen av nordmenn i Alicante fra 1960-tallet mer mangfoldig enn sitatet ovenfor kunne tyde på. Det har blitt tatt for gitt at spaniafarere hadde god råd. Informantene bodde ulikt: De eide, leide, lånte bolig eller bodde i bobil. Det er færre skriftlige spor etter nordmenn med dårlig råd. De informantene som hadde bodd lenge i Alicante og lot seg intervju, snakket lite om økonomiske aspekter. Selv om flere gav uttrykk for at de hadde hatt bedre økonomi (større hus og inntekt) i andre perioder av livet.

Turisme og helse utviklet flere samarbeidsarenaer i Alicante. Det var mange som forklarte sin sesongmigrasjon med «dårlig helse». Det kunne bety svært ulike plager. De som led av kroniske sykdommer som gikt, polio eller tuberkulose og MS, mente at de fikk bedre livskvalitet i et mildere klima. Antallet norske pensjonister med forskjellige lidelser til at det utviklet seg en nisje med norskspråklige helsetjenester i Benidorm fra 1960-tallet. Samtidig

⁴¹¹ DnkCB: Levende kilder: nr. 33; Intervju med Signe Delso, Alfaz, 29.05.2013.

⁴¹² Blant andre bodde Bjørn Blakstad, Sven Brun Ebbell, og Arnt-Jakob Jakobsen der som pensjonister. Ebbell var sekretær ved legasjonen i Madrid 1936-1940, Chargé d'Affaires for Spania 1941-1951, visekonsul 1941 og konsul 1947. Han døde i Alicante i 1990. Jakobsen var kansellist ved legasjonen i Madrid i 1933 og ambassadør i Madrid 1977-1981. Blakstad var ambassadør i Madrid fra 1981-1988.

ble også «dårlig helse» brukt som argumentasjon for å avslutte sesongmigrasjon. Det var altså et fleksibelt begrep som ble brukt på ulike måter.

Eiendomsformidling ble viktig for de fleste. En av førtidspensjonistene var forsikringsagenten Jon Rokk. Han dro til Villajoyosa i 1961-1962 og begynte å selge eiendommer.⁴¹³ Det var også noen uføretrygdede som finansierte opphold i Spania deler av året. Det var for eksempel mulig å leie bolig sammen med andre i Benidorm og samtidig leie ut boligen i Norge.⁴¹⁴ Saga Tours arrangerte også langtidsferie for pensjonister i lavsesongen.⁴¹⁵

Bilde 1 Jon Rokk solgte hus gjennom annonser. Kilde: *Aftenposten* 09.09.1967, 26.

Rokk hadde alt å vinne på at flere nordmenn kom til Alicante. Han avverterte eiendommer i *Aftenposten*, og skrøt av destinasjonen.⁴¹⁶ Etter at Solgårdenstyret kjøpte tomt av ham, fulgte flere salg til nordmenn på boligfeltene nær Paradis-stranda, på Montesol og Plans.⁴¹⁷ Der finnes også et boligfelt *Urbanizaciones Rock* - kalt opp etter ham.⁴¹⁸ Blant kundene var et

⁴¹³ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Brev fra Jon Rokk til ambassadør Lykke i Madrid, Benidorm 11.02.1969. Rokk skrev at han hadde bodd der «i ca. 8 år». Han søkte etter «selvstendig sekretær» i juni 1962. Det kan tyde på at han først flyttet da; *Aftenposten*, annonse om ledig stilling for «selvstendig sekretær» 15.06.1962, 33 og salg av hus: for eksempel 09.09.1967, 26; 30.09.1967, 26 og 11.11.1967, 27.

⁴¹⁴ «Som et nytt menneske etter opphold i Syden,» *Aftenposten*, 09.06.1966.

⁴¹⁵ «Nordmenn invaderer Costa Blanca,» *Bud og Hilsen* 3 (1985): 11; Rune Eikeland, «Eldre som tør, blir langtidsturister,» *Bud og Hilsen* 5, nr. august (1987). I 1987 hadde Star Tour 1500 nordmenn som langtidsturister på Mallorca og 650 i Benidorm.

⁴¹⁶ Johansson, *Aftenposten*, 26.06.1965. Og annonser i *Aftenposten* for eksempel 09.09.1967, 26; 30.09.1967, 26 og 11.11.1967, 27.

⁴¹⁷ Boligfeltene *Urbanización Plans*, *Montesol* og *Rock* ble populære blant nordmenn. I *Rock* og *Plans* var det tidlig et Nordlandsmiljø fra Bodø.

⁴¹⁸ DnkCB: Levende kilder: nr. 33. Her ble navnet stavet *Rock*.

bridgelag fra Bodø som flyttet og fortsatte å spille bridge sammen i Villajoyosa.⁴¹⁹ Det viser at kjedemigrasjon har forekommet som i de fleste andre migrasjonssystemer over tid. Familie, venner og naboer flyttet sammen eller til nærliggende områder i Alicante.

Figur 4 Kart av Villajoyosa med boligfelt der nordmenn bodde fra 1960-tallet. Kilde: Geografen Joan Carles Membrado Tena, Universitat València.

Pionerstatus er viktig blant innvandrere i Alicante: «[...] ingen [...] har bodd her så lenge som jeg».⁴²⁰ «Han som nesten er skyld i at det er så mange nordmenn her nede. Han het Johan Warpe».⁴²¹ «Rokk er den norske forretningsmannen som dro til Spania straks Franco hadde opphevet visumplikten».⁴²² Pionerstatus var særlig viktig for dem som var økonomisk

⁴¹⁹ Intervju med Kristen og Lise Kristensen, Alfaz 18.06.2013. Moren til Kristen Kristensen, fra Bodø kjøpte hus av Rokk.

⁴²⁰ Intervju med Tim Kindem, Torrevieja, 10.06.2013.

⁴²¹ Intervju med Tertit Handberg, Alfaz, 29.11.2013.

⁴²² Eyvind Skeie, *Skinnende dager: fortellingen om Solgården* (Kolbotn: Alexandria Publishing, 2012), 11.

avhengige av sin kompetanse for nye kunder fra nord – det vil si de fleste. En annen forklarte:

Så jeg har vært formann her da i klubben. Den norske klubben, jeg var med å grunnlegge den. Jeg var med å grunnlegge den norske skolen, jeg var med på grunnleggingen av Vinklubben (hmm) og noe mer er det ikke å si om meg.⁴²³

Turisme og eiendomsformidling var de viktigste inntektskildene i 1970-årene. Det var typisk for nordmenn at de først kjøpte et hus, solgte det, og investerte i flere boliger i samarbeid med spanske entreprenører.

Utover 1970-årene kom det nye grupper yngre nordmenn til Alicante. De jobbet i reiselivsbransjen, på konsulatet, Solgården eller DnsCB. I tillegg kom det sjømenn og oljearbeidere.⁴²⁴ En tidligere sjømann og dykker, som i 2016 sesongmigrerte mellom Vestlandet og Torrevieja, fortalte at familien og flere andre nordsjøarbeidere bodde i Alfaz i 1977. Både lokalbefolkning og nordmenn, har omtalt nordmenn generelt og oljearbeidere spesielt som svært festglade. Medlemmene i DnkCB ville også helst danse og unnlot å gå på møter dersom det stod «tunge» foredrag på programmet.⁴²⁵ En mann beskrev miljøet i Altea rundt juletider i 1969 som «voldsomt med selskapelighet», og flere andre kommenterte selskapslivet i forskjellige perioder. Det var altså et vedvarende aspekt og ikke uttrykk for en bestemt periode.⁴²⁶ De fleste av mine informanter som flyttet i 1960 og 1970-årene og fremdeles bodde i området i 2013, giftet seg med spanske partnere.

Men det var ikke åpenbart at høykonjunkturen skulle vare og da norsk økonomi slo om i 1979, konkluderte *Aftenposten* med at hussalg til nordmenn i Spania var på hell:

Interessen for eiendommer i Spania nådde sin klimaks i årene 1971-1974. Ifølge Norges Bank ble det registrert cirka 350 eiendomskjøp pr

⁴²³ Intervju med informant våren 2013.

⁴²⁴ Intervju med Karl Johan Lien Warpe, Alfaz, 20.06.2013

⁴²⁵ DnkCB: «Styreprotokoll for den Norske Klubben Costa Blanca,». Den 30.11.1973 vedtok styret å gi møtene et «muntre program», etter et foredrag om spansk politikk i 1930-årene. Formannen besøkte også den engelske klubben for å bli inspirert. Andre presentasjoner i DnkCB handlet om hvalfangst, norsk utenrikspolitikk og Solgården.

⁴²⁶ Intervju med Tertit Handberg, Alfaz 29.11.2013 og Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Brev datert 20.12.1969. JRNR 3506/2/23/35.

år [...] Det er grunn til å tro at det etter krigen er solgt 25 000 eiendommer til nordmenn i utlandet, og over tre fjerdedeler av disse er kjøpt i Spania [...] Kjøpeboomen i Spania og på Kanariøyene er nå over.⁴²⁷

Utover 1980-tallet var det imidlertid økonomisk oppgang i Norge. Det førte til at flere tusen nordmenn kjøpte hus i området. Livsstils- og helsereelatert migrasjon fortsatte. Krigsseilere, sjømenn og pensjonert befal møttes jevnlig i sjømannskirken.⁴²⁸ Det kom flere med middelklassebakgrunn (selgere, lærere og sykepleiere) til Alicante. I første del av 1980-årene var nesten alle yngre nordmenn engasjert i eiendomssalg.

Den liberalistiske politikken på 1980-tallet forenklet eksport av kapital fra Norge. Den høye oljeprisen gjorde at norsk økonomi gikk svært godt og flere fikk lån og kjøpte bolig. Nordeuropeiske pensjonister endret vaner etter hvert som de fikk bedre råd. Fra å nøye seg med en langtidsferie på hotell, ville de nå helst overvintre i Spania i egne hus.

Oppgangen i antall registrerte nordmenn i Alicante var særlig sterk fra 1985 til 1988. I 1985 var 1 385 nordmenn registrert i Alicanteprovinsen. Oljearbeidere og pensjonister fra Rogaland ble enda mer synlige i Alfaz. Førstnevnte hadde avtaler med oljeselskapene om at de kunne reise gratis til og fra jobb – uansett hvor i verden de bodde, og enkelte familier bodde i Alicante hele året. Etter at oljeprisen stupte tok ordningen slutt og oljefamiliene returnerte til Norge.

Nedgang (1988-1994)

I 1989 var nesten 3 500 nordmenn registrert i Alicante. Antallet sank til ca. 2 300 i 1991.⁴²⁹ Fra 1991 til 1995 økte returnmigrasjonen til Norge. Det tok fem

⁴²⁷ Alf G. Andersen, «Trivelig bolig i syden eller dyrt luftslott?», *A-Magasinet*, 12.05.1979, 12-14.

⁴²⁸ Rune Ekeland, «Godt å ha kirken her», *Bud og Hilsen*, 1985, 11. 94-årige Hans Andersen var tidligere sjømann og baker og hadde vært med i Linge-kompaniet under krigen. Shetland-Larsen bodde med ham i 3 år.

⁴²⁹ Nedgangen i spansk økonomi kom ikke før i 1993, på grunn av høy aktivitet før verdensutstillingen i Sevilla i 1992 og OL i Barcelona i 1992.

år før antallet var tilbake på 1989-nivå.⁴³⁰ Det var relatert til den globale økonomiske krisen med arbeidsledighet, gjelds- og bankkrise i Norge.⁴³¹ Den norske skolen i Alfaz vurderte å stenge på grunn av få elever.

Allikevel dreide migrasjon fra Norge til Spania seg om mer enn økonomi. Det handlet også om viljen til å flytte fra et sted til et annet på grunn av livskvalitet. På 1990-tallet var arbeidsledigheten i Norge et reelt problem. Noen kom aldri i jobb igjen og ble uføretrygdet. Andre ble syke eller uføre av ulykker, og noen av disse flyttet til Spania og fikk det bedre der.⁴³² En informant fortalte at det milde tørre klimaet forenklet livet i rullestol.⁴³³ Feriestatus i Spania var å foretrekke fremfor utenforstatus i Norge. Noen mente at det norske samfunnet diskriminerte seniorer og bitre sjømenn «flagget ut». Flytting handlet også i enkelte tilfeller om havarerte ekteskap og konkurser. Med flyttingen fulgte muligheter på et nytt sted. Det ble starten på en ny fase i livet.

Bilde 2 Anne Grete Sirevaag (t.v.) og Erna Marøen (t.h.) flyttet til Alfaz på slutten av 1980-tallet. Bildet er tatt sommeren 2016. Kilde: Anne Grete Sirevaag.

⁴³⁰ INE, «Anuario 1997. Población. Extranjeros residentes en España. 1987-1996» i *Fondo documental del INE* (Madrid: INE, 1997).

⁴³¹ Arbeidsledigheten gikk fra 2 prosent i 1987 til over 5 prosent i 1988 og steg til 7 prosent i 1992; Torbjørn Eika, «Norsk økonomi 1988-1991: Hvorfor steg arbeidsledigheten så mye?» Flere tusen betalte lån også etter at bankene overtok boligene.

⁴³² Furre (2000), 440-47, 58, 68, 79.

⁴³³ Intervju med Anne Grete Sirevåg, Alfaz 11.04.2013.

Økonomisk tap er også et aspekt av fenomenet. For noen førte de lavere prisene som fulgte den økonomiske krisen til at de kunne realisere drømmen om feriehus. Det gjaldt både individer og organisasjoner. Norsk Revmatikerforbund (NRF) kjøpte Foya Blanca på tvangsauksjon i 1993. Året etter åpnet ReumaSol.⁴³⁴

Selv om mine informanter ikke har delt slike personlige erfaringer, ble nordmenn også lurt i eiendomstransaksjoner og alle kjente til at andre var blitt lurt. Det ble hovedsakelig forklart med at «de la igjen vettet på Fornebu».⁴³⁵ Men alt kan ikke tilskrives manglende påpasselighet på individnivå. Enkelte eiendomsformidlere misbrukte sin stilling. Flere artikler i *Aftenposten* og *Skandinavisk Journal* advarte om eiendomssvindel. Annonser om tvangsauksjoner tydet også på mangelfull likviditet.⁴³⁶ En av skandalene handlet om et byggefelt som ble kalt Solfylker.⁴³⁷ En nordmann skal ha tapt 10 millioner kroner, og saken gikk via lokale politikere, til et beryktet eiendomsselskap i Valencia, med forbindelser til spansk politikk på nasjonalt nivå.⁴³⁸ Andre saker dreide seg om tillitsbrudd og svindel. En norsk konsul ble dømt for å ha underslått penger han oppbevarte for norske pensjonister i 1987.⁴³⁹ I en spansk rettsak ble et norsk advokatfirma med kontorer både i Alicante og i Norge dømt for å ha lurt norske kunder ved å ta for mye betalt.⁴⁴⁰

⁴³⁴ Linda Jeppesen, «Reuma-Sols «mor» ser tilbake,» *Spaniaposten*, 15.12.2010, 8.

⁴³⁵ Oslo Lufthavn Fornebu (1939-1998) var Oslos hovedflyplass før Oslo Lufthavn Gardermoen ble åpnet i 1998.

⁴³⁶ Andersen, «Trivelig bolig i syden eller dyrt luftsloft?», *A-Magasinet*, 12.05.1979. «Paradis for svindlere,» *Skandinavisk Journal*, 18.11.1988; Terje Aspdahl, «Norsk par ut av boligen de betalte i 2006,» *Spaniaavisen*, 06.01.2012.

⁴³⁷ I dag kalles deler av anlegget Alfaz del Sol.

⁴³⁸ Tore M. Brodtkorb, «Norsk kronvitne i spansk finans thriller,» *Skandinavisk Journal*, mai/juni 1995. Dag O. Hegna hevdet å ha tapt 10 millioner kroner på et eiendomsprosjekt i Alfaz. Siri Lund, «Guerra-saken henlagt,» *Skandinavisk Journal*, februar 1994. Hegna saksøkte Proima SA/Estellés, for manglende oppgjør. For mer om Guerra-saken se: EFE, «Archivado la causa contra el hermano de Alfonso Guerra,» *El País*, 01.10.2012. Alfonso Guerra gikk av som viseminister på grunn av saken.

⁴³⁹ Tom Bakkeli, «Konsul dømt,» *VG*, 22.04.1988, 22.

⁴⁴⁰ Stine Hansen, «Lurte kundene for 1.6 millioner,» NRK Østafjells 31.10.2002. Et norsk advokatfirma ble i spansk rett dømt for å ha tatt for mye betalt i 1998-1999. <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nrk_telemark/2260130.html> Lest 16.09.2014.

Informantene snakket nødig om problemer. Det innebar en kritikk av egne valg, eller en omdømmekritikk av stedet som de fleste ikke-pensjonister levde av å promotere. De som selv hadde investert i eiendom internaliserte den samme merkevarebyggingen av stedet. En nøkkelfortelling blant informantene i Alicante var ideen om paradiset, det McHugh kaller *idyllic havens* i sin forskning om *snowbirds* i Sun City i Arizona.⁴⁴¹ Det førte til en sirkulær fortelling om takknemlighet, dømmekraft og teft. Samtidig ble ubehageligheter, skandaler og ulovligheter underkommunisert. Det ble formulert som et bevisst valg, som en informant uttrykte det: «Jeg foretrekker å minnes det positive».

Europeisk velferd og eiendom (1995-2014)

Fra midten av 1990-tallet økte den helserelaterte migrasjonen blant både pensjonister og helsearbeidere. Det har sammenheng med at Norge ble med i EØS. Siden nordmenn i Spania fikk tilgang til offentlige helsetjenester, kunne flere nordmenn oppholde seg i Spania uten privat helseforsikring. Prosessen for spansk godkjenning av europeiske helsearbeidere ble samtidig forenklet. Når flere pensjonister flyttet, økte også migrasjon blant helsearbeiderne.⁴⁴² Den norske eldreforhøringen førte til at det kom offentlig finansierte institusjoner til Alicante. Politikere fra blant annet FrP, mente eldreomsorg i Spania var et bedre og billigere tilbud enn eldreomsorg i Norge.

Fra 1996 steg eiendomsprisene. En informant kjøpte leilighet i Alfaz i 1996 for 6 millioner pesetas og solgte den igjen to år senere for 11 millioner.⁴⁴³ Stadig flere nordmenn, inkludert den kjente Frp-politikeren Carl I. Hagen kjøpte feriebolig sør i Alicante.⁴⁴⁴ I 1999 meldte konsulen i Benidorm om stor pågang fra personer som ville flytte dit.⁴⁴⁵

⁴⁴¹ McHugh og Larson-Keagy (2005), 247.

⁴⁴² Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Kons. i Benidorm: Årsrapport 2001 og 2002. «På grunn av stadig økende tilflytting både av norske institusjoner og enkeltpersoner, har arbeidsbyrden ved konsulatet vært økende, spesielt de siste to årene.»

⁴⁴³ Intervju med Karl Johan Lien Warpe, Alfaz del Pi, 20.06.2013.

⁴⁴⁴ Carl I. Hagen, *Ærlig talt: memoarer 1944-2007* (Oslo: Cappelen, 2007), 326-30; Eli Engum Hagen, *Elskerinne, sekretær og hustru. Gift med Carl* (Oslo: Giga forl., 2006). Familien Hagen kjøpte bolig i Alicante i 1998.

⁴⁴⁵ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Kons. i Benidorm: Årsrapport 1999-2001.

Utover 2000-tallet gjennomgikk norsk økonomi høy vekst. Stadig flere ønsket et feriehus/pensjonisttilværelse i Alicante. 2013 var toppåret for registrerte nordmenn med 10 486. Allerede i 2014 gikk tallet ned til 7 957. Dette var en del av en mye større trend. Antallet utlendinger bosatt i Spania sank fra over 5 millioner til 4,7 millioner på et år.⁴⁴⁶

Konklusjon

I dette kapitlet har jeg drøftet båndene mellom turisme og migrasjon fra Norge til Alicante med fokus på endringer i Norge. Skatteinntektene fra blant annet oljeproduksjonen tok til fra midt på 1970-tallet gjorde at velferdsstaten ble utvidet. Høy sysselsetting og gode lønnsbetingelser førte til allmenn materiell velstand og det utviklet seg også en fritidsklasse.

Nordeuropeisk migrasjon til Alicante er en symbiose mellom turisme og migrasjon og fulgte fra 1960 samme mønster som *snowbirds/sunbirds* i USA. Spansk satsing på turisme ble utvidet til salg av ferieboliger til nordeuropeere. Fra 1960-årene handlet norsk turisme i Spania om både sommerferier og sesongmigrasjon for pensjonister og kronisk syke. Fra 1970 etablerte noen nordmenn, som også drev med boligsalg, mer omfattende norsk infrastruktur, slik andre nordeuropeere allerede hadde gjort.

Integrasjonsprosesser innad i EU, med spansk medlemskap fra 1986 og norsk medlemskap i EØS fra 1994 – førte til økt samarbeid og rettigheter til offentlig helse for borgerne i alle medlemslandene. Avtalene forenklet også mulighetene for nordmenn til å søke arbeid som helsearbeider i Spania. Liberalisering av lufttrafikken, tele- og finanstjenester fra 1990-tallet gjorde det enklere og billigere for nordeuropeere å kjøpe hus i Alicante, sesongmigrere og samtidig holde transnasjonal kontakt med familie, venner og myndigheter i avsenderlandene.

Antallet nordmenn var ikke stadig økende fra 1965 til 2014, men varierte i omfang. Det avgjørende var situasjonen i norsk økonomi: antall nordmenn i Alicante økte i oppgang- og sank i nedgangstider. Det var få nordmenn i Alicante i 1960-årene, men antallet økte markant i 1980-årene. Så sank tallet

⁴⁴⁶ INE, «Cifras de población a 1 de enero 2014. Estadística de migraciones 2013». 396 658 personer emigrerte.

igjen først i 1990-årene. Den mest ekspansive perioden fra 1996 til 2014, sammenfalt med oppgang i norsk økonomi og høye oljepriser. I denne perioden kjøpte flere nordmenn bolig sør for Torrevieja. Min periodisering av omfanget nordmenn i Alicante sammenfaller i stor grad med oljeprisens utvikling samme periode.⁴⁴⁷ Da oljeprisen falt i 2014, falt også den norske kronens verdi og norsk boliggetterspørsel i Alicante sank umiddelbart.⁴⁴⁸

Selv om migrasjonen fra Norge til Alicante var et overskuddsfenomen, fantes det sosiokulturelle forskjeller blant nordmenn i Alicante. De fleste sesongmigrantene hadde tid til ubekymret forbruk, mens andre jobbet for å ha råd til å bo der.

Mens kapittel tre omhandler opprinnelsen til migrasjonen fra Norge til Alicante gjennom velstandsutvikling, turismens vekst og transport, analyserer kapittel fire hvordan ulike aspekter av språk har påvirket migrasjon fra 1965 til 2014.

⁴⁴⁷ Et unntak var fallet i oljeprisen i 2008. Antallet registrerte nordmenn i Alicante gikk ikke ned i 2008, men tallet gikk betydelig ned i 2014, se også side 69, tabell 6.

⁴⁴⁸ Samtidig økte etterspørselen blant svenske og britiske kjøpere, deres valuta stod sterkere i forhold til euroen.

4 Transnasjonale språk i Alicante

Alicanteprovinsen har siden 1960 hatt stor tilflytting.⁴⁴⁹ Innvandrere fra Galicia og Baskerland hadde egne møtesteder og dannet klubber i Alicante. Da nordeuropeerne begynte å flytte til kystkommunene, gjorde de det samme. Skillelinjene har altså ikke bare gått langs nasjonale og språklige skiller, men også mellom lokale og innflyttere (valensiansk- og spanskspråklige), spanjoler og utlendinger, spansk-engelskspråklige og brukere av andre språk, eller forskjellige trosretninger eksempelvis katolikker og protestanter.

I dette kapitlet undersøker jeg språklige aspekter av norsk migrasjon til Alicante. Jeg belyser hvordan språksituasjonen i Alicante og norske migranternes språkkunnskap har påvirket bosettingen. Så undersøker jeg hvordan språkkunnskap fører til medlemskap i organisasjoner og bruk av institusjoner. Jeg diskuterer også om alder og oppholdstid sett gjennom migrantstatus sesongmigrant/fastboende, påvirker språkkompetansen. Til slutt drøftes hvordan bruk av norsk i Alicante belyser transnasjonale aspekter av migranttilværelsen. Lokale stedsnavn har også blitt påvirket av migrasjon og kollektive referanser indikerer tilhørighet.

Språk er en viktig identitetsmarkør. Når en person emigrerer til et annet land, vil kommunikasjon avhenge av sosial og språklig kompetanse. Som en konsekvens er det naturlig at individer som snakker samme morsmål, blir en viktig arena for sosialisering. Andre strategier kan være å bruke et *lingua franca* (fellespråk) som engelsk eller ty til tolk og oversettelser.⁴⁵⁰

Språkkompetanse kan forklare hvor folk har bosatt seg. Det kan synes som om felles språk (her: norsk) gav trygghet og tillit og åpnet for vennskap og jobbmuligheter for nordmenn i Alicante. Kulturell kapital ble forvandlet til økonomisk kapital. Likevel var mulighetene flere for tospråklige

⁴⁴⁹ Valero (1989).

⁴⁵⁰ For mer se: Etrillard (2015); Kate Torkington, ««The Only Portuguese People I Know Speak English»: Lifestyle Migrants, Local Language Practices and Ambivalent Belongings,» i Torkington med flere (2015). Filipa Perdigão Ribeiro, «Lifestyle Migrants and Working Migrants in the Algarve (Portugal): Multilingual Challenge or Monolingual Imperative», i Torkington med flere (2015). Innen livsstilsmigrasjon har dette blitt undersøkt i forhold til briter i Frankrike/Portugal.

(norsk/spansk) som ble selgere, rådgivere og representanter på vegne av etniske grupper.⁴⁵¹ I området rundt Benidorm kom det sosiale klubber, religiøse menigheter, skoler og nisjebedrifter innen service og helse for norskspråklige. Norske institusjoner og organisasjoner forenklet migrasjonsprosessen og tiltrakk seg flere individer som ikke kunne spansk.

Spanske sosiologer som har skrevet om IRM og språk har avfeid mangelfulle språkferdigheter med uvilje og manglende interesse.⁴⁵² Mine informanter gir uttrykk for at det fantes interesse for å lære spansk. Noen nordeuropeiske migranter lærte seg flytende spansk etter ankomst og mange lærte en del. Men hovedsakelig brukte sesongmigrantene egne språk og engelsk. Likevel har 50 år med norsk turisme til Spania og spansk populærkultur også ført til at nordmenn forstår en del spanske ord, de har blitt transparente.⁴⁵³ Turistsektoren i Benidorm forventet ikke at turister og sesongmigranter skulle kunne spansk og tilpasset i stedet sine tilbud til flere språk, særlig engelsk.⁴⁵⁴

Språkbarrieren mellom grupper eksisterer, men handler heller om prioriteringer, avmakt og frustrasjon enn om manglende interesse. Innflytterne tar ofte språkkurs over flere år, men de oppdager snart at de har flyttet til et sted der det snakkes forskjellige språk. Majoriteten av innbyggerne er ikke spanskfødte og snakker ikke nødvendigvis spansk. I flere kommuner brukes ofte valensiansk. Ambisjonsnivået synes høyere hos fastboende som har bodd i området over tid, enn hos sesongmigrantene. Sistnevnte gruppe var større og lærte mindre spansk. Når de skulle inngå kontrakter, ordne skattespørsmål eller gå til en spesialist, kontaktet de et rådgivningskontor (*gestoría*) eller en lokal tolk.

⁴⁵¹ I kommunene der mange skandinaver bor, kan en gå til norsktalende tannlege, lege, fysioterapeut, sykepleier, akupunktur, optiker osv. Det har forenklet vinteropphold. De fleste tilbudene er private og pensjonistene har råd til å bruke dem.

⁴⁵² Jurdao (1990) og Jurdao og Sánchez (1990).

⁴⁵³ Eksempler er: *siesta* (middagslur), *fiesta* (fest), *cerveza* (øl), *amor* (kjærlighet), *amigo* (venn), *mi casa* (mitt hus), *vino* (vin), *tapas* (småretter) *un, dos, tres* (en to tre), *mañana* (i morgen).

⁴⁵⁴ Engelsk fungerte som *lingua franca*, et språk som personer med forskjellige morsmål har til felles. For mer se: «Lingua franca» Store norske leksikon <https://snl.no/lingua_franca> 20.06.2016.

Både politikere og innbyggere så vel i Spania og som i Norge, har de siste femti årene ment at innvandrere, særlig fra andre verdensdeler, har plikt til å lære seg det nasjonale språket for å bli akseptert, føle tilhørighet og være økonomisk uavhengige.⁴⁵⁵ Samtidig har kravene variert overfor ulike grupper. *Expats* i den norske oljeindustrien og nordeuropeere i turistifiserte områder i Spania, har eksempelvis ikke møtt slike krav, hovedsakelig på grunn av deres økonomiske uavhengige stilling. Begge disse gruppene ble dessuten oppfattet som midlertidig migrasjon av lokale myndigheter og resten av befolkningen.

Språksituasjonen i Alicante

Som nevnt snakkes mange språk i Alicante. Men regionale språk og kulturuttrykk var forbudt under Franco. Med grunnloven av 1978 fikk delstatene senere stor grad av autonomi og lokale myndigheter bestemte om andre regionale språk også skulle være offisielle.⁴⁵⁶ I Alicante brukes både spansk og valensiansk i administrasjon og utdanning siden 1983.⁴⁵⁷ Det er imidlertid store geografiske forskjeller i bruken av de to språkene. Nord i provinsen og langs kysten brukes valensiansk mer.⁴⁵⁸ I industri- og landbruksområder i sør, og i innlandet, brukes mest spansk. Industrialisering, migrasjon og bosted avgjør altså hvilke språk en bruker i Alicante. En undersøkelse fra 2010 viste at valensiansk var et minoritetsspråk for lokalfødte i Alicanteprovinsen. Cirka 33 prosent forstod valensiansk, og 20 prosent svarte

⁴⁵⁵ Alejandro Portes og Ruben G. Rumbaut, *Legacies: The Story of the Immigrant Second Generation* (Berkeley: University of California Press, 2001), 162-95. Portes og Rumbaut har særlig forsket på 2. generasjon innvandrere og deres tilhørighet i USA.

⁴⁵⁶ Ifølge artikkel 3 av grunnloven plikter alle i Spania å kunne spansk som er det offisielle språk i landet. Dessuten kan hver *comunidad autónoma* (region/delstat) bestemme at andre språk også skal være offisielle. Det har ført til at valensiansk (katalansk dialekt), katalansk, galisisk og baskisk har en spesiell status regionalt. Se: «La Constitución española,» <<http://www.congreso.es/consti/constitucion/indice/titulos/articulos.jsp?ini=3&tipo=2>> lastet ned 12.02.2014.

⁴⁵⁷ GVA «Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià (Llei 4/1983),» (Valencia 1983). Lest 24.06.2016 <http://www.dogv.gva.es/portal/ficha_disposicion.jsp?L=1&sig=0428%2F1983>. Jeg kaller språket spansk og ikke kastiljansk, fordi sistnevnte har politiske konnotasjoner og fordi det er ukjent for skandinaviske historikere og sosiologer, og kan forveksles med katalansk.

⁴⁵⁸ I innlandet som grenser mot Murcia og Castilla brukes mest spansk.

at de kunne språket ganske godt.⁴⁵⁹ Som en konsekvens av tidligere forbud var det likevel uvanlig i 2013 at personer over 50 år skrev valensiansk.⁴⁶⁰

I Alicante er alle valensianskspråklige også spanskspråklige, men innflyttere lærer ikke alltid valensiansk. Det er derfor sannsynlig at migrasjon over tid kan ha fortrenget valensiansk i enkelte kommuner der den demografiske veksten hovedsakelig kom fra innvandring. Men heller ikke dette er helt entydig. En norsk familie som bodde i Alfaz del Pi på 1960-tallet var for eksempel positiv til at sønnen på tre år snakket valensiansk.⁴⁶¹ Flere spanskspråklige innflyttere i Alicante valgte valensiansk hovedmål på skolen for sine barn, av strategiske hensyn med tanke på fremtidige studier og jobb. Valensiansk-klassene hadde færre innvandrere og noen hadde også færre elever. En informant forklarte at hun byttet barnet fra spansk til valensiansk hovedmål for at barnet skulle slippe å være språkassistent for andre nyankomne norske elever.

De fleste norske informantene var ikke positive til valensiansk i Alicante. For noen var det overraskende at spansk ikke var det eneste språket. De (få) som nevnte språket - beklaget det: «Det var og er dessuten skuffende å se at de fleste spanjoler på Costa Blanca snakker et annet sprog [sic] seg imellom enn spansk, nemlig valenciano.»⁴⁶² Valensiansk ble oppfattet som unødvendig komplisert: «Dem snakker jo valencià [...] men det er forferdelig vanskelig for oss. Jeg skjønner noen få ord. Jeg prøvde også å lære meg.»⁴⁶³

Språktilegnelse kan også handle om hvem en identifiserer seg med og hva en føler seg ekskludert fra. I Alicante fremkom det at innflyttere mente at valensiansk ble brukt for at de ikke skulle forstå enkelte samtaler. Mens spanskspråklige forstår mye på valensiansk siden disse språkene er i nær slekt

⁴⁵⁹ Rafael L Ninyoles, «Conocimiento y uso social del valenciano,» Generalitat Valenciana, http://www.cece.gva.es/polin/docs/sies_docs/encuesta2010/index.html. 7,6 prosent mente de var tospråklige og behersket begge språkene like godt.

⁴⁶⁰ Mer om posisjonen til valensiansk språk se: Joan Carles Membrano, «Identity Conflict in the Land of València during the Post-Franco Democratic Period,» *SAITABI Revista de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Valencia* 62-63 (2012). Intervju med José Soler Such, Alfaz del Pi, 18.04.2013, min. 21-23. Valensiansk var hjemmespråket, men han skrev det ikke;

⁴⁶¹ Kvaale (1968).

⁴⁶² DnkCB: Levende kilder: nr.6.

⁴⁶³ Intervju med Bjørn Kildedal, Alfaz, 18.04.2013.

med hverandre, var det vanskeligere for nord-europeere å forstå språket. Innvandrereforeldre kom også til kort i forhold til å kunne hjelpe barna med lekser på *valencià*. Mangel på valensiansk-kompetanse eller dårlig karakter, kunne også forhindre at innvandrernes barn kom inn på enkelte studier som medisin.⁴⁶⁴ Gjennomgående ønsket nordmenn i Alicante seg mer engelsk og mindre valensiansk i utdanningsløpet. De verdsatte engelsk (som de selv mestret), over et språk som var mindre tilgjengelig for dem. Kanskje det også i Alicante dreide seg om posisjonering, slik etnologen Annie Woube fant at svenske livsstilmigranter i Malaga brukte spansk og svensk språk, enten ved å inkludere eller ekskludere seg selv og andre i lokale hierarkier.⁴⁶⁵

José Díaz Rodríguez, pensjonert sjåfør ved Solgården, og innflytter til Villajoyosa, forklarte at kommunen han bodde i var delt sosialt langs språkene. Han hadde for eksempel ikke valensianskspråklige venner. Og selv om kona kom fra en valensianskspråklige familie, snakket hun spansk i familien. Barna hadde også valgt spansk som hovedmål.⁴⁶⁶ Leder av Frivilligsentralen, Teresa Zuriaga Hundseth fra Valencia, fortalte at foreldrene hennes hadde insistert på at døtrene skulle snakke spansk. Det handlet om at familien hadde opplevd diskriminering av en valensianskspråklig bror, men bak lå også språkstatus og politikk. Ifølge Zuriaga ble valensiansk under Franco oppfattet som ruralt og gammelmodig, mens prestisjespråket i Valencia by var spansk.⁴⁶⁷ Eksemplene tyder på at spørsmålet er sammensatt og handler om adskillig flere faktorer enn migrasjon.

På grunn av turismens stilling i økonomien fungerer engelsk som et *lingua franca* i Alicante. Spanske middelklassefamilier har i årevis sendt barna sine på engelskkurs etter skoletid og i ferier. Også voksne tar kurs for å forbedre sin engelsk.

Både turister og migranter og lokalbefolkningen er like bastante og generaliserende i sin karakteristikk om manglende språkkompetanse hos «de andre». Både turister og migranter klager over at spanjoler har «dårlig uttale»

⁴⁶⁴ Intervju med Jan Arild Nilsen, Benidorm 10.03.2013. Informantene mente engelsk var mer nyttig.

⁴⁶⁵ Woube (2014), 98-102, 104.

⁴⁶⁶ Intervju med José Díaz Rodríguez, Villajoyosa, 23.05.2013.

⁴⁶⁷ Intervju med Teresa Zuriaga Hundseth, Alfaz 12.11.2014.

og snakker for lite engelsk. Samtidig slår en del spanjoler i området fast at «ingen» nordeuropeere snakker spansk. Spanskkompetansen til mine informanter stod i skarp kontrast til den utbredte oppfatningen om at nordmenn kunne lite spansk. De fleste informantene mine hadde bodd lenge i området og snakket flytende spansk. Overraskende mange hadde på et eller annet tidspunkt vært involvert i tolking, oversetting eller språkundervisning mellom norsk og spansk.⁴⁶⁸ Det viste seg at tolking oftest foregikk ved at en kontaktet en nabo, venn eller et barn som hadde bodd lenger i området og som promoterte seg selv som tolker. De færreste hadde formell utdanning eller autorisasjon som tolk.

Samtidig klaget nordmenn over hvor vanskelig det var å kommunisere med briter i Alicante på grunn av at de snakket fort og med en ukjent dialekt. Britene forstod heller ikke alltid engelsk med norsk intonasjon. Derfor mente mine informanter at engelsk fungerte best mellom dem som ikke hadde språket som morsmål. Likevel fungerte det ikke godt nok i situasjoner med høyere krav til presisjon, for eksempel ved legebesøk.

Flerspråklige samfunn og språkbarrierer

Det er mulig å bo i Benidormområdet uten å kunne spansk. Noen informanter har bodd førti år i Spania uten å ha lært mer enn et par ord spansk. Dagliglivet fungerte greit på engelsk, tysk eller norsk, men utfordringene kom i møtet med alvorlig sykdom og kriminalitet. Språk ble omgjort til økonomiske muligheter i de flerspråklige kommunene i Alicante. Det florerte med mellommenn som i kraft av nettverk, språk eller fagkompetanse har livnært seg ved å gi råd, oversette, undersøke og administrere private behov i forhold til offentlige lover og regler (*gestorías*). Eiendomsformidlere har også fungert som mellomledd ved å kontakte håndverkere, ordne møblering og inngå vaktmesteravtaler på grunn av språkbarrieren.

Konsulen i Benidorm understreket at det fantes en «alvorlig» språkbarriere blant nordmenn.⁴⁶⁹ Politibetjent José Antonio Muñoz og sosialbyråd Gunilla Herrera Norén i Alfaz, fortalte at enkelte nordeuropeiske pensjonister som

⁴⁶⁸ Intervjuer med Anne Hawkins, Merete Ihlen, Jan Arild Nilsen, Siri Lund, Tim Kindem, Turid Kindem, Elisabeth Marandi, Gunilla Herrera Noren og Pilar Morán.

⁴⁶⁹ Intervju med Jan Arild Nilsen, Benidorm 10.03.2013.

ringte etter ambulanse midt på natten, ikke kunne gjøre rede for adressen sin.⁴⁷⁰ Med hensyn til psykiske lidelser kunne fraværet av norsktalende psykolog/psykiater føre til at pasienter ble sykere. I slike tilfeller, mente Norén at nordmenn ikke ville bruke tolker på grunn av sensitiv informasjon. Noen eldre nordmenn ble også lurt av norskspråklige «hjelpere» som fikk tilgang på pinkoder, hus-skjøter og midler på uærlig vis. Andre opplevde tyveri, ran og trafikkuhell. Både under og etter slike hendelser var manglende spansk-kompetanse et problem, selv om politiet hadde skjemaer og telefontolk på de fleste språk.

Om migrasjon og navn

Dette underkapitlet belyser hvordan migrasjon har påvirket språklig geografi over tid. Med språklig geografi menes her at landskapet har synlige tegn på flerspråklighet gjennom navn, kallenavn, oversettelser og forklaringer. Ulla Börestam mener at: «namn ger struktur åt tillvaron», og i det internasjonale miljøet i Spania ble et skandinavisk nettverk styrket blant annet gjennom bedriftsnavn.⁴⁷¹ Navn på forskjellige språk synliggjør migrasjon i landskapet.

Vi må dessuten huske på at navnene på noen av de kommunene der det har bodd mange nordmenn også var resultatet av eldre innvandring. Kommunene Alfaz del Pi, La Nucía og Benidorm har arabisk opprinnelse. Mens Villajoyosa på 1300-tallet fikk et valensiansk navn, svært fjernt fra det tidligere iberiske/romerske navnet.⁴⁷²

Sesongmigranter bruker både geografiske stedsnavn, kallenavn og egne navn. De fleste omtalte kystområdet i Alicante for Hvitekysten eller *Costa Blanca*

⁴⁷⁰ Intervjuer med Gunilla Norén, sosialbyråd i Alfaz, 02.05.2013 og 13.11.2014. José Antonio Muñoz, politimann i Alfaz, 13.02.2016. De kunne for eksempel si: «Jeg bor i det hvite huset med den røde døren». Da ble det veldig vanskelig siden det var mange slike hus i området.

⁴⁷¹ Börestam (2011).

⁴⁷² Carolina Frías Castillejo, «Proyecto de recuperación del Reg Mayor de l'Alfàs y Benidorm,» in *Regadio sociedad territorio* (Valencia, 2014); María Jesús Rubiera Mata og Mikel de Epalza, «Estat actual dels estudis de toponímia valenciana d'origen àrab» (presentasjon på Xè Colloqui general de la Societat d'Onomàstica: 1er d'onomàstica valenciana, 29.-30. de març Valencia, 29-30.03.1985); Alfaz del Pi (fruktbar/dyrket mark med pinjetrær), La Nucía (utsøkt) og Benidorm (Benidarim sønnen til Darhim).

(CB). Det er et konstruert markedsnavn som skal tiltrekke turister. Noen kalte også stedet Solkysten, på grunn av været, selv om navnet er et turist-geografisk navn på kysten ved Malaga. For både fastboende og sesongmigranter gikk derimot grensen ved kallenavnet «Syden» som de overhode ikke brukte. Det var forbeholdt turistene. Som nevnt i sitatet på side iii, er begrepet «syden» betraktelig eldre enn masseturismen, selv om sosialantropologen Runar Døving ikke forholdt seg til begrepets historie, men til de generiske destinasjonene skapt av turistindustrien i hans egen samtid.⁴⁷³

I Alfaz finnes 17 nabolag. Spanjolene bor hovedsakelig i sentrum. Nordeuropeerne bor vanligvis utenfor sentrum i boligfelt (*urbanizaciones*), som ble bygget på arealet til tidligere gårder. Navnene refererer til landskapet eller familienavn.⁴⁷⁴ Før nordmenn kom til Alfaz, bosatte det seg svensker i boligfelt som het San Rafael og Beverly Hills. *La Colonia Escandinava* ble bygget ut i begynnelsen av 1970-årene og navnet var sannsynligvis strategisk.⁴⁷⁵ Det bodde allerede flere svensker og nordmenn i området, og blant dem fikk området raskt tilnavnet «Jerusalem» og «araberbyen», siden de syntes at hvite murhus i Ibiza-stil og flate tak minnet dem om et bibelsk landskap.⁴⁷⁶

Gjennom det 20. århundre har gatenavn blitt endret flere ganger som følge av politiske omveltninger i Spania.⁴⁷⁷ Demokratiseringsprosessen medførte at en rekke gater endret navn: *Generalísimo*-gaten i Alfaz ble omdømt etter en kjent poet som ble drept under Borgerkrigen: *calle Federico García Lorca*.⁴⁷⁸ Etter

⁴⁷³ Runar Døving, «Syden: fritidens land og dets folk» (Hovedoppgave, UiO, 1993). Se sitatet fra Willhelm Krag, s. iii. *Sange fra Syden* utgitt i 1893. I Aftenposten ble uttrykket brukt 22 ganger i 1880, og i 1879 skrev blant annet Henrik Ibsen om et rehabiliteringsopphold i Syden for Torvald Helmer i *Et Dukkehjem*.

⁴⁷⁴ For eksempel *Foya Blanca*, *Foya L'Om*, *Entre Naranjos y Flores* og *El Romeral*. Intervju med Vicente Such, bibliotekar i Alfaz, 11.07.13. I Alfaz og Altea var Mendoza og Zaragoza-familiene to mektige familier med omfattende jordeiendommer. Intervju med Merete Ihlen, Alfaz, 12.11.2014.

⁴⁷⁵ Tidligere bydeler som San Rafael og Belle Vu.

⁴⁷⁶ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Brev fra NN til ambassadør Knut Lykke, Altea 20.12.1969 JNR/3506/2/23/35. Intervju med Siri Lund, Merete Ihlen, Sigrid Delsø våren 2013 Alfaz del Pi.

⁴⁷⁷ Under den 2. Republikken (1931) og under Franco (1939- 1975) og igjen etter demokratiet ble innført.

⁴⁷⁸ I 2007 ble det i tillegg innført en minnelov (Ley de memoria histórica 52/2007) som skulle fjerne referanser til diktaturet i stedsnavn.

1980 ble nye gatenavn hovedsakelig hentet fra spanske institusjoner som kongehuset, grunnloven og militæret, regioner og byer, fauna og kunstnere.⁴⁷⁹

I Alfaz fantes det flere gater med norske navn.⁴⁸⁰ Det skyldtes at Spania åpnet seg mot Europa fra 1960-årene. Det var ikke uvanlig med *calle Oslo* i turistbyer langs Middelhavet. Nabogatene het da ofte *Estocolmo*, *Helsinki* og *Copenhagen*, helt uavhengig av hvem som bodde der. Med hensyn til gatenavn er den europeiske konteksten enda mer tydelig enn det norske. Derfor er det problematisk å hevde at norske gatenavn beviser at en spansk by som Alfaz egentlig er svært norsk.⁴⁸¹

Det finnes imidlertid flere stedsnavn som er direkte relatert til nordeuropeiske migranter. Parque Johan Galtung er en park i Alfaz. Navnet hedrer fredsforskeren som siden 1970-årene har bodd der i perioder. I parken finnes også et minnesmerke om 22. juli-massakrene på Utøya. Både spanjoler og nordmenn i Alfaz, var tidlig ute med å erklære behovet for et slikt monument nær det opprinnelige norske nabolaget og DnkCBs klubbhus. Monumentet er også symboltungt siden en venn av Galtung, den baskiske kunstneren Agustin Ibarrola, har utformet den. Og lenge har politisk vold og attentat mot uskyldige vært et samfunnsproblem i spansk samtidshistorie.

Innflyttere som snakket forskjellige språk har gitt kallenavn til steder av betydning for dem. Nordiske innflyttere og turister kalte hovedgaten i Albir «17.mai-gaten» på grunn av de norske flaggene som signaliserte norskspråklige tjenester. 17. mai-toget som går gjennom Alfaz, passerer ikke der. Gata ble også kalt «Alcostraße». *Edificio Hipersol* ble til Viste-blokka blant nordmenn lokalt.⁴⁸² Nordmenn brukte også spanske kallenavn. Slik ble Alfaz del Pi til Alfaz, og Villajoyosa til La Vila for fastboende som behersket innsidekunnskap.

⁴⁷⁹ *Carrer Prínceps d'Espanya*, (Prinseparet av Spania) *carrer Exèrcits Espanyols* (spanske hærgata), *carrer de la Constitució* (grunnlovsgata).

⁴⁸⁰ Via Google maps fant jeg i Alfaz: *Calle Noruega*, Oslo, Lillehammer, *Avenguda Olav V de Noruega*, *carrer Mar del Nord*, Odin, Bergen, Ren (reinsdyr), Fjord, og *Estrella Polar* (Polarstjerna) (mars 2013).

⁴⁸¹ Henriksen (2008), 25.

⁴⁸² Ifølge Anne Grete Sirevåg var det beboerne som døpte bygget for «Viste-blokka». Viste er etternavnet på murer-familieforetaket Construcciones Helge y Anders S.L. (FB kommunikasjon 10.03.2014)

Omfanget av norskhet i en spansk kommune kan altså ikke avgjøres på grunnlag av gatenavn og tilstedeværelse av visse nasjonalflagg.⁴⁸³ Det norske er synlig, gjennom flagg og butikknavn. Det er uvanlig og bør derfor forklares. *Avinguda d'Escandinava* kom fra boligfeltet *Colonia Escandinava*, mens *Avinguda Olav V de Noruega* har sammenheng med Kong Olav Vs besøk i 1984. Lillehammer kan ha sammenheng med olympiske leker i 1994 og muligens et økende antall nordmenn i området.⁴⁸⁴ Det bodde fremdeles nordmenn i Oslo-gaten i 2013.⁴⁸⁵ Det finnes norske gatenavn også i omliggende kommuner uten norsk bosetting.⁴⁸⁶ Norske personer eller historiske begivenheter har sjelden fått gatenavn oppkalt etter seg.⁴⁸⁷

To unntak er Jon Rokk som har sin egen veistubb i *Partida Paraíso Urb. Rock* i Villajoyosa og parken oppkalt etter Johan Galtung. At nordmenn i området gav sine egne navn til steder lokalt, tyder på at de følte seg hjemme der. I enkelte tilfeller forekommer en internasjonalisering av navnene der både norske, spanske og engelske elementer inngikk. Det kommer særlig til syne i enkelte bedriftsnavn (se vedlegg VII). De fleste norske institusjoner og firmaer i området har tospråklig identitet med både norske og spanske navn.⁴⁸⁸

⁴⁸³ Haug med flere (2007); Henriksen (2008).

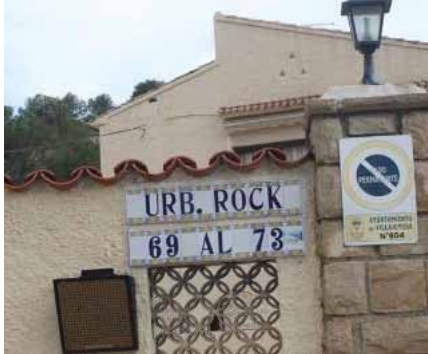
⁴⁸⁴ Området ble bygget ut fra 1990-årene, og er hovedsentrum for turismen i Alfaz med hoteller, strand og restauranter.

⁴⁸⁵ Det finnes mange calle Oslo og Noruega i spanske byer. Se google maps mht *calle Noruega* (Torrevieja, Benidorm, Córdoba, Alcalá, Griñon, Fuenlabrada (Madrid), Benalmádena (Málaga) calle Oslo (Málaga, Madrid, San Isidro de Níjar (Almería), Torrevieja, San Pedro del Pinatar og Las Alcázares (Murcia).

⁴⁸⁶ Som «Calle Oslo» i Altea, Finestrat og Benidorm.

⁴⁸⁷ Frank Dehli, *Señor Lyng* (Leikanger: Skald, 2005), 195-99. Calle Bjorn Lyng, på Kanariøyene er et annet eksempel. Han er kjent for forbindelser til Anfí del Mar, helsesenteret Valle Marin og den norske skolen i Patalavaca.

⁴⁸⁸ Solgården, Reuma Sol, Den norske Skolen, den norske klubben, Betanien Sykehjem – heter La Hacienda del Sol, el Club Noruego og, Scan Dent- norske tannleger i Albir samt Estrella Omsorg og Sykehjemmet Finca el Romeral.

Bilde 3 Fra området El Paraíso, Villajoyosa. Kilde: Eget foto.

Noen har et spansk hovednavn: Vistamar (Rehabiliteringssenteret til Trondheim kommune i Villajoyosa), og noen bruker kun det norske: som Den Norske Bokkafeen, Notar Spania, mens Parkhjemmene og Parkhjemmene Hjemmesykepleie over tid endret navn til Costa Blanca Nursing.

Börestam understreker i sin studie av «scandinavia»-navn på bedrifter langs kysten at: «som samlande kraft är den skandinaviska identiteten mer än den nationella i behov av att bli utpekad». Jeg tror at det handler mest om en særegen situasjon i området rundt Torre Vieja, hvor svenskene er i majoritet. I området rundt Benidorm har nordmenn vært i majoritet siden 2000-tallet, og kildene fra denne perioden gir inntrykk av at norske bedrifter og organisasjoner flagger sin nasjonale identitet, mens svenske, danske og finske flagger skandinavisk og nordiske identiteter sterkere. Det kan være uttrykk for en forskyvning av maktforhold mellom de nordiske gruppene rundt Benidorm. Da nordmennene kom til området på 1960-tallet, bodde det flere svensker der. Det fantes en svensk skole i Altea, et hotell og restaurant i Benidorm.⁴⁸⁹ Etter hvert flyttet svenskene og nordmenn ble den største nordiske gruppen der. Konsulen i Benidorm, mente også at det var: «ganske typisk [at] nordmenn helst vil være sammen med nordmenn. Bare nordmenn.»⁴⁹⁰

⁴⁸⁹ Den svenske skolen ble nedlagt i løpet av 1980-årene.

⁴⁹⁰ Intervju med Jan Arild Nilsen, Benidorm, 10.03.2013. Både konsulen og sekretæren nevnte eksempler på institusjoner og klubber som tidligere var nordiske. Etter hvert dannet nordmenn egne norskspråklige foreninger.

Språklige geografier i Alfaz har blitt påvirket av næringsendringer i kommunen og en urbaniseringsprosess. Boligfeltene har ført til spredt bosetting utenfor bykjernen. Prosessen har samtidig ført til at Spania har nærmet seg Europa. Turisme har ført til høy innvandring i kystkommuner og innbyggere født i Spania er i mindretall. Kommunene har blitt flerspråklige både på grunn av demokratiseringen i Spania, migrasjon og europeiske integrasjonsprosesser.

Alfaz del Pi en flerspråklig kommune

Lokale kystkommuner avhengige av turisme og sesongmigrasjon har lagt stor vekt på at utlendinger skulle trives i Alfaz. De har valgt språkmektige byråder og ansatt rådgivere for å informere, tolke og oversette mellom spansk og nord-europeiske språk.⁴⁹¹ For eksempel har minst tre byråder i Alfaz vært norskspråklige og en franskspråklig.⁴⁹² Både turister og migranter ble dermed plassert i den privilegerte gjest-kategorien. I 2013 hadde Alfaz innbyggere fra over 90 land. Det fantes blant annet skoler, sykehjem, religiøse menigheter og sosiale klubber på spansk, engelsk, tysk, nederlandsk, svensk og norsk der. Landskapet ble preget av flagg og skilt på mange språk. Bildet nedenfor illustrerer hvordan flagg symboliserte språkkompetanse ved en bedrift.

Bilde 4 Dr. Hjelset brukte både navn og flagg på sin Clínica Noruega. Kilde: egne foto.

⁴⁹¹ To eksempler var rådgiver Elisabeth Marandi i Alfaz, og byråd for internasjonale innbyggere i La Nucía, Bart Gommans. Han sørget for at informasjon ble distribuert på engelsk, tysk, nederlandsk, fransk og spansk. Intervju med Elisabeth Marandi, Alfaz, 02.05.2013, og Bart Gommans, La Nucía, 02.05.2013.

⁴⁹² Eric Svanberg var byråd for sport og ungdom fra 2003 til 2007. Både Gunilla Norén og Angelica Majos, tidligere byråder for sossalsaker er norskspråklige. «Un poco de historia.» Ayuntamiento de Alfaz del Pi, < <http://www.lalfas.es/laciudad/> > lest 12.03. 2013.

Over tid ble Alfaz et sted nordmenn flyttet til fra andre steder i Spania.⁴⁹³ Mens tilgang til norsk tv, klubb og kirke ikke var så viktig for reisevante 60-åringene, endret prioriteringene seg for en del 80-åringene, som fortsatt ville bo i Spania. For yngre arbeidsmigranter som lærte seg spansk, kunne flyttingen gå motsatt vei, nemlig fra et internasjonalt miljø langs kysten til et spansk miljø i innlandet. Det handlet både om kultur, språk og økonomi.⁴⁹⁴

Individer og språk

Da jeg begynte mitt avhandlingsarbeid gikk jeg ut fra at et skille gikk mellom de som snakket spansk og de som ikke gjorde det. Det viser seg at språk og kommunikativ kompetanse hadde flere nyanser. I området var det mange sesongmigranter som strevde med spansk. Noen av dem som hevdet at de verken snakket eller forstod spansk - forstod lite. Andre som insisterte på at de ikke snakket spansk, forholdt seg likevel til spanske begreper særlig i forhold til steder og mat. Noen mente selv at de ikke snakket språket, men kommuniserte på spansk med et omfattende register. Det var relativt tydelig at de tenkte på grammatisk korrekt tale og skrift. Nordmenn som ikke kunne mye spansk var mindre opptatt av språk enn de som kunne mye spansk. Noen sa de snakket spansk siden de hilste på naboer, i butikken og så videre. Det er subjektivt hva informantene la i omfangsbeskrivelsene om at de kunne «lite» eller «mye» spansk. Språkstrategiene handlet ikke bare om spanskkompetanse i form av vokabular og grammatikk, men om et bredere spekter av ikke-verbalt språk, vokabular på flere språk og pragmatikk.⁴⁹⁵

En av grunnene til at flere informanter som ikke snakket spansk, likevel klarte seg godt, var at kommunikasjonssituasjonene hovedsakelig handlet om transaksjoner som både nordeuropeerne og spanjolene var svært interesserte i. Derfor klarte både de spanjolene, som sa at de ikke behersket engelsk eller

⁴⁹³ Flere medlemmer av DnkCB hadde bodd i Denia, Moraira, San Juan, Malaga og Torrevieja. Noen hadde også bodd i Madrid eller Nord-Spania.

⁴⁹⁴ Turistkommunene hadde blant annet høyere boligpriser enn innlandskommunene.

⁴⁹⁵ Dette er en sammenfattende analyse som trekker inn informasjon fra flere intervjuer. Alle informantene snakket om språk, og det var stort samsvar mellom dem i synet på språkkompetanse, enten de var norske, spanske eller hadde annet statsborgerskap.

norsk, og nordmenn, som sa at de ikke kunne spansk, å kommunisere mer enn formell språkkompetanse skulle tilsi.

Gjennom hele perioden har det bodd noen nordmenn i området med svært gode spanskkunnskaper. Det var stort sett arbeidsmigranter som ankom mens de var yngre, dannet spansk-norske familier og jobbet i et spanskspråklig miljø hvor yrkesidentitet, kjønn og alder var like viktig som nasjonal opprinnelse. De har irritert seg på at andre ikke lærte språket.⁴⁹⁶ Flerspråklige migranter hadde flere valg når det gjaldt bolig, jobb, sosial omgangskrets og helsetilbud, og fremfor alt var spanske tjenester billigere.

Alle som flyttet til Alicante fra et annet land, hadde et bevisst forhold til hva deres språkkompetanse betydde for dem. Nordmenn som kunne mange språk og behersket spansk, mente at de fikk et mer meningsfylt liv og kanskje til og med økonomisk utbytte. De som kunne engelsk, men ikke spansk, forholdt seg til det internasjonale miljøet lokalt. De som valgte/kunne norsk, forholdt seg til et norskspråklig miljø.

Vektlegging av språkkompetansens betydning varierte mellom arbeidsutøvere og pensjonister. Språkferdighetene som kulturell kapital fikk betydning for jobb, bolig og sosial omgang, spesielt for de yngre migrantene. Pensjonister med god råd kunne betale seg fra språkproblemer i forhold til helse, offentlig administrasjon og eventuelle møter med ordensmakt. De kunne også melde seg på flere aktiviteter og slik få et stort sosialt nettverk.

Nordmenn lærte også spansk på jobb i Alicante. Noen av dem som drev næringsvirksomhet lærte nok til å drive sine forretninger. Hovedmennene bak utbyggingen av de fleste byggefeltene i Alfaz var spanjoler. Ofte var nordmennene salgsagenter. Noen dannet egne firmaer, men entreprenører var avhengige av lokale samarbeidspartnere. Selv om mange ufaglærte spanjoler jobbet i bygg og anlegg, var kompanjongene til Warpe ikke «bare» arbeidsfolk. Spanske byggmestre, arkitekter og lokale politikere hadde nødvendig

⁴⁹⁶ Se for eksempel: «Mener» *Skandinavisk Journal*, nr. 121 desember 1992. «De første skandinaverna kom hit for snart 30 år siden [...] hva har de til felles? Jo, språket, eller retttere sagt, mangelen på sådan. Når leste du sist (og forstod) en spansk avis? Når så du sist (og forstod) den spanske dagsrevyen? [Har vi] ofret vår rett og plikt til å kunne forstå og bli forstått på makelighetens alter?»

lokalkunnskap og spanskkompetanse til å håndtere kommunalt byråkrati i saker om omreguleringer og byggetillatelse.⁴⁹⁷ Dette kunne nyankomne nordmenn ikke ordne opp i selv.

Nøkkelinformanter, spanske forskere og myndigheter har i ulike anledninger kommunisert at nordmenn i Spania kunne lite spansk. Den norske konsulen i Benidorm som har bodd der siden 1983, kjente svært få nordmenn - og særlig pensjonister - som snakket det han karakteriserte som «akseptabel spansk».⁴⁹⁸

Flere informanter med stillinger betalt av den norske velferdsstaten, understreket hvor viktig det var med spansk kunnskaper. Samtidig kom helse, konsulat og utdanningsfaglige ansatte hovedsakelig i kontakt med krisetilfeller. Deres virkelighetssyn er skapt med basis i enkeltskjebner over veldig mange år. Deres marked er kunder som ikke behersket spansk. Denne lokale virkelighetsoppfatningen ble igjen overdrevet i norsk presses beskrivelse av nordmenn i Spania. I slike oppslag virket det som om ingen nordmenn i Spania snakket spansk.

Flere norsk-spanske hybridfamilier med barn har nevnt statsborgerskap i sammenheng med språk. De norske utvandrerne kan ha ønsket at deres barn skulle opprettholde norsk statsborgerskap, slik migranter ofte distribuerer risiko gjennom flere statsborgerskap, særlig etter finanskrisen i Spania.⁴⁹⁹ I praksis har det vist seg komplisert. Norge tillater i liten grad dobbelt statsborgerskap og «tilknytningskravet» og språkkompetanse som tilknytning blitt tolket strengt.⁵⁰⁰ I lov om norsk statsborgerskap (september 2006) står det: at et individ som ikke har oppholdt seg minst to år i Norge før personen er 22 år gammel, mister det norske statsborgerskapet på grunn av «fravær fra riket».⁵⁰¹

⁴⁹⁷ Intervju med Tertit Handberg, Alfaz, 01.12.2013.

⁴⁹⁸ Intervju med Jan Arild Nilsen, Benidorm 10.03.2013.

⁴⁹⁹ David Ley, *Millionaire Migrants: Trans-Pacific Life Lines* (Malden, Mass: Wiley-Blackwell, 2010).

⁵⁰⁰ Lov om statsborgerskap fra 1950 ble endret i 2005 da ble kravene til norsk språk og samfunnskunnskap styrket.

⁵⁰¹ «Lov om norsk statsborgerskap,» in *LOV-2005-06-10-51*, Likestillings- og inkluderingsdepartementet Barne- (Oslo: Lovdata, 2005). Norge har en restriktiv politikk der både *ius sanguis* og *ius sole* blandes. *Uis sanguis* slik at norsk statsborgerskap ikke gis automatisk til barn født i Norge, og *ius sole* for barn av nordmenn bosatt i andre land, slik at heller ikke de har rett på statsborgerskap.

Både oppholds- og språkkompetansekravet kunne oppfylles på flere måter, blant annet akkumuleres over sommerferier og gjennom norskstudier eller arbeid i Norge for «å lære å skrive norsk». Samtidig ble «tilknytning til riket» sannsynliggjort og statsborgerskap opprettholdt.⁵⁰²

Statsborgerskap og registrert bosted ble også påvirket av livsfase, politiske og økonomiske forhold. Noen meldte utflytting fra Norge mens de var friske, men da helsa sviktet, ville de likevel til Norge. De fleste eldre har beholdt sitt norske statsborgerskap, med hensyn til retur til Norge. Det var ikke like viktig for barn av norske foreldre å beholde norsk statsborgerskap. Barna har vokst opp i det spanske lokal- og storsamfunnet. Deres hovedtilknytning var spanske lokalmiljøer i Alicante. For foreldrene som migrantgenerasjon kunne dette fortone seg som tap av identitet.⁵⁰³

Det trenger ikke å være sammenheng mellom språk, bosted og statsborgerskap. Noen nordmenn meldte utflytting av skatteårsaker og sesongpendlerne meldte ikke utflytting til Spania, selv noen av dem hadde meldt utflytting til Sverige. De fleste har beholdt norske statsborgerskap, også om de er født i et tredje land. Noen få norske statsborgere i Spania snakket ikke norsk og har ikke bodd i Norge. Bytte av statsborgerskap kan ansees som politisk assimilasjon. Selv om det var uvanlig, fantes det enkeltindivider født i Norge som hadde byttet statsborgerskap for å studere, få arbeidstillatelse, få jobb, få støtte til kulturelle foretak, eller som resultat av konflikter.⁵⁰⁴ Det signaliserer at moderne fleksible identiteter også forholder seg strategisk til statsborgerskap.

⁵⁰² Dette fremkom i intervjuer med Kirsten Baggethun, José Blom-Dahl, Anne Hawkins, Gunilla Noren Herrera og Eric Svanberg. Baggethun underviste i mange år norsk ved La Complutense universitetet i Madrid.

⁵⁰³ For mer om migrasjon og språk se: Marcus Lee Hansen, *The problem of the third generation immigrant* (Rock Island, Ill: Augustana Historical Society, 1938); Einar Haugen, *Blessings of Babel: Bilingualism and Language Planning: Problems and Pleasures* (Berlin: de Gruyter, 1987). Carina Rönnqvist, «Svea folk i Babels land: Svensk identitet i Kanada under 1900-talets första hälft» (PhD, Umeå, 2004), 166-82.

⁵⁰⁴ Mine nøkkelinformanter har oppgitt fem personer. Dette kan oppfattes som sensitiv informasjon og belegges derfor ikke med sitat fra spesifikke intervjuer.

Om migrasjon og språk

Innenfor sosiolingvistik ble det tidligere argumentert for at høy ankomstalder påvirket innlæring av nye språk.⁵⁰⁵ Det virket som om de fleste informantene også mente at alder var en plausibel forklaring på mangelfull spanskkompetanse. Alder kan være en av flere faktorer i forhold til hvor mye spansk informantene lærte.⁵⁰⁶ De fleste av sesongmigrantene hadde begynt å lære spansk etter at de hadde blitt pensjonister. I forhold til vanlig arbeidsmigrasjon var ankomstalderen høy. For de fleste av informantene hjalp økt oppholdstid til økt forståelse, men etter en viss alder kunne også dårligere syn og hørsel vanskeliggjøre kommunikasjonssituasjoner som personen tidligere mestret.⁵⁰⁷ En pensjonist som flyttet til Spania i 1986, forklarte at dårligere syn og hørsel hadde forverret kommunikasjonen over tid.⁵⁰⁸ Likevel var det flere informanter som lærte mye spansk som pensjonister. Like viktig som ankomstalder var derfor oppholdstid, sosialiseringsarenaer, språktalent og innsats.

Noen informanter la mer vekt på sesongmigrasjonen og oppholdstid. De forklarte at selve sesongmigrasjonen påvirket språkinnlæringsprosessen negativt. Etter fem måneder i Spania ble spansken ifølge dem selv, gradvis bedre, men så var det tilbake til Norge og i løpet av sommeren glemte de det de hadde lært året før. Omfanget av sesongmigrasjon og nye sesongmigranter kan ha gjort det enda vanskeligere å lære spansk.

De som ankom som barn, men gikk på norsk skole og sosialiserte med andre nordmenn lærte ikke nødvendigvis mye mer spansk enn sesongmigrantene. Om

⁵⁰⁵ Det kalles *critical period hypothesis* og har senere blitt kritisert av mange lingvister for eksempel Stephen D. Krashen, *Principles and Practice in Second Language Acquisition* (London: Prentice-Hall International, 1987).

⁵⁰⁶ David Birdsong, «Age and Second Language Acquisition and Processing: A Selective Overview,» *Language Learning* 56 (2006); Hoyt Bleakley og Aimee Chin, «Age at Arrival, English Proficiency, and Social Assimilation Among U.S. Immigrants» *CreaM Discussion Papers* 93 (London: University College London).

⁵⁰⁷ DnkCB: Levende kilder: Informant nr.16.

⁵⁰⁸ DnkCB: Levende kilder: Informant nr.7.

de deltok i en lagidrett eller bodde i et spanskspråklig nabolag lærte de mye mer spansk.⁵⁰⁹

Nordmenn som snakket spansk flytende omtalte andres språkkompetanse som ikke-eksisterende. De understrekte hvor viktig spansk var for å kunne kommunisere, og de ble flau i situasjoner der andre nordmenn ikke snakket spansk. De vektla akademisk kunnskap, grammatisk korrekt tale og skrift, nyanser og veltalenhet. Målet var å fremstå som likeverdige med sine spanske samtalepartnere. Flere informanter som kunne spansk, fortalte om ufrivillig morsomme situasjoner, og om nordmenn som oppførte seg på en uhøflig og upassende måte. Konsulen i Benidorm mener at samtaler på spansk uten konjunktiv ble asymmetriske.⁵¹⁰

Sesongmigranter (pensjonister) og språk

Norske pensjonister som sesongmigrerte til Alicante i perioden 1965-2014 snakket vanligvis lite spansk. De foretrakk oftest andre strategier, først og fremst engelsk, eller de snakket høyere, satte ned tempo og artikulerte ordene ekstra på et språk de kunne eller brukte kroppsspråk for å kommunisere med. De som var født før 1935, hadde ikke hatt fremmedspråk på skolen, men kunne ofte tysk på grunn av okkupasjonen under andre verdenskrig. De som var født etter andre verdenskrig hadde lært engelsk og ofte både tysk og fransk på skolen.

De fleste informantene mine som kom til Spania etter at de ble pensjonister hadde dårlig samvittighet fordi at de selv mente de burde kunnet mer spansk.⁵¹¹ Flere definerte seg som gjester og ikke migranter. Mens migranter forventes å

⁵⁰⁹ Intervju med María Pilar de la Cuesta Morán, Alfaz, 17.06.2013 «Los que se meten en deporte aprende español», (de som deltar i sportsaktiviteter lærer spansk).

⁵¹⁰ Intervju med Jan Arild Nilsen, Benidorm, 10.03.2013. «Du kan være så flink du bare vil i spansk, men hvis du ikke kan [...] konjunktiven [...] hvis du ikke kan den så blir det barnslig. Det blir ikke bra. Og du kan ha et ordforråd som for så vidt er ganske greit og du kan si ganske mye, men hvis du ikke har skjønt hva konjunktiven er for spansk [...] altså den brukes veldig mye.»

⁵¹¹ Flere informanter nevnte dette, for eksempel: Gregor Angermund, Elna B.S. og Knut Nilsen, Tertit Handberg, Lise og Kristen Kristensen, Nazanin Heydar, Dag M H Havgar, samt alle pensjonistene jeg intervjuet til MIME-prosjektet se: <<http://www.mime-project.org/>>.

lære språket, kan gjester selv velge. Selv om noen informanter beklaget nivået, konkluderte likevel de fleste med at de kunne nok til sitt bruk.⁵¹²

Nordmenn med hus i Spania gikk ofte på spanskkurs både i Norge og i Spania. Likevel lærte sesongmigrantene mindre spansk enn de fastboende, fordi de forholdt seg til en norsk infrastruktur, oppholdt seg i Spania deler av året og vanligvis valgte å bo fast i Norge senere.

Elna og Knut Nilsen sesongmigrerte mellom Norge og Alicante. De hadde sine barn og barnebarn i Norge og overvintret i Alicante.

AELC: Snakker dere spansk?

EBSN: Nei

KN: Dessverre [...] vet ikke hvorfor vi ikke snakker spansk [...]

EBSN: Nei, du har ikke *giddi* å lært deg det. Nei, jeg har holdt meg fast i engelsk, fordi at det er dårlig nok, så da vil jeg ikke ødelegge det med enda et språk.⁵¹³

For Nilsen-familien var det norske sosiale rommet i Alfaz stort nok. Når de trengte det, kontaktet de en dansk dame som tilbød tolketjenester. Det gjorde at de også brukte spanske legespesialister.

Utendørs aktiviteter som boccia og golf var sosialt og stod mer i stil med målsettingen om «å nyte sitt otium» enn å søke tilbake til skolebenken.⁵¹⁴ Sannsynligheten for retur til Norge kan ha påvirket motivasjonen til å lære spansk. Men enda viktigere var nok forventningene om hva tilværelsen skal være for nordmenn i Spania.

Kilder viser at mange norske pensjonister har prøvd å lære seg spansk, både før og etter at de flyttet til Alicante ved å gå på kurs eller lære ord på egen hånd. Mange erfarte at det var vanskeligere enn forventet. Andre klaget over at de ikke hadde noen å snakke spansk med.⁵¹⁵ I et spørreskjema fra DnkCB ble

⁵¹² Intervju med Bjørg Elna Svang Nilsen og Knut Nilsen, Alfaz 22.05.2013. Ekteparet som var født i 1932-33, lærte ikke engelsk eller spansk på skolen. De syntes det var flaut å ikke snakke spansk, men trivdes i DnkCB, der de også fikk hjelp med dokumenter.

⁵¹³ Intervju med Elna B.S. og Knut Nilsen, Alfaz, 22.05.2013. (Minutt 31:18)

⁵¹⁴ Fragell (1995a og b).

⁵¹⁵ Strøm (1998), 47.

språket et gjennomgående negativt moment ved det å bo i Spania.⁵¹⁶ Her kom det også frem at flere hadde lært seg spansk på egen hånd, ved å se på tv, snakke med naboer og handle på markedet.⁵¹⁷ En pensjonist trakk frem mangelfulle språkkunnskaper som det mest negative ved det å bo i Spania: «Det kan være vanskelig å finne noe negativt. Hvis det skulle være noe, måtte det være vanskelighetene med å lære et latinbasert språk i framskreden alder».⁵¹⁸ Som et klubbmedlem sa: «Mitt forhold til det spanske språk er dessverre ikke noe særlig. Har gått på kurs og noe [er] selvlært, men ikke godt nok.»⁵¹⁹ Kildene synliggjør en aktiv holdning til språktilegnelse og språklæring, samt en differensiering av de forskjellige ferdighetene. Det var lettere å lese spanske aviser enn å samtale med en nabo. Flere forstod nyheter på spansk tv, mens autentisk tale på gata fremstod som komplisert.

Når alle praktiske gjøremål kan ordnes på morsmålet stimulerer det ikke til videre språkstudier.⁵²⁰ Det omfattende norske miljøet, med tjenester, organisasjoner og institusjoner er sannsynligvis en hovedgrunn til at både yngre og eldre hadde vanskelig for å lære spansk i Alfaz. Informantene til Beate Strøm mente på slutten av 1990-tallet at høy alder gjorde det vanskelig å lære et nytt språk.⁵²¹ Strøm konkluderer med at den egentlige forklaringen var at spansk ikke trengtes siden omgangskretsen var norsk. Språket: «utgjorde det trygge og kjente i en ukjent kontekst.»⁵²² Å ha en meningsfull hverdag og sosialt lag fra dag en, gjennom aktiv deltagelse i norske etniske klubber ble høyere prioritert enn å lære et nytt språk utover det grunnleggende.

⁵¹⁶ DnkCB: Levende kilder.

⁵¹⁷ Kildene skilte selv mellom formelle og uformelle læringsarenaer.

⁵¹⁸ DnkCB: Levende kilder: Informant nr. 6.

⁵¹⁹ DnkCB: Levende kilder: Informant nr.17.

⁵²⁰ Aandstad, (2007), 102-3. Dette var det samme for de yngre. Informantene hadde gått på spansk kurs, men syntes spansk var komplisert. Lokal integrasjon i det spanske ble vanskelig.

⁵²¹ Henriksen (2008), 47.

⁵²² Strøm (1998), 48-9.

Migranter og språk

Fascinasjonen for spansk språk og kultur fikk særlig noen norske kvinner til å flytte til Spania på 1970- og 1980-tallet for å jobbe som guider eller au-pairer.⁵²³ Vanligvis var motivene for migrasjon sammensatte, eventyrlyst, jobbmulighet, dårlig helse eller skilsmisse.⁵²⁴ Flere informanter lærte spansk i Norge enten gjennom *linguaphone* kurs, privattimer, eller på skoler og universitet.⁵²⁵ Flere kommenterte likevel at avstanden mellom spansk talespråk og det de hadde lært var stor.

Sigrid Gilje lærte først spansk gjennom privatundervisning på Majorstuen i Oslo sammen med faren. Det var etter at foreldrene hadde kjøpt bolig i Malaga. Hun giftet seg senere med maleren Pedro Delso.⁵²⁶ Hun fortalte om mannen hun senere giftet seg med: «Pedro inviterte meg til lunsj i fjellene. Og han pratet og pratet og pratet og jeg skjønnte knapt halvparten. [...] jeg ble forelsket i stemmen før jeg forstod hva mannen sa.» Men hun lærte stadig mer spansk ved å forholde seg til det spanske samfunnet. Etter mer enn 40 år i området, foretrakk Gilje å lese bøker på spansk heller enn på norsk.

⁵²³ Unni Furseth Warpe og Marit Gjelsten dro til Spania som au-pairer etter videregående skole. De stiftet spansk-norske familier. Foreldrene til Gjelsten kjøpte hus i Alfaz og i 2013 bodde tre generasjoner Gjelsten og Warpe i området.

⁵²⁴ Intervju med Tim og Turid Kindem, Torrevieja, 11.06.2013 og 13.06.2013; Merete Ihlen, Alfaz, 12.11.2014, Unni Furseth Warpe, Alfaz, 20.06.2013, Siri Lund, Alfaz, 25.06.2013 Signe Delso, Alfaz, 29.05.2013.

⁵²⁵ Merete Ihlen studerte spansk ved UiO, mens hun bodde i Alfaz store deler av året. Siri Lund hadde studert spansk i Granada og ved UiB før hun flyttet til Alicante. Intervju med Merete Ihlen, Alfaz, 12.11.2014; Signe Delso, Alfaz 29.05.2013; Siri Lund, Alfaz, 25.06.2013. De flyttet til Alfaz henholdsvis i 1960-, 1970- og 1980-årene.

⁵²⁶ Det er sannsynlig at Delsos samedrakt-bilde i Benidorm var en referanse til et besøk av finske samer i Benidorm i 1965. Se: J Diaz på Benidormerías, 29.07.2013, <<https://jdiaz474.wordpress.com/2013/07/29/del-consulado-de-benidorm-en-laponia-y-la-operatio-lappi-espanjassa-y-ii/>>; NODO <<http://www.rtve.es/filmoteca/no-do/not-1171/1469927/>> Minutt 1.03-1.53. lastet ned 18.04.2016. Delso donerte kunst til Solgården i Villajoyosa, og til Trastad Gård i Troms.

Bilde 5: Sigrid og Pedro Delso som samer i Benidorm (udatert) og med Høyre-politikeren Kaci Kullman Five som besøkte Alfaz i valgkampen i 1994. Kilde: Sigrid Delso.

Andre gikk på kurs i Alicante. En informant tok Berlitz-kurs og startet egen bedrift innen fritidsbåtmarkedet. Hovedstrategien hans var utstrakt og konsekvent bruk av høflighetsfraser som «[...] *es Usted muy amable*». ⁵²⁷ De som giftet seg, fikk spanske familiemedlemmer og venner og lærte i større grad spansk gjennom regelmessige kommunikasjonssituasjoner også utenfor transaksjonsmøter.

Solfried Gjelsten lærte spansk etter at hun som pensjonist flyttet til Alfaz med mannen i 1988. ⁵²⁸ Ifølge Gjelsten lærte hun seg spansk for å lære seg mer om spansk historie. Hun har gitt ut flere bøker på norsk, og startet historiegruppe om spansk historie på norsk. I 2005 fikk hun en pris fra Alfaz kommune som formidler av spansk kultur til nordmenn i kommunen. ⁵²⁹ Hennes fortelling om

⁵²⁷ Som kan oversettes med: «De er veldig vennlig.»

⁵²⁸ Intervju med Solfried Gjelsten, Alfaz del Pi, 07.06.2013. Minutt 33.30. Da bodde en datter i Spania, og flere barn både i Norge og i USA.

⁵²⁹ Intervju med Solfried Gjelsten, Alfaz, 07.06.2013, Solfried Gjelsten, *Historisk reise i Spania* (La Nucía: Actual Costa Blanca S.L, 2013); Solfried Gjelsten, *Bak kulissene i spansk historie*, red. Bernard Makinson, Per Presthus, og Solfried Gjelsten (Oslo: Pilmin forl., 2006); og *Aktuelt Spania* nr. 21, 15. Des 2013, 12-13 <http://issuu.com/aktueltspania/docs/2013_as21> nedlastet 08.06.2013. De som organiserte og ledet norske klubber i Alicante var tidligere medlemmer av blant annet Kringkastingsrådet, Kulturrådet, Høyrekvinneres Landsforbund, Husmorforbundet, Bondekvinnelaget, Rederiforbundet, kommunestyret og Storting, politi og offiserer.

språktilegnelsen understreket hvordan hardt arbeid førte til kompetanse. Hun leste spanske historiebøker og så på spansk tv.⁵³⁰

SG: Ikke kunne vi spansk, ikke hadde vi den ringeste anelse om hva som hadde foregått her nede i Spania og noen av oss hadde søren meg ikke greie på historie i det hele tatt, sånn som jeg.

AELC: Historiegruppen skulle altså være om spansk historie i Spania for nordmenn på norsk?

SG: Ja, vi ville opplyse folk. I Norge får du *neimen* ikke noe informasjon om spansk historie.

Selv om Gjelsten-familien bodde i Alicante på heltid, og i tillegg hadde interesse for historie, spilte nok kommunikasjon med familiemedlemmer en betydelig rolle. Gjelsten fikk spansk nabo, svigersønn og barnebarn. Mannen Peder Gjelsten uttrykte det sosiale behovet enda klarere: «Må jo prate med *spanjolan* - ellers er det ikke råd å bo her!». De som snakket spansk med naboer, venner og familie ble beundret av nordmenn som ikke snakket spansk.

Disse enkeltstående fortellingene om språkets rolle for migrasjonen og den lokale tilhørigheten viser at det fantes stor kreativitet og mange personlige forutsetninger for å lære språk – og for å la det være. Motivasjonen består i behov for arbeid eller et ønske om å utvide det sosiale nettverket. Livslang læring er vanlig, men interesse er ikke nok for å lære språk. De fleste ønsket å fremstå som verdensvante personer med god økonomi, som behersket flere språk. I praksis viste det seg vanskelig og tidkrevende å lære seg et nytt språk - også for mange yngre. De som hadde råd, lot det ofte være.

Fåtallet av informanter ankom Spania som barn, men om de bodde der mer enn tre år lærte de vanligvis spansk. De hadde klare fordeler i kulturell og språklig kompetanse. Flere har utdannet seg og arbeidet i flere land, og så vendt hjem til Alfaz som voksne. Fordelene med å lære spansk var åpenbare, men familiene gjorde valg i forhold til skole, fritidsaktiviteter som fikk betydning for hvilke språk barna lærte. Mens noen sendte barna i spansk barnehage og så til norsk skole, prøvde andre norske skoler først, og flyttet senere til spansk eller

⁵³⁰ Heidi Eriksen, «Alle ville bli med å hedre Solfried Gjelsten,» *Spaniaavisen*, 04.11.2015. I november 2015 feiret 120 personer 90 årsdagen hennes i La Nucia.

omvendt. Foreldrenes intensjon var at den kompetansen de selv manglet skulle barna «få» ved å lære flytende spansk på skolen.

Noen av informantene hadde bodd i området mesteparten av livet. Den mest profilerte var Eric Svanberg, som i 1968 bare var en baby da han flyttet med mor og besteforeldre til området. Svanberg lærte spansk i barnehagen, og gikk så på DnsCB før han tok videregående skole i England og så studerte han i Oslo. Da han flyttet hjem til Alfaz, fikk han bruk for alle tre språkene både i jobb og fritidssammenheng. Svanberg har spanskspråklig familie og barna går på spansk skole. Han har tilhørighet til spanske, internasjonale og norske nettverk i fest-peñyan (L'Ors), i fotballklubben og i styreverv for DnsCB og DnkCB.⁵³¹ En periode var han med i lokalpolitikken for PP (de konservative). Trippelkompetansen i språk, kultur og nettverk har gitt både sosiale og økonomiske fordeler. Selv om Svanberg har bodd i flere land er Alfaz hjemstedet, der han har hatt sin familie og føler seg hjemme.

Noen familier var allerede flerspråklige da de bosatte seg i Alicante. Anne Hawkins var datteren til konsulen i Benidorm, Jens K. Grüner-Hegge. Hun arbeidet som tolk og oversetter for konsulatet i Benidorm på 1990-tallet, sekretær for DnkCB, og senere ved sykehjemmet Fundación Betanien. I 2013 bodde tre generasjoner av familien i tre nabokommuner nær Benidorm. Alle snakket spansk, men de brukte ulike hovedspråk hjemme. Hawkins kom til Alicante som barn og gikk på fransk og spansk skole. Hun spilte bridge i et internasjonalt engelskspråklig miljø og var politisk aktiv i et spansk parti.⁵³²

For Hawkins var det komplisert å peke ut et morsmål, fordi hun snakket norsk og svensk med far og mor, engelsk med mannen, samt norsk og spansk på jobb. Hun lærte skriftlig norsk gjennom sommerferier og bodde en kort periode i Norge.⁵³³ Hun ordla seg slik om fordelene ved å kunne norsk:

AELC: Har språkene og den internasjonale bakgrunnen din betydd noe for valg av jobb og bosted?

⁵³¹ Intervju med Eric Svanberg, Alfaz, 08.07.2013. En svensk pizzarestaurantør var *presidente* i Alfaz fotballklubb i 2013 (*Club de fútbol de Alfaz del Pi*).

⁵³² Alianza Popular (1976-1989) var forløper til PP.

⁵³³ Intervju med Anne Grüner-Hegge Hawkins, Alfaz del Pi, 28.05.2013.

AH: Det har vel det. Siden midten av 1990-tallet så kunne jeg velge å vrake hvilket jobb jeg ville på grunn av språkene. Jeg blir 50 år neste år, allikevel kan jeg fremdeles velge og vrake i jobber. Jeg har folk som ringer og spør om jeg vil jobbe for dem. Og det er nå i disse tider.⁵³⁴

Den skjematisk livshistorien illustrerer noe av kompleksiteten i forhold til språk, bosted og statsborgerskap i Alicante. Hawkins som er født i Pakistan, er norsk statsborger, snakker flytende norsk og bor i Alicante.

Brødrene Kindem har også vokst opp i Alicante og lærte flytende spansk på barneskolen, etter at familien flyttet til Albir på slutten av 1960-tallet.⁵³⁵ Senere startet de egne bedrifter, hvor de hovedsakelig betjente norske kunder. Tim Kindem driver et skatterådgivningskontor og har vært norsk konsul i Torrevieja siden 1996.

De fleste migranter var først turister. Det var tilfellet for Harald Meinhardt. I 1970-årene flyttet han til Benidorm som pensjonist på grunn av dårlig helse.⁵³⁶ De som ikke kunne spansk, fant løsninger i et internasjonalt tjenestemarked. Harald Meinhardt, som ble født i Trondheim i 1916, var den eldste nordmannen i området i 2013. Han hadde prøvd å lære seg spansk, men det lille han hadde lært var siden glemt.

Bilde 6 Harald Meinhardt og Norah foran El Vikingo under VM i fotball, 1982. Kilde: DnkCB.

⁵³⁴ Intervju med Anne Hawkins, Alfaz, 28.05.2013.

⁵³⁵ Intervju med Tim Kindem, Torrevieja, 11.06.2013. Intervju med Turid Kindem, Torrevieja, 13.06.2013.

⁵³⁶ Intervju med Harald Meinhardt, Benidorm, 09.07.2014.

Han kjøpte vedlikeholdstjenester av en svensk altnuligmann, forsikringer av en norsk forsikringsagent og fikk pleie av en norsk lege, samt hjelp i huset av en britisk hushjelp som snakket norsk. Miljøet rundt DnkCB og Asociación Hispánica Nordica (AHN) utgjorde hans sosiale nettverk.⁵³⁷

De fleste prøvde å lære spansk. Kildene formidler en allmenn aksept for at det var vanskeligere å lære seg et nytt språk som eldre. Ekteparet Kristensen er således typiske:⁵³⁸

AELC: Hvordan er det med spansk språk?

LK: Vi er så [...] vi skjems [...]

AELC: Ok.

KK: Vi har så dårlig samvittighet. Vi arbeider med saken!

LK: Vi skjems så grusomt. Jeg kan snakke hollandsk, tysk, engelsk på [golf]banen og så kommer spanjolene [...] så sier de at; Ja men det er vel ikke noe problem å snakke spansk? Nei, sier jeg, overheadet ikke, og da blir jo jeg veldig [...] Jeg skjønner jo hva som foregår selvfølgelig, men jeg snakker ikke sånn som jeg **burde** ha gjort.

Her blir det sprik mellom ønsket om å fremstå som språkmektig på alle språk og situasjoner som informantene synes blir pinlige. Ekteparet Kristensen snakket flere språk flytende og identifiserte seg absolutt ikke som «heimfødinger». Da ble det belastende å oppleve at tilegnelsen av spansk ikke tilsvarte innsatsen. De forberedte seg når de visste at de skulle kommunisere på spansk ved å forberede kommunikasjonen, bruke ordbøker og kroppsspråk:

KK: Når vi skal gjøre noe, enten hente, bringe, spørre – så er det som regel et ord som er kjernen i det du skal gjøre. Kjerneordet det må du ha. Har du nøkkelordet så kommer du veldig langt med armer og bein. Så da har jeg en spansk-engelsk oversetter så da finner jeg det ordet der.

AELC: Så bra.

⁵³⁷ Intervju med Harald Meinhardt, Benidorm, 13.03.2014.

⁵³⁸ Intervju med Lise og Kristen Kristensen, Alfaz, 18.06.2013.

LK: Og spanjolene snakker jo også med armer og bein, når de snakker sitt eget språk. [...] så det er jo ikke så dumt at vi må veive litt med armene også.

Flere informanter mente at de lærte mer i uformelle settinger enn de som tok språkkurs. Ekteparet Kristensen forklarte detaljert om spansk kurs i området, om elektroniske ordbøker og egenstudier. Deres mål var å kommunisere, men uten å måtte lære alle verbformene.

AELC: Har dere inntrykk av at det er mange som gjør det [...] som forsøker å lære seg spansk?

KK: Ja, alle sammen! Mer eller mindre.

LK: Veldig aktivt!

LK: Vi har jo gått på kurs og kurs [...]

KK: Ja, vi har gått på kurs.

LK: Det verste er verbene.

KK: Det med verbene - det var det som tok knekken på oss. For etter at du har lært deg og pugget en masse med ord og greier, for liksom å få et bredt spekter av ord og uttrykk [...] så kommer du til verbene. Og du finner ut at det samme verbet heter noe helt annet i de forskjellige tidene bortover. Da var det omtrent at vi gav opp.

Ikke alle brukte spansk kurset utelukkende for å lære spansk. Flere brukte det som en sosial arena, for å bli kjent med andre i samme situasjon eller for å få kontakt med spanskspråklige. Spansk kurs ble også sett på som hjernetrim.⁵³⁹

Neste del av kapitlet handler om hvordan et parallellsamfunn i Alicante er organisert rundt språket i sosiale arenaer som institusjoner og organisasjoner.

Norske institusjoner og språk

Ved norskspanske institusjoner ble dobbeltkompetanse i språk og kultur viktig. Etniske foreninger i Spania har vanligvis brukt et språk som også tilhører en nasjonal gruppe, som i den nederlandske *Los Rubios* og i den norske klubben

⁵³⁹ Oliver (2008).

(DnkCB). Andre foreninger har vært nordisk flerspråklige, som *Más Amigos* og Anonyme Alkoholikere i Torrevieja.

Klubbene hadde ofte medlemsblad på egne språk med nordiske navn og informerte om spansk regelverk, tips til huseiere, om klubbens arrangement og reiser i Spania.⁵⁴⁰ Omfanget av norske utgivelser i Spania tyder på at språkbarrieren har vært vesentlig for medlemmene: «Spanskkunnskapene var ikke så store den gangen heller [i 1974], og for mange var dette den eneste informasjonen om hva som skjedde i Spania.»⁵⁴¹ At bladet til DnkCB senere het «¿Qué Pasa?» signaliserte samtidig tilhørighet i det spanske.⁵⁴²

DnkCB var et møtested for norsktalende. De fleste medlemmene beklaget at de ikke kunne mye spansk. Samtidig har det fra 1970-tallet vært medlemmer som har vært interesserte i å lære språket gjennom språkkurs. Fra midten av 1980-tallet gjorde en stadig større norskspråklig infrastruktur, institusjoner og organisasjoner det enklere for norske å oppholde seg i Alfaz-området. Bare ca. 35 av de nærmere 1000 medlemmene tok spanskkurs i klubbens regi i 2016.⁵⁴³

AELC: Er det stor interesse blant klubbens medlemmer?

BV: - Ikke så stor som jeg hadde trodd. Det er mellom 4-5 og 8-10 på hvert av trinnene. Det betyr jo at det ikke er mer enn 35 personer maks som går på spanskkurs. Det overrasker meg egentlig litt, at ikke flere lærer seg spansk. For hvis jeg skal si sånn generelt sett om nordmenn, så er det overraskende få som lærer seg mer enn det absolutt grunnleggende. Jeg blir veldig skuffet når jeg går på restaurant, og hører nordmenn på sidebordet sier *thank you* til kelneren når de får maten.

I 2013 var antallet spanskspråklige medlemmer i den norske klubben økende. Noen ville lære norsk, men de fleste ønsket tilgang til det de oppfattet som et

⁵⁴⁰ Eksempler er: Nytt fra klubben, *Nórdico Nytt*, *Bulletine*, *AHN Info*.

⁵⁴¹ Roald Olaussen, «Et tilbakeblikk på et kvart århundre med Den norske klubben Costa Blanca,» *Aktuelt Magasin* 34 (1995).

⁵⁴² Hjemmesidene til den Norske Klubben Costa Blanca <<http://www.dnkcb.com/Medlemsfordeler.html>> nedlastet 4.4.2014 fra 2009 ble utgitt fire ganger i året. ¿Qué Pasa? betyr «Hva skjer?»

⁵⁴³ Intervju med Bjørn Væthe, Alfaz, 17.02.2016.

lukrativt marked.⁵⁴⁴ Selv om alle aktiviteter foregikk på norsk, ble det tatt hensyn til språkferdigheter og egne «spansktalende bord» ble standard. Der satt det både spanskspråklige nordmenn og spanjoler.

Norsk kirke i utlandet har definert seg som monolingvale og bruker norsk språk bevisst og eksklusivt.⁵⁴⁵ Organisasjonen har promotert seg som norske kultursentre i utlandet med musikk og bokbad på programmet. Sjømannspresten Helge Petterson forklarte at etniske innvandrerkirker var mindre problematiske for spanske katolikker, enn spansk- og engelskspråklige evangeliske menigheter som misjonerte aktivt. Den katolske kirken i Spania foretrakk altså at innvandrerkirker forholdt seg til etniske språk.

Skandinaviske skoler har fungert på samme måte. Det språklige fellesskapet har fremmet nye generasjoners skandinaviske identitet. Det har fostret et fellesskap innad i målgruppen. Det kan samtidig ha komplisert sosial omgang med andre grupper. Det har foregått lite samarbeid med andre skoler i kommunen. Selv om både ansatte og tidligere elever har understreket at DnsCB alltid har undervist spansk, sier det lite om nivået. En spansklærer som har undervist ved DnsCB siden 1986, mente i 2013 at spanskunnskapene var, og hadde vært, svært dårlige så lenge hun hadde jobbet der. De fleste lærere og elever kunne ikke føre en samtale og forstod lite. Skolen brukte norske lærebøker i spansk, noe som medførte at elevene lærte lite om nærområdet og Valencia-regionen, men til gjengjeld også lærte om Latinamerika. Alle lærerne unntatt sistnevnte var norske, men noen snakket spansk. Fra 1999 til 2014 var Knut Lithell rektor ved DnsCB. På linje med tidligere rektorer, snakket heller ikke han spansk, noe han forklarte med «tidsklemma». Hypermobiliteten blant elever og lærere kan ha vært medvirkende årsaker til at språksituasjonen ikke endret seg vesentlig over tid.

⁵⁴⁴ Egen observasjon: På 17. mai feiring i den norske klubben i 2013, ble medlemmene plassert ved bordene med bakgrunn i status og språkkompetanse: Et bord for ledere, politikere og hovedtaler, to bord med norske spanskspråklige og spanjoler. De andre bordene (5-6) var norskspråklige.

⁵⁴⁵ Det samme gjaldt andre innvandrerkirker i Alicante.

Flerspråklig helse- og eldreomsorg

Selv om de fleste informantene gjentok «Spania så lenge helsa holder», var det også flere som bodde livet ut i Spania. Noen ble avhengig av omsorgstjenester. Da ble trykgheten knyttet til kultur og språk viktigere.

Det utviklet seg fra 1960-årene flerspråklige helsetjenester i området rundt Benidorm. Det var dyrt for nordmenn å bruke spansk offentlig helsevesen før 1994 og norsk medlemskap i EØS. Spanske leger var ofte ikke engelskspråklige og krevde tolk. Det førte til en utbygging av et flerspråklig helsepersonell. Det var særlig sesongmigrantene som brukte tilbudet. Ifølge Brynhild Solvang, var forholdet til helsevesenet ganske likt enten det gjaldt nordmenn i Spania eller innvandrere i Norge: «Nordmenns møter med helsetjenester i Spania byr på mange av de samme utfordringer som for innvandrere i Norge; utfordringene var knyttet til språk, kommunikasjon og kulturforståelse.»⁵⁴⁶ En forskjell var at velstående norske pensjonister kunne betale seg ut av språkproblemene, siden det fantes en nisjesektor av helsearbeidere og institusjoner som tilbød service på deres språk. Tolketjeneste på de mest aktuelle språkene, utgjorde fortrinn for private sykehus i Benidorm og Torre Vieja. Hospital Clínica de Benidorm (HCB) tilbød tolking til seks språk i 2013.⁵⁴⁷

Det er stor mangel på offentlige sykehjem også i Spania og tilbudet er behovsprøvd, men det finnes mange private alternativ. Siden norske pensjonister har både høyere pensjoner i snitt enn spanjolene, og i tillegg ofte mangler bostedsbevis, forholder de seg oftest til de private.⁵⁴⁸ Privat flerspråklig eldreomsorg er et ekspansivt felt i Alicante. Det finnes seniorboliger (*assisted-living*) og sykehjem på flere språk: Alfaz del Sol, for norskspråklige, Forum Mare Nostrum og Residencia Ciudad Patricia for andre

⁵⁴⁶ Brynhild Solvang «Utvandrere - nordmenn i Spania» i *Migrasjon- og helseutfordringer og utviklingstrekk* (Oslo: Helsedirektoratet, 2009), 79-92.

⁵⁴⁷ Sykehuset tilbyr hjelp på spansk, tysk, engelsk, fransk, nederlandsk, norsk, russisk. <<http://www.clinicabenidorm.com/>> lastet ned 10.09.2014. «Min jobb er å gjøre sykehusoppholdet mest mulig behagelig,» *Spaniaposten*, 15.05.2009.

⁵⁴⁸ Mens enkle sykehjemsplasser drevet av den katolske kirken i innlandet kunne koste fra 600 euro, kostet private institusjoner langs kysten inntil 3000 euro i måneden.

nordeuropeere.⁵⁴⁹ For pleietrengende finnes private sykehjem med service på spansk, engelsk, fransk, tysk, nederlandsk og norsk bare i Alfaz-kommune.⁵⁵⁰

Sykehjemmet Fundación Betanien reklamerte med norsk språk som en viktig faktor for å kommunisere trivsel og trygghet til brukere og pårørende: «Alle ansatte med beboerkontakt er nordisktalende».⁵⁵¹ Seniorene kommuniserte på norsk. NRK og TV2 stod på i fellesrommene på dagtid. Betjeningen laget nyhetsbrevene «Under palmen», og det kom også norskspråklige helsearbeidere i praksis dit.⁵⁵² I 2013 hadde senteret også to spanske sykepleiere som studerte norsk i språkpraksis.⁵⁵³ Andre eksempler på senterets transnasjonale kontakt var regelmessige besøk av norske kor og korps, ukentlige andakter i regi av Norsk kirke i utlandet og utflukter i nærmiljøet ved hjelp av norske frivillige. Selv om alt foregikk på norsk, var det også spanske pleiere og det var populært å dra til det lokale markedet.

Den pensjonerte læreren, Gregor Angermund, hadde aldri vært i Spania før han kom til sykehjemmet.⁵⁵⁴

AELC: Snakker du spansk?

GA: Nei dessverre det gjør jeg ikke. Jeg burde ha gjort det, men jeg gjør det ikke. Jeg har lurt på om jeg skal ta et spanskkurs - men jeg vet ikke om det er noe sånt her.

⁵⁴⁹ Forum Mare Nostrum, spesielt for de over 55 år <<http://www.marenostrum-alfaz.com/pagina.php?idpag=619&web=7&lng=1>> nedlastet 05.03.2014. Alfaz del Sol, Selvaag <<http://www.alfazdelsol.no/>> nedlastet 05.03.2014. Residencia Ciudad Patricia <<http://www.ciudadpatricia.es/>> nedlastet 05.03.2014, krever både innskudd og leie.

⁵⁵⁰ Spansk: Ballesol <http://www.ballesol.es/senior/Senior_Resort.php> SAVIA, <<http://www.saviacr.com/catalogo/centro-residencial-savia-la-nucia-1.html>> (tysk, fler-språklig) Johanneswerk Montebello <<http://www.johanneswerk.es/>> (nederlandsk fler-språklig), Residencia Anneke <<http://www.anneke.es/?lang=no>> (norsk) Betanien <<https://www.betanien.no/fundacion/Pages/om-oss.aspx>> alle lastet ned 05.03.14. I 2015 ble det norske sykehjemmet el Romeral i Alfaz nedlagt. Fundación Betanien var sykehjem for 19 personer gjennom en avtale med Bergen kommune. I 2016 mente Bergenspolitikere at sykehjemspasientene var for syke til å ha utbytte av opphold i Alicante og signaliserte at de ville avvikle avtalen.

⁵⁵¹ Betanien, «Sykehjemsplass i Spania? Velkommen til Fundación Betanien».

⁵⁵² «Under palmen» <<http://www.betanien.no/rehabilitering-og-sykehjem/fundacion/Pages/under-palmen.aspx>> lastet ned 10.06.2016. Fra 2008.

⁵⁵³ «Aktivitet og lyspunkt,» *Under palmen*, 2013.

⁵⁵⁴ Intervju med Gregor Angermund, Alfaz del Pi, 21.06.2013.

Som i forhold til mobilitet generelt, har de velstående pleietrengende flere valgmuligheter. De kan ha en pleier boende hjemme eller flytte til en mer eksklusiv omsorgsbolig/sykehjem, og de kan velge hvilket språk de ønsker. Generelt var tilbud på engelsk og norsk dyrere enn spanske tilbud. Beliggenhet nær Middelhavet var også en fordyrende faktor. De spanskspråklige i innlandet var billigere enn de internasjonale langs kysten.

I tillegg til at brukere og ansatte skulle forstå hverandre var språk og kommunikasjon også en utfordring for ledelsen og de ansatte på Solgården. Der krevde spanske myndigheter at direktøren skulle være både spansk- og norskspråklig for å garantere reell kommunikasjon mellom myndigheter, helsepersonell, de ansatte og gjestene. Språkkravet kom etter sykdom blant gjestene, brudd på regelverk og mangelfull kommunikasjon med kommunen.⁵⁵⁵ Problemene ble understreket i en legerapport fra 1976 i samband med overgangen fra en norsk bestyrer til en ny som hadde vansker med å kommunisere med sin spanske direktør.⁵⁵⁶ Problemet var at de to ikke hadde et felles språk. Spanjolen snakket engelsk, men nordmannen snakket verken engelsk eller spansk. Styret i Norge må ha ment at andre kvalifikasjoner var viktigere enn de kommunikative, på et senter med flere enn 20 spanske ansatte.

I stedet for å finne en person som kunne begge språk, valgte Solgården å ha både en norsk og en spansk direktør i en periode der senteret hadde anstrengt økonomi. Denne fordyrende ordningen tok slutt da Pablo Sbertoli ble direktør i 2009. Han snakket norsk, spansk/katalansk og engelsk og hadde både arbeidet i Norge og var gift med en norsk kvinne som også arbeidet der. Før Sbertoli var skillet mellom de norske og spanske ansatte ved Solgården både språklig og hierarkisk. De fleste spanjolene hadde ikke høyere utdanning, mens nordmennene hadde det. Sbertoli innførte felles pauser, aktiviteter og de spanskspråklige ansatte fikk tilbud om høyere lønn om de fullførte gratis norskkurs.⁵⁵⁷ Arbeidsmiljøet ble mer sammensveiset.

Forholdene blant ansatte på Reumasol samsvarte også til språklige og kompetanseskiller. Ifølge direktør Harald Halvorsen snakket de helsefaglig

⁵⁵⁵ Skeie (2012), 47. Gjestene ble akutttsyke 23.09.1975.

⁵⁵⁶ Riksarkivet: Solgården: Rapport fra legen Hallvard Naper, Skien, 05.05.1976. Antonio Soler var kokk og senere spansk direktør.

⁵⁵⁷ Intervju med Pablo Sbertoli, Villajoyosa, 15.04.2013.

utdannede nordisk, mens kjøkken- og renholdspersonalet snakket spansk. I intervjuer med flere ansatte på Reumasol, ble dette bildet noe nyansert da det viste seg at flere ansatte behersket begge språk.⁵⁵⁸

Dobbelkompetansen var viktig for norske institusjoner i Alicante. Norske helseinstitusjoner førte til arbeidsmuligheter for nordmenn som ikke kunne konkurrere i det spanske arbeidsmarkedet. Da Halvorsen dro til Valencia var han utdannet siviløkonom, men siden han ikke snakket spansk, måtte han først studere språk. Så fikk han jobb i Alfaz-området.⁵⁵⁹

HH: Jeg lette etter jobb i dette området, for jeg innså at med mitt spansk nivå, så var det i de norske områdene jeg hadde mulighet. Samtidig er min kone fra Altea så det var naturlig [...] så fikk jeg innpass i en spansk bank, med klar beskjed om at jeg måtte studere mer spansk [...] da begynte jeg på *Escuela Oficial de Lenguas* i Benidorm, og tok privattimer i tillegg [...] så meldte jeg meg på spansk på nett ved Universitetet i Bergen.

Halvorsens fortelling synliggjorde utviklingen fra lav til høyere kompetanse i spansk. Det var bevisste individuelle valg, kombinert med en jobb- og familiesituasjon som gjorde at han raskt forbedret spanskkompetansen.

Det neste underkapitlet viser hvordan mangelfull språkkunnskap på institusjonsnivå også forhindret samarbeid og ivaretaking av norske barn.

Språk som barriere

I perioden etter år 2000 økte antall nordmenn som flyttet til Spania. Norske myndigheter og forskere interesserte seg for fenomenet, særlig med hensyn til eldreomsorg, død og norske barnefamilier.⁵⁶⁰ Det ble også laget en offentlig veileder for barnefamilier som flyttet utenlands. Manglende spansk kunnskaper

⁵⁵⁸ Det hadde de lært gjennom språkkurs og av partnere. Intervju med Ana Serrano, Dennis Nilsen, og Rafael Ballester, Alfaz del Pi, 04.07.2013.

⁵⁵⁹ Intervju med Harald J. Halvorsen, Alfaz del Pi, 04. og 05.07.2013.

⁵⁶⁰ I perioden fra 2003-2005 ble det holdt konferanser, skrevet artikler og rapporter om norsk kommunal eldreomsorg i Spania. Brit Marie Hovland og Olaf Agedal red. «Det norske Spania - i sol og skygge: en konferanserapport om den nye norske utvandringsbølgen, og om norsk velferd i utlendighet» (Oslo: Diakonhjemmets høgskole, 2003); Helset, med flere (2004); Helset med flere (2005).

ble fremholdt som et større problem blant nordmenn i Spania i forhold til andre innvandregrupper der.

Spanske myndigheter [...] opplyser at nordmenn bosatt i de norske koloniene gjennomgående er dårligere integrert i det spanske samfunnet enn hva andre nasjonaliteter er. Mange har liten kunnskap om spanske samfunnsforhold og lovgiving, og mange har svært mangelfulle spansk kunnskaper. Dette gjelder også ansatte ved de norske skolene og sjømannskirkene.⁵⁶¹

Språkterskelen var høy blant nordmenn i Spania som hadde begrenset kontakt med det spanske storsamfunnet. Manglende språk- og samfunnskunnskap fikk i noen tilfeller konsekvenser for enkelte barn. Brennpunktprogrammet «Skal vi hjem snart mamma?» (NRK 24.02.04), satte søkelyset på norske myndigheter og spansk barnevern i forhold til norske barn i Spania. Det førte til at en delegasjon reiste til Alicante og hadde møter med norske og spanske myndigheter i Madrid, Benidorm, Rojales, Orihuela og Torre Vieja.⁵⁶² Rundt 240 barn gikk da på to norske skoler i Alfaz del Pi. Samtidig gikk 90 barn på lokale spanske skoler. I en rapport konkluderte delegasjonen: De norske barna på spanske skoler «er gjennomgående godt integrert», men «en stor del av de norske beboerne integrerer seg dårlig i det spanske samfunnet og lærer seg i liten grad spansk». ⁵⁶³ Representantene for de norske skolene og kirkestasjonene behersket ikke spansk «i nevneverdig grad», unnlot å melde fra til spanske barnevernsmyndigheter og kjente ikke til spansk lov: «de hadde liten kunnskap om spansk barnevern og tilbud til barn og unge i området.» At spansk barnevern forventet at bekymringsmeldinger skulle være skrevet på spansk, var også en barriere. «Skolen uttalte klar uvilje mot å melde saker til barnevernet i Spania», og det ble hevdet at erfaringer med spansk barnevern var «blandede». I tilfeller der barn hadde trengt hjelp, hadde det vært «lite kontakt med spansk barnevern»

⁵⁶¹ Barne- og familiedepartementet, Utdannings- og forskningsdepartementet «Norske familier som flytter med barn til utlandet», (Oslo: BFD/UFD, 2005).

⁵⁶² Barne- og familiedepartementet, Utdannings- og forskningsdepartementet, med representanter for fylkesmannen i Oslo og Akershus.

⁵⁶³ BFD, «Delegasjonsreise Spania BFD/UFD 12-17. april 2004. Summarisk rapport. Tiltak» (Oslo: BFD, 2004)

og «begrenset reaksjon» fra norsk barnevern. På vegne av delegasjonen understreket ekspedisjonssjefen i Barne- og Familiedepartementet:⁵⁶⁴

[...] kun spanske myndigheter har jurisdiksjon på spansk territorium og både friskoleloven [...] og spansk lovgiving inneholder en plikt til å melde mulige barnevernssaker til spanske myndigheter, til å formidle eventuell dokumentasjon fra norsk barnevern, og til å melde fra om ubegrunnet fravær fra skolene.

Som en konsekvens av reisen og rapporten ble det fra 2005 opprettet en egen diakonstilling ved Sjømannskirkene i Alicante. Siden personen de ansatte snakket lite spansk, ansatte de en språk- og kulturfolk i tillegg.⁵⁶⁵ Initiativet ble kalt: «Afdeling for oppvekst og integrering», med fokuset på integrering. Målet skulle altså være å bedre samarbeid mellom de norske institusjonene: skole, kirke, ambassade og generalkonsulatet i Alicante. Samarbeidet til det spanske samfunnet ble ikke nevnt.

Kapitlet viser at språkkompetanse i spansk var viktig for yngre nordmenn. Det tydeliggjør også at enkelte områder fungerte som parallelle samfunn. Det fantes nesten et komplett tilbud av norske tjenester, institusjoner og organisasjoner støttet av transnasjonale forbindelser til Norge via medier, transport og internett. Integrering i det spanske storsamfunnet var et mål for de færreste, når ordet integrering ble brukt, handlet det i de norske miljøene, om å få til et bedre samarbeid mellom norske institusjoner og organisasjoner.

Norsk språk som kulturell kapital i Alicante

Blant spanjoler og innvandrere i deler av Alicante kan kompetanse i norsk ha økt muligheter til jobb. Flere har dannet språkskoler og Miguel Lozano

⁵⁶⁴ Ibid. Ekspedisjonssjefen i Barne- og Familiedepartementet het Haktor Helland.

⁵⁶⁵ Leif Kverneland, «Starter helsestasjon for norske ungdommer,» *Vikingposten*, 04.09.2008; Kverneland, «Får midler til helsestasjon for norske ungdommer» 03.09.2008, <<http://www.spaniaavisen.no/wip4/faar-midler-til-helsestasjon-for-norske-ungdommer/d.epl?id=270387> >; Kverneland, «TV-aksjonen bidrar til helsetiltak på Costa Blanca» i *Spaniaavisen* nr. 28, 04.09.2008; «Helsestasjon for norsk ungdom i Spania,» i *Spaniaposten*, 11.09.2009, <<https://spaniaposten.no/helsestasjon-norsk-ungdom-i-spania>>.

Gallardo ble statsautorisert oversetter mellom norsk og spansk uten å ha bodd i Norge.⁵⁶⁶ Flere norske bedrifter har ansatt spanjoler med norskkunnskap.⁵⁶⁷

Interessen for å lære språk gikk altså ikke bare fra nordmenn til spanjoler, men også andre veien. Mens mange norske pensjonister ville øve på spansk, oppsøkte også noen målbevisste spanjoler nordeuropeere nettopp fordi de ville øve andre språk. En informant fortalte om en slik situasjon:⁵⁶⁸

LK: Jeg fikk jo en krangel med en her, en spansk som svarer meg på engelsk, så sa jeg: «Jeg vil gjerne at du snakker spansk!» - «Jeg vil gjerne at du snakker engelsk, sa han». Så vi ble uvenner nesten på det. For du vet jeg ville lære spansk og han ville lære engelsk. Det ble et kaudervelsk som hørtes helt forferdelig ut til slutt. Han var så innstilt på dette. Jeg kunne engelsk og skulle lære ham engelsk. Det kunne være det samme med spansken.

Et annet aspekt av språk som kulturell kapital var at spanskspråklige som bodde i Norge, videremigrerte til Spania på grunn av klima, språk og sosiale forhold. Flere ansatte på norske institusjoner og bedrifter, var født i Chile, Cuba eller Spania og snakket allerede begge språkene. Tre informanter kom fra Spania og en fra Argentina. Alle brukte begge språk på jobb, og ofte var det transnasjonale nettverk som hadde ført til jobbtilbudet. Alle hadde andre jobber i Spania enn tidligere karriere/utdanning i Norge. Språklig og kulturell kompetanse og nettverk var viktig da Francisco Fraga fikk jobb på sykehjemmet Fundación Betanien. I Bergen drev han bilverksted, men i Alfaz ble han vaktmester, fagforeningsrepresentant, verneombud og brobygger mellom norsk- og spanskspråklige på arbeidsplassen. Ifølge Fraga tilbød bedriften stadig spansk kurs til norskspråklige ansatte, som begynte, men snart gav opp. Fraga mente at få i de norske miljøene lærte spansk:

⁵⁶⁶ Intervju med Nanna S Seland, Alfaz del Pi, 13.11.2014; «Lærte seg norsk på rekordtid,» *Spaniaposten*, 30.11.2011; Runa Stoltenberg Dahl, «Spanjoler vil lære seg norsk,» *Spaniaposten*, 09.05.2015; «Om oss,» Nordic House, http://nordic-house.no/norwaypress/?page_id=18. Et eksempel er språkinstituttet Albir Idiomas som tilbyr kurs i spansk, valensiansk, engelsk, tysk, fransk, norsk og russisk. <<http://www.albiridiomas.com/idiomas.html>> 28.06.2016.

⁵⁶⁷ Flere informanter hadde spansk som morsmål men snakket også flytende norsk.

⁵⁶⁸ Intervju med Lise Kristensen, Alfaz, 18.06.2013.

La comunidad noruega está bien visto. Me gustaría que se integrasen más en la vida española. Pero es como escupir contra el viento [...] Nettverket er så stort at det er nesten ikke nødvendig [...] (å lære spansk).⁵⁶⁹

Selv om det norske miljøet var godt ansett, syntes Fraga at nordmennene kunne anstrengt seg litt mer for å lære språket. For ham hadde det vært en selvfølge å gjøre det da han flyttet til Bergen.

Norske migranters kollektive referanser

Når nordmenn har emigrert har de ofte brukt vikingreferanser som symbol og navn på bedrifter. Vikingene blir også nevnt som forklaringsmodell på egen utferd. I USA brukes også vikingenavn for å tilkjenne et nordisk opphav.⁵⁷⁰ For nordmenn i Alicante ble den norske middelalderprinsessa Kristina, datter av Håkon Håkonson (1243-1262), et symbol for nordmenn i Alicante, og graven i Covarrubias ble nærmest et pilegrimssted.⁵⁷¹ Oppførelsen av St. Olavskapellet der forsøkte også å tiltrekke seg norske turister fra Alicante.

Ved hjelp av navn, historier og litteratur skapte nordmenn en forbindelse mellom vikinger i Spania og nordmenn i Alicante fra 1970-årene. DnkCB valgte et vikingskip som logo og den første norske restauranten i området het

⁵⁶⁹ Intervju med Francisco Fraga, Alfaz, 21.06.2013. Han bodde 26 år i Norge. Minutt 51.18. «Det norske samfunnet er godt ansett. Jeg skulle ønske de hadde integrert seg mer i det spanske miljøet. Men det er som å spytte i motvind.» Under intervjuet byttet både informant og intervjuer språk flere ganger. Det som handlet om norsk virkelighet: fiske, Vestlandet og nordmenn i Alfaz, ble kommunisert på norsk, andre temaer på spansk.

⁵⁷⁰ Einar Haugen, «The Norwegians in America 1825-1840,» (New York: Royal Ministry of Foreign Affairs, Oslo, Norway, 1975), 29-30; Daron W. Olson, «Norwegian-American Historians and the Creation of an Ethnic Identity,» *Scandinavian Studies* 79, nr. 1 (2007): 41-44.

⁵⁷¹ «La capilla de San Olav, referente cultural y lugar de peregrinación,» *El Correo de Burgos*, 19.09.2011. Norsk interesse førte til oppførelsen av et lite besøkt og avsidesliggende kapell kalt St. Olav (2011) som kostet mer enn 10 millioner NOK, finansiert av Spania, Norge, EØS-midler og private sponsorer; Arne Bjørndal, «Her er kapellet prinsesse Kristina drømte om,» *Tønsbergs Blad*, 19.09.2011; Riksarkivet: UD: Ambassaden i Madrid: «20 años de cooperación y solidaridad España 1994-2014,» Madrid, 2014.

El Vikingo.⁵⁷² Grüner-Hegge siterte Bjørnson: «Norrøna folket det vil fare [...]», da han skulle forklare hvorfor det var nordmenn i Spania. I tillegg het den helnorske festklubben (penya/peña) i Alfaz «Las Valquirias» som viste til valkyrjene, Odins skjoldmøyer. Da Eric Svanberg startet eiendomsselskap ble navnet *Drakkar Property Services*.⁵⁷³

Bilde 7 Eric Svanberg foran bedriften sin. Kilde: *Spaniaavisen* 05.11.2010. T.h. Fire generasjoner i Alicante. Kilde: *Spaniaavisen*, 17.07.2008.

Bilde 8 Et postkort av et nyåpnet El Vikingo og t.h. Samme bygg 2013. Kilde: DnkCB/eget bilde.

Norske turistmigranter i Alicante presenterte seg selv som eventyrere, gründere og samfunnsbyggere. Et medlem i historiegruppa i DnkCB fortalte at de hadde lokalisert grotten der Sigurd Jorsalfar skal ha kriget mot «de vantro» på Formentera, i Middelhavet.⁵⁷⁴ Denne fascinasjonen med vikingreferanser kan forstås som en naturlig kontinuitet av at det har bodd noen nordmenn i Spania også i middelalderen. Flere migranter har også skrevet bøker om

⁵⁷² Se bildet over. Senere kom «La Vikinga» i Torrevieja. Bjørnstjerne Bjørnson, *Sigurd Jorsalfar* (Kristiania: Gyldendal, 1911), 43.

⁵⁷³ For mer om valkyrjer se: Klaus Johan Myrvoll, «Valkyrjer,» i *Store norske leksikon*; Gro Steinsland, *Norrøn religion: myter, riter, samfunn* (Oslo: Pax, 2005), 177-8, 255-6.

⁵⁷⁴ Intervju med Solfried Gjelsten, Alfaz, 03.05.2013; Aukrust og Skulstad (2008), 287.

forbindelsene.⁵⁷⁵ Knut Aukrust og Dorte Skulstad skriver i *Spania og vi. Nordmenn før oss*:

De mange nordmenn som i dag søker til Spania inngår i en lang historie. Å vite at vi er ledd i en kontinuitet, har en egen verdi. Sporene etter de norske går langt tilbake, og noen er mer synlige enn andre. Spania har lokket som mulighetenes land, og også nordmenn har visst å benytte seg av anledningen som fantes.⁵⁷⁶

Her settes turistmigrantene inn i en historisk kontekst av en rekke migranter som søkte «mulighetenes land». Migrasjonen skyldes at nordmenn ifølge forfatterne har vært «et reisende folk drevet av vitebegjær, eventyrlyst, oppdagertrang og sans for handel». Aukrust og Skulstad vil med boka bøte på at nordmenn «urettmessig» også har vært «oversett, glemt eller fortiet i offentligheten».⁵⁷⁷ Det er lett å identifisere seg med slike positive adjektiv, som dessuten også samsvarte bedre med migrantenes selvbilde.

Et annet transnasjonalt kulturelt trekk ved migrasjon fra Norge til Alicante har vært utbredelsen av stadig mer informasjon på norsk språk.

Nyheter på norsk

Da de norske turistmigrantene kom til området i 1960-årene fantes ikke norske aviser, radio eller tv i Alicante.⁵⁷⁸ Det var pressesensur under Franco og uvanlig å lese dagsaviser i Alfaz del Pi. Selv om radio og tv var viktig, forholdt innbyggerne der seg mest til en lokal og muntlig nyhetsformidling. For eksempel ble dødsfall annonsert med megafon i gatene. Demokrati, europeisering, ny teknologi, mer turisme og innvandring til området, påvirket etterspørselen etter lesestoff på flere språk. Fra 1973 ble *Costa Blanca News* utgitt på engelsk i Benidorm og fra 1987 kom lokal skandinavisk ukeavis.⁵⁷⁹

⁵⁷⁵ Vigdis L'Orsa og Jan A. L'Orsa, *Blodige oppgjør: vikingene på den iberiske halvøy* (Oslo: Kolofon, 2009); Søreide (2009); Aukrust og Skulstad (2014), 207-50.

⁵⁷⁶ Aukrust og Skulstad, *Spania og vi: Nordmenn før oss*. Baksiden av bokomslaget.

⁵⁷⁷ *Ibid.*, 10, og baksiden av bokomslaget.

⁵⁷⁸ Med unntak av kortbølgeradio-sendinger.

⁵⁷⁹ *Costa Blanca News*, «About Us» < <http://www.costa-news.com/about-us>>. Den kom ukentlig. *Skandinavisk Journal* på norsk, begynte i 1987.

Aftenposten og *Verdens Gang* (VG) skrev om nordmenn i Spania fra 1965. En av mine informanter fikk vite at det bodde nordmenn i Alfaz, gjennom en artikkel i *Aftenposten*. Etter å ha korrespondert med en familie, flyttet hun selv til Albir.⁵⁸⁰ På 1970-tallet fantes det nordmenn som abonnerte på *Aftenposten* i Alicante. Flere kvinner med adresse i Alfaz vant lørdagskryssordene.⁵⁸¹ Det norske språket fungerte som en bro mellom personlig nettverk og et konstruert nasjonalt fellesskap. Ifølge Hallstein Myklebost abonnerte 500 personer på *Ukens Nytt* i 1987-88.⁵⁸² Det var også i flere perioder egen norskspråklig nærradio i Benidorm.⁵⁸³

Over tid endret mediavanene seg. Internett ble portal for nyheter både for nordmenn i Norge og i Spania. Våren 2013 var norske papiraviser på retur også blant nordmenn i Alicante. Internettutgaver ble stadig mer populære, og selv om VG ble trykket i Valencia, var *Aftenposten*, *Dagbladet* og *Stavanger Aftenblad* da kun tilgjengelig i spesielle kopiversjoner.

Private bibliotek på institusjoner og klubber sørget for at nordmenn hadde lesestoff på sitt morsmål.⁵⁸⁴ Leseakten på steder der nordmenn møttes, ble en bekreftelse på nasjonal identitet og fikk slik også symbolsk betydning. Et forestilt fellesskap, som ikke finner sted når en leser norsk i Norge, ble gjenskapt, og opplevelsene ble delt med andre som befant seg i DnkCB eller på kirkesenteret. I den geografiske reisen fra å være majoritet i Norge til å bli minoritet i Alicante, oppstod en forskyvning av sosiale behov og bekreftelse av

⁵⁸⁰ Intervju med Turid Kindem, Torrevieja, 11.06.2013.

⁵⁸¹ Se *Aftenposten*, 03.01.1976, 29 og 25.11.1978, 45.

⁵⁸² Myklebost (1989). *Aftenposten* gav ut «Ukens Nytt».

⁵⁸³ Jon Svanberg laget nærradio i Benidorm i 1970-årene. Tore Brodtkorb som startet *Skandinavisk Journal* hadde også «Den skandinaviske timen» på Radio Benidorm International fra 1987. Intervju med Siri Lund, Alfaz, 25.06.2013. Lund fortalte at hun, Solfried Gjelsten og Anne Grete Sirevåg laget norske radioprogrammer som het *KariOla* i Alfaz/Benidorm-området. Gunnar Andersen, *Ein knalltøffe haugesundar* (G.A. Solli, 2012). Skrev om norsk nærradio, men i 2013 var det ikke norsk nærradio i området.

⁵⁸⁴ Intervju med Turid Kindem, Torrevieja, 13.06.2013; Jorunn M. Rørvik, «Sjømannskirken - norsk kulturformidler og kirke: en beskrivelse og analyse av utforming og bruk av leseværelset i tre ulike norske sjømannskirker» (MA, UiO, 2005); Silje Østerbø, «Mer enn en kirke: en studie av forholdet mellom religion og nasjon i sjømannskirken i New York» (MA, UiB, 2007).

egen identitet gjennom bruk av morsmål. Ved å skape grenser til andre språk ble nasjonalisme praktisert på norske leserom i Alicante.⁵⁸⁵

Det offentlige biblioteket i Alfaz som åpnet i 1982, har hovedsakelig litteratur på spansk og valensiansk.⁵⁸⁶ Ikke mange nordeuropeerne brukte biblioteket, men *biblioplaya* ble populært i Albir.⁵⁸⁷ Strandfilialen ble mest brukt av spanske turister og pensjonister som helst leste aviser. Blant spanjoler kunne det oppfattes som kontroversielt å bruke ressurser på velstående turister i forhold til andre samfunnsgrupper i kommunen.

Bilde 9 La Nucia kommune laget nyhetsbrev på spansk, engelsk, tysk, fransk og nederlandsk. T.h. Aviser på baren Barbacoa i Albir på nederlandsk, spansk og norsk. Kilde: Egne foto.

Fra slutten av 1980-tallet ble NRK tilbudt boligfelt via kabel-tv der nordmenn bodde. En av Beate Strøms informanter mente at NRK hadde «fornorsket» levemåten deres.⁵⁸⁸ Private entreprenører lastet ned satellittsignaler, og individer tok med kort fra Norge eller lagde norske IP-adresser for å se NRK

⁵⁸⁵ Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (London: Verso, 1991), 44-46.

⁵⁸⁶ Marianne Myre Kirkebø, «Spansk-norsk i ord og toner i Alfaz,» *Spaniaavisen*, 16.11.2013. Det kommunale biblioteket i Alfaz fikk 30 bøker oversatt fra norsk til spansk i gave fra ambassaden i Madrid under de spansk-norske dager.

⁵⁸⁷ *Biblioplaya* var en liten strandfilial av det offentlige biblioteket i Albir. Samtale med bibliotekar Vicente Such, Alfaz del Pi, 11.07.2013. For mer om biblioteket i Benidorm (1972-2000) se «La red de bibliotecas,» <<http://www.bibliotecaspublicas.es/benidorm/informacion.htm>.> «La biblioplaya de L'Albir registra cerca de 13.000 usuarios españoles y extranjeros,» *Información*, 28.08.2013.

⁵⁸⁸ Strøm (1998), 54.

på i Spania.⁵⁸⁹ Jens Grüner-Hegge så bare på spansk tv til år 2000. Da han fikk norsk tv, sluttet han å se på spansk tv.⁵⁹⁰ En informant understreket at hun foretrakk spansk tv, selv om naboene så på norsk tv. Andre informanter så ikke på tv.⁵⁹¹ Å se på spansk tv ble ansett som høystatus og kommuniserte dessuten kulturell kapital i form av språkkompetanse og interesse for spansk samfunnsliv. Å se på norsk tv var veldig vanlig selv om det ikke lot seg gjøre på lovlig måte. Det gjaldt både privatpersoner, organisasjoner og institusjoner.

Konklusjon

I dette kapitlet har jeg dokumentert mangfoldet i språksituasjonen blant transnasjonale innbyggere i området rundt Benidorm. I Alicante fantes mange parallelle samfunn. Språkbarrieren på spansk var reell for de fleste nordeuropeiske sesongmigrantene i nødsituasjoner, men ellers var norsk infrastruktur godt utbygd. Engelsk var et hovedspråk som *lingua franca* for både spanjoler og andre migranter. Det fantes dessuten tolker og oversettere.

Migranter har alltid tatt med seg sine språklige identiteter. Slik var det også da nordmenn emigrerte til USA. Ofte forble norsk hovedspråket hjemme, i religiøst samvær og i klubber i minst to generasjoner.⁵⁹² Selv om det har bodd nordmenn i Benidormområdet de siste femti årene, er det viktigste her den stadige flyten av nye sesongmigranter som i 10-20 år lever en delt tilværelse mellom to land. Disse to typene av migrasjon er altså ikke lett sammenlignbare.

En rekke nordmenn i Alicante, i alle aldre, snakker flytende spansk. De informantene som kom da de var yngre lærte seg spansk for å få utdanning og

⁵⁸⁹ Utenlandske kunder kan bestille NRK fra Canal Digital eller Viasat så lenge personen er registrert i Norge. Til 2013 eksisterte også NRK Reserve (e-post kommunikasjon 05.02.14). NRK er forpliktet til å «geoblokke» innkjøpt materiale. Det vil si at det ikke skal være mulig å se programmene fra en ip-adresse utenfor Norge. Via FB-sider delte nordmenn i Alicante løsninger som å «piggybacke» altså simulere en norsk IP-adresse, eller ta med ekstra kodeboks til «hytta» i Spania som var beregnet på hytter i Norge.

⁵⁹⁰ Intervju med Jens K Grüner-Hegge, La Nucia 06.03.2013.

⁵⁹¹ Intervju Jens K Grüner-Hegge, La Nucia 06.03.2013, og Gerd Schjetne, Denia 12.06.2013, Signe Delso, Alfaz, 29.05.2013; Kristen og Lise Kristensen, Alfaz 18.06.2013.

⁵⁹² Einar Haugen, *Norsk i Amerika* (Oslo: Cappelen, 1975).

jobb. Blant nordmenn i Alicante ble lokale spanske ord tatt inn i det norske vokabularet som følge av språkkontakt.⁵⁹³

Sesongmigrantenes situasjon var en helt annen. De fleste lærte seg noe spansk, men mange gav opp å lære korrekte verbformer og bruk av konjunktiv. Biform og oppholdstid påvirket språkinnlæringen negativt. Mange hadde andre nordeuropeere som naboer og sosialiserte mer på norsk og engelsk enn spansk.

Sesongmigrantene ønsket å vite hva som foregikk i Norge mens de var i Spania. Derfor så de norsk tv og leste norske aviser på internett. De brukte så mye energi på norsk at det ikke ble et «språkbud» for dem å oppholde seg i Alicante. Det har sannsynligvis påvirket språktilegnelsen av spansk blant nordmenn i Alicante. Det har vært mulig å leve med begge føttene trygt i det norske i et lokalt norsk-spansk miljø.

Over tid, og med teknologiske endringer, har geografisk avstand krympet. Gjennom perioden har mye endret seg. Den største forandringen i bruk av norske medier i Alicante, kom med internett og strømmetjenester som ikke tok hensyn til nasjonale grenser. Nå leser nordmenn i Alicante mer norsk via data, nettbrett og mobiltelefon.

Norskspråklig infrastruktur i Alicante tiltrakk nordmenn som ellers ikke ville ha flyttet ut av Norge. Eldre pensjonister som hadde bodd andre steder i Spania, flyttet etter hvert også til Alfaz på grunn av norske helsetjenester, tv, klubb og kirke. Norskspråklige tjenester var så omfattende i Alfaz at det dempet behovet for å lære spansk. Kildene har synliggjort forskjeller i ulike kompetanser og nivåer av språket. Flere seniorer behersker å lese spansk, men synes det er vanskeligere å snakke det. Unntaket var byråkratiske formuleringer i offentlige tekster, som mange nordeuropeere klaget over. Mange syntes det var vanskelig å forstå spontan tale. Barn og unge som lærte spansk på fritiden, lærte derimot mer muntlig spansk. Språkemnet er belagt med skam og norske mediers negative fremstilling av nordmenn i Spania, kan ha påvirket hva informantene fortalte meg om språk.

⁵⁹³ For mer om hvordan dette fungerte blant nordmenn i USA se Haugen (1975). Haugen gjorde feltarbeid i Wisconsin blant utvandrede nordmenn i 1930-årene.

De som best behersket flere språk har ofte bodd lenge i området og har flerspråklig omgangskrets. Noen av dem som har fått yrkesmessige fordeler av sin språkkompetanse, hadde en egen interesse av å fremstille språksituasjonen blant andre nordmenn som prekær. Gjennom hele perioden var det etterspørsel etter tolker, språklærere og oversettere.

Norske institusjoner og klubber har vært mest opptatt av sin egen etniske gruppe. Når mine informanter snakker om «integrasjon» er det hovedsakelig i forhold til norske miljøer. Sjømannskirkens organisering med hyppige presteskift og frivillige, har komplisert økumenisk samarbeid. Det virket ikke som om språkkompetanse var avgjørende ved ansettelser.

De norske miljøene rundt Benidorm var også delte, men det handlet ikke om språk, men derimot om alder, interesser og økonomi. Det var få kontaktpunkter mellom yngre og eldre. Både i kirken og i klubbene dominerte senioren, mens barnefamilie holdt seg til DnsCB.

I dette kapitlet om transnasjonale språk har jeg vist at fødested og statsborgerskap skjuler flerspråklig kompetanse. Individuer har lært språkene på grunn av familie, utdanning, jobb eller migrasjon. Flerspråklige vaktmestre, sykepleiere, leger og fysioterapeuter har flyttet fra Norge til Spania for å arbeide med nordmenn i Alicante. Noen nordmenn snakker spansk mens noen spanskspråklige også snakker norsk. Språksituasjonen i Alicante er svært mangfoldig og har blitt påvirket av både turisme og migrasjon.

5 Transnasjonale liv i Alicante

Den transnasjonale kontakten mellom Norge og Spania har hovedsakelig vært økonomisk og sosial/familiær, men også kulturell og politisk. Dette kapitlet handler hovedsakelig om hvordan norske migranter i Alicante lever transnasjonalt i forhold til familie og helse. Det har blitt hevdet at nordmenn i Alicante flytter fra barn og barnebarn for å «nyte sitt otium i fred». Det undersøkes om dette stemmer i forhold til mine kvalitative informanter. Diskusjonen om helse og en mer detaljert analyse av Solgården, den første norske helseinstitusjonen i Alicante, diskuterer hovedsakelig utviklingen innen helsesektoren i forhold til Norge og EU, samt transnasjonale aspekter ved driften av Solgården de første ti årene.⁵⁹⁴

Transnasjonale familier

En transnasjonal familie har medlemmer bosatt i mer enn ett land. Den er fysisk splittet mellom generasjoner eller i samme generasjon. Norske familier i Alicante var først og fremst pensjonistpar. Det kunne også dreie seg om flere generasjoner som flyttet sammen eller etter hverandre. I 1970- og 1980-årene var mange av familiene pendlere, der mannen jobbet i Nordsjøen eller som sjømann på båt. Noen yngre familier flyttet til Alicante for en kortere periode.

Norske transnasjonale familier i Alicante beholdt ofte et mer tradisjonelt kjønnsrollemønster. I norske pendlerfamilier var det vanlig at kona var hjemmeværende. Det handlet både om at de fleste bodde der i en begrenset periode, men også om korte skoledager ved DnsCB, mangel på barnepass, lange arbeidsdager i det spanske næringslivet og kvinnenenes manglende språk-kompetanse.⁵⁹⁵ Dessuten måtte de ta hele ansvaret for hjem og barn mens mannen var borte på jobb i perioder. Samtidig kan det ha vært mer sosialt akseptert å være hjemmeværende i Alicante enn i Norge. Det var også andre nordeuropeere og spanske kvinner i samme situasjon. De slapp også å forholde seg til at andre nordmenn stilte spørsmål om hvorfor de ikke jobbet utenfor

⁵⁹⁴ Hovedvekten i underkapitlene om Solgården fokuserer på institusjonens første ti år.

⁵⁹⁵ Belagt gjennom artikler i *Skandinavisk Journal*, *Costa Blanca News* og informantuttalelser og publisert forskning. Se: Aandstad, «Fra ferie til hverdag: norske barnefamilier i Alfaz del Pi,» 52.

hjemmet. Flere hadde helseplager som ble mindre i det spanske klimaet og i en situasjon der de ikke jobbet utenfor hjemmet. Noen flyttet også fra store omsorgsbyrder for foreldre eller fra en jobb de mistrikket i.

Et viktig aspekt for transnasjonale familier var tilgang på telefon og etter hvert internett for å kunne opprettholde kontakten med familiemedlemmer i flere land. Det var lange ventelister for å få installert telefon til midten av 1980-tallet og dyrt å bruke den. Det førte igjen til at det norske miljøet lokalt ble tettere. De som hadde anledning møttes om fredagene på konditoriet/baren Mendoza i Alfaz, for å treffe andre og lese en norsk avis.⁵⁹⁶ Etter hvert som kabel-TV, internett og digitalisering ble vanligere, ble det enda lettere å holde seg oppdatert om forholdene i opphavslandet. I tillegg til, har *online* nettverksbygging også ført til at sosial kapital dannes virtuelt i tillegg til fysisk.⁵⁹⁷

Flytting, familie og tilhørighet

Flytting kan skape lokal tilhørighet til flere geografiske steder.⁵⁹⁸ Steven Vertovec kaller det «*dual orientation*» eller identiteter med opphav fra flere steder, der migranter tar opp i seg levemåter og tradisjoner både her og der. Tilhørighet sammenfaller altså verken helt med språkkompetanse, statsborgerskap, hvor familien bor eller nasjonale grenser.⁵⁹⁹

Pendling og flytting påvirket familieforhold og kontakt mellom generasjoner. Noen av pensjonistene som har flyttet til Alicante så mindre til barn og barnebarn enn før. Flere beklaget det. Noen få mente at de hadde gjort sitt med egne barn og ønsket ikke å passe barnebarn. En informant fortalte at han følte seg som en «*apátrida*» altså en person uten nasjon. Han flyttet fra Norge som

⁵⁹⁶ Kvaale (1968), et eksemplar av Aftenposten gikk på rundgang.

⁵⁹⁷ Rainie og Wellman, *Networked: The New Social Operating System*. Ifølge Lee Rainie og Barry Wellman har forskere tradisjonelt studert grupper og oversett *networked individualism* selv om sistnevnte blir stadig mer vanlig.

⁵⁹⁸ Steven Vertovec, *Transnationalism* (London: Routledge, 2009).

⁵⁹⁹ Per Gustafson, «Place, Place Attachment and Mobility: Three Sociological Studies» (PhD, Göteborg Universitet, 2002).

barn og hadde ikke lenger kontakt med noen i Norge. Store deler av familien har bodd i Spania i 50 år.⁶⁰⁰

Flere informanter mente derimot at kontakten med slektningene ble bedre når de møttes i Spania. De eldre var vitaliserte av det milde klimaet og de yngre koste seg i en feriekontekst. Det var altså en motsetning mellom det forskere og media fremstilte som individualistiske besteforeldre uten særlig kontakt med etterkommer og det mine informanter fortalte. Mange av mine informanter hadde både barn og barnebarn boende i nærheten. De reiste frem og tilbake mellom Norge og Spania og fikk jevnlig besøk, nettopp for å vedlikeholde familieband. Flere kjørte tusenvis av kilometer, fordi de hadde familie i ulike deler av Norge og dro dit på ferie.⁶⁰¹

Både de norske sesong- og helårsmigrantene fortalte at de holdt kontakt med familie og venner.⁶⁰² Kontakten tyder på høy grad av transnasjonal livsstil med hensyn til familie og venner. Hovedinntrykket etter å ha intervjuet over 60 nordmenn i Alicante, er at familieband ikke ryker selv om noen har flyttet til Spania. Det har foregått utstrakt reisevirksomhet, telefon og internettkontakt mellom Norge og Spania for å vedlikeholde sosiale relasjoner.⁶⁰³ Det var også vanlig at flere generasjoner delte boligen i Alicante på ulike tider av året. De fleste norske besteforeldre har altså kontakt med sine barn og barnebarn. Selv om intervjusitatet under, også vitner om parallelle liv mellom generasjoner, skulle den samme informant snart feire 80-årsdag med hele familien i Norge:

AELC: Liker barna også å være på besøk her?

EBSN: Ja da, men de liker helst å være her alene [...] - må jeg innrømme [...]

AELC: Å ja, så når dere reiser hjem om sommeren så kommer de hit?

EBSN: Da kommer de ned.

KN: De bruker sommerferien sin.

EBSN: Etterpå sier de: skulle ønske vi hadde vært der nede med dere.

Det hadde vært morsommere, sier dem. Jeg vet ikke om dem skal være

⁶⁰⁰ Dette kan oppleves som sensitiv informasjon og er derfor anonymisert.

⁶⁰¹ Intervju med et pensjonert norsk sjømannsektepar i Alfaz del Pi, 11.11.2014.

⁶⁰² Se: Deborah Fahy Bryceson og Ulla Vuorela, *The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks*, (Oxford: Berg, 2002).

⁶⁰³ Se: Foss (2002), 59-60.

snille eller [...] hva dem skal. Vi vil jo gjerne ha dem her sammen, men nei. Men dem er jo to par som er forholdsvis like, begge jentene. De har barn i samme alder. Jeg skjønner godt at dem vil ha ferie aleine.

KN: De vil ut om kvelden - det er ikke vår sterkeste tid.

Noen få kuttet alle bånd til slektninger før eller etter at de flyttet til Alicante.⁶⁰⁴ Andre hadde ikke nære slektninger. De førte et lav-transnasjonalt levesett med hensyn til familie. Ofte involverte de seg sterkt i en norsk organisasjon som ble som et substitutt for familie. DnkCB arrangerte bursdagsfeiringer og hjalp medlemmer med forskjellige praktiske oppgaver. Da var livsstilen deres likevel høytransnasjonal på det kulturelle området.

Spanske informanter på sin side, forstod ikke hvordan norske barn og barnebarn tillot at besteforeldrene flyttet fra dem. De kunne heller ikke forstå at barn og barnebarn ikke stilte opp og tok vare på sine slektninger når de trengte pleie. Selv om det var skamfullt å flytte på sykehjem i Alicante, bodde det både spanjoler og nordmenn på sykehjem i Alicante.⁶⁰⁵

Individet kan ha ført en høytransnasjonal livsstil politisk, økonomisk, kulturelt eller religiøst uavhengig av familiære forhold.⁶⁰⁶ Alternativt har personen prioritert spansk familie, venner, nyheter, kulturelle hendelser og slik levd lav-transnasjonalt kulturelt og mer assimilert, samtidig med nær kontakt med norsk familie (høytransnasjonalt i forhold til familie).

Informantene har brukt trekkfugl, gjest, «helse- og «klimaflyktning» om seg selv. Som gjest har informanten plassert seg i et turistisk landskap i et gjest- og vert-forhold. «Gjester» og turister er fristilte utenforstående. De deltar eller observerer og reiser snart igjen. Det innebærer færre forpliktelser lokalt og

⁶⁰⁴ Både sosialbyrådet i Alfaz og byrådene for internasjonale innbyggere i La Nucia og Torreveija, bekreftet at noen av de nordeuropeiske pensjonistene levde isolert uten sosiale bånd verken i fødelandet eller i Spania. Intervju med Bart Gomans, La Nucia, 02.05.2013. Gunilla Herrera Norén, Alfaz del Pi, 02.05.2013 og 13.11.2014, Esther Ponzoda, Alicante 16.03.2015; Rosario Martínez Chazarra og Agustina Esteve, Torreveija 17.03.2015; diakonene Jostein og Rosario Obrestad, Torreveija, 18.03.2015.

⁶⁰⁵ Jeg besøkte sykehjem og snakket med nordmenn i Altea, Alfaz del Pi, Finestrat og Pilar de la Horadada kommune.

⁶⁰⁶ For eksempel ved å være medlem av norske klubber, se på norsk tv, lese norske aviser delta i et norsk politisk norsk parti i Spania, eller gå i en innvandrermenighet.

samtidig en oppfatning av å være velkommen.⁶⁰⁷ Sesongmigrantene skapte avstand mellom seg og turistene (i shorts og sandaler), blant annet ved klesdrakt (allværsjakker og lange bukser), samt en nøktern livsstil. For spanjolene var sesongmigrantene likevel like synlige som turistene, nettopp på grunn av bekleddingen og livsstilen. En del sesongpendlere oppfattet også begrepet migrant som et negativt ladet ord, med konnotasjoner om at de var uønskede og hjelpetrengende (fargede og fattige). Et unntak var at en del av pensjonistene likevel brukte betegnelsen «klimaflyktninger».⁶⁰⁸ I begrepet lå det innbakt en dobbelvurdering av Norge som et ubeboelig sted om vinteren på grunn av klimaet, samt av deres egen posisjon: De var privilegerte, og valgte selv hvor og når de «flyktet.» For sesongmigrantene gikk riktignok mobiliteten både nord- og sørover, til Spania om vinteren og til Norge om sommeren.

Informantene så ikke på seg selv som en segregert gruppe og de mente at det ikke var motstridende at en transnasjonal livsstil betydde sosial inkludering i et minoritetsmiljø på det nye bostedet.⁶⁰⁹ De oppfattet bomiljøet sitt som svært internasjonalt, særlig europeisk.⁶¹⁰ Graden av samhandling mellom naboer varierte fra konflikt og fiendskap til «vi er på nikk og prat» og nære vennskap. Flere kommenterte at nordmenn i Spania var lettere å komme i kontakt med i Alicante enn i Norge.⁶¹¹ Informantene mente at fritidsaktiviteter med andre nordmenn, som historieklubben om spansk historie og gourmetturer til lokale vingårder, beviste at de var genuint interessert i spansk kultur.⁶¹²

⁶⁰⁷ Waldren (1996); Bergundhaugen (2007), 57-58; Henriksen (2008), 64-65.

⁶⁰⁸ Enkelte avisoppslag refererte også til pensjonistene som «skatteflyktninger» særlig før 2010.

⁶⁰⁹ Alejandro Portes med flere, «Bridging the Gap: Transnational and Ethnic Organizations in the Political Incorporation of Immigrants in the United States,» *Ethnic & Racial Studies* 31, nr. 6 (2008); Særlig pensjonister som var medlemmer i etniske klubber mente det. Etniske klubber presenterte seg også som integreringsagenter ifølge intervjuer med Carina Andersson, leder av Club Nórdico, Torrevieja 16.02.2016, og leder av DnkCB Bjørn Væthe, Alfaz, 17.02.2016.

⁶¹⁰ Se: Høgmo (2011). Naboene var ofte svenske, britiske, hollandske eller tyske.

⁶¹¹ DnkCB: Levende kilder: Informant nr. 3. «[...] Lettere å omgås her enn hjemme»; Kristensen (2005), 43.

⁶¹² Intervju med Solfried Gjelsten, Alfaz, 07.06.2013.

Andre informanter mente at så lenge man var språklig, religiøs og sosialt isolert fra majoritetssamfunnet så kunne det ikke kalles integrering.⁶¹³ For dem betydde integrering samhandling med det spanske storsamfunnet, for eksempel ved å lære spansk, følge lover og regler og delta i sammenhenger utenfor sin egen gruppe.

Samtidig konstaterte mine informanter vanligvis at de hadde liten kontakt med spanjoler. Noen få hadde spanske naboer, som ofte kom fra Madrid eller Nord-Spania. Særlig sesongmigrantene hadde transaksjonskontakt med spanjoler gjennom salg og tjenester.⁶¹⁴ Noen konkluderte på basis av disse møtene at spanjoler var trege, lite punktlig, hårsåre, glade, utholdende og dessuten billig arbeidskraft.⁶¹⁵ Andre kalte alle spanske kvinner for «Maria» enten de het det eller ikke. Særlig i den tidlige perioden (1960- og 1970-årene) var en del nordmenn preget av stereotypiske oppfatninger om hvordan spanjoler var. Mens den norske væremåten utgjorde normalstandard, var stereotypiene for spanjoler stort sett negative eller infantile og eksotifiserende. Over tid forsvant de rasebaserte referansene om spanjoler blant nordmenn i Spania, selv om det nedsettende ordet «degos» fortsatt ble brukt i norske aviser.⁶¹⁶ De fleste nordmenn som flyttet i 1960-årene og fortsatte å bo der, formet selv spansk-norske familier eller jobbet for spanske firma og utgjorde en liten minoritet i et

⁶¹³ For eksempel intervju med provinsansvarlig for internasjonal befolkning i Alicante, Esther Ponzoda, Alicante, 16.03.2015, Innbygger- (for internasjonale residerter, innvandring, integrering og sameksistens), utdannings- og ungdomsbyråd i Torrevieja, Rosario Martínez Chazarra og byråd for menneskelige ressurser, kontakt med EU og demokratisk deltagelse, Agustina Esteve Huertas, Torrevieja, 17.03.2015.

⁶¹⁴ En kvinne med lang botid forklarte at hun var godt integrert sosialt, og beviset var at hun hadde vært i et spansk bryllup. En venninne kommenterte at det var fordi hushjelpen hennes hadde invitert henne med; En informant forklarte at for nordmenn var det ærefullt å bli bedt i bryllup, mens i Spania var det vanlig å invitere svært mange. I Alicante var forventningen at en generøs pengegave skulle bidra til å finansiere festen, men ifølge informanten, tenkte enkelte norske gjester at en enkel ostehøvel var passende gave. Det var altså sprik i forventninger mellom det norske nøysomhetsidealet og det spanske idealet om raushet og spleiselag.

⁶¹⁵ Gjennom eksempler om Solgården og materiale fra DnkCBs arkiv.

⁶¹⁶ I et søk i *Aftenpostens* e-avis-arkiv (1860-2014) ble ordet «degos» brukt i 1970-årene, (6 tilfeller i 1970, 7 i 1973 og 3 i 1978), men også i norsk presse i 2000-årene ifølge Retriever (16 ganger i 2011, 26 ganger i 2012 og 18 ganger i 2013). «Degos» ble brukt i rasisme/ i diskrimineringsdebattene, i humor og på bekostning av arbeiderklasse. I 1960- og 1970-årene ble det brukt i kampen mot EF og mot utenlandske arbeidere i Norge (på linje med svarting, pakkis og jøde).

spansk miljø. Over tid og etter at Spania ble med i EU og Norge i EØS, ble kulturforskjeller brukt i stedet for referanser til etnisitet. Samtidig vokste den lokale spanske middelklassen og stor innvandring fra mange andre land, gjorde at kontakten mellom sesongmigranter og spanjoler ble enda mindre enn tidligere. Med EUs utvidelser mot øst og stadig mer mangfold i Alicante, møtte nordmenn i Alicante like gjerne britiske gartnere, svenske vaktmestere og rumenske eller colombianske vaskehjelpere.⁶¹⁷

Sesongmigrantene fra Nord-Europa har mye til felles, særlig det at de bor halve året i hjemlandet og halve året i Spania. Det førte til at både her og der ble viktig for identitet og tilhørighet. Både Gustafson og O'Reilly har tidligere pekt på denne dualiteten blant svenske og britiske pensjonister i Spania.⁶¹⁸ To av mine informanter forklarte tilhørighet i forhold til Norge og Spania slik:

EBSN: Når vi blir gamle nok får vi være hjemme da [i Norge]. Av og til lengter jeg litt hjem - skal jeg ærlig innrømme. Det har selvfølgelig like mye med barn og barnebarn, venner og sånn. Nå har det blitt ganske få venner for de fleste har rusla [er døde] Men ennå så savner jeg å være hjemme, litt mer. Men, men, det [...] har noe med husstandard å gjøre. Jeg liker ikke murte hus. Vi har bare trehus, vet du. Og det gir en egen atmosfære som jeg liker.

KN: [...] og når a' er hjemme så lengter a' hit (latter)

EBSN: Det er fordi jeg gjerne vil gå ut og spise middag. For det er så koselig. Men det med å kunne sitte hjemme og ha på peisen det er koselig det. Det er litt sånn [...].⁶¹⁹

Fokuset til informanten er på savn av familie når hun er i Spania. Byggeskikk blir ilagt en kulturell verdi der det «typisk norske» som peis og trehus blir definert som koselig, mens spanske murhus representerer det motsatte. Mannen påpekte at savnet alltid gikk til det stedet hun ikke oppholdt seg på. Det forklarte Elna med at livskvaliteten i Spania var bedre på grunn av det milde klimaet og det lave kostnadsnivået, som gjorde at de gikk oftere på restaurant. Livskvalitet

⁶¹⁷ Et par beklaget at de ikke hadde fått tak i spansk vaskehjelp; «for det hadde vært så kjekt å gi noe tilbake til Spania».

⁶¹⁸ Gustafson (2008), 458-60; O'Reilly (2000), 140-3.

⁶¹⁹ Intervju med Elna Bjørg Svang Nilsen og Knut Nilsen, Alfaz del Pi, 22.05.2013.

knyttet her direkte til godt vær og et økonomisk overskudd som gir frihet og komfort.

Mange av dem som flyttet til Spania fra Norge hadde flyttet mye tidligere i livet (etappemigrasjon). De var militære, politi, sjøfolk, eller hadde arbeidet i andre land. Sjømannspresten Høifødt skrev i 1984: «Her finnes også nordmenn som gjennom livet har vendt seg til å bo i utlandet og ikke ønsker å reise tilbake til Norge».⁶²⁰ Noen hadde ektefeller fra et tredje land. Informantene hadde tidligere bodd i Brasil, Pakistan, Indonesia, Sveits, Holland, England, Tyskland, Belgia og Frankrike. Dette sammenfaller med O'Reilly's og Kings forskning på britiske migranter på Costa del Sol som ofte hadde jobbet i utlandet før de flyttet til Spania.⁶²¹

Flere av dem som flyttet til Spania hadde opplevd traumatiske hendelser som gjorde at de hadde spesielle bånd til familie og venner fra tidligere. I 1994 regnet Grüner-Hegge med at det bodde nærmere 250 krigsveteraner i området rundt Benidorm.⁶²² Og den tyske okkupasjonen av Norge fantes derfor i minnene til nordmenn i Alicante. I 1995 ble 50-årsjubileet for frigjøringen av Norge feiret også der. Den traumatiske fortiden skapt en spesiell forbindelse mellom dem som satt i konsentrasjonsleire. Tidligere konsul Grüner-Hegge ble kjent med Carl J. Jakkheln i K.Z. Sachsenhausen og Wiggo Widerøe jobbet han med i Zuchthaus Fuhlbuttel nær Hamburg.⁶²³ Alle tre bodde i Alicante på 1980-tallet.⁶²⁴

⁶²⁰ Jan Høifødt, «Kirken midt i Norges største utenlandskoloni,» i *Årbok 1982-84 Den norske sjømannsmisjonen - en oversikt over arbeider ute og hjemme*, red. Sjømannsmisjonen (Bergen: Sjømannsmisjonen, 1984).

⁶²¹ O'Reilly (2000), 25. «Many of these had lived much of their lives out of Britain working for transnational companies, the diplomatic service or in the armed forces»; King med flere (2000b), 85.

⁶²² Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Kons. i Benidorm. Vedl. til årsrapport for 1994.

⁶²³ Han traff Jakkheln hos Ebbell som hadde vært kansellist ved den norske legasjonen i Madrid på 1930-tallet. Dette har forbindelser til asylsaken. Se: Sverre Dæhlen, «Don Felix: konsul Felix Schlayer som bestyrer av den norske legasjon i Madrid (1936-37), samt de asylerte i legasjonsbygningen (1936-39)» (Hovedoppgave, UiO, 1994).

⁶²⁴ Jens Kristian Grüner-Hegge, «Carl Johan Jakkheln,» (2002), 13-14, 20. Grüner-Hegge skrev om erfaringer fra krigen for at familien skulle få vite mer om det. Han er nevnt som fange i Sachsenhausen av Kristian Ottosen *Historien om nordmenn i tysk fangenskap 1940-45: Liv og død: historien om Sachsenhausen-fangene* (Oslo:

En av familiene som tidligere hadde bodd i et annet land var familien Grüner-Hegge som flyttet til El Campello, nær Alicante by i 1971, etter 15 år i Pakistan.⁶²⁵ De to familiemedlemmene jeg intervjuet, vektla imidlertid ulike motiver når det gjaldt det å flytte til Spania. Mens Jens K Grüner-Hegge vektla behovet for varmt klima, som følge av senskader etter konsentrasjonsleiropphold under den andre verdenskrigen, oppgav familiens adoptivdatter fra Pakistan rasisme og fremmedhat både i Norge og i Sverige som hovedgrunnen for å flytte til Spania.⁶²⁶ Familien Grüner-Hegge levde et høytransnasjonalt liv både økonomisk, politisk, sosialt og kulturelt. For å kunne åpne fabrikk fikk han kapital og lisenser fra et norsk selskap. Deler av salget gikk også tilbake til Norge. Fra midten av 1970-årene ble Grüner-Hegge aktiv i DnkCB der han også var formann, og han var dessuten norsk konsul i Benidorm til han var 74 år gammel.⁶²⁷ De bodde i Alicante, men hadde hytte i Norge. Fra Minnekirken åpnet ønsket Grüner-Hegge, ifølge datteren, at familien skulle gå i den norske kirken.⁶²⁸

Kjedemigrasjon gjennom familienettverk gjorde at ekteparet Lauritzen flyttet til Alfaz i 1988, etter å ha feriert hos sine svigerforeldrene i flere tiår.⁶²⁹ Thore Lauritzen arbeidet ved DnsCB i 14 år før han ble pensjonist, og han hadde også hatt verv for DnkCB og i det norske kirkerådet lokalt. Samtidig hadde han barn og barnebarn i Norge, som han ønsket å være mer sammen med som pensjonist. I tillegg var han medeier i et flyttebyrå mellom Norge og Spania. Disse to familiene levde en transnasjonal livsstil som i praksis omhandler hvordan familiære, sosiokulturelle og økonomiske sfærer i begge land var betydningsfulle for familienes liv.

Aschehoug, 1995), 347. Sett på <<http://www.nb.no/nbsok/nb/b432937eeb91fca0052923686ecec4a9#365>> 08.10.2017.

⁶²⁵ Riksarkivet: UD: Ambassaden i Madrid: Jens K Grüner-Hegges Curriculum vitae. (vedlegg) Jnr: 760, 2.23/35C, datert 27.02.1986.

⁶²⁶ Intervju med Jens K. Grüner-Hegge, La Nucía, 05.03, og 04.06.2013. Intervju med Anne Hawkins, Alfaz, 28.05.2013.

⁶²⁷ Intervju med Anne Hawkins, Alfaz, 28.05.2013, og pdf fra DnkCB <http://www.dnkcb.com/Klubbenshistorie_del_2.html>

⁶²⁸ Intervju med Grüner-Hegge, La Nucía, 04.06.2013.

⁶²⁹ Siri Lund og Gro Skaare, «Den norske skole Costa Blanca grunnlagt 1971. Et historisk tilbakeblikk 1992-2002» (Alfaz: DnsCB, 2002)

Et annet eksempel var et ektepar fra Nordland som både var turister, sesongmigranter og migranter i forskjellige faser av livet. I turistfasen tok de spanskurs og kjøpte hus. Etter nærmere 30 år, solgte de huset og flyttet til leilighet i Alfaz på grunn av dårligere helse.⁶³⁰ Det var også en vanlig syklus som viser hvordan kategorier som turist, sesongmigrant og migrant endrer seg gjennom livet, slik ulike boliger også passer best for en livsfase.

Noen av dem som dro til Spania under Franco-tiden, husker at det gjorde inntrykk på dem at andre nordmenn fordømte deres valg. Å flytte til Spania ble sett på som en støtteerklæring til diktaturet.⁶³¹ Sivilgarden beskyttet klubbmøtene til DnkCB og det syntes Merete Ihlen var positivt. Og Sigrid Delso husker godt at det var hyggelig at mannen inviterte Guardia Civil hjem på konjakk. Informantene forklarte at spansk politikk ikke var viktig for dem da, selv om flere av dem senere engasjerte seg politisk enten lokalt i Alicante eller transnasjonalt i norsk politikk.⁶³²

Flere familier har vært engasjert i transnasjonal politikk i Norge eller i Spania eller begge steder. Marandi-Ihlen er en slik familie. Helga og datteren Merethe Ihlen, flyttet til Alfaz i 1968 fordi de hadde venner der. Merete Ihlen pendlet først mellom Oslo og Alfaz. 40 år senere drev Ihlen lobbyvirksomhet mot norske politikere for å få hjelp til trengende norske pensjonister i Alfaz. Resultatet ble en norsk frivillighetssentral, med norsk statsstøtte og spansk kommunal støtte.⁶³³ En av døtrene, Elizabeth Marandi Ihlen, var rådgiver for byrådet Genoveva Tent, med ansvar for internasjonale residerter i Alfaz. Selv

⁶³⁰ DnkCB: Levende kilder: Informant nr.10. Familien meldte utflytting til Spania i 1991 og skattet dit.

⁶³¹ Sigrid Delso, Merete Ihlen og Jens K Grüner-Hegge kommenterte det i intervjuer våren 2013.

⁶³² Rolf Simensen var medlem av PP og Eric Svanberg var byråd i Alfaz for PP. (kilder: samtale med Matias Such Perez (mars 2013) og intervju med Eric Svanberg, Alfaz, 08.07.13 Angelica Majos var norsk-spansk sosialbyråd i Alfaz for PSOE i 1990-årene.

⁶³³ Leif Kverneland, «Alfaz: Åpnet Norges første utenlandske frivillighetssentral,» *Spaniaavisen*; Intervju med Merete Ihlen, Alfaz, 26.04.12. Alfaz kommune ønsket å fullføre vennskapsavtalen mellom Oslo og Alfaz del Pi. Tidligere ordfører i Oslo, Albert Nordengen inngikk en intensjonsavtale i 1987, og tidligere ordfører Ditlev-Simonsen hadde familie i området. Oslo har ikke ønsket å videreføre dette.

om hun var født i Alicante, snakker hun flytende norsk og slik ble hun et bindeledd mellom nordmenn i området og kommuneadministrasjonen i Alfaz.

Enkelte av pensjonistene som flyttet til Alicante hadde allerede en tilknytning til Spania. Tidligere filmskuespillerinne Sonja Wigert bodde i «Villa Carmen» i Entre Naranjos y Flores fra 1969 til 1980, og var stamgjest på El Vikingo. Moren hennes, som het Carmen, var født i Bilbao av norsk-svenske foreldre.⁶³⁴

Ekteparet Lise og Kristen Kristensen er et eksempel på hvordan familiære nettverk har fungert som en magnet på migrasjon til Alicante. De kom til Benidormområdet fordi andre familiemedlemmer allerede bodde der. Mora til Kristen flyttet fra Bodø til Villajoyosa som pensjonist. Kristen Kristensen hadde besøkt mora i ferier, og flyttet selv til området som pensjonert yrkesmilitær. Lise Kristensen fra Bergen hadde helseplager som ble bedre i et mildere klima. Hun flyttet til Alfaz, mens søsteren og barna hennes bodde der.⁶³⁵ Senere flyttet også broren hennes dit etter å ha bodd mange år i Denia, nord for Alfaz. Familietilknytningen til Spania gikk også bakover i generasjoner. Morfaren til Kirsten hadde jobbet for Fred Olsen og derfor bodde faren på Kanariøyene som barn. Familienettverk trakk altså både Kristen og Lise Kristensen til Alfaz del Pi-området. Begge hadde flyttet mye tidligere og de hadde også barn og barnebarn i Norge. De hadde først truffet hverandre som ungdommer i Norge, og da de traff hverandre igjen etter flere tiår, giftet de seg. I 2013 bodde de på Forum Mare Nostrum (private omsorgsboliger) i Alfaz.

Disse korte migrasjonslivsfortellingene illustrerer nettverkene og de sosiale relasjonene. Tilknytningen til stedet var antageligvis underordnet sosiale relasjoner. Siden studien er kvalitativ og basert på en liten gruppe individer, er det vanskelig å generalisere, men flere informanter enn forventet hadde slektninger boende i samme provins. Det motbeviser en generell oppfatning om nordmenn i Spania som ensomme og uten kontakt med familie og venner. Det typiske syntes å være å kjenne noen i området før de flyttet dit. Det tyder på at sosiale nettverk har vært viktige for valg av sted. Fra 1990-tallet ble det vanlig

⁶³⁴ Theien, *Sonja Wigert. Et dobbeltliv*, 202. Moren til Sonja Wigert som het Carmen, ble født i Bilbao i 1887.

⁶³⁵ Intervju med Lise Kristensen, Alfaz 18.06.2013. Søsteren flyttet senere til USA, Filipinene og så Norge; Lise Kristensen, Ellen Christensen og Bjørn Skomakerstuen, *Den blå døren* (Oslo: Juritzen, 2012).

å arve leilighet/hus i Spania. Voksne barn følte tilhørighet i Alicante, selv om de aldri hadde bodd i Spania, fordi de hadde feriert der en årrekke. Sånn sett har en generasjons transnasjonale livsstil påvirket følgende generasjoners liv. Når foreldrene ble pensjonister bodde de i Alicante deler av året.⁶³⁶ Senere ville neste generasjons barn arve stedet og bo der selv. Slik ble stedstilhørighet opparbeidet over flere generasjoner.

Dette kalles kjedemigrasjon: Forskning på norsk migrasjon til USA har påpekt at sted og geografisk opprinnelse var viktig for migrasjonssystemet. I Alicante er det ikke innlysende at opphavssted i Norge har stor betydning siden nordmenn flyttet fra hele Norge til Alicante. Kjeden går primært gjennom familier og nettverk til konkrete steder i Spania heller enn tilknytning til et geografisk sted i Norge.

Nordmenn som giftet seg inn i spanske familier, levde som innflyttere ofte en mer spansk og mindre transnasjonal livsstil, med spansk døgnrytme, tv, skoler, og lokale idrettsklubber. Nærmere hundre barn gikk på spanske skoler og forholdt seg mest til det spanske samfunnet, mens noen få ble spanske statsborgere. På samme måte som lokale spanjoler, skjermet fastboende nordmenn sin tilværelse fra flyktige bekjentskaper som til stadighet kom og reiste fra stedet – uansett nasjonalitet. Når det gjaldt geografisk tilhørighet i Norge kom det individer fra hele landet, men flest var fra: Oslo, Østfold, Bergen og Rogaland og Nord-Norge.

Ifølge geografen Hallstein Myklebost var de fleste norske pensjonister på 1980-tallet født og oppvokst på det samme stedet som de pensjonerte seg.⁶³⁷ De foretrakk å leve nær familie og venner og flyttet ikke utenlands. Dette har endret

⁶³⁶ Særlig i de første bosetningene i «*el barrio noruego*» (calle Oslo og Noruega) samt Colonia Escandinava i Alfaz del Pi og i Villajoyosa (Paraiso, Montesol og Plans).

⁶³⁷ Myklebost (1989), 191-92. Tallene var fra 1962-68. Da flyttet franske og amerikanske pensjonister oftere enn de nordiske.

seg over tid.⁶³⁸ I 1996 mottok 19 000 pensjonister bosatt i andre land norsk pensjon, og tallet økte til 45 000 i 2008.⁶³⁹

Historien om et annet ektepar, viser hvordan motivasjonen om å flytte som pensjonist også kan handle om meningsfull tilværelse. Solfried Gjelsten forklarte hvorfor hun og mannen flyttet:

SG: Du kan jo bare tenke på oss. Vi kom hit som pensjonister ifra Norge. Og da er du vant til i Norge at når du er pensjonist så er du gammel. [...] Du er ikke noe annet. Og det er ingen som bryr seg om deg, og ingen som hører på deg og du er ikke verdt noen tingen. Du blir henvist til et eldresenter der du blir underholdt. Så kommer du hit ned og så oppdager du det at det er altså så mange tilbud her. Det er tilbud hvor du kan bare sitte i salen og høre, eller aktivitetskilder. Innenfor fotografi, strikking, historie, vinklubber. Du kan bare se på listen [av aktiviteter til DnkCB]. Så det mangler jo ikke på aktiviteter i det hele tatt. Du får mer problemer med å rekke over alt, i stedet for at du skal sitte der og vente [...] og kommer det ikke noen på besøk i dag [...] og så er det det som jeg personlig synes er det flotteste av alt. Det er at det er bruk for alle som har lyst til å gjøre noe. Du får utfolde deg skikkelig. Når du har arbeid i Norge så har du nok arbeid, du får ikke utfolde deg sjøl på samme måte som den personen du er, men når du kommer hit så har du mye tid, som etter hvert skrumper inn siden du får det så fryktelig travelt, men det blir noe helt annet. Hvis du vil starte en ny gruppe, så blir du tatt imot med åpne armer. Helt utrolig! Og så får du masser av kontakter her, og så kommer det folk fra hele landet fra syd til nord med forskjellige bakgrunner [...] Du har de som har vært direktører og fabrikkeiere og gud vet hva. De stiller faktisk på samme linje med de som har vært husmødre eller lærere eller bønder slik vi har vært. Det var liksom ikke noe forskjell. Du ble nullstilt på en måte. Slik at det som teller her nede er hva du er og hvordan du er HER. Ikke hva du har gjort for 10 eller 15 år siden. Det synes jeg også er veldig

⁶³⁸ Brynhild Solvang, «Utvandrere - nordmenn i Spania,» i *Migrasjon og helse. Utfordringer og utviklingstrekk*, red. Frode Forland (Oslo: Helsedirektoratet, 2009), 81. I 2006 ble det utbetalt ca. 3 milliarder kroner til pensjonsmottagere i Sverige (14 740 personer), USA (6 976 personer) og Spania (4 735 personer).

⁶³⁹ Brochmann (2011), 246. Utbetalingene steg fra 2,2 milliarder i 1998 til 4,3 milliarder kroner i 2008.

positivt. Gjennom alle kontaktene finner du venner som er likesinnede.⁶⁴⁰

Det var tydelig hos flere informanter at miljøene i Alicante ble opplevd som inkluderende overfor eldre. Flere informanter følte seg ekskludert fra det norske samfunnet som pensjonister. Sosialantropologen May Hennie Kristensen som har studert norske pensjonister i Alfaz del Pi, fant at informantene understreket dikotomien mellom en aktiv, varm og sosial alderdom i Alicante og en passiv, kald og ensom alderdom i Norge.⁶⁴¹ Hun konkluderte at: «[...] det å slippe unna en del av aldersstigmatiseringen i det norske samfunnet», var et «uintendert tilleggsgode» ved å flytte. I 2013 var flere informanter svært tydelige på at dette hadde vært en viktig grunn til å flytte.⁶⁴² Alderismen kan ha blitt tydeligere i Norge fra årtusenskiftet.⁶⁴³ Fra at mediene presenterte pensjonister som verdige mottagere av en pensjon de selv hadde betalt for, ble pensjonistene ansett som en utgiftspost og en trussel for andre grupper i samfunnet. Det sammenfalt med at store etterkrigskull ble pensjonister.

Diskursen om Norge blant nordmenn i Alicante var på den annen side svært kritisk. Det kan kort oppsummeres til at landet hadde flott natur og ulevelig klima, enorme ressurser, et inhumant skatteregime og ubarmhjertig eldreomsorg. Det var også nyanseforskjeller mellom migranter og sesongmigranter. En del av de førstnevnte hadde valgt å melde flytting til Spania på grunn av misnøye eller skattefordeler. De sistnevnte var betydelig mer positive til velferdsstaten. Likevel var det fremdeles i 2014 som Helset med flere hadde konkluderte i 2004: De fleste flyttet tilbake til Norge på grunn av behovet for trygghet, nærhet til familie og økonomi.

Helse i et transnasjonalt perspektiv

Helseaspektet og tidligere erfaringer som turist, har vært de mest fremtredende uttalte årsakene til at nordmenn har flyttet til Spania, selv om det ofte ikke kom

⁶⁴⁰ Intervju med Solfried og Peder Gjelsten, Alfaz, 07.06.2013.

⁶⁴¹ Kristensen (2005), 177.

⁶⁴² Intervju med Solfried Gjelsten, Alfaz 07.06.2013, og Lise og Kristen Kristensen, 18.06.2013, og Kurt, Alfaz, 11.11.2014.

⁶⁴³ Per Erik Solem, «Eldres situasjon i samfunnet og diskriminering av eldre,» Oslo: Norsk Institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, 2008, 12-15.

frem før langt ute i intervjuet.⁶⁴⁴ Flere transnasjonale nettverk i Alicante har hatt utgangspunkt i nordmenns helsebehov, også før turistmigrasjonen fra 1960-tallet.⁶⁴⁵ Det førte til at visekonsulen i Alicante allerede i 1969 foreslo at Norge burde opprette et visekonsulat i Benidorm:⁶⁴⁶

[...] i Alicante for tiden er [det] faa handelsinteresser og lite norsk skipsfart, mens det i Benidorm naa bor mange nordmenn og at det stadig arrangeres helsereiser dit. – Det store norske helsesenteret som er under bygging der vil ta flere tusen norske pasienter hvert aar. Det vil ogsaa bli en stab av norske leger, helsepersonale og administrasjonsfolk.⁶⁴⁷

Ambisiøse Benidormnordmenn tok det som en selvfølge at det nye helsesenteret ville ansette norske helsearbeidere. Det ble skapt en naturlig link mellom norske turistpasienter og norske helsearbeidermigranter. I 1966 stod Thyra Isaksen fram i *Aftenposten* og uttalte at: «Alle kronisk syke, alle invalider, skulle bort fra Norge i vinterhalvåret».⁶⁴⁸ Hun var trygdet, og for at det ikke skulle bli for dyrt, leide hun leilighet med to venninner og kjørte dit i egen bil. Frukt og grønnsaker var billigere enn i Norge og i tillegg leide hun ut boligen i Norge. Skipsreder Paul Jebsen var av samme oppfatning som Isaksen om bedre livskvalitet i Alicante, og derfor prøvde han å få til en «privat helseheim» for pensjonister «basert på selvbetjening i Alicante».⁶⁴⁹ Isaksen og

⁶⁴⁴ Johansson, *Aftenposten*, 26.06.1965, 2; og intervjuer med blant annet Jens K, Turid, Anne Grete, Signe, Svein, Ole, Wenche, Gerd, Lise; Kristensen (2005), 15-16. Kristensen traff nesten bare pensjonister med alvorlige sykdommer, som likevel anså seg selv som «ved god helse».

⁶⁴⁵ Aukrust og Skulstad (2014), 198. Jørgen Andersen som led av reumatisme bosatte seg i Valencia i 1888 og eksporterte appelsiner; Intervju Denia, 12.06.2013. En informant bodde i Spania i flere år fra 1956 på grunn av mannens dårlige helse. Etter studieår i Tyskland og mange år i Norge, ble hun enke og flyttet tilbake til Spania på grunn av dårlig helse og levde resten av livet der.

⁶⁴⁶ Gunnar Brekke, *Eventyret Hacienda del Sol: Solgården ferie- og helsesenter 1972-2003* (Oslo: Solgården, 2003), 24. Heddy Astrup, stiftet Samordningsrådet for Åndsvakesaken, og etter å ha møtt en svensk gruppe psykisk utviklingshemmede i Benidorm, startet hun «Også vi kan – Norske helsereiser». Dokumentert i Kvaale (1968), se også annonse i *Aftenposten* 30.07.1966, 14.

⁶⁴⁷ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Brev fra Adolf Slaatten Langeland til UD, Alicante, 27.01.1969. JNR/003172/1969.

⁶⁴⁸ «Som et nytt menneske efter opphold i Syden,» *Aftenposten*, 09.06.1966, 5.

⁶⁴⁹ «Dagens navn 75 år,» *Aftenposten*, 23.02.1978, 9.

Jebsen var to av mange som ville bo i Alicante om vinteren på grunn av klimaet. De kom fra ulike sjikt av samfunnet og organiserte sine opphold på hver sin måte, men viser at allerede på 1960-tallet var det sosioøkonomiske forskjeller blant nordmenn i Alicante.

I 1960- og 1970-årene tilbød flere private bedrifter helsetjenester og helseturisme til nordmenn i Benidormområdet. Frogner legesenter samarbeidet med Argos helsesenter i Villajoyosa, og Sam Melberg utførte fysiske behandlinger på det svenskdrivne hotellet *Tres Coronas* i Benidorm.⁶⁵⁰ I 1972 åpnet Solgården som «et fast feriested i Sydens sol og varme for våre psykisk utviklingshemmede.» I 1974 sendte Menighetssøsterhjemmet den spesialutdannede psykiatriske sykepleieren Myrthel Nordkvist på toårig oppdrag til Benidorm, for å stille norske pensjonister og turister.⁶⁵¹ Konsulen forsøkte senere forgjeves å få det norske sosialdepartementet til å betale for stillingen.⁶⁵² Derfor ble nordmenn i området informert gjennom *Costa Blanca News* om at det ikke ville komme flere sykepleiere.⁶⁵³

Informanter understreket hvor livgivende det var å bo i Spania på grunn av solen. *Aftenposten* skrev at nordmenn i Benidorm-området hadde reist «Sydover for å leve litt lenger» og oppleve «solen som en god lege».⁶⁵⁴ Det handlet med andre ord om «heliokultur» med sjøbad som terapi, og kan klart sees på som en kontinuitet av en tradisjon som begynte over 100 år tidligere.⁶⁵⁵

⁶⁵⁰ Annonse i *Skandinavisk Journal* 13.09.1989. Tilbudet varte fra 1974 til 1976.

⁶⁵¹ Riksarkivet: Solgården: Dokument fra Thore Boye til UD 31.12.1973 «Norsk diakoniarbeider tilknyttet konsulatet i Benidorm» og «Diakonhjelp til norske turister i Spania,» *Aftenposten*, 06.12.1973. Og: «Norsk menighetssøster i full sving i Spania,» *Aftenposten*, 07.06.1974.

⁶⁵² Riksarkivet: Solgården: 11. rapport fra C. Lohne-Knudsen til Styret, Villajoyosa 16.03.1976. Konsul Svanberg foreslo også at menighetssøsteren skulle bo på Solgården og finansieres av nordmenn i området.

⁶⁵³ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Konsulatet i Benidorm: «Norwegian consular note» i *Costa Blanca News* 28.01.1977. JR/2.23/35. «[...] due to the lack of applicants with suitable qualifications, they are unable to send another spiritual worker which means that Norwegian residents on the Costa Blanca have been deprived of this service since last June.»

⁶⁵⁴ Andersen og Fjørtoft, «Sydover for å leve litt lenger,» *Aftenposten*, 05.05.1979. Andersen og Fjørtoft, «Solen er en god lege,» *Aftenposten*, 26.05.1979.

⁶⁵⁵ Heliokultur er soltilbedelse. Se: Löfgren, *On Holiday: A History of Vacationing*; Fernández Fuster (1991).

Så sent som i 2014 ble langlivethet understreket som en særskilt fordel ved å bo i Alicante. En norsk lege som hadde arbeidet 13 år i Alfaz uttalte til NRK i 2014 at mange reduserte medisinbruken og levde 10 år ekstra.⁶⁵⁶

Det var altså gjennomgående at pensjonister med kroniske sykdommer sesongmigrerte til Spania. Sjømannspresten Jan Høifødt rapporterte at de 2 500 nordmenn i området var pensjonister og trygdede: «de fleste bor i Spania på grunn av sykdom» og «[...] de fleste [har] fått en helseknekk og lider av hjerte-, lunge- eller reumatiske lidelser.»⁶⁵⁷ Jon Rokk skal ha flyttet dit på grunn av dårlig hjerte, Grüner-Hegge forklarte behovet for varmt klima med senskader fra opphold under konsentrasjonsleire under krigen, mens flere kvinner oppgav giktplager som hovedmotiv for sin sesongmigrasjon til Alicante i 1960- og 1970-årene. Ensomhet, depresjoner og alkoholmisbruk kan også ha vært grunner til at noen emigrerte til Spania, men de samme grunnene kan også ha ført til at noen etter hvert ønsket seg tilbake til Norge.⁶⁵⁸

Selv om informantene mine understreket det sosiale miljøet og alle mulighetene, var det også ganske åpenbart at eldre som har sosialisert i de norske miljøene i flere tiår, gradvis risikerte å bli mer isolerte på grunn av sykdom og begrenset omgangskrets. De eldste informantene nevnte sorg over å miste gode venner og over at miljøene endres over tid. Noen informanter savnet det mer «eksklusive» miljøet og samholdet fra 1970-tallet, mens det norske miljøet var lite. Dessuten mislikte de hvordan søppel, kriminalitet og intensiv utbygging hadde endret området.

I tillegg har jeg vist at både nordmenn og andre, for eksempel briter valgte å flytte tilbake til opprinnelseslandet på grunn av dårlig helse, omfattende

⁶⁵⁶ NRK, «Edel Årgang,» (02.06.2015). Torkjell Berulfsen intervjuet legen Vidar Hjelset, minutt 8:24-9:50.

⁶⁵⁷ Høifødt (1984).

⁶⁵⁸ Andersen og Fjørtoft, «Sydover for å leve litt lenger,» *Aftenposten*, 05.05.1979, 10 og 32. Konsul Svanberg advarte «dem som reiser for å slippe unna psykiske problemer»; «et eldre ektepar har [...] sløret blikk og ustø gange selv om det bare er formiddag [...] Det gikk forresten ikke slik de trodde og de vil hjem igjen. De mestret ikke alkoholen [...] Kjedsomheten kan bevirke at man drikker for mye [...] og alkoholtragediene blant nordmenn i Spania er mange.»

omsorgsbehov, dårlig råd og savn av familie.⁶⁵⁹ Motivet «dårlig helse» fungerte således iblant som pull-faktor og iblant som push-faktor. For noen ble ensomheten enda verre i Spania enn den hadde vært i Norge. Ved enkelte begravelser, var det ifølge sjømannsprester bare mureren (*el albañil*) tilstede.⁶⁶⁰

Selv om de fleste fikk bedre livskvalitet i Spania, utviklet andre livsstilsykdommer, bronkitt og lungebetennelser. En av grunnene til luftveisproblemer var at husene kunne være trekkfulle, uten dørkarmer og med enkle vinduer, i tillegg til sopp- og fuktproblemer.⁶⁶¹ På Solgården måtte ledelsen kjøpe inn ekstra ulltepper og tykke gardiner til vinterbruk. Etter hvert fikk kontorbygget doble vinduer og senteret oljefyring.⁶⁶² Det var uvanlig med innendørs oppvarming og varmekabler på badet i Alicante. Det kunne være vind og 8-12 grader om vinteren. Siden det var dyrt å varme opp leilighetene, holdt flere pensjonister sengen til langt på dag, kledde seg i ullundertøy og boblejakke om vinteren.⁶⁶³ Da DnsCB åpnet i 1986 var det 12 grader i klasserommene og de manglet strøm til lamper og telefon. Tre år senere ble: «et lengre ettertraktet ønske innfridd da et komplett sentralfyrlegg ble installert i hele skolebygningen.»⁶⁶⁴ Og fra 1990-årene solgte Jøtul vedovner i Alicante.⁶⁶⁵ Dette avsnittet tyder på at forventningene om sommer hele året ikke alltid ble innfridd. Migrantene tilpasset seg en virkelighet som åpnet for mer variasjon i årstider og klima ved å kle på seg heller enn å skru på varmen. Det kunne skyldes at elektrisitet var dyrere i Spania enn i Norge.

⁶⁵⁹ Charles Betty og Kelly Hall, «The myth of no return? Why retired British migrants in Spain return to the UK,» i Torkington med flere, 2015.

⁶⁶⁰ Intervju med Helge Petterson, Torrevieja, 19.04.2013. Siden kistene mures inn og ikke graves ned der.

⁶⁶¹ Magne Reigstad, «Klimaflyktning fra Fana,» *Bergens Tidende*, 08.11.2002, 7. Bodil Egenberg (70): «Jeg har aldri slitt så mange stillongs som disse vintrene i Spania.» Hun begynte å overvintre fra 1987.

⁶⁶² Riksarkivet: Solgården: Referat fra styremøtet 13.06.1974, 2; Riksarkivet: Solgården: Arbeidsutvalget 18.06.1975; 12. rapport til styret fra C. Lohne-Knudsen, 22.03.1976, 2. Vinduene kom i 1975 og oljefyr i 1976.

⁶⁶³ Både egne informanter og tidligere forskning dokumenterer dette. For eksempel: Kristensen, «Et lite stykke Norge i Spania,» 45.

⁶⁶⁴ Gro Skaare og Siri Lund, «Den norske skole Costa Blanca 1972-1992 DnsCB. Skolens historie gjennom 20 år,» Alfaz: DnsCB, 1992.

⁶⁶⁵ Se annonsen: «Winter can be cold even in Spain,» *Costa Blanca News*, 04.12.1981.

Noen pensjonister som hadde meldt utflytting fra Norge til Spania på 1980- og 1990-tallet, ofte på grunn av helseårsaker og skattefordeler, angret senere. For dem som hadde kuttet alle forbindelser til slektninger og venner og ikke hadde bolig, kunne det bli vanskelig å flytte tilbake til Norge. Flere informanter refererte til denne problematikken, og det var delte meninger om Norge burde ta et ansvar for dem eller ikke.⁶⁶⁶ Sjømannskirken, frivilligsentralen mente det var Norges plikt å ta vare på eldre i nød. Noen av sesongmigrantene som skattet til Norge, mente at Norge ikke burde ta seg av dem, siden de hadde meldt flytting for å spare penger og ikke hadde betalt skatt til Norge etter utmelding. Fastboende nordmenn i Alicante, mente derimot at Norge burde sørge for eldreomsorg for dem i Spania, siden de tidligere hadde bodd lengst i Norge og fordi spanske alternativ var billigere enn norske.

En konsekvens av at tusenvis av nordmenn bor i Spania over tid er at både velferdstjenester og rettssaker blir transnasjonale.⁶⁶⁷ Den norske velferdsstaten har blant annet tilbudt enkelte kommunale tjenester langt utover kommunegrensene siden flere kommuner har drevet eller leid institusjoner og behandlingsplasser i Alicante.⁶⁶⁸ Utenriksdepartementet har også inngått intensjonsavtale med Sjømannsmisjonen om å hjelpe nordmenn i utlandet. Og i de siste årene har norsk barnevern vært involvert i saker også i Spania. En informant fortalte at en norsk diakon hjalp til med å sende et barn til fosterhjem i Norge, da et mindreårig søsken levde med omsorgssvikt. Saken viser noe av den transnasjonale kompleksiteten der statsborgere fra flere land er involvert. I enkelte tilfeller har velferdsstatens ytelser som barnetrygd, kontantstøtte og generøse foreldrepermisjoner vært grunnleggende for å sikre inntekter i

⁶⁶⁶ Intervju med Elna og Knut Nilsen, Alfaz del Pi, 22.05.2013; Diakon Jostein Obrestad, Torreveja, 18.03.2015, sjømannsprest Dag Magnus Hopstock Havgar, Torreveja, 17.03.2015, og tidligere sosialbyråd Gunilla Norén, Alfaz del Pi, 13.02.2016.

⁶⁶⁷ Intervju med en informant som her holdes anonym, Alicante våren 2013.

⁶⁶⁸ Spania har vært et foretrukket land i tillegg til Tyrkia, tidligere Jugoslavia og Israel. Se: Nina Bachke og Espen Movik, «Behandlingsreiser til utlandet,» (Oslo: Nasjonalt råd for kvalitet og prioritering i helse og omsorgstjenesten, 2013). Revmatikerforbundet driver ReumaSol (Alfaz) og Røde Kors driver Casas Heddy (Lanzarote).

Spania.⁶⁶⁹ Samtidig belyses spørsmål om suverenitet og grenser for norske myndigheters rolle på spansk territorium.

Det har ikke vært vanlig med offentlige norske helseinstitusjoner i Alicante, men her omtales disse. Da Handlingsplanen for eldreomsorg ble lansert i 1996/1997, kunne Husbanken gi tilskudd til kommuner for å bygge omsorgsboliger og/eller sykehjemsplasser i utlandet.⁶⁷⁰ I forbindelse med lanseringen av «eldreløftet» dro Per Svensson, da bosatt både i Tyskland og Spania, på Norges-turné for å promotere løsninger på eldreomsorg i Alicante for norsk kommunal sektor. Han hadde solgt eiendom i Spania siden 1966 og kjente sentrale politikere i Altea.⁶⁷¹ Svensson var rådgiver for Bærum kommune da rehabiliteringssenteret Centro Asistencial Noruego (CAN) (Bærumshjemmet) ble bygget i Altea.⁶⁷² Da Oslo kommune ville bygge sykehjem ble Svensson igjen kontaktet. Svensson anbefalte at Oslo skulle kjøpe en tomt som ikke var regulert til boligformål, fordi han var overbevist om at den ville kunne omreguleres i tråd med tidligere erfaringer. I mellomtiden ble det politisk maktskifte i Altea og ny landreguleringslov i Valencia. Med den tok offentlig forvaltning også hensyn til andre enn utbyggernes interesser – det markerte at omreguleringens gullalder over i Valenciadelstaten.⁶⁷³

⁶⁶⁹ Lengden av foreldrepermisjonene økte fra 18 uker i 1986 til 46 uker med 100 prosent betaling, eller 56 uker med 80 prosent betaling i 2009.

⁶⁷⁰ Sosial- og helsedepartementet «Rettslege spørsmål som gjeld etablering av sjukeheimar, omsorgsbustadar m.v. i utlandet med tilskot frå Husbanken» (Oslo: SHD, 2000).

⁶⁷¹ «Venns-kapsavtale mellom Altea og Bærum,» *Spaniaposten*, 22.09.2003; Svensson (2006), 12-15.

⁶⁷² Helset med flere (2004). CAN åpnet i 2002. Bærum disponerte 20 plasser, Stavanger 13 og Asker 5. I denne rapporten fremkommer resultatene fra en spørreundersøkelse blant 775 nordmenn i Spania.

⁶⁷³ Erling Folkvord, *Vår korrupte hovedstad* (Oslo: Spartacus, 2011). Korrupsjon ble ifølge forfatteren ikke spesifisert som ulovlig i norsk straffelov før 2003. Kapittel 4 handler om Oslos sykehjemskandale i Alicante; Marcos, Rio og Barca, «Destrucción a toda costa 2010. Informe de Greenpeace sobre la situación del litoral español»; BOE nr. 44, 21.02.2006, 2975 Ley 16/2005 de 30 de diciembre urbanística valenciana. Loven forkortes til LUV.

Midt på 2000-tallet fikk både Oslo og Trondheim kommuner problemer med påbegynte prosjekt i Alicante.⁶⁷⁴ Oslo brukte over 35 millioner kroner på et prosjekt som ikke har blitt virkelighet, mens Trondheim drev Vistamar i 10 måneder uten pasienter. En kombinasjon av dårlige erfaringer, finanskriser og opphør av finansiering for eldreomsorg gjorde at det ikke ble flere, men færre norske helseinstitusjoner i Alicante.

Det var stor optimisme blant kommunepolitikere, men det kom få institusjoner. ReumaSol tilbød rehabilitering, hovedsakelig for medlemmer av Revmatikerforbundet.⁶⁷⁵ Finca el Romeral ble i 1998 sykehjem med 12 kortidsplasser eid av Sagenebjørka stiftelsen og tre kommuner i Østfold.⁶⁷⁶ Og i 2001 åpnet Fundación Betanien som privat sykehjem som leide ut til Bergen kommune.⁶⁷⁷ Noen få nordmenn bodde også på spanske sykehjem, hovedsakelig på private plasser.⁶⁷⁸ Som avsnittene over viser, var norske sykehjemsplasser i Alicante utelukkende et fenomen i den tredje perioden (1998-2014).

Neste underkapittel handler om en norsk-spansk helseinstitusjon og transnasjonale aspekter av driften som ble påvirket av samfunnsendringer både i Norge og i Spania.

Solgården

Til forskjell for norske eldreomsorgsinstitusjoner drevet av det offentlige, viste det seg at Solgården, både som feriesenter for psykisk utviklingshemmede og rehabilitering for pensjonister skulle bli av langvarig karakter. En annen grunn

⁶⁷⁴ Se: Tone Holmquist, «Sykehjem i Spania uten pasienter,» *Kommunal Rapport*; Leif Kverneland, «Endelig fullt hus ved norske sykehjem på Costa Blanca,» *Spaniaavisen*, 28.03.2011. Vistamar hadde 19 plasser.

⁶⁷⁵ Revmatikerforbundet åpnet Reumasol fra 1994.

⁶⁷⁶ El Romeral i 1996 i Alfaz, CAN i 2000 i Altea, Vistamar i Villajoyosa i 2009.

⁶⁷⁷ Helset med flere (2004).

⁶⁷⁸ I mars 2015 besøkte jeg Casa Verde i Pilar de la Horadada der det ofte bor 8-10 nordmenn. Frivillige fra Sjømannskirken besøker sykehjemmet hver fredag, serverer norsk middag og sosialiserer. Rundt Benidorm har det bodd nordmenn på Ballesol (Finestrat), Les Boqueres (Altea), Anneken (Alfaz del Pi) og Fundación Betanien og Finca el Romeral; Intervju med lederen av Frivilligsentralen Teresa Zuriaga Hundseth, Alfaz, 12.11.2014.

til at det er behandlet her, er de transnasjonale aspektene ved driften som analyseres spesielt i neste underkapittel.

Solgården var opprinnelig et feriesenter for norske psykisk utviklingshemmede. Ifølge jubileumbokforfatter Eyvind Skeie, var det: «[...] en liten del av den store fortellingen om åndsvakeomsorgen i etterkrigstidens Norge.»⁶⁷⁹ Det spesielle var at Solgården ikke befant seg i Norge, men i Alicante.⁶⁸⁰ Men i Norge forholdt ansatte, myndigheter og organisasjoner seg til stedet som norsk. Vinterpresteparet Aslaug og Asbjørn Haugen omtalte Solgården «[...] som et lite stykke Norge.» Derfor presiserte de at det var «naturlig med et kirkelig tilbud» der.⁶⁸¹ På 1970-tallet var nasjonal identitet og religion tett sammenvevd for mange innen helsesektoren og Sjømannsmisjonen.⁶⁸²

Solgården hører hjemme i en periode i 1960- og 1970-årene da det var populært for norske organisasjoner å opprette feriesteder.⁶⁸³ Fysisk fostring, ferie og opphold på landet ble oppfattet som en rettighet for alle. Solgården og senere «Også-vi-kan-reiser» på Kanariøyene var ferietilbud for norske funksjonshemmede i Spania. Stedet var eid av brukerne gjennom andelsbrev og en komite med nettverk i Norge og Spania skulle ordne finansieringen. Skuespilleren Wenche Foss ble livsvarig ambassadør.⁶⁸⁴

⁶⁷⁹ Skeie (2012), 16.

⁶⁸⁰ For mer se: *ibid.* og Brekke (2003).

⁶⁸¹ Norske kommuners fellesforbund forholdt seg til Solgården som et sted i Norden. Kjell Johnsen og Reidar Falch, «Retningslinjer for avlønning av pleiepersonalet ved psykiatriske sykehus og åndsvakehjem ved deltagelse i pasienters ferieopphold, leirskoleopphold eller tilsvarende opphold eller feriereiser i Norge, Sverige, Finland og Danmark,» (Oslo, 1973). Solgården ble spesielt nevnt; Skeie (2012), 205.

⁶⁸² Det kan også observeres i Norsk kirke i utlandets profil. Det ble inngått en samarbeidsavtale med utenriksdepartementet om å representere norsk kultur i utlandet i forhold til både helse og kultur (09.06.2009). Tidligere avtaler handlet om religion og helse. Diakon og prestestillinger i utlandet ble finansiert av den norske staten.

⁶⁸³ Inger Lise Børringbø, «Tendens til løst prat i sosialreportasjer,» *Aftenposten*, 23.08.1974. Børringbø listet opp: Beitostølen, Haraldvangen, Haraldvigen, Solgården, Også-vi-kan-reiser (Kanariøyene), Norges Røde Kors på Tjøme, Dr. Solems klinikk som feriesteder for funksjonshemmede. Se også: Brekke (2003), 29.

⁶⁸⁴ Skeie (2012), 11; Se annonser i *Aftenposten* 09.09.1967, 11.11.1967, 08.12.1967; «Veldedighetsshow», *Aftenposten* 06.03.1972, 19. Showet organiserte hun med andre kjente skuespillere som Toralf Maurstad, Rolf Just Nilsen og Arve Opsahl.

Transnasjonale nettverk kan forklare hvorfor Solgården ble grunnlagt i Villajoyosa. Thorbjørn Blom-Bakke i aksjonskomitéen kjente Jon Rokk som solgte eiendom der.⁶⁸⁵ Et annet medlem av styret hadde allerede hus i området.⁶⁸⁶ Nordmenn i Alicante donerte tid og penger til senteret.⁶⁸⁷ Det var entusiasme og bred støtte i kommuneledelsen i Villajoyosa og blant lokale entreprenører som fikk kontrakter. Solgården fikk byggetillatelse og lån på gode betingelser blant annet i Banco Español de Crédito (BEdC).⁶⁸⁸ Fra 1977 til 1991 huset Solgården også en skole for spanske utviklingshemmede barn og unge.⁶⁸⁹ Det transnasjonale samarbeidet førte til fordeler for både for Solgården, de ansatte der, kommunen og foreldrene til de spanske barna.⁶⁹⁰

Det var Solgården som tok initiativ til å bygge Minnekirken. Den ble oppført som et kombibygget - både kirke og kultursenter bak Solgården.⁶⁹¹ Arkitekten ville ikke provosere spanske katolikker med en hvitmalt protestantisk kirke, så bygget fikk jordfarget maling slik at det nesten er usynlig fra motorveien. Flere grupper brukte bygget, blant andre hadde norske frimurerbrødre jevnlig vintermøter i kjellerstuen med 50-60 medlemmer. Frimurere var også ledere i andre etniske klubber i området.

⁶⁸⁵ Riksarkivet: UD: Ambassaden i Madrid: JNR 402/doss.2.23.35. Brev fra Jon Rokk til Ambassaden i Madrid, 11.02.1969, Villajoyosa. Rokk skrev at han hadde bodd ca. 8 år i området. «Jeg [...] de siste år har vært president for Club Escandinavo, Costa Blanca og kjenner derfor betydningen av et konsulat her.»

⁶⁸⁶ Riksarkivet: Solgården: Brev fra Sverre Lund til styret, Oslo, 06.12.1977.

⁶⁸⁷ Riksarkivet: Solgården: Referat fra styremøtet 12.11.1971, 3. *Club Escandinavo* gav bøker, og medlemmer i DnkCB sydde gardiner; Referat fra styremøtet 21.11.1973, 2; Gunnar Nerheim og Kristin Øye Gjerde, «Uglandrederiene: verdensvirksomhet med lokale røtter,» (Grimstad: Andreas K.L. Johan Jørgen Ugland, 1996), 29-30. Sarita Ugland ville gi et orgel til kirken. Sara Lund og JM Ugland giftet seg i Chile og der ble Sara til Sarita (lille Sara). Senere fikk Uglandbåtene også navn som endte på -ita.

⁶⁸⁸ Riksarkivet: Solgården: Referat fra styremøtet 01.07.1968, Oslo.

⁶⁸⁹ Riksarkivet: Solgården: 3. rapport til styret fra C. Lohne-Knudsen. 24.02.1976, 5. Lohne-Knudsen møtte José M. Parra Conca hos ordføreren, for å diskutere utlån av skolelokaler. Til gjengjeld krevde Lohne-Knudsen at vann og kloringsanlegg ble ordnet, tillatelse til kioskdirift, og arbeidstillatelse for den nye bestyreren; E-post utveksling med Pablo Sbertoli, 03.06.2015, Tormod Mjaaseth, 03.06.2015; E-post med Pablo Soler, far til et av barna som gikk på skole på Solgården, 07.06.2015. I Villajoyosa var det spesialscole fra 1966. Fra 1991 fikk skolen egne lokaler *Les Talaies*.

⁶⁹⁰ Harald Stene Dehlin, «Solfylt Norge på Costa Blanca,» *Aftenposten*, 20.03.1979, 4.

⁶⁹¹ Riksarkivet: Solgården: Referat fra styremøtet 10.05.1973, 2.

Bilde 10 17. mai tog til Minnekirken i 1975. Kilde: DnkCB

Flere spanske støttespillere hjalp Solgården i oppstarten. En nøkkelperson var Juan Bautista Sellés Berenguer, den spanske entreprenøren.⁶⁹² Antonio Soler Galiana ble også snart viktig, særlig fordi han kunne engelsk etter å ha jobbet som kokk i England. Han var organisert i Francos vertikale fagforbund (*sindicato*) og ble døråpner for Solgården i forhold til offentlig administrasjon i Villajoyosa. I 1976 ble han utnevnt til spansk direktør. Ifølge den pensjonerte sjåføren Jose Diaz, ordnet Soler avtalen der Solgårdens gjester og bagasje gikk direkte fra flyene og inn i busser ved rullebanen, i stedet for å måtte gå gjennom flyplassen.⁶⁹³ Dette utgjorde en særlig fordel siden mange av gjestene var bevegelsehemmede. Solgården fikk spesialbehandling innen helseturisme. Målgruppen for turene til Solgården var norske psykisk utviklingshemmede, men pleiere, lege og prest var med.⁶⁹⁴

⁶⁹² I kildematerialet blir han systematisk kalt «Juanito». Han hjalp til med å løse utfordringer i samband med byggingen.

⁶⁹³ Intervju med Jose Diaz, Villajoyosa, 15.04.2013; Se også Brekke (2003), 19. Røde Kors-frivillige hjalp turdeltagerne fra de ankom flyplassen i Norge til de satt på flyet.

⁶⁹⁴ Se Riksarkivet: Solgården: Referat fra styremøter 03.10.1975, 14.10.1975, 28.10.1975. Brev fra Ustad til Helsesjefen i Villajoyosa kommune Sr. J. Orts Ruiz 08.10.1975, brev fra spansk tilsynslege Dr. Eduardo Noriega til direktør ved Solgården (25.10.1975 og 27.10.1975. Brev fra Ustad til styret 27.10.1975. Referat fra telefonsamtaler mellom C. Lohne-Knutsen og overlege Blegen Svindland, 28.10.1975, bestyrer Heldal og Dr. Lassen (Statens Helsetilsyn), 29.10.1975.

Da Solgården åpnet i 1972, var det store utfordringer med vann- og elektrisitetstilgang, telefon, avløp og renovasjon. Verken renseanlegg for kloakk eller kommunalt drikkevann ble prioritert. Det var ikke nok varmtvann til dusjer og kjøkkenet. Spørsmål om avfallshåndtering kom som en overraskelse i forbindelse med senterets åpning.⁶⁹⁵ Naboer motsatte seg veitilgang og uvedkommende dumpet søppel på eiendommen til Solgården.⁶⁹⁶

Mangel på rent vann var imidlertid ikke en detalj. Det førte nesten til at Solgården ble nedlagt. Styret håpet at vannpumpe og brønnvann skulle være godt nok til vask og matlaging.⁶⁹⁷ Etter hvert skjønte ledelsen at spanske myndigheter krevde kloring av drikkevann. Senere ble drikkevann levert fra tankbil.⁶⁹⁸ Kloakknettene var ikke utbygd så langt utenfor sentrum, så det ble installert septiktanker.⁶⁹⁹ Men siden tankene ikke ble tømt regelmessig rant de over: «Kloakkrensing må gjennomføres på grunn av klager fra naboer og sjenerende lukt.»⁷⁰⁰ Disse eksemplene viser at styret som satt i Norge, manglet kunnskap om lokale bakterielle forhold og regler for drikkevann og avløp i Alicante. Ved å overføre tradisjoner fra norske fjellhytter og feriesentre med utedo og vann fra bekken ble gjestene utsatt for smittefare.

Beboere fra flere norske institusjoner ble syke under Shigella Sonnei-epidemien i 1975. Det var to utbrudd i løpet av ett år. Epidemiene blant psykisk utviklingshemmede og pleiere på Solgården i 1974 og i 1975 var lokale. Det ble ikke påvist smitte i lokalbefolkningen forøvrig.⁷⁰¹ Lite tydet på at smitten

⁶⁹⁵ Riksarkivet: Solgården: Referat fra arbeidsutvalget 13.10.1977. Varmtvanns-beholderne begynte å bli defekte i 1977. Og: Referat fra styremøtet 02.04.1972.

⁶⁹⁶ Riksarkivet: Solgården: Referat fra styremøtet 05.10.1971.

⁶⁹⁷ Riksarkivet: Solgården: Referat fra styremøtet 28.03.1972, 3. Innkjøp av sandfilter og testing av vannkvalitet tydet på det.

⁶⁹⁸ Riksarkivet: Solgården: Referat fra styremøtet 28.03.1972 og 02.06.1972.

⁶⁹⁹ Riksarkivet: Solgården: Referat fra styremøtet 02.04.1972. Renseanlegg var ikke lovpålagt og ble ikke prioritert. På kjøkkenet var det ikke utslagsvask.

⁷⁰⁰ Riksarkivet: Solgården: Referat fra styremøtet 03.10.1975 og referat fra telefonsamtale mellom Lohne-Knudsen og Dr. Lassen, Statens Institutt for Folkehelse, 29.10.1975. Og 3. rapport fra C. Lohne-Knudsen til styret, Villajoyosa 03.03.1976. «Septiktankene ble tømt 23/2. Stanken borte.»; Referat fra styremøtet 10.05.1973.

⁷⁰¹ Brekke (2003), 65-67; Riksarkivet: Solgården: Referat fra styremøter 03. og 14.10. og 28.10.1975. Brev fra Ustad til Helsesjefen i Villajoyosa kommune J. Orts Ruiz 08.10.1975, brev fra spansk tilsynslege Dr. Eduardo Noriega til direktør ved Solgården, 25. og 27.10.1975. Brev fra Ustad til styret 27.10.1975 Referat fra telefonsamtaler

skyldtes «forskjellige [...] hygieniske og helsemessige forhold i Spania» slik et infoskriv antydte etter den første epidemien.⁷⁰² Siden gjestene på Solgården kom fra Trastad gård, ble problemet også transnasjonalt, da dette var en av de norske sentralinstitusjonene der psykisk utviklingshemmede ble syke. I årsmeldingen for 1974 stod det:

I forbindelse med Spaniaturen ble både klienter og personale smittet av en lettere form for dysenteri, og et par avdelinger ble relativt hardt rammet av sykdommen. Det ble derfor nødvendig å isolere enkelte klienter.⁷⁰³

Den saklige beskrivelsen står ikke i forhold til innholdet i en avisnotis:

Dysenteri-epidemien på Trastad Gård som krevet to menneskeliv er nu så godt som under kontroll og dersom alt utvikler seg tilfredsstillende, vil situasjonen ved institusjonen være normalisert med det aller første.⁷⁰⁴

mellom C. Lohne-Knutsen og overlege Blegen Svindland, 28.10.1975, bestyrer Heldal og Dr. Lassen (Statens Helsetilsyn), 29.10.1975. Epidemien omtales mest indirekte. Etter styre-referatet (02.10.1974), finnes et ark om økt risiko for magetarminfeksjoner i Spania enn i Norge, med beskjed om å kontakte lege om nødvendig; Se: «Dysenteri-epidemien,» *Aftenposten*, 27.11.1974, 16 og «Foreldre kritiserer ledelsen», *Aftenposten*, 23.06.1975, 12; Skeie (2012), 47; Nettbasert veileder i smittevern for kommunehelsetjenesten (Smittevern boka), (Oslo: Folkehelseinstituttet, 2009), <http://www.fhi.no/publika_sjoner-og-haandboker/smittevern_boka>. Under «dagens situasjon» står: «Større utbrudd i Norge forekom i 1974 da mer enn 100 psykisk utviklingshemmede (og deres pleiepersonale) ble smittet etter reise til en norsk institusjon i Spania. Året før var et par av gjestene her blitt smittet [...] spredte smitten her [...] og reeksporterte smitten [...] til institusjonen i Spania. I 1980 ble en ny kontingent gjester ved den samme institusjonen smittet.» Både salmonella, e.coli og shigella forårsaker dysenteri, men i epidemiene ved Solgården ble det påvist shigella sonnei.

⁷⁰² Riksarkivet: Solgården: gult ark udatert og usignert, (etter utbruddet i 1974). Referat fra styremøtet 03.10.1975 og telefonsamtale mellom C. Lohne-Knutsen og Dr. Lassen «Dette er så vidt alminnelig at personalet ikke har lagt vekt på det.»; «Uvanlig mengde maveinfeksjoner,» *Aftenposten*, 28.08.1975, 21. Det var lite sannsynlig at gjestene hadde hatt med seg smitte fra institusjoner i Norge, selv om *Aftenposten* rapporterte om flere maveinfeksjoner enn normalt i Norge.

⁷⁰³ «Nord-Norges Åndssvakehjem, Trastad Gård, årsmelding 1974,» 7, 11. Førstifem klienter hadde vært i Spania fra 4.-26.09.1974.

⁷⁰⁴ «Dysenteri-epidemien,» *Aftenposten*, 27.11.1974, 16.

Legen ved Trastad Gård og Solgården underkommuniserte konsekvensene av epidemien både samtidig og i senere historiefremstillinger.⁷⁰⁵ At både Brekke og Skeie kaller epidemiene for «en salmonella-epidemi», er misvisende av flere grunner. For det første fordi salmonella gir assosiasjoner til matforgiftning via spanske råvarer, og for det andre, fordi det dreide seg om tre epidemier. Skeies måte å referere til «de uheldige gjestene» tilslører konteksten og underkommunerer at det dreide seg om det andre utbruddet på kort tid.⁷⁰⁶ Hovedgrunnen til at norske helsemyndigheter stoppet turene for psykisk utviklingshemmede fra oktober 1975 til september 1976, var for å hindre nye tilfeller og smitte til norske sentralinstitusjoner. Et tilleggsmoment kan ha vært at Helsedirektoratet mente «psykisk utviklingshemmede ikke mestret personlig hygiene», slik Skeie fremstilte det.⁷⁰⁷ Uansett karakteriserte Dr. Lassen de hygieniske forholdene ved Solgården som «tvilsomme».⁷⁰⁸ Hygienen ble vanskeliggjort på grunn av fellesbad, lite varmtvann og dårlig vedlikehold.

Det var sannsynligvis økonomiske årsaker til at lite ble gjort med vann og avløp før etter to epidemier. Solgårdens kloakkforhold «tilfredsstilte ikke kravene fra spanske myndigheter» ifølge den kommunale helsesjefen J. Orts Ruiz og Høsten 1975 krevde kommunelege Dr. Eduardo Noriega at alle som skulle til Solgården måtte ha helsekort:⁷⁰⁹

[...] under alle omstendigheter krever det nåværende kloakksystem (*drainage system*) øyeblikkelig og påtrengende nødvendig reparasjoner for at smitte av vannet skal kunne unngås. Endelig vil jeg foreslå at Hacienda del Sol som til nu bare har nytt godt av en foreløpig tillatelse, snarest mulig må bli offisielt anerkjent. Dersom de nevnte problemer

⁷⁰⁵ I årsmeldingen til Trastad Gård står det oppført antall dødsfall men ikke dødsårsak.

⁷⁰⁶ Skeie skriver også at «[...] de spanske helsemyndighetene beslutter at Solgården kan gjenåpnes 26. november etter at alle forholdsregler er tatt». Dr. Noriega ord brukte ord som «øyeblikkelig», «påtrengende», «nødvendige reparasjoner», «må bli offentlig anerkjent» i sin innstendige anmodning om å oppgradere senteret.

⁷⁰⁷ Skeie (2012), 48.

⁷⁰⁸ Riksarkivet: Solgården: Referat fra telefonsamtale mellom C. Lohne-Knudsen og Dr. Lassen, Statens Institutt for Folkehelse, 29.10.1975.

⁷⁰⁹ Riksarkivet: Solgården: Referat fra styremøtet 14.10.1975.

ikke blir løst nær sagt øyeblikkelig, kan jeg ikke være ansvarlig for helsetilstanden hos Deres besøkende.⁷¹⁰

I jubileumboka *Skinnnende dager* fremstår Helsedirektoratets krav om karantene og felles bosted som urimelig strenge. Siden fundamentet til Solgården var og er trygghet og helse, ble det viktig å dysse epidemiene ned. Men i lys av både menneskelige og materielle omkostninger fremstår kravene annerledes.⁷¹¹ Selv om helsedirektoratets krav om stopp av turer for psykisk utviklingshemmede fra sentralinstitusjoner til Solgården satte senterets eksistens i fare. Solgårdens ledelsen kontaktet derfor helsemyndighetene i Villajoyosa for å prøve å fortsette med pensjonistturer, og Dr. Noriega åpnet for «midlertidig drift så snart septiktanken ikke avgav bakterier.»⁷¹² Fra spansk hold er det sannsynlig at avgjørelsen var motivert av å ville sikre spanske arbeidsplasser.

Epidemiene fikk altså konsekvenser både lokalt i Villajoyosa og i Norge. Spanske myndigheter krevde at senteret skulle ha en spanskpråklig leder, som kunne ivareta kommunikasjon mellom myndighetene og institusjonen. Innbyggerne i Villajoyosa ble redde for at den kommunale vanntilførselen, som gikk i ledning nær Solgården, skulle bli forurenset. Solgården måtte på sin side stenge i to måneder for nødvendige oppgraderinger.⁷¹³ I Norge ble 71 smittede personer isolert i Hoveleiren ved Arendal. Regjeringen brukte minst en halv

⁷¹⁰ Riksarkivet: Solgården: Oversatt rapport (udatert) fra Dr. Eduardo Noriega til styret på Solgården.

⁷¹¹ Skeie (2012), 48. Ifølge Skeie krevde Helsedirektoratet at gjestene skulle komme fra samme området uten å forklare smitteaspektet. Riksarkivet: Solgården: Telefonreferat fra C. Lohne-Knudsen med Blegen Svindland 28.10.1975 «man kan ikke løpe den risiko at det oppstår epidemi for tredje gang.» Og: Brev fra Torbjørn Mork og O.W. Steinfeldt Foss, Helsedirektøren til Solgården AL Ferie og helsesenter for psykisk utviklingshemmede Oslo, 08.07.1976. Foss krevde dokumentasjon på at spansk helsevesen hadde godkjent vann og avløp.

⁷¹² Riksarkivet: Solgården: Brev fra Rolf Ustad til A/L Ferie og Helsesenter 27.10.1975. Orts forklarte at senteret måtte ha eget renseanlegg eller tilknyttes kloakksystemet for å være i forskriftsmessig stand; Referat fra styremøtet 14.10.1975, 2. Midlertidig tillatelse kom 25.10.1975.

⁷¹³ Riksarkivet: Solgården: transkribert telefonsamtale mellom C. Lohne-Knudsen og Dr. Lassen, Statens Institutt for Folkehelse, 29.10.1975.

million kroner for å finansiere tiltaket som var ment å vare «noen uker». ⁷¹⁴ Det refereres fremdeles til epidemiene i Smittevernboka. ⁷¹⁵

Å drive et norsk helsesenter i Alicante fra Norge var også krevende økonomisk. Pengemangel preget de ti første årene, blant annet fordi senteret ble dyrere enn planlagt. Senteret var budsjettet til ca. 1 million kroner, men kostet til slutt mer enn 2,6 millioner. ⁷¹⁶ Til tross for at bygget hadde nøktern standard med felles bad, og at innkjøp av tv- og radioapparat ble utsatt. ⁷¹⁷ Aksjonskomiteen hadde håpet på samarbeid med andre norske helseforbund, men det lyktes ikke. ⁷¹⁸ De kalkulerte dessuten med offentlige norske støtteordninger som de ikke fikk fordi senteret befant seg geografisk utenfor Norge. I tillegg regnet de optimistisk med fulle turer hele året. Men muligens var turene for psykisk utviklingshemmede for dyre. ⁷¹⁹ Likevel klarte Solgården å skaffe eksterne midler fra Minnestiftelsen, banker, skipsredere og organisasjoner. ⁷²⁰

Det viste seg også vanskelig å fylle turene om sommeren. Selv om selgeren Jon Rökk påstod at Villajoyosa hadde «evig vår hele året», var etterspørselen så lav på julturene at senteret måtte lukke. I 1970-årene mente nemlig nordmenn at

⁷¹⁴«Hove leir som senter for utviklingshemmede,» *Aftenposten*, 19.01.1976. Syttien personer skal ha kommet hjem med dysenteri (fra Solgården). Og «Dysenteri på Østfold-institusjon,» *Aftenposten*, 27.11.1975. Tjuefem personer ble også sendt fra Ørebro, til Halden Hotell etter opphold på Solgården for å unngå videre smitte. På Hove ble flere boende fra oktober til januar.

⁷¹⁵ *Nettbasert veileder i smittevern for kommunehelsetjenesten (Smittevernboka)*. Fra 2009 under «Shigellose» og «vannbårne utbrudd i Norge».

⁷¹⁶ Riksarkivet: Solgården: Referat fra styremøtet 02.06.1972, 2.

⁷¹⁷ Riksarkivet: Solgården: Referat fra styremøtet 12.11.1971.

⁷¹⁸ Riksarkivet: Solgården: Styremøtereferat 21.10.1970, om møter med Revmatikerforbundet, MS-forbundet, Psoriasisforbundet og Allergikerforbundet. Referat fra styremøtet 05.10.1971, 3. I 1971 av slo departementet «ferietilskott for reiser til utlandet for klienter».

⁷¹⁹ Riksarkivet: Solgården: Brev fra O.B. Munch til Emma Hjorts venner, 03.05.1973. «[...] særlig ungdommer har ikke penger til å delta på turer til Solgården - dessverre.»

⁷²⁰ Riksarkivet: Solgården: Referat fra styremøtet 21.11.1973. En skipsreder donerte 200 000 kroner til oppvarming av bassenget. Referat fra styremøtet 05.10.1971. Kristiansand Sparebank gav 25 000 kr. Referat fra styremøtet den 21.05.1974. Fiskernes bank i Tromsø gav 100 000 kr og de ansatte donerte 5 000 kr. Brekke (2003), 58. Og frimurere donerte 250 000 kroner til fysioterapiavdelingen og innendørsbasseng.

Spania var for varmt om sommeren.⁷²¹ Vinterklimaet gjorde at turene fra november til februar heller ikke var ideelle for psykisk utviklingshemmede, som stort sett alltid ville bade. Stedet ble derfor også markedsført i *Aftenposten* og *Arbeiderbladet* som et feriesenter for «helsesvake pensjonister» som ville bort fra «is-holka».⁷²²

Sogneprest Gilje ville at naturen mellom Solgården og Minnekirken skulle bli «et deilig hageanlegg» og goodwill-ambassadøren Wenche Foss ønsket appelsintrær slik Jon Rokk hadde på appelsingården sin.⁷²³ Det ble samlet inn midler til sitrustrær, palmetrær og slyngplanter.⁷²⁴ Likevel gikk det mange år før en liten sitrushage kom til. En årsak var vannmangel på grunn av det tørre klimaet.⁷²⁵ Et annet hageprosjekt som møtte utfordringer i forhold til vanning og kostnader var palmeprosjektet ledet av pensjonisten Otto Thoresen. Den skulle pynte ødemarken bak Solgården med palmer. Ambisjonen var å lage en attraksjon som palmeparken i Elche. Elever ved DnsCB plantet 1400 palmer.⁷²⁶ Plantedugnaden minte om episoder i norsk etterkrigshistorie, der skolebarn var med på å bygge landet, men i dette tilfellet skulle barn lage en turistattraksjon i Villajoyosa ved å tilpasse landskapet fra gold ørken til frodig oase. Området fikk navnet H.M. Kong Harald Vs palmeskog, men i 2013 fantes bare enkelte palmer rundt kirken, og besøkende kom først og fremst for å besøke kirken.⁷²⁷

⁷²¹ Johansson, *Aftenposten*, 26.06.1965, 2; Riksarkivet: Solgården: Referat fra styremøtet 03.05.1973. 1. rapport fra C. Lohne-Knudsen til Styret, Villajoyosa, 17.02.1976: Solen svidde gardiner og utemøblene: «I oppholdsstuen i Casa II er gardinene så brent av solen at de er i filler».

⁷²² Hvorvidt norske pensjonister generelt kunne karakteriseres som «helsesvake», ble diskutert. Ambassadøren i Madrid advarte Solgården mot å drive vanlig turisme på en spesialavtale for helseturisme med lavere skatt.

⁷²³ Riksarkivet: Solgården: 7. rapport til styret fra C. Lohne-Knudsen, 08.03.1976, 4. Lohne-Knudsen forutså vannmangel og beskrev planene som «høytflyvende».

⁷²⁴ Brekke (2003), 107. I 1971 utgjorde det 35 000 kr.

⁷²⁵ Senere ble frodige hager et varemerke for Solgården, som også fikk egen sansehage.

⁷²⁶ Tjøm (1994), 26. Intervju med Kristen og Lise Kristensen, Alfaz, 18.06.2013. Ifølge Kristensen hadde 'deres' palme blitt byttet ut med en ny av Solgården; Brekke (2003), 59; Lund og Skaare, «Den norske skole Costa Blanca grunnlagt 1971. Et historisk tilbakeblikk 1992-2002» (Alfaz: DnsCB, 1992).

⁷²⁷ Riksarkivet: Solgården: 7. rapport fra C. Lohne-Knudsen til styret, 08.03.1976.

Bilde 11 Minnekirken med palmer foran. Kilde: Eget bilde

Transnasjonale aspekter på Solgården

Solgården var en transnasjonal institusjon. Kombinasjoner av Sol-navnet har vært utbredt på norske institusjoner i inn- og utland.⁷²⁸ Antagelig kom navnet fra Trastad Gård, Nord-Norges åndsvakehjem som ble opprettet i 1954, der en av bygningene het Solgården.⁷²⁹ Thorbjørn Blom-Bakke var områdeoverlege for åndsvakeomsorgen i Nord-Norge og arbeidet også på Solgården i Alicante.⁷³⁰ Dessuten var beboere fra Trastad gjester på Solgården.⁷³¹

⁷²⁸ Sol-navnet blir brukt både på steder og institusjoner som for eksempel: Solgløtt (1917), Solheim Lutheran Home (Los Angeles, 1923), Solhaugen (1954), Solbø (1951), Solgården (sykehjem i Asker), Solvår (barneforeningen til NMS i mellomkrigstiden), Solborg (Normisjons folkehøyskole), Solgry (NLM leirsted), Solbakken (folkehøyskole). Ifølge Laura Wright, kom mange Sunnyside-navnene i London/USA fra en nordisk middelalderskikk, som delte gårder basert på sol/skygge via Skottland og «non-conformist» kristne. Se: Laura Wright, «Sunnyside,» i *Sociolinguistic Composium 21* (Murcia: UMTv, 2016).

⁷²⁹ Beate Katrine Sørensen, ««En neve ull»: Nord-Norges åndsvakehjem, historien om hvordan og hvorfor Trastad Gård ble til» (Menighetsfakultetet, 2011). Det første bygget het «Solgården». Initiativtager Margarethe Wiig hadde i 1949 kontakt med psykiatrisk overlege Christofer Lohne-Knudsen, senere styremedlem på Solgården i Villajoyosa.

⁷³⁰ Brekke (2003), 23.

⁷³¹ «Omkring festspillene,» *Aftenposten*, 30.06.1975, 6. Både Trastad og Solgården fikk statuen «en munter trubadur» av den lokale kunstneren Pedro Delso. Delso var fascinert av både Don Quijote og norske troll, og ekteparet representerte det spanske i Norge og det norske i Spania.

Noen av utfordringene Solgården møtte var spesifikke for institusjoner som ble drevet i Spania. Det kunne handle om vannmangel, språkproblemer og mangelfull kommunikasjon til styret og økonomisk ledelse i Norge. Etter hvert ble de fleste andre norske institusjoner i Alicante til stiftelser, det gjaldt også andelslaget.⁷³² Spansk-norske stiftelser erfarte at det var vanskelig å overholde lover og regler både i Norge og i Spania, særlig før Spania ble EU-medlem og Norge fikk EØS-avtalen.

Et annet aspekt som voldt problemer, var ansatte uten arbeidstillatelser. Dette var et gjennomgangstema i styremøtereferatene fra 1972 til 1978.⁷³³ Det var muligens komplisert å få arbeidstillatelser, men det finnes ingen dokumentasjon på avslag på faktiske søknader. På 1970-tallet var arbeidsledigheten høy i Spania. De første årene var bestyreren den eneste nordmannen med arbeidstillatelse. Spanske myndigheter ønsket flere arbeidsplasser til spanjoler. En uføretrygdet nordmann arbeidet for senteret i flere år og det skapte friksjon mellom norske og spanske ansatte.⁷³⁴

Et annet problemområde var det helsefaglige. Solgården var registrert som en helseinstitusjon, men norsk helsepersonell som jobbet ved senteret hadde ikke spansk helseautorisasjon. Antagelig handlet også dette hovedsakelig om økonomi. Flere av legene, sykepleierne og prestene var frivillige og donerte sin tid og arbeid. Noen ganger ble også helsefaglig personale ansatt som bestyrere, og da omgikk styret autorisasjonsproblematikken, selv om det virket innlysende at det var helsekompetansen som var avgjørende for at de fikk jobben. Det tok over 30 år før Solgården endret til lovlig praksis. Etter tusenårsskiftet, under direktøren Pablo Sbertoli, ble frivillig helsepersonell omdefinert til «ledsagere», noe som gav økt trygghet for norske gjester, mens spanske helsearbeidere og sykehus ble brukt ved sykdom.⁷³⁵

⁷³² Fundación Betanien, Fundación Noruega Costa Blanca (DnsCB).

⁷³³ Riksarkivet: Solgården: Styremøtereporter fra 1972-1978.

⁷³⁴ Riksarkivet: Solgården: 7. rapport fra Christofer Lohne-Knudsen til styret, Villajoyosa, 08.03.1976 og; Brev fra Antonio Soler til Direktør Harald Bastiansen, Villajoyosa 16.05.1977. Mens tidligere oversettelser hadde vært på engelsk, ble de fleste dokumentene oversatt fra spansk til norsk, av translatøren José L. Ripoll ved den spanske ambassaden i Oslo fra 1976.

⁷³⁵ Intervju med Pablo Sbertoli, Villajoyosa 15.04.2013.

Sosial og kulturell kapital var ikke direkte overførbart fra det sosialdemokratiske Norge til Franco-Spania. Styret bestod av leger og ingeniører, som var høystatusyrker både i Norge og i Spania. Like fullt var de entusiastiske amatører da det skulle bygges helseferiesenter i Spania. I Norge var Christofer Lohne-Knudsen overlege i psykiatri og representerte sosialdepartementet i styret til AL Helse og Feriesenter. Han var vant til å få gjennomslag for sine saker. I Spania ble styremedlemmene avhengig av tolker og fordyrende mellommenn på grunn av manglende kjennskap til spansk språk og kultur. De manglet også lokal tilhørighet og kontakter i Alicante. Norske samfunnstopper reagerte på spansk byråkrati og et hierarki de selv stod utenfor.⁷³⁶ Styret som slet med kronisk pengemangel var konsekvent mistenksom til offentlige krav om avgifter. Derfor endte de opp med å måtte betale mulkt på grunn av mislighold, tomteavgift, nybyggattester og omsetningsavgift.⁷³⁷ Lohne-Knudsen ble «forfærde» da nybyggavgiften (*declaración de obra nueva*) skulle betales i 1976, fire år etter åpning: «vi står overfor en ny og uventet situasjon som kan bli meget kostbar for oss».⁷³⁸

Legaliseringsspørsmålet som helse- og ferienesenter, stod øverst på de fleste styremøtenes agenda til senteret ble godkjent i 1978.⁷³⁹ Det skyldes både Solgårdens styre og ledelse og spansk byråkrati. Etter hvert anbefalte den norske konsulen i Benidorm at styret ansatte en spansk direktør for å få fortgang i prosessen.⁷⁴⁰ Senteret hadde tatt imot flere tusen gjester før alt det formelle var i orden.⁷⁴¹ Det uferdige anlegget var nok medvirkende årsak til at det tok

⁷³⁶ Riksarkivet: Solgården: 2. Rapport fra C. Lohne-Knudsen til Styret, Villajoyosa, 21.02.1976, 4.

⁷³⁷ Riksarkivet: Solgården: Referat fra styremøtet 17.09.75. Styret fikk bot på 70 000 kr til arkitektlauget (Colegio de Arquitectos). Referat fra styremøter 21.10.1970 og 14.12.1971.

⁷³⁸ Riksarkivet: Solgården: 3. rapport fra C. Lohne-Knudsen, Villajoyosa 24.02.1976. Grunnen var at Solgården ikke hadde betalt avgiften da senteret åpnet i 1972. Den utgjorde 8 prosent av verdien ved takstdatoen, og verdistigningen var høy i 1970-årene.

⁷³⁹ Riksarkivet: Solgården: Referat fra styremøter fra 1972-1978, særlig referatet fra 08.05.1978, 2. Senteret ble godkjent som arbeidsgiver og som helseinstitusjon av Helsedirektoratet.

⁷⁴⁰ Riksarkivet: Solgården: 3. Rapport fra C. Lohne-Knudsen til styret, 24.02.1976, 2.

⁷⁴¹ Skeie, *Skinnende dager: fortellingen om Solgården*, 47.

årevis før det ble offisielt godkjent av spanske myndigheter.⁷⁴² Solgården fortsatte å operere med midlertidig dispensasjon for avløp og hadde ikke levert byggemeldinger eller betalt ferdigstillingsgebyr. At spanske myndigheter krevde at formelle aspekter var i orden før godkjenning, er ikke overraskende.

Endringer såvel i det spanske som i det norske samfunnet fikk store konsekvenser for Solgårdens drift. I 1991 ble HVPU-reformen innført i Norge, og et ideal om full integrering i det norske samfunnet, gjorde det politisk ukorrekt å sende psykisk utviklingshemmede på en institusjon – selv for kortere perioder. Likevel overlevde Solgården på stadig flere og mer bemidlede pensjonister og familieturer med psykisk utviklingshemmede. Fra 1990-tallet ble pensjonistene hovedgruppen.

Solgården var resultat av familie-, utdannings- og profesjonelle nettverk både i Norge og Spania.⁷⁴³ Eksempler på dette er at Rokk formidlet lokale entreprenører og Soler fant arbeid til familie og naboer.⁷⁴⁴ Bastiansen-Astrup-Haugli var et familienettverk som ledet styret, byggeprosessen, var bestyrer, fysioterapeut og arkitekt for prosjektet. Fra 1971 til 1976 var det norske bestyrere på Solgården. Fra 1976 til 2007 hadde Solgården både spansk og norsk direktør. Fra 2007 var det ikke lenger nødvendig å ha to direktører. Pablo Sbertoli som var født og oppvokst i Argentina, med skolegang fra Spania og Norge, behersket relevante språk og kulturkoder.⁷⁴⁵

Grunnene til at kommunalt ansatte i Villajoyosa viste fleksibilitet og tålmodighet i møte med ledelsen på Solgården mens de i årevis ventet på

⁷⁴² Arkivmaterialet frem til 1979 viser at spørsmålet ble avklart i 1978. Se Riksarkivet: Solgården. Brev fra Kjell Thorvaldsen til Bastiansen, Villajoyosa 06.07.1972 «Av ting som er under arbeide nå er det stadig den skriftlige godkjenningen på det lokale plan som ruller frem og tilbake»; Rapport 5 fra C. Lohne-Knudsen til styret 01.03.1976: «Delegación General de Sanidad i Madrid har godkjent at Solgården har den standard at den kan registreres [...] Innenriksministeriet har avslått *licencia de apertura* (åpningstillatelse/godkjenning). Dette skyldes angivelig [...] at det ikke er noen traktat om gjensidig godkjenning av slike institusjoner mellom Spania og Norge.»

⁷⁴³ Skeie, *Skinnende dager: fortellingen om Solgården*, 32-36, 52-57, 174-75.

⁷⁴⁴ Intervju med tidligere sjåfør ved Solgården José Díaz Rodríguez, Villajoyosa, 15.04.2013. Antonio Solers sønn som var kokk ved Solgården fra 1983 og laget både spansk og norsk mat som kjøttkaker, fiskepudding, fårikål og paella.

⁷⁴⁵ Intervju med Pablo Sbertoli, Villajoyosa, 15.04.2013. Det førte blant annet til felles matpause og insentiver for å lære spansk og norsk blant alle de ansatte.

ferdigattester og betaling av avgifter, var satsingen på turistmodellen. Solgården ble en viktig arbeidsplass i Villajoyosa. Bortsett fra det var effekten på lokal økonomi begrenset, også på grunn av norske frivillige og uregistrert arbeidskraft.

Solgården ble her mest utførlig presentert, fordi den er størst, har vart lengst og har et arkiv. I 2012 hadde senteret tatt imot 70 000 gjester gjennom mer enn 40 år.⁷⁴⁶ Solgården er et eksempel på at en innflytelsesrik komité klarte å samle inn penger til et ferisenter i Spania for norske psykisk utviklingshemmede, i en tid da denne gruppen bodde segregert på sentralinstitusjoner. Likevel klarte Solgården å tilpasse seg nye kundegrupper etter HVPU-reformen, ved hjelp av stadig mer bemidlede pensjonister som reiste på ferie dit.

Konklusjon

I dette kapitlet har jeg diskutert aspekter på transnasjonale liv i Alicante. Jeg har vist hvordan norske familier og helseinstitusjoner i Alicante har vært transnasjonale i ulik grad. De fleste familier har holdt kontakt med familiemedlemmer uansett hvor de bodde. På 1990 og første del av 2000 årene argumenterte Helset, Lauvli og Sandli at sesongmigrantene i Spania ofte var velstående, utdannede par. Det var svært vanlig at barn og barnebarn besøkte dem i ferier, eller lånte boligene deres mens sesongmigrantene oppholdt seg i Norge om sommeren. Flere enn først antatt hadde slektninger i Alicante. Dette hadde ikke fremkommet uten informantintervjuene. Helseinstitusjonene reklamerte i det norske markedet og forsøkte å få støtte fra offentlige støtteordninger innenfor velferdsstaten. Det foregikk lobbyvirksomhet fra Alicante til norske politikere for å bedre eldreomsorgen for nordmenn der.

Alfaz del Pis tiltrekningskraft er nettopp muligheten for høy grad av transnasjonal livsstil på grunn av solid norsk infrastruktur. Andre norske migranter har valgt større grad av assimilering gjennom ekteskap, arbeid og/eller spansk skolesystem for sine barn. De har levd hybride liv som i mindre grad er kulturelt transnasjonale enn dem som har valgt norsk skole, klubb og

⁷⁴⁶ Skeie, *Skinnende dager: fortellingen om Solgården*. Arkivet ble avlevert til Riksarkivet i 2013. Til Torkjell Berulfsens «Edel årgang» NRK, 25.05.2015, sa direktør Sbertoli at Solgården hadde hatt over 100 000 besøk.

kirke. Mange av dem som er assimilerte på noen områder, (familie/skole), lever likevel høy-transnasjonalt i forhold til økonomi og arbeid. Det belyses nærmere i kapittel syv.

Likevel skjedde en utvikling over tid fra at en del var en kapitalsterk elite med mange selvstendig næringsdrivende, til at flere pensjonister med bakgrunn i offentlig sektor, fikk råd til opphold i Alicante. Med hensyn til Anne Helset med fleres konklusjon om Spaniafarene som «relativt velstående» (innenfor IRM også kalt *Woopie* (*well off older person*), modifierer to faktorer denne konklusjonen over tid: Arv av fritidseiendom og fortsatt økonomisk aktivitet etter pensjonsalderen. Helsets studie dekket norske pensjonister både på Costa del Sol og Costa Blanca, men undersøkte ikke hvordan bolig i Spania førte til tilhørighet over tid og på tvers av generasjoner. Arv av feriebolig kan forklare at familier med lavere inntekt kunne bo i området også etter sterk prisvekst i boligmarkedet. De som ikke eide kunne leie.

Blant de som flyttet til Alicante, som barn eller som ble født der, er andelen som lever et transnasjonalt høy-intensivt familieliv lavere. Det kan synes som om transnasjonale forbindelser først og fremst gjaldt migrantgenerasjonen. Den transnasjonale livsstilen med vedvarende kontakt mellom individer bosatt i forskjellige land dreide seg altså hovedsakelig om migrantene og i mindre grad om deres etterkommere.⁷⁴⁷ De transnasjonale familiære båndene ble oppløst når det ikke lenger fantes slektninger å besøke i det landet foreldrene eller de selv hadde migrert fra.

Det var ikke nytt med helseopphold i Spania, men tidligere hadde det dreid seg om enkeltindivider og familier.⁷⁴⁸ Det nye var at grupper dro på helseferier til Middelhavet og at det ble opprettet norske institusjoner der. Solgården var unik som et permanent feriehjem for norske psykisk utviklingshemmede og såkalte «helsesvake» pensjonister i Spania. Mange andre forsøk på å drive helseturisme for det norske markedet forsvant over tid. Likevel kom det flere kommunale

⁷⁴⁷ Kivisto (2001), 569.

⁷⁴⁸ Intervju med Kristen Blom-Dahl, Valencia 02.06.2013. Forgjengeren Jørgen Andersen flyttet til Valencia på 1880-tallet, på grunn av dårlig helse og drev med appelsineksport; Se også: Aukrust og Skulstad (2014), 174.

norske eldreomsorgstilbud i Alicante fra 1997. Ekseemplene fra Solgårdens første år, særlig med hensyn til vann, avløp og renovasjon, var ikke enestående.

Dette kapittelet har undersøkt de transnasjonale aspektene av familieliv og helse blant nordmenn som har bodd i Alicante. Solgården møtte utfordringer i forbindelse med lover og regler, men over tid klarte senteret å bli et sentrum for et norsk-spansk miljø rundt Benidorm blant annet ved samarbeid og sambruk av lokalene der norske foreninger, skole, kirke og helseinstitusjon samarbeidet.

6 Transnasjonale norsk-spanske klubber, skole og kirke i Alicante

Mens jeg i kapittel fem diskuterte transnasjonale familier og helse gjennom individer og en institusjon, belyses transnasjonale aspekter i dette kapitlet på mesonivå her gjennom organisasjoner og institusjoner.⁷⁴⁹

Sosiologene Carles Simo Noguera og Benno Herzog har studert britiske etniske klubber i Valenciaregionen som om de utelukkende var borettslag.⁷⁵⁰ Utgangspunktet for denne type reduksjonisme har antagelig opphav i at mange britiske klubber i nordlige Alicante er nabolagsorganisasjoner lokalisert i feriehusboligfelt utenfor bykjernen. Forskerne reduserer organisasjonsmangfoldet blant nordeuropeere til å bare være et verktøy for å unnsnippe sosial isolasjon. For Simo Noguera og Herzog som forutsetter at klubbene var etnisk hermetiske og drev solidaritetsbyggende aktivitet innad i gruppen, ble boligsegregeringen utenfor sentrum ansett som et strukturelt problem, relatert til omfattende feriehusbygging og mangelfull byplanlegging (*urban sprawl*). Det handler likevel ikke om getto, all den tid beboerne har kapital nok til å velge hvor de vil bo og foretrekker det landlige.

Ingen av de nordiske klubbene jeg har studert i Alicante er borettslag.⁷⁵¹ Medlemmene i den norske klubben i Alfaz var bosatt mer spredt geografisk. De ønsket å distansere seg fra turistkategorien og sosialisere på eget språk. Klubbene fungerte som bindeledd mellom individer som på egenhånd ville hatt færre muligheter til informasjon og kontakt med det spanske storsamfunnet på grunn av språkbarrieren.

Det finnes altså flere typer etniske klubber i Valenciaregionen og de forholder seg til ulike grupper i en lokal kontekst. Gjennom min kontrastering av ulike typer etniske organisasjoner er konklusjonene til Simo Noguera og Herzog for smale. De generaliserer ut i fra et snevert utvalg. Noen organiserer aktiviteter

⁷⁴⁹ Ludger Pries, *Rethinking Transnationalism: The Meso-link of organisations* (Hoboken: Taylor and Francis, 2008), 1.

⁷⁵⁰ Carles Simó Noguera og Benno Herzog, «El asociacionismo de los residentes europeos en la comunidad valenciana,» i Mazón og Aledo (2005).

⁷⁵¹ DnkCB, AHN, Club Nórdico og Más Amigos.

med andre klubber og kommuniserer med institusjoner og offentlig administrasjon. Klubbene tilbyr reiser og språkkurs som gjør at medlemmene blir bedre kjent med hverandre og landet de bor i. De gjør noe meningsfylt og ble slik *busy* og begynte å notere ned avtaler og aktiviteter. Det var høystatus å ha lite tid i form av mange avtaler. Medlemmene i de nordiske klubbene kom fra flere land og hjalp hverandre med å håndtere livet i Spania. Det foregikk altså både brobygging mellom grupper og solidaritetsbygging innad i klubbene. Klubbmedlemmene bestod stort sett av «likesinnede», altså individer fra samme generasjon, etnisitet, klasse og religion.

Selv om flyttingen til Alicante er en form for kjedemigrasjon der de fleste flyttet, enten etter noen de kjente eller sammen med nær familie, var det likevel nødvendig å bygge opp det sosiale nettverket på ny i Alicante. For nordeuropeere skjedde det gjerne i og rundt de etniske klubbene. Det var særlig viktig for sesongmigrantene som vanligvis ikke snakket spansk. Både type aktivitet og tidspunkt for aktivitetene, tilpasset seg til pensjonistene som foretrakk program på dagtid. De fleste var sesongmigranter og derfor opererte både klubbene og menighetene med høysesong fra oktober ut april. Sesongmigrasjon definerte altså aktivitetenes intensitet, antall frivillige og antall besøkende/deltakere.

I Benidormområdet kom det etniske klubber for briter og tyskere før de nordiske. Det omfattende tilbudet i etniske klubber, tyder på at det fantes mange med mye ledig tid og behov for meningsfull aktivitet. Initiativtakerne var gjerne individer som solgte boliger og snakket spansk. Da Jon Rokk flyttet til Villajoyosa i 1962, fantes det ikke norsk klubb der, men noen år senere ledet han en *Club Escandinavo*. Flere informanter antydte at individer involvert i eiendomsformidling anså etniske klubber som en måte å promotere sine produkter. Kunder som trivdes ville føre til økt salg. Denne typen livsstilmigrasjon ble promotert som *active aging* og kom fra USA.⁷⁵²

På grunn av Franco-regimet var det forbudt å møtes flere enn 20 personer i et lokale før 1976. Dette ble praktisert strengt for spanjoler, og forklarer at det ikke var spanske medlemmer i DnkCB de første årene. Men etniske klubber for

⁷⁵² Judith Ann Trolander, *From Sun Cities to the Villages: a History of Active Adult, Age-Restricted Communities* (Gainesville: University Press of Florida, 2011). Selv om overklassen begynte tidligere, ble konseptet et tilbud til middelklassen fra 1960-årene.

nordeuropeere fikk dispensasjon fra organisasjonsforbudet, siden regimet ønsket at utenlandsk kapital og virksomheter skulle etableres og drive sin virksomhet i Spania. Myndighetene holdt likevel kontroll med og en viss overvåking av møtene.⁷⁵³

Det finnes indikasjoner om transnasjonale kulturelle, økonomiske og politiske aspekter blant nordmenn i Alicante. Det vil her konkretiseres i forbindelse med en norsk klubb, en skole og en kirke. Her inngår også underdiskusjoner om distinksjon og ulike former for integrasjon, samt transnasjonale aspekter av frivillig arbeid. I forbindelse med religion og sjømannskirken analyseres transnasjonale sider av døden blant nordmenn i Alicante.

Norske klubber

I 1970 begynte en gruppe nordmenn, med blant andre Jon Svanberg og Mia Søreide en norsk selskapsklubb i Benidorm. Det utviklet seg også snart til en markedsføringsarena. På de første møtene som bestod av middager på restauranter, diskuterte medlemmene transport, jus og sykeforsikring.⁷⁵⁴ Familien Svanberg og Søreide fikk sentrale roller i klubben fra starten av, og førstnevnte ble leder. Familien kombinerte det norske og spanske og dannet norske klubb, skole og kirke i en spansk kommune. Arbeidet gav høy status blant andre nordmenn. Et eksempel var klubbens logo, som Søreide tegnet ved å kombinere en pesetas-mynt, en vikingbåt og flagg fra begge landene.

Bilde 12 Logoen til DnkCB tegnet av Mia Søreide. Kilde: DnkCB

⁷⁵³ Intervju med Merete Ihlen, Alfaz del Pi, 12.11.2014.

⁷⁵⁴ DnkCB: Styreprot. DnkCB: Referater fra møtene høsten 1971 viser at diskusjonene dekket mulighetene for julecharterfly, testamente- og arvesaker, skattesaker, sykeforsikring og hvordan man skaffet seg spansk sertifikat.

For å unngå innbrudd, kjøpte noen safe, politifløyter og organiserte nabovakthold. Individuer ble svindlet av både nordeuropeere og andre, særlig i forbindelse med private lån og boligprosjekter.⁷⁵⁵ Tyverier, innbrudd og bankran var tilbakevendende temaer.⁷⁵⁶ Flere av informantene husket imidlertid denne tiden som særlig fredelig og at det nettopp hadde vært lite kriminalitet i området. Likevel var altså tematikken kriminalitet et stadig tilbakevendende tema på klubbmøtene.

Medlemmene i DnkCB var opptatt av legitimitet og historisk tilhørighet. Søreide var svært interessert i historiske forbindelser mellom Norge og Spania. Hun skrev en historisk roman om viking-prinsessa Kristina som giftet seg med Alfonso den Klokes bror.⁷⁵⁷ Ved å føre nordmennes tradisjon i Spania tilbake til vikingtid, gav hun legitimitet til nyere migrasjon fra Norge til Spania. Og det ble trukket en sterkere kontinuitetslinje mellom nordmenn i Spania før og nå. I 2013 ble romanen lagt i en grunnsteinsboks under de nye klubblokalene. Bridge og spanskkurs hadde høyere prestisje enn bingo i DnkCB. Styret motsatte seg bingo visstnok på grunn av strenge spanske regler for pengespill. Men antagelig også fordi aktiviteten ikke ble ansett som passende.⁷⁵⁸

Den vanligste møteformen var middager med foredrag og/eller dans. Fra begynnelsen var det også alltid en informasjonsdel med siste nytt fra Norge og aktuelt fra spansk myndigheter. Ikke alle medlemmene hadde god råd. På et møte behandlet styret en forespørsel fra medlemmer, angående mødre med barn som ønsket å være med på julemøtet, men som syntes det ble for dyrt, og ba om de kunne komme etter middagen. Det ble avslått.⁷⁵⁹ I begynnelsen møtte medlemmene på hoteller og restauranter, som Montiboli i Villajoyosa, den tyskdrevne *Panorama*, Solgården og *El Vikingo* i Alfaz. Siden kjøpte og leide

⁷⁵⁵ Intervju med Ninni S. Sæland, Alfaz, 13.11.2014; Tonje M. Viken, «Svindlet med død mor,» *Nettavisen*, 19.10.2007. <<http://www.nettavisen.no/1395432.html>> lest 14.04.2013.

⁷⁵⁶ DnkCB: Styreprotokoll for den Norske Klubben i Costa Blanca: Referat for møtet den 24.01.1972 og hele 1974.

⁷⁵⁷ Mia Søreide intervjuet av Tønsberg Blad, om Håkon Håkonsons datter Kristina. Video, <<http://tb.no/kultur/skildrer-prinsessens-hemmeligheter-1.1109936>> sett 09.08.2013.

⁷⁵⁸ DnkCB: Styreprotokoll: Referat fra møtet 16.01.1972.

⁷⁵⁹ DnkCB: Styreprotokoll: referat fra møtet 06.12.1974.

klubben lokaler før de i 2014 fikk eget klubbhus i Alfaz.⁷⁶⁰ DnkCB kjøpte to leiligheter til klubblokaler, og i underetasjen møttes baskiske menn i sin gourmetklubb (*Txokos*). Etniske klubber både fra Nord-Spania og Nord-Europa organiserte seg altså i private rom for å ta vare på egen kultur og språk i Alfaz. De levde parallelle liv.

Den typiske lederen i DnkCB var et «organisasjonsmenneske» fra øvre middelklasse. Klubben speilet norsk samfunnsliv, og da Norge fikk sin første kvinnelige statsminister på 1980-tallet, ble Aud Henningsen den første kvinnelige formann i DnkCB. Hun var en av de mange førtidspensjonerte som fortsatte med frivillig arbeid i Spania.⁷⁶¹ Samtidig ble også klubbens «damegruppe» lagt ned siden damer deltok på lik linje med menn.⁷⁶²

Som et resultat av at nye grupper fikk råd til å kjøpe feriehus, endret klubben seg utover 1980-tallet. Tidligere hadde det vært flere medlemmer med doble etternavn, som brukte riksmål, og var oppvokst med barnepike og vaskehjelp. De som hadde bodd der en tid brukte ord som «invasjon» og «eksplosjon» om de nyankomne migrantene, og klubben fikk over tusen medlemmer.⁷⁶³ Ledelsen innførte kleskode etter at nye medlemmer møtte med åpne skjorter og sandaler. Pionermigrantene kledde seg mer formelt i drakt og dress og brukte et konservativt talespråk med ord som efter, nu, have og borgermester. Slik markerte de sin posisjon og tilhørighet ved å distansere seg fra turistene og andre nyankomne. Ulike syn på hva dannelse var og hvilken oppførsel som kunne tolereres, ble gjenstand for debatt. Lederen Jens K. Grüner-Hegge hadde sterke synspunkter på det han oppfattet som norske menns mangelfulle dannelse:

JKGH: [...] du skjønner Ola Nordmann, den slags kontinental raffinement som de hadde i Frankrike og Spanien, det hadde ikke Ola Nordmann fått med seg, men var det en kvinne, skulle hun kysse enten hun var kjent eller ukjent. [...] Det skulle gjøres på en sånn fin måte

⁷⁶⁰ Bjørg T. Svedbergh, «Klubbleders åpningstale,» i *Qué pasa?* 2014 nr. 2, 10.

⁷⁶¹ Jens K. Grüner-Hegge og Roald Olaussen, «Aud Henningsen til minne,» i *Qué Pasa?*, februar/mars 2011. Minneord og nekrologer gir informasjon om deres roller i DnkCB og liv i Alfaz. Noen støttet barnehjem, migranter, mishandlede dyr og fotballag.

⁷⁶² DnkCB: ringperm 1: «Damegruppen Costa Blanca» datert Campello, 02.01.1987. Damegruppen eksisterte fra 1982 til 1986 og organiserte lotterier og loppemarkeder som finansierte et tv-apparat, stoler og kaffeservice.

⁷⁶³ I 2015 var medlemstallet tilsvarende, selv om antallet nordmenn hadde vokst.

‘touch’ som man lærer i diplomatiet, men det var svære smaskekyss på kinnene, store tunge nordmenn som kom [...] «hei», sa han: «kyllingen min» [...] såkalt **joviale** som det heter på norsk og smalt på disse kyssene. Men det verste var jo at i forkjølelsestiden, så var de jo [...] smitten gikk jo rundt [...] og så var det noen, ja flere kvinner som sa: «Du det er så ufordragelig, nå kommer han og skal kysse meg med de svære leppene sine», du skjønner - ja man kan kalle det spesifikt uelegant avleverte hilsninger.

AELC: ja, men [...] ble det tatt opp i klubben hvordan en hilser?

JKGH: Ja, vi kysser hverandre lett på kinnet, luftkysset, med brasiliansk smattelyd, ja, men, det går slik at det er ikke noe kyss, det er bare et sukk på hver side av hodet [...] Det er liksom den hilsemåten, og så er det klemmer for de man er riktig glad i. [...] Det som er absolutt forbudt det er å klemme eller klype i baken - det må ikke skje. Og det har dessverre skjedd flere ganger - når nordmenn blir påseilet så forsvinner polituren. De har kommet helt ned på grunnfjellet da skjønner du, og «alle liker meg» - ikke sant. Det er ikke *comme il faut*.⁷⁶⁴

Etnisitet og norsk statsborgerskap var altså ikke nok. Samhold ble i tillegg påvirket av forhold som klasse, dannelse, utdanning, alder og kjønn. Flere informanter sammenfattet dette i uttrykket «likesinnede». Det førte til at en del av de som var medlemmer fra starten sluttet å bruke DnkCB. Behovet for å forholde seg til likesinnede var nok også en grunn til at flere nettverk som Vinklubbene og *Los nobles caballeros de la fraternidad* bare inviterte inn nye medlemmer som passet i deres profil.⁷⁶⁵

Det fantes parallelle norske miljøer i Alicante og skillelinjene gikk blant annet langs alder og klasselinjer. De fleste som var med i DnkCB hadde nok med en klubb. De som var aktive på kirkesenteret i Albir, ble gjerne oppslukt av det og gikk sjelden i klubben. Medlemmene i «Peer Gynt» spilte golf fra tidlig til sent, og festfolket samlet seg på kafeer, puber og barer. Miljøene visste om

⁷⁶⁴ Intervju med Jens K Grüner-Hegge, La Nucia, 05.03.2013.

⁷⁶⁵ Vinklubbene avløste forløperen Bacchus, og begrenset antall aktive medlemmer til 100. *Los nobles caballeros de la fraternidad* som kan oversettes med De edle herrers brorskap, var 8-10 nordmenn og en spanjol som møttes 4-5 ganger i året til et middagsmøte i Benidorm.

hverandre, men hadde lite til felles.⁷⁶⁶ De yngre, som enten hadde barn på skoler eller var på jobb, sosialiserte på andre arenaer og hadde ikke tid til å være med på klubbens formiddagsaktiviteter. Noen av de yngre syntes også at de nordiske klubbene fungerte som rene pensjonisttreff. Det viste seg altså at nordmenn i Alicante var like alderssegregerte som i Norge.

Andre transnasjonale foreninger som Costa Blanca St. Johannes frimurergruppe gir indikasjon om det sosiale sjiktet av nordmenn. Flere ledere i DnkCB og styremedlemmer på Solgården var frimurere som fra 1978 arrangerte regelmessige møter i vinterhalvåret.⁷⁶⁷ En annen organisasjon var Spansk-nordisk Selskap som senere ble kalt Asociación Hispano-Nórdica (AHN). De ønsket fra starten å være brobyggere mellom spanskpråklige og nordiske beboere.⁷⁶⁸ Et hovedmål var å løse problemer: «[...] *particularly when they involve language difficulties*».⁷⁶⁹ Fra 1976 foretrakk spansk-nordiske familier medlemskap i AHN heller enn DnkCB, siden alt foregikk på norsk i sistnevnte. Ifølge Delso måtte det spansk-nordiske aspektet også tas med en klype salt, siden hennes mann i en periode visstnok var eneste spanske medlem.

Fra 1990-årene gikk DnkCB fra å være en ren etnisk klubb til at spanske medlemmer også kunne bli medlemmer. De var få og de fleste var partnere til norske medlemmer, eller lokale næringsdrivende med ønsker om markedstilgang. Om miljøet i den norske klubben skrev et medlem:

På et tidlig tidspunkt av mitt opphold i Spania kom jeg i kontakt med folk som hadde bodd her i en mannsalder allerede. Av disse fikk jeg en viss innføring i hvordan tilværelsen hadde vært for dem som begynte «invasjonen» fra nord. Jeg forsto at i 60/70-årene var det for det meste nokså velstående nordmenn som kjøpte seg et sted i Spania, og på Costa Blanca var det spesielt området rundt Villajoiosa [sic] som ble foretrukket. En del var – om ikke velstående – nokså velutdannede og

⁷⁶⁶ Det styrket ideen om *choice homophily* altså selvvalgt segregering blant eldre i forhold til klasse, interesse og tidligere yrker, presentert av Caroline Oliver ved RGS-IBG i London 03.09.2016.

⁷⁶⁷ Gruppen hadde 70 medlemmer i 1999.

⁷⁶⁸ Asociación Hispano-Nórdico het fra oppstarten i 1974 Spansk-nordisk selskap.

⁷⁶⁹ «The Costa Blanca Hispano-Nordico Association held a reception last week,» *The Costa Blanca News* 06.02.1981.

intellektuelle. Altså en del av det norske *establishment* om man kan bruke det uttrykket.⁷⁷⁰

Klubben organiserte store jubileumsfester, der flere hundre medlemmer deltok, for å markere sin egen historie. Om 20 års jubileet for DnkCB i 1991 skrev samme person:

Jubileet ble feiret på hotellet Europa Tennis i sydenden av Villajoiosa. Det ble en stilig affære med den øverste skorpen av det norske samfunnslivet til stede. Høyt dekorerte og betydningsfulle personer som f.eks. general Bjarne Øen, tidl. Milorgleder, forsvarsminister og høyesterettsadvokat Jens Chr. Hauge, general Børge Hansen, skuespiller Wenche Foss, h.r.dommer Carsten Smith, etc., [...] Lucy Smith [...].

Men den største festen synes å ha vært da 500 mennesker møtte i Benidorm Palace for å hedre at Jens K Grüner-Hegge gikk av som konsul.⁷⁷¹ Der var både ordføreren i Alfaz, vise-ordføreren i Benidorm, medlemmer fra DnkCB, Vinklubben, konsulatet, skolen og kirken. I tillegg til den norske ambassadøren og en pensjonert ambassadør. Grüner-Hegge var høyt verdsatt og hadde vært svært involvert i forskjellige norske miljøer.⁷⁷²

Medlemmene i etniske klubber vektla det sosiale aspektet av klubbene som møtested. Om medlemskap i en bridgeklubb, Costatrimmen og AHN skrev et medlem: «Dette ga meg mange fine opplevelser og på den måten kom vi i kontakt med mange mennesker og mange av disse hadde vi som gode venner.»⁷⁷³

Men DnkCB forholdt seg også til spanske myndigheter ved å skrive statuttene på spansk, for å søke spanske myndigheter om å bli registrert som klubb. Det gikk flere år før de ble oversatt til norsk. Provinsadministrasjonen i Alicante krevde egentlig at alle medlemmene skulle være *residentes*, men etter en omstendelig godkjenningssprosess, var det nok at styremedlemmene var det.

⁷⁷⁰ DnkCB: Levende kilder: Informant nr. 6.

⁷⁷¹ Eric Svanberg, «Ingen over ingen ved siden,» *Skandinavisk Journal*, jan/feb 1996.

⁷⁷² Eric Svanberg, «Orden som fortjent,» *Skandinavisk Journal*, mai/juni 1996.

⁷⁷³ DnkCB: Levende kilder: Informant nr. 28.

DnkCB organiserte møter og arrangement i nærmere ti år uten at klubben var godkjent i Spania.⁷⁷⁴

Flere informanter mener at DnkCB på 1980-tallet var upolitisk, men at den fra årtusenskiftet ble «mer politisk». Det skyldes antagelig at DnkCB har gjennomgått endringer i medlemsmasse. I løpet av 2000-tallet var flere av medlemmene sosialdemokrater. I observasjon og intervju situasjoner gav tidligere medlemmer uttrykk for at endringene hadde vært negative.

Klubbens medlemmer har blitt mer mangfoldige både med hensyn til politikk og verdigrunnlag. Det har ført til mindre samarbeid mellom DnkCB, DnsCB og Norsk kirke i utlandet. Etniske klubber som DnkCB og AHN understreker på sine nettsider at de driver ideelt og apolitisk. Det er en av kriteriene for å registrere frivillige organisasjoner i Alicante. Det kan også forstås som at «gjester» ikke blander seg inn i politikken. Mest sannsynlig handlet det om å hindre splid innad.

Noe av virksomheten var likevel politisk. Da DnkCB startet, hadde den et meget godt forhold til lokalt politi (*Guardia Civil*), som «passet på» dem. Mine informanter oppfattet det som en gest fra spanske myndigheter, samtidig overvåket ordensmakten virksomheten. I 1974 sendte klubbens formann et klagebrev til Miguel Perez Devesa om dårlig veistandard, inspirert av et leserbrev publisert i Alicante-avisa *Información* om det samme:

Vi liker klimaet, solen, det flotte landskapet og de hyggelige spanjolene som har tatt så godt imot oss. Vi beklager at vi ser oss nødt til å klage på de dårlige gatene og veiene. Det er uforståelig for oss at Alfaz del Pi som innehar alle gode kvaliteter for besøkende turister og pensjonister, ikke gjør mer for å bedre veinettet.⁷⁷⁵

⁷⁷⁴ DnkCB: Styrereferatene til DnkCB, 1971-1975, «den spede begynnelse» (udatert), s. 3. Her står det at klubben ble registrert i 1980.

⁷⁷⁵ DnkCB: Brev fra Knut Gram til Benidorm kommune 14.05.1974. Det lå med et leserbrev der spanske innbyggere klaget på veiene (*Información* 10.05.1974). «Queremos al clima, al sol, a la belleza del paisaje, y queremos a los españoles que hallamos siempre amables con nosotros y que nos han acogido tan gentilmente. Sentimos que tenemos que reclamar del lamentable estado de las calles y de los caminos. Nos parece incomprendible que Alfaz del Pi, que posee todas las cualidades

Samtidig protesterte klubben også mot utbygging av AP7-motorveien mellom Alicante og Valencia, fordi enkelte eiendommer i El Romeral ble berørt.⁷⁷⁶ Det viser at både for lite og for mye vei ble oppfattet som negativt. Det var ofte flere syn på samme sak også blant nordmenn, det var ikke etnisitet som skapte et helhetlig syn, men andre faktorer som hvor en bodde og behov for privat bil.

DnkCB har siden oppstart hatt et godt forhold til lokale og sentrale styresmakter. Høsten 1975 var aktiviteten i klubben laber; «myndighetene ville ikke ha noen større folkeforsamlinger» og klubben holdt det de kalte «en lav profil», og poengterte sin upolitiske stilling ved å følge myndighetenes pålegg. I 1975 skrev formannen Knut Gram-Knutsen et lesebrev til *Farmand* der han kritiserte norsk Franco-kritikk.⁷⁷⁷ Da Franco døde i 1975, sendte Gram-Knutsen også kondolansetelegram til Spanias statsminister. Selv om medlemmene oppfattet dette som upolitisk adferd i sin samtid, fremstår det likevel som politiske handlinger i ettertid.

Et transnasjonalt aspekt ved DnkCB var at lederne også forholdt seg til norske myndigheter. De søkte ambassaden i Madrid om å få danne en norsk klubb, og sendte telegram til kong Olav den 17. mai 1972. Slik kommuniserte de til norske myndigheter at de ønsket å bli behandlet som en «norsk koloni». Et annet transnasjonalt aspekt var DnkCBs nære forhold til norske politikere. DnkCB dannet spleiselag særlig med Solgården og Sjømannskirken for å invitere norske politikere til Alicante. Hensikten var å bevisstgjøre, informere og prøve å påvirke utformingen av norsk politikk med konsekvenser for nordmenn i Alicante. Kong Olav besøkte området i 1984 og DnkCB organiserte festmiddag på kasinoet i Ciudad Patricia.⁷⁷⁸ To ganger har norske statsministre besøkt området på 17. mai.⁷⁷⁹ Fra 1990-tallet sendte flere norske partier kandidater på valgkamp til Alicante-provinsen, og flere ministre og

para ser un lugar preferido para el visitante turista, jubilados etc. no se haga todo lo posible de mejorar las más lamentables vías de comunicación.»

⁷⁷⁶ DnkCB: møtereferat 19.02.1972, 07.05.1973, 01.10.1973, 25.02.1974, 22.04.1974.

⁷⁷⁷ Knut Gram-Knutsen, «Spanske mottiltak?», *Farmand* 06.12.1975, 3.

⁷⁷⁸ Et casino som senere ble ferie- og pensjonistanlegg i Benidorm for militære under Franco, og så delprivatisert og svært populært blant britiske pensjonister.

⁷⁷⁹ 17. mai i 1999 kom Kjell M. Bondevik, KrF, i 2009 kom Jens Stoltenberg, Ap.

stortingsrepresentanter deltok på åpningsseremonier av helseinstitusjoner.⁷⁸⁰ Flere informanter insinuerte at noen politikere oppfattet disse oppdragene som ferie og fritid. De fikk gratis tur og full forpleining. Minner om hyggelige verter, paella, vin og fotballkamper kan ha ført til politisk støtte til Norsk kirke i utlandet og frivilligsentralen i Alfaz. Enkelte nordmenn var også politisk aktive i Spania, helst som medlemmer av norske partigrupper i Alicante.⁷⁸¹ For nordmenn i Alicante var dette usikre investeringer i godvilje og personlige relasjoner som de håpet å kunne bruke som politisk kapital. Norske klubber og institusjoner prøvde å få støtte til kulturelle satsinger, sykehjems plasser og lavere skatt for sine medlemmer.

Nordmenn i Alicante har likevel ikke fått gjennomslag for hjertesaken sin: sykehjems plasser for utvandrede nordmenn.⁷⁸² Det at nordmenn i Alicante oppfattet seg som nært knyttet til Norge, med rett til samme tilbud som i Norge, vitner om at enkelte nordmenn i Alicante hadde en koloniserende holdning. De fleste norske migranter i Alicante syntes det var naturlig med norskdrive sykehjem, besøk av Riksteateret, norske leger og fysioterapeuter i Spania. Etter hvert bestemte Utenriksdepartementet at ambassaden i Madrid og Norsk kirke i utlandet skulle ivareta norsk kultur i utlandet. Nordmenn i Alicante kunne ikke forvente samme service-nivå som hvis de hadde bodd i Norge. Selv om lobbyvirksomheten fra nordmenn i Alicante til norske politikere har vært vedvarende, har den hatt begrenset påvirkningskraft.⁷⁸³

DnkCB har vært upolitisk i den forstand at samarbeidet med Alfaz kommune har vært like godt, uansett politisk ledelse. Ifølge informanter i kommunen har

⁷⁸⁰ I 1999 kom Jon Lilletun Kirke- og undervisningsminister, KrF, samt Jens Stoltenberg, tidligere olje- og energiminister, Ap. I 2000 deltok sosialminister Guri Ingebrigtsen, Ap og Jon Alvheim, FrP, på et arrangement på Reumasol.

⁷⁸¹ Enkelte var også medlemmer av spanske politiske partier.

⁷⁸² Selv om st.m. 25, 2005-2006, 32: «Mestring, muligheter og mening. Framtidens omsorgsutfordringer» stod det: «Det er ikke noe i veien for at kommunene betaler for omsorgstilbud gitt i utlandet, i de tilfeller dette vurderes som en god og faglig forsvarlig løsning og er i tråd med brukerens eget ønske.» Det har i enkelttilfeller skjedd. I denne meldingen basert på informasjon fra norske klubber og institusjoner i Alicante, ble tallet på pleietrengende pensjonister anslått til mellom 100-200.

⁷⁸³ Janoschka (2010). Ifølge Janoschka har tyske pensjonister fått gjennomslag for saker relatert til eiendom, ved å bruke sine kontakter i Brussel, når de ikke nådde frem overfor spanske myndigheter.

det vært enkelt å forholde seg til nordmenn gjennom klubben. Samarbeidet har blant annet ført til at klubben fikk låne kulturhuset, fikk tomt og kolonihage på gode vilkår. Kommunen har sperret gatene, stilt med politi og servert forfriskninger på 17. mai. Den nederlandske klubben *Los Rubios* har fungert på lignende vis, mens britene i kommunen ikke var like godt organisert.⁷⁸⁴

Mange pensjonister som bor i Spania har donert tid, kapital og kompetanse til foreninger både i Norge og i Spania.⁷⁸⁵ Samtidig kan sesongmigrant-livsstilen ha påvirket deler av frivillighetssektoren i Norge sesongmessig, siden nordmenn i Alicante har deltatt i frivillig arbeid der i vintersesongen.⁷⁸⁶ Det betyr likevel ikke at norske sesongmigranter i Alicante ikke deltar i norsk samfunnsliv slik Danielsen, Moen og Helset hevdet i 2004: «Sett utenfra kan dette norske fellesskapet framstå som hedonistisk og selvtilfreds, og som en selvtilstrekkelig nytelseskultur hvor oppgaven først og fremst består i å sørge for eget velvære».⁷⁸⁷ Derimot speiler sitatet et problemorientert perspektiv på migrasjon. I min avhandling defineres samfunnsdeltagelse transnasjonalt, og det som har funnet sted utenfor Norges grenser er følgelig også tatt med.

Transnasjonal utdanning

Den norske staten finansierte i 2013 ni private skoler i Europa, hvorav fem befant seg i Spania. De norske skolene i Alfaz, Torre Vieja, Fuengirola og på Kanariøyene, ble startet som et samarbeid mellom aktører innen turisme og eiendomsformidling. Noen av barnefamiliene hadde medlemmer med kroniske sykdommer. Mange flyttet mellom Spania og Norge, noe som førte til at de færreste av elevene var ved skolene lenger enn to år. Fra slutten av 1960-årene sendte noen norske familier barn til spanske skoler. Det var enten tospråklige familier, eller foreldre som ønsket at barna skulle lære mer spansk enn dem

⁷⁸⁴ *Los Rubios* betyr de blonde. Det kan skyldes at yngre briter var bedre integrert gjennom jobb og skole, at de var yngre, eller at de ikke hadde tid/råd til etniske klubber. Selv om en eksklusiv britisk privatskole i kommunen tyder på at det også var sosiale forskjeller blant britene.

⁷⁸⁵ Danielsen med flere (2004), 51.

⁷⁸⁶ Brit M. Hovland og Olaf Agedal (2003), 7. Diakon Hans Kristian Havgar på Kanariøyene mente at noe av frivilligheten også mest var pliktdrevet, fordi det ikke fantes annen hjelp til enkelte som virkelig trengte det.

⁷⁸⁷ Danielsen med flere, 51, 54. Her ble pensjonister på Frogner sammenlignet med norske pensjonister i Spania og pakistanske eldre i Norge.

selv. Men enkelte foreldre mislikte den strenge disiplinen og det krevende faglige nivået i det spanske skolesystemet. Klassene kunne være store og elevene fikk karakterer fra barnetrinnet.⁷⁸⁸ Noen reiste tilbake til Norge fordi overgangen til spansk skole ble for vanskelig.

Det fantes imidlertid også flere internasjonale skoler i området. De mest populære var britiske og franske. Den svenske skolen i Altea hadde 28 elever i 1975, men ingen av mine informanter husket den. Det kan tyde på at det var lite kontakt mellom nordmenn og svensker i kommunene rundt Benidorm, men bekrefter hovedsakelig hvor omskiftelige nordeuropeiske miljøer i området var.⁷⁸⁹

Et alternativ til spanske og internasjonale skoler ble til slutt å starte en norsk skole. Den norske privatskoleloven fra 1969 åpnet for finansiering av private skoler fra den norske stat, også for dem som lå utenfor landets grenser. I 1972 åpnet en liten skole med offentlig norsk støtte for 12 elever fra fem familier i Alfaz.⁷⁹⁰ De første årene flyttet skolen mellom forskjellige leide lokaler fra et hus i El Romeral til leide lokaler i *calle Noruega* nr. 53. Ungdomsskolen holdt da til i det som fremdeles het *Generalísimo*-gaten. Under byggingen av egne lokaler i Alfaz, foregikk undervisningen i Minnekirken i Villajoyosa. I 1986 stod eget skolebygg ferdig i nabolaget *El Oasis*.

DnsCB var en transnasjonal skole som fulgte norsk læreplan, påla elevene å ta med sunn matpakke og avsluttet skoledagene tidlig, som i Norge.⁷⁹¹ Det var stor lærertetthet, lite lekser og ingen karakterer før ungdomsskolen. Skoleåret fulgte norsk kalender, selv om skolestart riktignok ble lagt til september som på spanske skoler.⁷⁹² Det handlet både om klima, billigere flybilletter fra Norge

⁷⁸⁸ Intervju Anne Grete Sirevåg Alfaz, 11.04.13. Sirevåg mente at spansk skole ikke klarte å hjelpe barn med spesielle behov, og at de krevde så mye hjemmearbeid at det ikke ble tid til fritidsaktiviteter.

⁷⁸⁹ «A Question of Learning. Non-Spanish Schools on the Costa Blanca,» *Costa Blanca News*, 10.10.1975. Andre familier sendte barna til den engelske skolen, Sierra Bernia (fra 1973), til den franske skolen i Alicante eller til spanske privatskoler.

⁷⁹⁰ Lund og Skaare (1992), 27.

⁷⁹¹ Runar Døving. «Den hellige matpakka» i *P2-akademiet* (Oslo: Transit, 2004), 164-175.

⁷⁹² Det kunne for eksempel handle om å spare strømuttergifter til *air condition* og at elever fikk tilgang på billigere flybilletter fra Norge til Spania etter skolestart i Norge.

og en tilpasning til lokale skikker. Skolen forholdt seg til Utdanningsdirektoratet og lærerne var organiserte i norske fagforeninger. Etter en avtale fra 1982 mellom de nordiske landene fikk skolene bare støtte for elever som var norske og svenske statsborgere.⁷⁹³

Det har vært lite samarbeid mellom de norske, britiske og spanske skolene i Alfaz del Pi. Angelica Majos Trepas, som var DnkCBs første faste sekretær fra 1983 og sosialbyråd i Alfaz i 1990-årene og spansk lærer María Pilar Morán forsøkte riktignok å få til samarbeid.⁷⁹⁴ Sistnevnte forklarte at arbeidspresset på spanske skoler med fokus på ferdigheter og kunnskap, vanskeliggjorde samarbeid. En enda større utfordring var den språklige barrieren. De fleste norske lærere snakket ikke spansk, og mange spanske lærere snakket ikke engelsk. Både kommunikasjonsproblemer, tidsnød og/eller manglende interesse førte til begrenset kontakt.

Derimot var det betydelig samarbeid mellom DnsCB og andre norske skoler i flere land og i Norge. Da Norsk Hydros skole i Qatar måtte stenge under Gulfkrigen i 1990-1991, kom 28 nye elever og syv lærere til DnsCB i flere måneder. DnsCB hadde ledig kapasitet, siden finanskrisen og oljefamilienes påfølgende retur til Norge etter førte til reduksjon av elevtallet. Samarbeidet hjalp DnsCB i en vanskelig tid. Samarbeidet som kom i stand på grunn av internasjonal konflikt i Gulfen, forbedret altså DnsCBs økonomi.

Selv etter at det ble etablert norske skoler gikk en del norske barn på spanske skoler, hovedsakelig de offentlige. Det kunne handle om at foreldre mente barna skulle lære spansk så fort som mulig. Det kan også ha vært relatert til skolepenger og skolens beliggenhet. I 2004 gikk omtrent 25 prosent av norske barn i området på spanske skoler.⁷⁹⁵ En del barn byttet også skole fra spansk til norsk skole etter noen år.⁷⁹⁶ Det kunne være vanskelig for foreldre uten spansk

⁷⁹³ Rådgiver i Utdanningsdirektoratet Svanhild Krohn Øverbust, 09.04.2014. E-post kommunikasjon om Norges avtaler om internasjonale skoler og nordisk samarbeid.

⁷⁹⁴ Selv om ordføreren i Alfaz, Vicente Arquez (2007 -), husket at han hadde vært med på adventsbesøk fra DnsCB og en idrettsdag med elever fra alle skolene i Alfaz.

⁷⁹⁵ BFD (2004), siden ca. 90 barn gikk på spanske skoler.

⁷⁹⁶ Samtaler med ansatte på DnsCB, Alfaz, 20-22. mai 2013; Intervju med María Pilar Morán 22.05.2013 og Siri Lund 25.06.2013.

og valensiansk-kunnskaper å støtte barna med leksene. Det ble også antydnet at de norske skolene ytte mer hjelp til dyslektikere enn offentlige spanske skoler.

Å utvide til videregående med studiespesialisering og helsefag bedret økonomien for DnsCB.⁷⁹⁷ De norske helseinstitusjonene gjorde det mulig for norske elever å ha praksis med norske pasienter - særlig innen geriatri i Alicante. Flere videregående skoler i Norge inngikk samarbeidsavtaler med DnsCB som et resultat av transnasjonale nettverk gjennom initiativ fra fastboende nordmenn. Språklig og kulturell kompetanse samt kjennskap til det norske velferdssystemet utgjorde her et konkurransefortrinn. I en periode på 2000-tallet tilbød DnsCB også gratis SFO, siden to norske kommuner betalte sine lærlinger for praksisoppholdet i Alfaz.⁷⁹⁸ Videregående skoleelever skulle slik bli fristet til å ta yrkesfaglig utdanning med praksis i Spania. Flere norske høyskoler og universitet samarbeidet også med DnsCB.⁷⁹⁹

Å drive en transnasjonal skole bød også på utfordringer. I 1996 påla arbeidsretten i Valencia skolen å betale erstatning til en tidligere lærer.⁸⁰⁰ Rettssaken skapte dype konflikter i nærmiljøet og førte til artikler og leserbrev i norske aviser i Spania. En transnasjonal konsekvens var norske fagforeningers boikott av skolen i flere år etterpå.⁸⁰¹ Styret og ledelsen ble overrasket over at DnsCB som en norskfinansiert skole var forpliktet til å følge spansk lov. Til tross for at skolen kunne være en usikker arbeidsplass, fikk det lite betydning for rekrutteringen, siden skolen var svært populær blant elever, foreldre og lærere. Stor utskiftning blant elever og ansatte skyldtes for det meste økonomiske forhold og ikke dårlig trivsel. Skolen hadde fortrinnsvis norske lærere, undervisningsspråket var norsk og det ble lagt lite vekt på

⁷⁹⁷ Elevplassene i videregående skole hadde høyere støttesatser enn barne- og ungdomsskoleplasser og ble derfor lukrative for skolen. Institusjonene var sykehjemmene Fundacion Betanien og Finca el Romeral, behandlingssenteret Reumasol og det private sykehuset Hospital Clínica Benidorm.

⁷⁹⁸ Stavanger og Kristiansand.

⁷⁹⁹ Strand, Torger. «Lærerskolestudenter utplassert» i *Skandinavisk Journal*, 18.11.1988. De første lærerstudentene kom fra Elverum lærerskole til Alfaz høsten 1988. Senere kom også lærerstudenter fra Sogndal, Hedmark og NTNU.

⁸⁰⁰ «Tapte men vant,» *Skandinavisk Journal*, nr. 8, 1996, 11, 25.

⁸⁰¹ «Uforsonlig skolekrangel i Alfaz,» *Skandinavisk Journal*, nr. 8, 1996, 9.

lokalkunnskap. Valensianske delstatsmyndigheter vurderte da heller ikke utdannelsen som sidestilt med det spanske systemet.⁸⁰²

Transnasjonal religion

Religiøse migranter tar med seg sin tro utenlands.⁸⁰³ På grunn av migrasjon har området rundt Benidorm endret seg også med hensyn til religiøst mangfold. Det fantes flere ulike menigheter i området. En av de første russisk-ortodokse kirkene i Spania finnes i Altea. I Benidorm fantes dessuten både frikirkelige menigheter som Turistkirken og en internasjonal Jehovas Vitne sal, britiske, tyske og nederlandske protestantiske menigheter og flere moskeer. De fleste troende nordmenn i Alicante ble medlemmer i norske, noen i internasjonale og noen få i spanske menigheter.

Det var sjømannskirker i Spania før turistene inntok Middelhavskysten. Sjømannsstasjonen i Bilbao (1919 – 1926) bekreftet nordisk tilstedeværelse på atlanterhavskysten. Stadig færre fastboende, samt mindre handel gjorde at stasjonen flyttet til Valencia i 1927. Byen var da blitt en viktig havn for norske rederier i fruktbransjen, men Valenciastasjonen ble imidlertid også stengt i 1936, etter at kirken ble bombet under den spanske borgerkrigen. Den lokale norsk-svenske kolonien var liten og behovet for protestantisk kirke falt bort etter at de giftet seg med katolikker og integrerte seg i det spanske samfunnet.⁸⁰⁴

Derfor var det ingen norske kirker i Spania da Olav Strømme og Solgården planla kirke i Villajoyosa. I 1969 begynte en prest en kirkering i Benidorm om vinteren.⁸⁰⁵ Strømme samlet inn penger og Sjømannsmisjonen, Solgården og Minnestiftelsen inngikk så en avtale om drift og vedlikehold av kirken samt prestelønn de første fem årene. Minnekirken stod ferdig i 1975.

⁸⁰² Elever som gikk hele skoleløpet i Spania måtte søke som internasjonale studenter på spanske universitet.

⁸⁰³ Jenni Spännäri, «Religious Life in a Finnish Retirement Migrant Community. Diasporic and Transnational Perspectives » i Blaakilde og Nilsson (2013).

⁸⁰⁴ Intervju med Kristen og José Blom-Dahl som var 3. og 4. generasjon norsk-svensk-spanske som hadde beholdt norsk statsborgerskap, språk og kulturell interesse, blant annet ved å være konsulere i Valencia.

⁸⁰⁵ Riksarkivet: Solgården: Ref. styremøtet nr. 14 den 07.11.1969; og rapport fra presten Svennerud til styret, mottatt 27.02.1976.

Bilde 13 Minnekirken i Villajoyosa. En norsk arkitekt ble inspirert av det han kalte «spansk skikk» Kilde: eget foto.

Minnekirken i Villajoyosa var en stor norsk kirke i Alicante, men arkitekturen gjorde at den lignet mer på en moské. Den norske arkitekten Knut Astrup skal ha vært inspirert av det han oppfattet som det mest typisk spanske og maurertiden. Leirfargen som gikk i ett med jordsmonnet «etter spansk skikk», gjorde kirken nærmest usynlig fra motorveien AP7.⁸⁰⁶ Det lille korset på toppen av et utradisjonelt tårn som mest av alt lignet en minaret, dempet inntrykket av en svær protestantisk kirke i en liten spansk by. Den tidligere sjømannspresten i Alicante, Jan Høifødt, forklarte i tillegg at:

Da kirken ble planlagt tidlige på syttitallet, kom det reaksjoner fra den lokale katolske kirke. En så med skepsis på at det skulle oppføres et ruvende, protestantisk kirkebygg. Om den kunne kamufleres noe? Og det kunne den. Malingen ble blandet etter jordprøver fra åssiden rundt. Så noe evangelisk-luthersk fyrtårn på Costa Blanca ble altså ikke reist.⁸⁰⁷

Fra 1979 begynte Torleif Worren som fast prest i Minnekirken. Biskopen Kaare Støylen og hjemmeseekretæren Halfdan Tschudi Bondevik kalte det: «en

⁸⁰⁶ Brekke (2003), 75.

⁸⁰⁷ Jan Høifødt «Økumenisk erfaring fra Alicante» i *Økumenikk i hverdagen* red. Steinar Moe (Bergen: Den norske sjømannsmisjon, 1991), 62-63.

merkedag som knapt går ut av minne» og «en sjøsetting av norsk kirke i utlandet».⁸⁰⁸

Foruten arkitekturen var de transnasjonale aspektene ved den norske kirkedriften i Spania fremtredende. Norsk kirke i utlandet var en migrantkirke for nordmenn der alle aktiviteter foregikk på norsk. Norsk kultur ble ivaretatt gjennom kulturelle aktiviteter og feiringer. Det var et tilbud beregnet på norske migranter, sesongmigranter og turister. Sjømannsmisjonen implementerte en strategi for driften, og bispevisitas kom fra Bergen. Prestene kom fra Norge, ble noen få år og flyttet så til neste stasjon. Samtidig som feriegestene på Solgården gjorde at kontinuitet i arbeidet ble en utfordring, sørget de også for høye besøkstall.

Våren 1976 skrev presten Svennerud:

Elles må eg seie, at det var både underleg og gildt å få halde norsk luthersk gudstjeneste i eit framandt katolsk land [...] 'me var langt borte frå fedrelandet vårt, men drøymde oss heim att til vår barndoms kyrkje i gamle Noreg nørdest i grendom' som Ivar Aasen syng.⁸⁰⁹

Det var tydeligvis uvant for presten å preke i Alicante, selv om det skjedde på norsk i en norsk kirke. Kontakten med det spansk-katolske var minimal i Alicante. Men etterhvert utviklet det seg et moderat samarbeid enkelte steder, som lån av katolske kirker til julegudstjenester. For den katolske kirka i Alicante var forutsetningen for økumenisk samarbeid at Sjømannskirken kommuniserte på norsk og at det ikke ble evangelisert på andre språk. Menighetene fungerte altså som immigrantkirker.⁸¹⁰

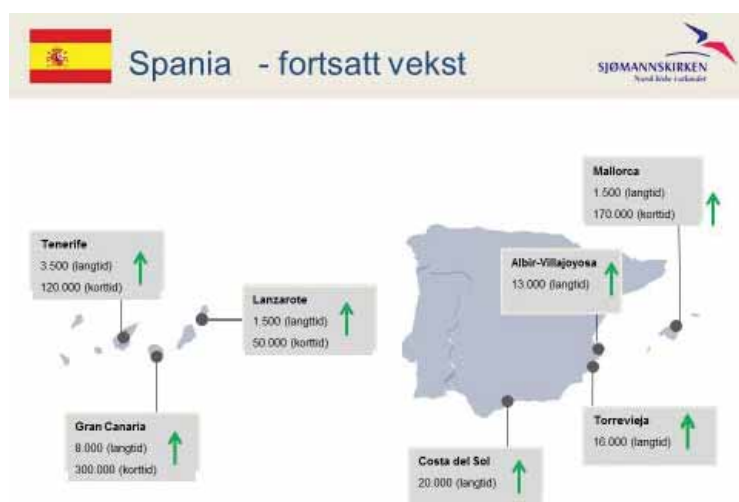
Fra 2008 inngikk Utenriksdepartementet og Sjømannskirken en intensjonsavtale for å ivareta norske borgeres ve og vel i utlandet. Norsk kirke i utlandet ble slik den norske velferdsstatens omsorgsfulle, forlengede arm i utlandet. I 2010 utførte Sjømannskirken 877 vigsler, hjalp til i 1 599 sosialsaker

⁸⁰⁸ «Om oss» <<http://www.sjomannskirken.no/albir-villajoyosa/om-oss-og-historien>> besøkt 16.09.2013. Bondevik var hjemmesekretær (1976-1982) og generalsekretær (1981-1989).

⁸⁰⁹ Riksarkivet: Solgården: Rapport fra presten Svennerud for 07.01-14.02.1976.

⁸¹⁰ Til tross for at en prest insisterte på at sjømannskirkene ikke var immigrantkirker. Det handlet antagelig mer om hans egen erfaring med disse nyansene fra tidligere arbeid i USA der norsk-amerikanske menigheters ønsket støtte til sin virksomhet.

og besøkte over 5 000 syke.⁸¹¹ Ifølge utenlandssjef Asbjørn Vilkenen ved Sjømannsmisjonen i Bergen, var Spania det landet organisasjonen brukte mest ressurser på.⁸¹² Selv om Bondevik i 1979 hadde presisert at stasjonen i Alicante ikke skulle «belaste budsjettet». Til og med senere med statstilskudd, Strømmestiftelsen og Solgården på laget, ble «Syden» – spesielt Spania – kostbart for Sjømannsmisjonen.

Figur 5 Besøk og estimater av antall nordmenn (kort/lang tid) Kilde: Sjømannsmisjonen, 2014.

Sjømannsmisjonens turistkirke

Norsk sjømannsmisjon gikk i land da de opprettet fast stasjon i Spania i 1979. Som et resultat av at antall norske sjømenn ble kraftig redusert etter den internasjonale krisen i 1970-årene, gjennomgikk Sjømannsmisjonen viktige endringer i løpet av 1980-årene. De norske rederiene som overlevde, flagget ut

⁸¹¹ St meld. 12 (2010-2011) Bistand til nordmenn i utlandet; «Samarbeidsavtale mellom Utenriksdepartementet og Sjømannskirken - Norsk kirke i utlandet» (Oslo: KUD, 2009); KUD, «UD og Sjømannskirken fortsetter godt samarbeid,» <<https://www.Regjeringen.no/no/aktuelt/sjomannskirken/id565852/>>.

⁸¹² E-post korrespondanse med Asbjørn Vilkenen, 13.01.2014, som inkluderte presentasjonen «Nordmenn i utlandet 2013. Status og trender», samt tabellen neste side.

og byttet ut norske sjømenn med billigere arbeidskraft.⁸¹³ Sjømannskirka tilpasset seg utviklingen og utvidet mandatet fra å gjelde sjømenn til «globale nordmenn i utlandet» som de da definerte bredt til: «husmødrene og forretningsfolk, studenter, «au-pair-pikene» og pensjonister, sjøfolk og Nordsjøarbeidere».⁸¹⁴ Formålsparagrafen ble endret:

Den norske sjømannsmisjon og dens arbeidere skal på Bibelens og Den norske kirkes bekjennelsesskrifters grunn arbeide for å fremme Guds rike blant våre sjøfolk, våre landsmenn på norsk kontinentalsokkel og nordmenn som oppholder seg i utlandet for kortere eller lengre tid.⁸¹⁵

Generalsekretær Halfdan Tschudi Bondevik understreket at det handlet om «ekspansjon – utvidelse av oppgaver og ansvar». «Jakten på sjelene» var viktigere enn om de tilhørte yrkesgruppen sjømenn, selv om riktignok mange av de norske pensjonistene i Alicante tidligere hadde vært sjøfolk:

Her har vi ikke spurt etter yrke. Vi spør etter mennesker. Og egentlig etter sjeler. Dette er en god tradisjon hos oss. Det nye er at det her plasseres en prest uten at det er skipsfartsmessig grunnlag for det. Årsaken er at det er menneskelig grunnlag og behov. Dessuten er vi ønsket og invitert. Kirken står der, med menighetssal og prestebolig. Alt venter på å bli brukt.⁸¹⁶

Hovedsaken var at: «[...] den nye virksomheten ikke vil belaste Sjømannsmisjonens budsjett.» Dessuten var målet å omvende nordmenn i utlandet, men metodene var å skape trivsel gjennom tilhørighet i det nasjonale kulturfellesskapet: fjellturer, vaffel- og grøtspising på norsk.⁸¹⁷ Det kristne budskapet var nedtonet. Den mest synlige tilpasning til spansk kultur var at

⁸¹³ Furre (2000), 238.

⁸¹⁴ Bjørn Johanson, Halfdan Tschudi Bondevik og Den norske sjømannsmisjon, *Kirke i verdens hverdag* (Bergen: Den norske sjømannsmisjons forlag, 1989), 110.

⁸¹⁵ Sjømannskirken – Norsk kirke i utlandet: Saksfremlegg til Den norsk sjømannsmisjonen, Bergen 18.11.1983, 6. Formålsparagrafen ble endret i 1982.

⁸¹⁶ Halfdan Tschudi Bondevik, «Ett skritt videre,» *Bud og Hilsen*, november 1978, 3.

⁸¹⁷ Olaf Aagedal, «The Norwegian Seamen's Church as a National Symbol: An Essay on Migration, Religion and National Identity,» i *Religion in late modernity: essays in honor of Pål Repstad*, red. Inger Furseth og Paul Leer-Salvesen (Trondheim: Tapir Academic Press, 2007).

kirkene organiserte boccia-turneringer som var populært blant pensjonister. Organisasjonen ble etter hvert mer ambisiøs i forhold til forkynnelse:

Som kristen misjonsorganisasjon er det vår oppgave å forkynne evangeliet. Vi definerte opprinnelig vår målgruppe som sjøfolk, og har nå understreket at nordmenn som oppholder seg i utlandet [...] og nordmenn som arbeider på norsk kontinentalsokkel hører med. Sjømannsmisjonen har alltid fungert som en norsk kirke i utlandet. Koloni og nordmenn på gjennomreise har blitt ønsket velkommen. Antall nordmenn som oppholder seg i utlandet for kortere eller lengre tid har vært økende. Dessuten er dette en gruppe som i vår sekulariserte tid har mer bruk for kirkens omsorg enn noen gang. [...] samtidig må vi prioritere oppgaver av ren sosial og diakonal karakter blant disse våre landsmenn.⁸¹⁸

Som vi har sett i dette underkapittelet gjennomgikk Sjømannskirken en forvandling i etableringen av stasjon i Alicante. For det første var det færre norske sjømenn rundt om i verden, for det andre fantes diakonale behov blant nordmenn bosatt i utlandet.⁸¹⁹

Norske kirker i Alicante

Mange av nordmennene i området brukte kun kirken til julegudstjenesten. Det sosiale var minst like viktig som det religiøse fellesskapet. Med dette utgangspunktet begynte presten Jan Høifødt oppsøkende virksomhet på *Bar Royal* i Alfaz fra 1983. Da han ble kritisert for å gå på bar, svarte han at «terskelen» skulle være lav: «Vi må komme dem i møte og gi dem et fellesskap som kirke.»⁸²⁰ Fra 1982 fikk stasjonen vigselfrett og samme år flyttet DnsCB inn i kirkens underetasje i påvente av egne lokaler. Andre aktiviteter var konfirmasjoner, barnekor og samarbeid med den spanske stiftelsen *Emaus*, som blant annet drev barnehjem i Altea.⁸²¹ Målet var å engasjere «kolonien» til

⁸¹⁸ Sjømannsmisjonen: «Saksfremlegg til den norske sjømannsmisjons ekstraordinære representantskapsmøte i Bergen, 18.11.1983, 6.

⁸¹⁹ Se også Aslaug Sikveland Haugen *Minnekirkens merkedager. Solgårdens kirke blir Sjømannskirkens første sydenkirke* (Solgården: Alexandria Publishing, 2015).

⁸²⁰ Sjømannsmisjonen: «Saksfremlegg til den norske sjømannsmisjons ekstraordinære representantskapsmøte i Bergen, 18.11.1983, 6.

⁸²¹ ««Sjømannsprest» utan sjøfolk og leseværelse,» *Bud og Hilsen*, nr. 3 (1985): 8.

selvstendig drift. Frivillige drev det sosiale arbeidet siden presten lenge var den eneste fast ansatte. I tillegg var det forventet at prestens kone skulle jobbe gratis.

Høifødt stod for en ekspansiv politikk og beskrev et område i vekst. Han anbefalte at det ble opprettet egen stasjon i Torrevieja og ønsket å øke antallet ansatte for å kunne gi et bedre tilbud til ungdom og langtidsturister. Det kom stadig flere på gudstjenester, til nattverd, til dåp og konfirmasjon. Begravelser og sykebesøk var «tidkrevende og viktige».⁸²² I 1986 skrev Høifødt at «året har enda mer overbevisende enn før vist at Spania og de norske koloniene her kaller på større innsats fra kirkens side.»⁸²³ Det handlet om sosiale problemer og kriminalitet. Fra midten av 1990-tallet bodde de fleste nordmennene i Alfaz-området og derfor ble det i tillegg etablert et kirkesenter i Albir i 1996.

De norske sjømannskirkene samarbeidet med andre nordiske menigheter i Alicante. Forskjellige menigheter (islandske og svenske protestanter, baptister og pinsevenner) lånte kirkelokalene.

Statistikken viste både vekst i aktivitet og ulike endringer fra 1981 til 2011. De første 15 årene ble det dokumentert få begravelser. Å gifte seg i sjømannskirker i Alicante var ellers uvanlig før 1988, men fra 1989 til 1995 ble det registrert ca. 20 vielser i året, og etter 1999 ble denne aktiviteten en inntektskilde. På samme måte som konsulatrapportene endret seg over tid, falt skipsanløp ut av Sjømannsmisjonens årlige rapporter fra 1995. Sosialsaker kom i stedet inn og antallet økte fra 39 i 1998 til 105 i 2004 i en periode da antall nordmenn økte.

Ved sjømannstasjonene i Alicante var det riktignok noe frustrasjon over at nyinnflyttede familier i området bare brukte kirkene det første året. Et problem viste seg å finne et tidspunkt for gudstjenester som passet ulike gruppers preferanser. Barnefamiliene ville på stranden søndag formiddag og pensjonistene unngikk å kjøre bil om kvelden.⁸²⁴

⁸²² Sjømannsmisjonen: Saksfremlegg, 12.-14.03.1987: D-1, 22-23.

⁸²³ Sjømannsmisjonen: Jan Høifødt, «Årsoversikt for Alicante stasjon 1986» i *Saksfremlegg til den norske sjømannsmisjonens 35. representantskap* (Bergen, 1987).

⁸²⁴ Intervju med sjømannsprestene i Torrevieja Helge Petterson, 12.03.2013 og Dag Magnus Hopstock Havgar 17.03.2015.

Etter at stadig flere nordmenn kjøpte bolig i området rundt Torrevieja, ble den norske menigheten for stor for den økumeniske *La Siesta*-kirken. Etter at kronprinsesse Märthas kirke i Stockholm arvet midler, ble det bestemt at Torrevieja skulle få egen kirke og sjømannsstasjon.⁸²⁵ Kirken er en stor, hvit protestantisk arbeidskirke fra 1990-tallet. Likevel ble bygget konsekvent omtalt som et kultursenter i spanske kilder (*centro de cultura noruega*).⁸²⁶ Å kalle bygget for «kultursenter» var mindre kontroversielt enn en protestantisk kirke, både i forhold til den konservative katolske biskopen i Orihuela, men også i forhold til katolske lokalpolitikere.

Transnasjonal død og begravelser

Michel Foucault har beskrevet gravplasser som et speilbilde av samfunnet.⁸²⁷ De døde og de levende tilhører nærmiljøet og speiler hvem som har levd der. Det er imidlertid ikke slik at en på grunnlag av å telle norske graver i kommunene rundt Benidorm, får mye informasjon om omfanget av sesongmigrasjon fra Norge til Spania. Gravene gir indikasjoner om hvem som har bodd der, men også om demografiske endringer over tid. Endringer i antall norske graver over tid, speiler også norske og internasjonale gravskikker, teknologi og kostnader relatert til begravelser. Liberaliseringer i Spania i forhold til kremasjon påvirket også gravskikkene og førte til færre norske graver i Alicante etter 1996.

I dette underkapitlet undersøkes norske graver og begravelser i Alicante som uttrykk for lokal tilhørighet, transnasjonale familierelasjoner i Norge og Alicante, samt økonomiske forhold. Den eldste norske graven jeg fant var fra 1971. Det støtter informantuttalelser om at det bodde nordmenn i området fra

⁸²⁵ «Mas amigos Quesada» *Mas Amigos Bulletin* nr. 2 april 1993:16. *La Siesta* boligfeltet ble bygget av spanske MASA Intr. med svenske Lloyd. I 2009 åpnet også *Parque Märtha Louise de Noruega* i samme nabolag.

⁸²⁶ Kultursenter ble også brukt om Minnekirken og om St. Olavs kapellet utenfor Covarrubias. På norsk kalles det kapell og på spansk: *ermita*, *capilla* og *centro cultural*.

⁸²⁷ Michel Foucault og Jay Miskowiev, «Of Other Spaces,» *Diacritics: A Review of Contemporary Criticism* 16, nr. 1 (1986). «The cemetery [...] is a space that is however connected with all the sites of the city, state or society or village [...] since each family has relatives in the cemetery».

1960-tallet.⁸²⁸ En prest som fulgte en gruppe pensjonister til Solgården i 1976, ble bedt om å hjelpe til i forbindelse med et dødsfall i Benidorm. Han beskrev både kirkegården og gravskikken med å mure kistene inn i hyller som eksotisk:

Det høvde seg også slik at eg kom til å forrette ved ei gravferd på kyrkjegarden i Benidorm. Ei kvinne frå Sogn var død [...] og den norske konsulen ringde og spurde om eg kunne gjere teneste ved gravferda. Det blei ei ålvorsam og underleg gravferdsteneste på den store kyrkjegarden langt utanom byen der kista blei satt inn i ei hylle ved siden av hundrevis andre.⁸²⁹

Jeg har identifisert norske graver på fem gravplasser i Alicante gjennom navn, fødested og språk på epitafene.⁸³⁰ De viser et stort språklig mangfold. Noen graver har norske navn med spanske epitafer, eller britiske familienavn med norske epitafer. Graver som har all tekst på norsk, tyder på høy grad av transnasjonalitet. Epitafer kommuniserer med etterlatte og andre innbyggere på flere språk. Dette eksemplifiseres på bildet av graven under fra Alfaz del Pi og minner Sonja Wigert von Holstein-Rathlou.⁸³¹ Det er en typisk norsk grav i utformingen, i og med at den er av enkel stein med et kors. Den er samtidig atypisk siden graven verken har markert fødested eller epitaf.

Bilde 14 T.v. graven til Sonja Wigert von Holstein-Rathlou t.h. Thor Sønsteby. Kilde: egne foto

⁸²⁸ Samtale med byråd for gravplasser Amelia Fernandez (Jefa de Negociación de Concejalía de Cementerios de Benidorm), Benidorm, 07.07.2014. Der fant jeg ingen graver med norsk skrift, selv om jeg vet om minst en (se note 841). Fernandez fortalte at utenlandske graver vanligvis ble leid i 10 år, før innholdet ble overført til en massegrav. Noen av gravene ble derfor fjernet så tidlig som i 1985.

⁸²⁹ Riksarkivet: Solgården: Rapport fra presten Svennerud på turen 07.01-14.02.1976.

⁸³⁰ Alfaz, La Nucía, Benidorm, Villajoyosa, Torrevieja og Rojales.

⁸³¹ For mer om Sonja Wigert se Theien, *Sonja Wigert. Et dobbeltliv*.

Flere av gravene har bilder av avdøde, før det ble vanlig i Norge.⁸³² Et par av gravene fra tidlig 1970-årene hadde katolsk ornamentikk.⁸³³ De fleste er av stein (granitt) med enkle kors og korte epitafer som «hvil i fred», «takk for alt» og «høyt elsket, dypt savnet». Det var utstrakt bruk av plastikkblomster ved de fleste gravene uansett bakgrunn og språk.

Bilde 15 Graven til Christian Mathisen fra 1974

Venner, klubber og foreninger har finansiert flere gravstøtter for nordeuropeiske pensjonister og slik overtatt rollen som familie vanligvis har i møtet med døden (se bildene under).

Bilde 16 Graven t.v. er et minne fra AHN, den t.h. er gitt av spanske og norske venner i Alfaz del Pi (de avdøde er norske eller svenske). Kilde: egne bilder.

De første gravsteinene hadde ikke særnorske bokstaver. Etter hvert ble det flere graver med æ, ø, å (ofte skrevet som ae/a/ö/o/aa/a) i navn, fødested eller epitaf. Særnorske bokstaver på graver i Spania viser at lokale gravsteinsgravører tilpasset seg en utvidet kundekrets, med nye krav til dekorasjon og tegn. Selv

⁸³² Den eldste graven med bilde er fra 1974.

⁸³³ Jomfru Maria og billedlige fremstillinger av Jesus bak et vindu. Gravene er fra 1974.

om det var en tendens at flere særbokstaver kom til etter hvert, var ikke bare særnorske bokstaver en utvikling over tid.⁸³⁴ På en grav virket det som om tid var av betydning, på grunn av avstand i tid mellom det ene familiemedlemmets død i 1974 og det andre i 1997. På graven fantes flere versjoner av bokstaven «ø» (ø, og œ).

Bilde 17 Grav med flere former for ø. Kilde: eget foto

På noen gravsteiner står det særnorske bokstaver allerede i 1980-årene, mens andre graver etter år 2000 ikke hadde særnorske bokstaver.⁸³⁵ Av dem som ble begravet i Spania, valgte nesten alle nordmennene «rekkehusløsningen» (hyllevarianten) av grav på kirkegård.⁸³⁶ Noen informanter fortalte imidlertid at de ikke ville ha grav, men foretrakk at asken skulle bli spredt utover Middelhavet, fra en fjelltopp eller ved en palme.⁸³⁷ Det vanligste har imidlertid vært å sende urnen til Norge for begravelse der. Tidligere ble norske bærer begravd i Spania eller sendt til Norge. Det sistnevnte kunne ifølge en informant koste 100 000 kroner.⁸³⁸ Noen av de norske gravene i Alicante fra 1970- og 1980-årene skyldtes derfor antageligvis høye kostnader forbundet med hjemtransport.

⁸³⁴ En grav fra 1996 har en «æ» mens det på en grav fra 2006 står «a e», på en epigraf stod det: «huil i fred».

⁸³⁵ Basert på graver på Alfaz del Pi sin kommunale gravplass (2012-2014).

⁸³⁶ Jeg har undersøkt gravplasser i Villajoyosa, La Nucía, Alfaz del Pi, Benidorm og Torrevieja og har brukt navn, fødested og epitafene for å finne frem til nordmenn.

⁸³⁷ Intervju med flere pensjonister i Alfaz og Torrevieja.

⁸³⁸ Intervju med Anne M. Hawkins, Alfaz, 28.05.2013. Om forholdene på 1990-tallet da hun jobbet som tolk/oversetter/vikar på det norske konsulatet i Benidorm.

Før 1980-årene var kremasjon i Spania uvanlig og kapasiteten var lav helt til slutten av 1990-tallet.⁸³⁹ Det første spanske krematoriet ble åpnet i Madrid i 1974. Sjømannspresten Bjønnes-Jacobsen informerte DnkCB om at: «krematoriet faar tillatelse til aa kremere 'ikke-katolikker'», etter at en norsk sjømann ble kremert i Madrid 1974, siden de etterlatte ønsket urnen til bisettelse i Norge.⁸⁴⁰

Det spanske næringslivet i Alicante tilpasset seg turistenes og migrantenes etterspørsel også innen dette feltet. Begravelsesbyråer og krematorier ble en lukrativ virksomhet fra 1980-årene. Begravelsesbyråene tilbød tjenester på flere språk. Og private krematorier ble etablert blant annet i Villajoyosa.⁸⁴¹ Etterspørselen kom fra pårørende i mange nordeuropeiske land som ønsket at slektningene skulle gravlegges i opprinnelseslandene. Som mange andre bransjer gjennomgikk også begravelsesbransjen en liberalisering i 1990-årene. Det førte til at prisene gikk ned. Særlig briter foretrakk kremasjon.⁸⁴² Likevel kunne utgiftene med begravelse være store, dersom en ikke hadde forsikring, uansett om de valgte kremasjon eller leide/kjøpte gravplass i Alicante.⁸⁴³ Både konsuler og sjømannsprester fortalte at det også fantes tilfeller der det ikke var midler i boet. Da ble gravene merket med numre i stedet for minnestein.⁸⁴⁴

⁸³⁹ Ifølge Vatikanet var kremasjon tillatt fra 1963. For mer se: Diócesis de Canarias, «Los católicos y la cremación» <<http://www.diocesisdecanarias.es/preguntarespuesta/temas-de-actualidad/cremacion-de-cadaveres-de-catolicos.html>>lastet ned 13.04.2014.

⁸⁴⁰ DnkCB: Møtereferat fra 25.03.1974. Begravelsesbyrået tok 80 000 pesetas for det.

⁸⁴¹ Nettsidene til det største begravelsesbyrået, Grupo ASV som har spesialisert seg på Andalucía og Alicante, åpnet sitt første private krematoriet i 1987 i Valencia og Andalucía. Krematoriet i Villajoyosa åpnet i 1996 (info på tysk), og tilbyr sine tjenester på spansk, fransk, engelsk og tysk. I 2015 hadde Grupo ASV 15 krematorier og 22 000 begravelser årlig. «Historia,» Grupo ASV Servicios funerarios, <<http://www.Grupoasv.serviciosfunerarios.com/es/pagina/historia-1/>>. Nedlastet 14.04.2015.

⁸⁴² Peter Jupp, «Cremation or Burial? Contemporary Choice in City and Village,» i *The Sociology of Death*, red. David Clark (Oxford: Blackwell, 1993), 169.

⁸⁴³ Brit Marie Hovland, «Hjem til slutt?,» i Hovland og Agedal red. (2003). Pårørende syntes det mest problematiske var ventetid, avstand og mangel på informasjon. Europeiske Reiseforsikring hadde ca. 100 dødsfall med hjemtransport årlig (ca. 46 i Spania).

⁸⁴⁴ Intervju med Helge Petterson, Torrevieja, 19.04.13. Presten og mureren som murte inn kistene kunne være de eneste til stede.

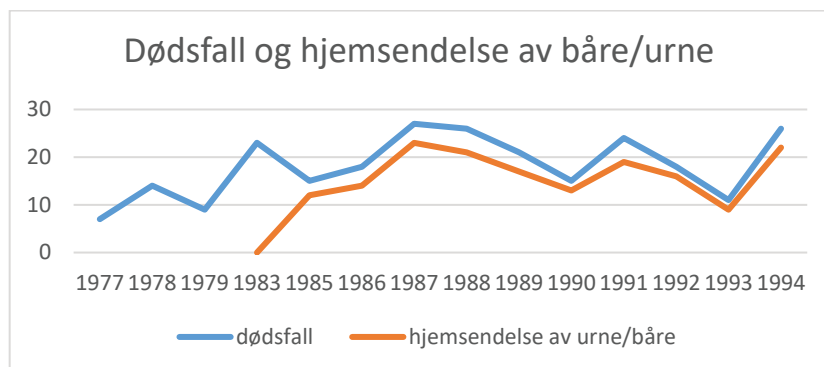
I en provisjonsbasert økonomi kan tilgang på informasjon utløse en godtgjørelse. Både den norske konsulen i Benidorm og presten i Torre Vieja reagerte på spanske begravellesbyråers effektive rutiner og samarbeidet der sykehusansatte ringte begravellesbyråer før individet var dødt. Konsulen Grüner-Hegge i Benidorm beklaget seg til den norske ambassadøren, om det han kalte «kampen om liket». Sjømannspresten Helge Petterson fortalte at pårørende hadde reagert negativt på at begravellesagenter henvendte seg til dem i sykehuskorridorene mens pasienten var døende. Her kommer den kulturelle konteksten til syne. For det første hadde ikke spanske sykehus likhus, noe som førte til at begravellesbyråene kom raskere for å transportere likene. Siden de fleste begravelser vanligvis avholdes raskere enn i Norden, var det også naturlig med rask avklaring om alle praktiske detaljer. I tillegg visste begravellesbyråene at mange nordeuropeiske pensjonister hadde forsikring som dekket begravellesomkostninger. I teorien skulle det også gå an å få norsk gravferdsstøtte.⁸⁴⁵ Petterson mener at begravellesbyråer skreddersydde tilbudene etter forventet betalingsevne hos de pårørende. Han mente at det lå en implisitt forventning om høyere fortjeneste på nordeuropeere, blant annet fordi de var uvante med spanske priser og forhandlingskultur. Men Petterson forklarte at han hadde fremforhandlet en standardpris for å hindre at begravellesbyråene tok det han kalte «turistpriser» når en nordmann døde. Personlig nettverk og erfaring gjorde at et bestemt byrå fikk de fleste oppdragene for nordmenn i Torre Vieja-området.⁸⁴⁶

I tabellen under viser nedgangen i antall dødsfall frem mot 1990, antagelig at det fantes færre nordmenn der da. Nedgangen i antall hjemsendelser i forhold til antall døde i 1991 kan også skyldes høye kostnader. Bunnivået i 1993 kan indikere færre nordmenn, mens data mangler for flere år som dermed ikke inngår (1980-82 og 1984.)

⁸⁴⁵ NAV «Folketrygdloven» h.nr. 45 kap. 7 Stønad ved gravferd. <<https://www.nav.no/rettskildene/Rundskriv/hovednr.45-kapittel-7-st%C3%B8nad-ved-gravferd>> lastet ned 12.10.2016. Etter samordning av trygdeytelser (EF 883/2004 av 29.04.2006, kan stønaden eksporteres til alle EØS-land for medlemmer av folketrygden.) Det ble likevel bare unntaksvis gitt støtte til bæretransport fra/til utlandet.

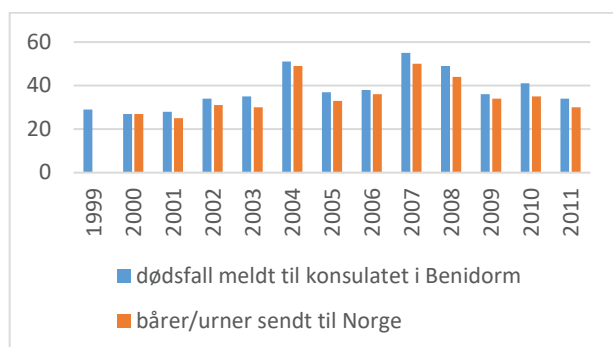
⁸⁴⁶ Intervju med Helge Petterson, Torre Vieja 12.03.2013; Joakim Reigstad og Bent Tandstad, «Dødsfall i Spania er «big business»,» (NRK, 21.06.2015).

Tabell 10 Dødsfall og hjemsendelse av bærer fra Benidorm. Kilde: konsulatrappporter 1971-1994

Årsrapportene fra Benidorm registrerte død og begravelse under rubrikken: «dødsfall» og «hjemsendelse av bære/urne».⁸⁴⁷ Her har jeg altså tatt et metodisk grep og prøvd ut kildematerialet i forhold til antall graver.

Tabell 11 dødsfall, bærer sendt til Norge 1999-2011. Kilde: Årsrapporter fra kons. i Benidorm.

Som det fremgår av tabellene over, ble nesten alle nordmenn som døde i Alicante nord sendt til Norge. Dødstallene gir en indikasjon på antall nordmenn i området, selv om tallene ikke skiller mellom turister, sesongmigranter eller fastboende. De norske gravene er interessante kilder til informasjon om noen nordmenn. Likevel er ikke antallet graver i området godt egnet til å formidle livshistoriene til de tusenvis av sesongmigranter som har oppholdt seg i

⁸⁴⁷ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: visekons./kons. i Benidorm: årsrapporter 1972-2011. Data er hentet fra årsrapportene. Det ble rapportert om 20 dødsfall i 1971, dødsfall var utelatt fra 1972-1976. Data fra årene 1980-82 og 1995-98 mangler.

Alicante i perioder av livet. Aviser, klubb-blader, samt nekrologer i norske aviser, dokumenter fra konsulater og sjømannskirkene er rikere kilder.

Jon Rokk er den eneste nordmannen i nordlige Alicante-provinsen som ligger i *panteón*, det vil si i eget stort gravmonument på bakken (se bilde 18), og den eneste utlendingen i *panteón* i Villajoyosa.⁸⁴⁸ At familien valgte denne typen grav tyder på at Rokk hadde høy status lokalt og at de pårørende ønsket å formidle denne statusen til lokalbefolkningen også etter hans død.

Bilde 18. Graven til Jon Rokk i Villajoyosa. Kilde: Egne foto.

Ved dødsfall må transnasjonale pensjonister og deres etterlatte forholde seg til arveregler og skatteplikter i både Spania og Norge. Alicante-provinsen har tilrettelagt informasjon om testamente og regler i forbindelse med dødsfall på flere språk på en internettside.⁸⁴⁹ Mens norsk lovgivning prioriterer gjenlevende ektefelles rett til å sitte på felles eiendom i uskiftet bo, var det ikke tilfelle i

⁸⁴⁸ Samtale med ansatt på det kommunale gravstedet i Villajoyosa, 27.06.2013.

⁸⁴⁹ Teksten er tilgjengelig på spansk, engelsk, tysk, fransk, nederlandsk og russisk. Diputación de Alicante, «Testamento» <<http://www.ciudadanosextranjeros.es/publicacion.php?id=8&PHPSESSID=e502rap5fnsuvgdbb0eka4rgk5>> lastet ned 25.01.2014.

Spania.⁸⁵⁰ Gjenlevende ektefelle/samboer måtte betale arveavgift, og for noen ble det (for) dyrt å skifte arven og opprettholde husholdninger i flere land på en pensjon. Dette var en av grunnene til at flere informanter understreket hvor viktig det var å ha et gyldig testamente i Spania.⁸⁵¹ Et alternativ var overføring av eiendom til barn mens foreldrene levde. Flere informanter nevnte at dette siste var en vanlig måte å unngå arveavgift på tyder. Det tyder på at det er både kontakt og tillit mellom generasjonene uansett om de bodde i ulike land.

Det transnasjonale aspektet i forhold til død og begravelse synliggjør en privatisering, der flere valg blir tilgjengelig for pårørende, men samtidig svært avhengig av den enkeltes økonomi. I Spania har det vært vanlig med begravelserforsikring, som fritok pårørende fra økonomiske bekymringer når døden inntraff. Det forenklet organiseringen av begravelsen som vanligvis ble arrangert innen 24 timer. En norsk informant fortalte at han hadde kjøpt begravelserforsikring. Det var flere grunner til det; for det første var han registrert som utflyttet fra Norge, for det andre var en britisk nabo forsikringsagent, og for det tredje ønsket han ikke å være noen til byrde etter sin død.⁸⁵² Dette eksempelet viser noe av kompleksiteten mellom individets identitet, ulike tradisjoner i opprinnelsesland og destinasjonsland – og kontakter i nabolaget som fører til endringer i forhold til død og begravelse for migranter i Alicante.

Et annet transnasjonalt aspekt ved dødsfall i Alicante, var hvordan tilknytningen til Spania ble kommunisert til familie, venner og nettverk i Norge. Nekrologen over Otto Thoresen, i *Aftenposten*, forklarte hvem han hadde vært, ved å nevne: «[...] pilegrimsturer til Santiago de Compostela, kirketjenervirksomhet ved den norske kirken i Spania og guidevirksomhet [...] i Spania».⁸⁵³ Det var vanlig at Spania som land og konkrete steder ble nevnt. I en dødsannonse stod det: «NN [...] ble brått revet ifra oss i sitt kjære Spania».⁸⁵⁴ Slike dødsannonser og nekrologer tyder på at det å leve og dø i Spania er blitt en del av en norsk, globalisert virkelighet. Landet Spania er til og med

⁸⁵⁰ For mer om lover og regler i Spania på norsk se Warpe (2010), 44-54.

⁸⁵¹ Intervjuer med sjømannsprester, konsuler, pensjonister i Alicante 2012-2015.

⁸⁵² Intervju med anonymisert kilde, Almoradí, 19.03.2015.

⁸⁵³ Ragnar Wiik og Einar B Moen, nekrolog over Otto Thoresen i *Aftenposten* 01.02.1996, 19.

⁸⁵⁴ Dødsannonse for Bjørn Severin Pedersen i *Aftenposten* 23.04.2015, 77.

personifisert ved «sitt kjære Spania.» Den følelsesmessige koblingen viser tilknytning til flere steder i minst to land. Særlig siden flere av dødsannonser og nekrologer både ble publisert i spansk-norske klubbaviser og i norske aviser.

Det finnes også eksempler på at minnestunder ble organisert både i Spania og i Norge. Det tyder på transnasjonal tilhørighet og sosiale nettverk over landegrensene. Likevel finnes det få norske graver i Alicanteprovinsen i forhold til de tusenvis av nordmenn som har oppholdt seg der i løpet av årene. Det styrker konklusjonen til Helset fra 2004 om at de fleste pensjonistene som flyttet til Spania returnerte til Norge og døde der.⁸⁵⁵ Det dreier seg altså antageligvis om sirkulær migrasjon. Allikevel skrev bare to av 29 bidragsytere til DnkCBs bygdebokprosjekt, at de «kanskje» kom til å flytte tilbake til Norge, de fleste lot det forbli ubesvart, mens noen få svarte «nei» eller «aldri».⁸⁵⁶ Bidragsyterne til bygdebokprosjektet var hovedsakelig migranter som bodde livet ut i Spania.

Konklusjon

I dette kapitlet har jeg studert en norsk klubb, en skole og kirkene i Alicante for å belyse noen av deres transnasjonale trekk. I tillegg har jeg diskutert endringer innen Sjømannsmisjonen etter å ha etablert en stasjon i Alicante og utvikling av begravelleskikker blant nordmenn.

For livsstils- og pensjonistmigranter som flyttet fra en velferdsstat til en annen, fungerer etniske klubber først og fremst som sosiale møtesteder med et kulturelt tilbud.⁸⁵⁷

Selv om DnkCB har insistert på at klubben forholdt seg apolitisk i Spania, kan likevel både støtte til politikere og utspill om norske sykehjem karakteriseres som politiske, både med hensyn til utspill om spansk politikk og lobbyvirksomhet i norsk politikk.

⁸⁵⁵ Helset med flere (2004).

⁸⁵⁶ DnkCB: Levende kilder: materiale fra en medlemsundersøkelse i 2005.

⁸⁵⁷ Jose C. Moya, «Immigrants and Associations: A Global and Historical Perspective,» *Journal of Ethnic & Migration Studies* 31, nr. 5 (2005).

Ledelsen ved DnsCB i Alfaz måtte forholde seg til en kompleks transnasjonal virkelighet med lover, ansatte, kommuner og fagforeninger i både Norge og Spania. Det vedvarende og utstrakte samarbeidet mellom DnsCB og norske kommuner, fylker og høyere utdanningsinstitusjoner viser høy grad av transnasjonalitet. Skolens elevtall var svært avhengig av gode tider i norsk økonomi. Pragmatikk og økonomiske hensyn førte til at norske regler i større grad ble overholdt enn de spanske. Selv om skolen virket helnorsk, tilpasset ledelsen, ansatte, foreldre og elever seg natur, klima og omgivelsene. Den norske vinterferien forsvant. Skidag ble til svømmedag, og forbud mot snøballkasting ble til forbud mot lek med skorpioner.

En av grunnene til at klubben, skolen og kirken har opprettholdt en høy grad av transnasjonale forbindelser over tid, var jevn innflytting fra Norge. Både utdannings- og religiøse institusjoner fikk stadig nye medlemmer, elever, lærere, kirkegjengere og frivillige, noe som førte til at det norske forble vitalisert på bekostning av lokal tilpasning. Et annet aspekt av transnasjonale organisasjoner med norske medlemmer har vært å danne filialer i Alicante av norske trimlag, frimurerlosjer og en frivilligsentral.

Noen av dem som flyttet til området orienterte seg først til de norske miljøene og senere ut av dem. De fant andre miljøer og aktiviteter basert på interesser heller enn etnisk tilhørighet. De førte en livsstil som kan ha vært mindre transnasjonal på det kulturelle planet. Prosentvis har medlemstallet i DnkCB gått ned og kirkene klaget også over at nye familier brukte dem som en overgang det første året. Det betyr i praksis at enkeltindivid og familier selv valgte grad av transnasjonal livsstil. Den varierte med livssituasjon, særlig alder, tilgang på tid og god helse.

Transnasjonale bånd mellom individer, organisasjoner over nasjonale grenser har ulik styrke og intensitet. Og en person kan samtidig være integrert og leve et transnasjonalt liv. Om målet er assimilasjon, vil transnasjonale bånd og prosesser bli ansett som et hinder. Men integrasjon og assimilasjon betyr ikke det samme og jeg forstår integrasjon som sosial inkludering lokalt. Om individene eller organisasjonene på mesonivå i tillegg velger å leve høytransnasjonale liv, burde ikke angå storsamfunnet. Om målet er sosial inkludering som medisin mot utenforskap lokalt, så kan transnasjonal aktivitet i etniske og religiøse klubber bidra til økende grad av lokal tilhørighet og ikke

minst trivsel blant medlemmene. En viss grad av sosial inkludering i et sivilisert samfunn skjer uansett hvilken organisasjon individet velger å melde seg inn i. All sosial inkludering kan fungere som en form for integrasjon, enten det foregår i borettslag, organisasjoner eller institusjoner. Sosial inkludering kan foregå over tid og er ikke utelukkende avhengig av majoritetens aksept, selv om dette kan være et ideal. Andre minoriteters respekt er viktig og majoriteten er sjelden så enstemt at den aktivt ekskluderer alle minoriteter. Ved å bryte ned begrep som majoritet og minoritet og i stedet se på spesifikke prosesser og hvordan disse utvikler seg over tid, blir lokal tilhørighet og variasjon for individ, familie og kollektive grupper mer synlig.

Organisering av etniske kollektiv i Alicante har synliggjort hvordan disse innvandrene søkte tilhørighet i lokalsamfunnet. Etniske klubber og institusjoner forholder seg til andre individer, nettverk, klubber og myndigheter. Samhandling og prosesser som skaper tilhørighet lokalt, bygges over tid. Slik fungerer tilhørighet som en form for inkludering. Selv om Kjeldstadli uttaler seg forsiktig, tolker jeg ham dit at han mener at etniske fellesskap kan være «redningen» på individnivå der alternativene enten er total isolasjon eller medlemskap i en etnisk klubb.⁸⁵⁸ Hvis inkludering først og fremst skal forstås som en «gest» fra majoritet til minoritet, blir et vagt mål om inkludering enda mer uopnåelig.⁸⁵⁹ Samtidig forskyves agens fra minoritet til majoritet. Det er jo nettopp samspeillet mellom minoritet og majoritet og de møteplasser som skapes lokalt som skaper inkludering. Det kan tenkes at sosial omgang og offentlig synlighet, over tid bearbeider holdninger hos en majoritet som i utgangspunktet ikke ønsker mangfold. Eller som i Alicante, der blant annet økonomiske imperativ og europeiske regler førte til at nordeuropeiske «bofaste turister» var å foretrekke fremfor utenomeuropeiske migranter.

Selv om informantene mine ikke vektla verken spenning eller konflikt, ble likevel de norske kirkene i Alicante kategorisk kalt «norske kultursentre» på spansk, slik ble protestantiske kirkers identitet tilslørt og spenningen mellom katolikker og protestanter dempet. Det var potensielt provoserende for konservative krefter innen den spansk-katolske kirken at protestantiske

⁸⁵⁸ Knut Kjeldstadli, «Should Integration be the Goal? A Policy for Difference and Community,» i *Paradoxes of Cultural Recognition. Perspectives from Northern Europe*, red. Sharam Alghasi med flere (Ashgate, 2009), 65.

⁸⁵⁹ Skal inkludering betyr aksept for, aktiv inkludering eller likebehandling?

menigheter etablerte seg i Alicante, særlig om de misjonerte og drev virksomheten sin på spansk.

Begravelsesritualer har endret seg de siste 40 årene, både i Norge og i Spania. I dette kapitlet ble de norske gravene rundt Benidorm en kilde som belyste transnasjonal tilhørighet og økonomiske forhold. Andre faktorer i endringene var for eksempel tilgang på krematorier, som følge av en europeisk liberalisering av begravelssesektoren.⁸⁶⁰ Til midten av 1980-tallet hadde nordmenn to alternativ: Begraves lokalt eller få fraktet båren til Norge. Sistnevnte var kostbart. Etter at kremasjon ble en mulighet, kunne etterlatte frakte urnen som håndbagasje på fly. I norske aviser ble tilhørighet til flere steder ofte nevnt i gratulasjoner, dødsannonser og nekrologer, i tillegg til yrkesliv og verv. Det kan tyde på at fritidssfæren var blitt viktigere for nordmenns liv og identitet. De som hadde tilknytning til flere steder ble ofte ansett som vellykkede og bemidlede. De hadde råd til å fly mellom flere boliger i ulike land.

⁸⁶⁰ Intervjuer med pensjonister i Alfaz, Villajoyosa, Benidorm, La Nucía og Torrevieja, Pilar de la Horadada våren 2013, høsten 2014, våren 2015 og våren 2016.

7 Økonomiske aspekter av transnasjonal migrasjon fra Norge til Alicante

I dette kapitlet analyseres økonomiske aspekter av migrasjon, inkludert arbeidsmigrasjon. I kapitlet videreutvikles periodiseringen fra kapittel tre ved å synliggjøre hvordan ulike næringsnisjer har påvirket norsk migrasjon. Her diskuteres også om norsk-spanske velferdsinstitusjoner førte til økt migrasjon og flere arbeidsplasser.

Økonomiske aspekter av migrasjon omfatter også en rekke tjenester som tilhører både offentlig og privat sektor. Derfor skal jeg vise hvordan andre transnasjonale faktorer som prisnivåer, lover og valutaforhold, tilgang på transport, kommunikasjon og banktjenester, skattelovgivning og samarbeid, bestemmelser om eiendomsforhold, oppholds- og arbeidstillatelse, arbeidsgiveres ansvar og etniske nisjemarkeder påvirker denne transnasjonale migrasjonen. Og til slutt, hvilken rolle fikk frivillig arbeid for bedrifter og de frivillige?

Arbeidsmigrasjon, som både omfatter de som er rekruttert til en jobb og de som først migrerer og så finner en jobb, er et lite kjent aspekt av migrasjonen fra Norge til Spania fra 1960-tallet. I 1965 mente sosiologen Vilhelm Aubert at «utenlandskoloniene ved Middelhavet» bestod av, «emigrant-turister» som for det meste var pensjonerte, selv om enkelte klarte å skaffe seg et grunnlag for «livberging».⁸⁶¹ I 1989 slo geografen Hallstein Myklebost fast at: «Very few Norwegians are economically active in Spain.»⁸⁶² Både norske og spanske forskere, politikere og journalister har ansett nordmenn i Spania som enten trygdede, i permisjon eller pendlere. Myten har vært at alle hadde god tid, og det har igjen ført til at arbeid har blitt underkommunisert.⁸⁶³

⁸⁶¹ Aubert, *Det skjulte samfunn*, 131. Særlig gjennom eiendomsomsetning, turisme, som mellommenn eller ved å drive bar/restaurant.

⁸⁶² Myklebost (1989), 210, 13.

⁸⁶³ Intervju våren 2013. En informant pekte på at et skille mellom nordmenn i Alicante, var at de som oppholdt seg der kort, organiserte aktiviteter, som fastboende verken hadde tid, råd eller lyst til å delta på.

Selv om hovedvekten av trekkfuglene var pensjonister, fantes det også yrkesaktive nordmenn fra 1960-tallet i Alicante. Neste underkapittel drøfter utviklingen i den første perioden og viser hvordan turisme, eiendom og helse utgjorde de viktigste næringene for arbeidene migranter i området rundt Benidorm fra 1965.

Pionertiden (1965-1987)

Ifølge periodiseringen av migrasjonen fra Norge til Alicante, sammenfalt pionerperioden med en turist- og eiendomsboom. De som flyttet til Spania for å arbeide, jobbet i servicenæringen eller solgte eiendom.⁸⁶⁴ Det ble også organisert helseturisme og fra 1972 arbeidet enkelte på norsk-spanske institusjoner som DnsCB og Solgården i Villajoyosa. I tillegg kom entreprenører som selv startet ulike bedrifter ofte innen de samme næringene.

Mangesyslere

Karakteristisk også for nordeuropeiske migranter i Alicante, var mangesyslere som fikk inntekter gjennom flere ulike økonomiske aktiviteter. Et eksempel var Jon Rökk, som fortsatte salg av forsikringer i Oslo, samtidig med at han solgte «billige feriehus» i Alicante.⁸⁶⁵ Han drev også Bar Nórdico og ledet en nordisk forening i Villajoyosa. Baren ble et møtested for nordmenn. Solgårdens gjester besøkte også baren siden: «Alle var hjelpsomme og tok godt imot oss [...] enten vi kom med rullestoler, krykker eller gåstativ.»⁸⁶⁶

Mangesyslere var typisk for hele perioden. Yngre gründere utviklet nisjer som etter hvert ble et levebrød. Norske migranter i arbeidsfør alder, var ofte både

⁸⁶⁴ Se: Svensson (2006), 15. Svensson som solgte boliger i Spania i Oslo fra 1966, ville at Norges Bank skulle gi valutabevillinger til kjøp av eiendom i utlandet; Intervju med Merete Ihlen, Alfaz del Pi 26.04.2012. Kvaale (1968), 12, 13, 30. Ei dame som bodde i *calle Noruega* jobbet som «go-go girl» i Benidorm; «Historisk Statistikk 3.31 Flyttinger fra og til utland, etter land 1961-2005». 1447 nordmenn utvandret til Spania fra Norge mellom 1961 og 1985, og 683 flyttet mellom 1985 og 1990.

⁸⁶⁵ Johansson, *Aftenposten*, 26.06.1965, 2. «Billige hus» skyldtes ifølge Rökk lave lønninger, men arbeiderne fikk likevel økt kjøpekraft og kom snart på jobb på moped; Sven Krohn, «Spania lokker,» *Aftenposten*, 05.11.1983, 24. Mangesysleri var også velkjent i spansk arbeidsliv under betegnelsen *pluriempleo*.

⁸⁶⁶ DnkCB: Levende kilder: nr. 33, 2006. Sykepleieren Signe Delso.

deltidsansatte og deltidsgründere samtidig. Det tyder på at det var vanskelig å finne heltidsjobb. Selv om nesten alle var involvert i eiendomssalg, hadde de færreste erfaring eller utdanning fra bransjen; Eric Berghoff som var kokk, drev restauranten El Vikingo; Johan Warpe hadde solgt biler og Jon Svanberg var plass-sjef for Braathens Safe/Saga Tours. På arbeidstillatelsen stod han oppført som guide tilknyttet reisebyrået *Viajes Meliá*, angivelig fordi spanske myndigheter krevde tilknytning til spansk næringsliv.⁸⁶⁷ Merete Ihlen studerte spansk litteratur ved UiO, samtidig som hun bodde i Alfaz store deler av året. Der oversatte hun salgskontrakter for notarius publicus i Benidorm. Fellesnevneren var at de jobbet for spanske foretak og formidlet boliger til nordmenn.⁸⁶⁸

På flere av de norsk-spanske bedriftene ble det skapt arbeidsplasser. Solgården ansatte fra starten av 20 spanjoler. Det norske styret var imidlertid ukjent med spansk arbeidsliv. Kjøkkensjefen ble tilbudt lav lønn, og styret visste ikke at de ansatte skulle ha 15 månedslønner i året.⁸⁶⁹ Kjøkkensjefen Antonio Soler, fikk snart et betydelig administrativt ansvar.⁸⁷⁰ Hovedgrunnen var institusjonens behov for språkkompetanse og nettverk. Etter at spanske myndigheter krevde spanskpråklig leder, ble Soler utnevnt til «spansk direktør», men det norske styret forholdt seg likevel til de norske bestyrerne.⁸⁷¹ De spanske

⁸⁶⁷ Riksarkivet: UD: Ambassaden i Madrid: Brev fra Spandahl til den norske ambassaden i Madrid: 2392/69. Ambassadøren anbefalte at han giftet seg for å kunne bli visekonsul. (JNR 3219/223.35) brev fra Svanberg til Lykke datert 20.11.1970) Før 1978 var både samboerskap og skilsmisse forbudt i Spania, se Rosario Ruiz Franco, *¿Eternas menores? Las mujeres en el Franquismo* (Madrid: Biblioteca Nueva, 2007); Intervju med Svein Carlo Bjerke, Alfaz, 14.11.2014.

⁸⁶⁸ Hans Svedbergh, «Klubbens historie fortsetter...»? *Qué Pasa?* 2 (2010).

⁸⁶⁹ Riksarkivet: Solgården: Referat fra styremøtet 14.12.1971. «Fagfolk i Spania mente at en kjøkkensjef måtte ha adskillig mer i lønn enn det vi har satt opp»; Årsberetning for 1977, 2. I 1977 arbeidet det 23 spanjoler og tre nordmenn ved senteret; Rapport fra R. Høiskar til styret, Villajoyosa 10.11.1975. [...] «det spanske personell hadde 15 måneder lønn i året [...] også de sosiale utgifter skal betales ekstra.»

⁸⁷⁰ Riksarkivet: Solgården: Referat fra styremøtet 17.09.1975. For mer om La Organización Sindical (1940-1977), (den vertikaldelte arbeidsorganisasjonen under Franco), se Tusell (2007), 666.

⁸⁷¹ Riksarkivet: Solgården: Referat fra styremøtet, 22.04.1976, 2; 2. Rapport fra C. Lohne-Knudsen til styret, Villajoyosa 21.02.1976. Soler klaget og ba om «konkrete tiltak», eksempelvis i forhold til en uføretrygdet nordmann som jobbet på turistvisum ved senteret.

medarbeiderne forventet anerkjennelse fra ledelse og styret, men det skjedde ikke alltid. Årsakene kunne være språkbarrieren, ulike forventninger til sosial omgangsform eller opplevd ulikhet.⁸⁷² I norske sammenhenger, og kilder, ble Soler systematisk omtalt som kokk, flink med gjestene og «spansk direktør». For de spanske medarbeiderne var han derimot Direktøren.⁸⁷³

Utsagn fra både styremedlemmer og bestyrere styrket mitt inntrykk av at spanske og norske ansatte ble behandlet ulikt de første årene. Et eksempel var at de norske bestyrerne anså at det «lå naturlig» for spanske medarbeidere å underholde gjestene med musikk og dans på lørdager når de hadde fri.⁸⁷⁴

Som Antonio selv sier – han ikke bare har sitt arbeid der, men hele sitt hjerte, og dette gjenspeiler seg i hele hans stab som varmer enhver kald nordisk viking helt til hjerteroten. En blir glad når en er sammen med disse deilige menneskene, - det må være solvarmen!⁸⁷⁵

Ledelsen ved Solgården brukte åtte måneder på å innføre en lovbestemt forkortelse av arbeidsuka fra 48 til 45 timer og sparte slik lønnsutgifter. Etter en avskjedsfest for en bestyrer med 130 inviterte, skrev en frustrert Soler og 10 ansatte brev til styret, for å klage på at bestyreren underkjente de spanske ansattes ubetalte innsats.⁸⁷⁶

Selv om nordmenn hovedsakelig fant utkomme innen turisme, eiendom og helse, så var andre sektorer også representert. Flere bedrifter oppstod som en utvidelse av virksomhet i Norge. I 1970- og 1980-årene drev Kjell Karlsen, Borden Kjemi AS, i Gjøvik og i Benidorm. Gjennom selgeren Svein Carlo Bjerke, solgte Borden maskiner og strekkfilm (PVC) til innpakking av blant annet druer. En nabo på boligfeltet Plans i Villajoyosa ble sekretær, mens Bjerke reiste Spania rundt med Volvo og henger.⁸⁷⁷ Men da Borden Incorporated International stengte fabrikken i Gjøvik, ble også avdelingen i Benidorm lagt ned.⁸⁷⁸ Det hadde sannsynligvis sammenheng både med

⁸⁷² Riksarkivet: Solgården: Rapport fra L. Blom-Bakke til styret, 17.01-18.03.1976, 3.

⁸⁷³ Intervju med José Díaz Rodriguez, Villajoyosa, 23.05.2013.

⁸⁷⁴ Riksarkivet: Solgården: Brev fra B. Nilsen til styret, Villajoyosa 26.05.1976, 2.

⁸⁷⁵ Riksarkivet: Solgården: Rapport fra L. Blom-Bakke til styret, 17.01-18.03.1976, 3.

⁸⁷⁶ Riksarkivet: Solgården: Brev fra A. Soler til H. Bastiansen, Villajoyosa, 10.05.1976.

⁸⁷⁷ Intervju med Svein Carlo Bjerke, Alfaz 14.11.2014, og Turid Kindem, Torrevieja, 13.06.2013.

⁸⁷⁸ «Borden Kjemi blir lagt ned,» *Aftenposten*, 14.11.1984, 35.

globalisering og spansk inntreden i EF fra 1986 som åpnet for et storeuropeisk marked og hardere konkurranse.

Den allerede nevnte Bjerke, var et annet eksempel på en mangesysler innenfor nisjene turisme, salg og helse. Han kom til Benidorm som guide for Saga Tours, ble plassjef, og drev senere sitt eget guidefirma. Senere var han pasientkoordinator på det private sykehuset HCB.⁸⁷⁹ Slik fremstår Bjerke som en typisk norsk migrant i Alicante, der arbeid innenfor de etniske hovednisjene utgjorde karrieren til en enkelt migrant.

Eiendomsbransjen ble snart den viktigste inntektskilden for nordeuropeere i Alicante. Turistnæringen og husbyggingen skapte viktige arbeidsplasser i Alfaz. Ifølge Ihlen, jobbet 120 menn med å bygge *Colonia Escandinava* og *Entre Naranjos y Flores*.⁸⁸⁰ Byggearbeiderne kom hovedsakelig fra sørlige Spania. Høy etterspørsel skapte muligheter for rask fortjeneste: «Alle nasjonalitetene som kom skapte et blandet samfunn. Det igjen la grunnlaget for spansk-nordiske familier».⁸⁸¹ Den norske ambassadøren i Madrid klagde over hvor vanskelig det var å finne konsulkandidat i Benidorm utenom eiendomssektoren: «[...] det er svært mange som på de kanter kjøper og selger tomter og boliger».⁸⁸² Frem til den økonomiske krisen på slutten av 1980-tallet kunne eiendomsbransjen være lukrativ for noen, men flere gikk også konkurs.⁸⁸³

En variant innen eiendom var byggefirmaer med norske og spanske kompanjonger. Johan Warpe og Oliver Smith kjøpte appelsingården *El Romeral* av Francisco Malonda, før sistnevnte ble kompanjong. Han tok seg av bygging og kommunikasjon med spanske myndigheter.⁸⁸⁴ I 20 år solgte Warpe

⁸⁷⁹ Intervju med Svein Carlo Bjerke, Albir, 14.11.2014. Innenfor servicesektoren var det vanlig med provisjon og såkalte *back-fees*. Bjerke betalte for eksempel *back-fees* til Saga, Haga og Solgruppen for å tilby utflukter til deres kunder.

⁸⁸⁰ Intevju med Merete Ihlen. I begge boligfeltene bodde det mange nordmenn.

⁸⁸¹ Svedbergh (2010), 23.

⁸⁸² Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Brev fra Knut Lykke til Kaare Schlessner Møller, Madrid 12.12.1969.

⁸⁸³ Kvaale (1968); Intervju med Turid Kindem, Torrevieja, 13.06.2013.

⁸⁸⁴ Intervju med Francisco Malonda, Oliva, 07.07.2014. Malonda-familien hadde kjøpt El Romeral-gården for å utvide appelsinproduksjonen. Malonda snakket spansk, valensiansk, og lærte engelsk, tysk, fransk, belgisk på sommerkurs, pluss «lita norsk». De første 15 årene var svært innbringende. I 1986 begynte Malonda med tørket frukt og godteri og i 2014 drev han fabrikk i Oliva med 500 ansatte.

tomter og boliger til nordmenn med brødrene Smith og Malonda. Senere kjøpte de gården *Foya Blanca* og bygget Alfalux-eiendommen i Alfaz.⁸⁸⁵

Turister og pensjonister dannet kundegrnlaget for nesten alle virksomhetene i Benidorm-området. Konkurransen var tøff og kundegrnlaget varierte med høy- og lavsesong. I 1968 var en entusiastisk Berghoff i gang med å bygge en svær restaurant.

Jeg bygger koloniens samlingspunkt, den lokale oase med vann og vin![...] Tenk deg nå dette svømmebassenget med krystallklart grønblått vann [...] en blomsterprydet terrasse for solbad og for servering av forfriskninger. Her ligger restauranten bygget i maurisk stil og dekorert med gamle spanske kjerrehjul, med ikoner, vannkrukker, muskedundre [...] og så et islett av norsk vikingånd, for stedet skal hete El Vikingo [...] dette skal bli møtestedet, ikke bare for nordmenn – men for landsbyens befolkning og besøkende fra alle de andre belgiske, hollandske og svenske «nybygger-koloniene» omkring Benidorm.⁸⁸⁶

Bilde 19 Bilde av en annonse for El Vikingo, i *CBN* 02.12.1977.

Allerede i 1984 var prosjektet skalert ned. Da serverte Berghoff lapskaus, fiskesuppe og «smörgås» til nordeuropeere på *El Vikingo*. Han hadde allerede i 1976 forsøkt å selge stedet, men siden han ikke fikk oppgjør for den drev han baren videre.⁸⁸⁷

⁸⁸⁵ I *carrer Tinent Segui* hadde DnkCB sitt første egne lokaler.

⁸⁸⁶ Kvaale (1968), 30. Se også postkortet på side 156.

⁸⁸⁷ Dee Horrocks, «Vikings on the Costa Blanca,» *Costa Blanca News*, 06.11.1984, 4. Berghoff solgte restauranten i 1976, men på grunn av manglende oppgjør gjenåpnet

Karakteristisk for arbeidsmigranter fra Norge til Alicante frem til 1980, var at de arbeidet i et begrenset antall nisjer og jakten etter utkomme var intens.

Selv om det riktignok ikke var mange religiøse arbeidsplasser for nordmenn i Alicante, arbeidet både norske prester, pastorer og diakoner der fra 1970-tallet. Menighetssøsterhjemmet finansierte et helse- og servicetilbud «blant norske turister og fastboende i Spania» i to år gjennom menighetssøster Myrthel Nordkvist. Hun hadde ukentlig trefftid på *Bar Nórdico* i Villajoyosa.⁸⁸⁸ Fra 1980-tallet utvidet både Sjømannsmisjonen og Turistkirken med diakoner, «husmødre», sekretærer og regnskapsansvarlige.⁸⁸⁹ Til sammen utgjorde sektoren altså fra 1975 fem-seks arbeidsplasser som økte utover 1980-årene.

En type aktivitet som ofte hadde sammenheng med og ble organisert gjennom religiøse organisasjoner og institusjoner som Sjømannsmisjonen var frivillig arbeid.

Vanligvis omtales bare lønnet arbeid og økonomiske aspekter i migrasjonsstudier. I Alicante pågår det så mye frivillig arbeid, som samtidig rommer så mange aspekter av sosial mening og økonomi at jeg har valgt å inkludere det. Ved å belyse frivillig arbeid, søker jeg samtidig å dokumentere noe av den virksomheten som informantene mine fant spesielt meningsfull.

Verdien av frivillighet

Her har jeg undersøkt tre aspekter av frivillighet. For det første verdien for individet som bidrar og verdien av donert arbeid for norsk-spanske institusjoner i Alicante. Og hvordan frivillighet som ofte ble ansett som en vinn-vinn ressurs

han den igjen senere; «Styreprotokoll for den Norske Klubben Costa Blanca». 26.03.1973. Når DnkCB hadde møter på El Vikingo bestilte de lapskaus og fruktsalat.

⁸⁸⁸ «Diakonhjelp til norske turister i Spania,» *Aftenposten*, 06.12.1973, 11; DnkCB: «Styreprotokoll for den Norske Klubben Costa Blanca», 05.02.1974. De andre møtestedene var *El Vikingo* i Alfaz og et kontor i Benidorm.

⁸⁸⁹ Det var altså flere nordiske religiøse menigheter med ansatte fra 1980-årene. «Den Norske turistkirken fyller 10 år,» *Spaniaposten*, 07.03.2011; «Om Turistkyrkan,» (Skandinaviska Turistkyrkan i Benidorm) < <http://www.turistkyrkan.net/about.htm> > lest 19.09.2014; Torger Strand, «Turistkyrkan på stranda,» *Skandinavisk Journal*, 29.05.1990. Turistkirken var en skandinavisk økumenisk menighet i Benidorm.

både for institusjon og individ, også hadde en utilsiktet negativ konsekvens for vertskommunen ved at ordningen førte til et redusert antall ansatte.

Fra de frivilliges synspunkt skapte aktiviteten tilhørighet, mening og rutiner på et nytt sted. De frivillige fikk nettverk, respekt og opplevde velvilje fra andre nordmenn. To informanter forklarte at menighetsarbeidet var så viktig for dem, at de neppe hadde kjøpt bolig i Alicante hvis ikke Sjømannskirken hadde hatt stasjoner der. En annen informant fikk tilgang til instrument og øvingslokaler i bytte mot å være organist ved behov. Siden sistnevnte bodde i bobil, gjorde denne ordningen at lokal tilhørigheten ble styrket og dagene fylt med mening.⁸⁹⁰

En av måtene de norske institusjonene i Alicante kuttet utgifter på, var å omdefinere arbeidsoppgaver, som i Norge ville ha vært lønnede, til frivillig arbeid. Det førte samtidig til omgørelser av regler om arbeidstillatelse og helseautorisasjon. Kildene gir inntrykk av at det var flere kvinnelige frivillige enn mannlige. Sykepleiere og en besøkstjeneste arbeidet frivillig for eldre og syke nordmenn i området rundt Benidorm i flere år. Det var frem til 1980-tallet en selvfølge at sjømannsprestefruen skulle bidra på dugnadsbasis, mens presten var lønnet. Frivilligsentralen hadde naturligvis ikke eksistert uten frivillige. Likevel var det en problemstilling for lederen at de fleste frivillige var sesongmigranter. Det førte til at virksomheten fungerte dårlig halve året, mens de frivillige var i Norge.⁸⁹¹ For sjømannskirkene skapte de frivillige muligheter for økt aktivitet fra oktober til april ved å gå på sykebesøk, drive fritidsaktiviteter og forberede den årlige julemessen. Gjennom ukentlige dugnadsøkter for å produsere objekter for salg og utlodning.⁸⁹² Julemessen var den viktigste lokale inntektskilden, som samtidig viste hovedkontoret til Sjømannsmisjonen i Bergen at den lokale menigheten var aktiv og opparbeide seg egenfinansiering. Sjømannsmisjonen stilte nemlig etter hvert slike krav som forutsetning for å finansiere stasjoner i utlandet.

⁸⁹⁰ Intervjuer med pensjonister våren 2015, Villajoyosa og Alfaz del Pi.

⁸⁹¹ Intervju med Teresa Zuriaga Hundset, Alfaz, 12.11.2014.

⁸⁹² I tillegg til å hjelpe norsk-spanske institusjoner har nordmenn også støttet organisasjoner som Dyrebeskyttelsen, Kiwanis, Rotary og Odd Fellow for barnehjemsbarn i Altea og migranter i Callosa.

Det norske utenriksdepartementet benyttet seg også av frivillig arbeidskraft. Visekonsulene og konsulene fikk ikke lønn, men kunne få stønad til kontor, sekretær og direkte utgifter. Konsulene fikk imidlertid kompensert for sin innsats i valutaen sosial kapital siden konsulatembetet medførte høy status, tillit og tilgang på kunder til egen virksomhet. Slik kompenserte en konsultittel for en migrants manglende nettverk og status i storsamfunnet.

Også på Solgården foregikk det betydelig frivillig arbeid. Prester, leger og praktikanter som fulgte gruppene på opphold til Solgården jobbet gratis. De underholdt dem, dro på utflukter med gjestene og hadde bakvakt. Praksisen i forhold til sykepleierne endret seg over tid. Før 1976 fikk sykepleiere betalt, men siden økonomien var kronisk dårlig, bestemte styret at reise og opphold fikk være nok kompensasjon.⁸⁹³ Ifølge direktøren Sbertoli, har det aldri manglet på frivillig helsepersonell. Frivilligheten handlet i de første ti årene, først og fremst om en ressursknapp periode for institusjon der støttespillere bidro til at institusjonen kunne holde åpent.

Den andre perioden fra 1981 til 1994 fulgte den globale økonomiske veksten på 1980-tallet. Oppgangen bestod i at det var økt antall norske pensjonister som flyttet til Alicante gjennom 1980-tallet. I kjølvannet av denne utviklingen, startet yngre nordmenn en rekke bedrifter rettet mot sesongmigrantene, særlig innenfor salg og eiendom.

Nedgang (1988-1994)

Det var få norske fysioterapeuter og sykepleiere som jobbet i Alicante før 1980-tallet. Det skyldtes blant annet vansker med arbeidstillatelse og helseautorisasjon.⁸⁹⁴ To informanter forklarte hvordan de forholdt seg til dette. En informant tok første avdeling medisin i Oviedo, og resten av utdannelsen sin i Norge. Fra 1980-1986 søkte han til spanske myndigheter om lisens. Prosessen tok seks år, involverte rettssak og medførte at han tok de resterende

⁸⁹³ Riksarkivet: Solgården: 1. rapport fra C. Lohne-Knudsen til Styret, Villajoyosa, 17.02.1976, 2; Skeie, *Skinnende dager: fortellingen om Solgården*, 105-6, 24, 88-90, 94-97, 201-07, 18-21. Intervju med Pablo Sbertoli, Villajoyosa, 15.04.2013.

⁸⁹⁴ Intervju med Jan Arild Nilsen, Benidorm 12.03.2013, og Tertit Handberg, Alfaz 01.12.2013. Nilsen påpekte at ca. 100 nordmenn studerte medisin i Oviedo på 1970-tallet.

spanske eksamenene påny, til slutt fikk han lisens og arbeidet siden som lege i Benidorm.⁸⁹⁵ En annen informant, som også var utdannet lege og flyttet dit samtidig, hadde utdannelsen sin fra et annet europeisk land, og styrte karrieren i en retning der autorisasjon ikke ble påkrevd. Begge to møtte utfordringer som både handlet om utdanning, språk, mulighet for arbeid og inntekt og migrasjon. For norske leger i Spania etter 1994 var situasjonen annerledes, siden det norske EØS-medlemskapet sikret dem rett til å jobbe i EF/EØS-land.

Et annet marked som særlig økte i omfang på 1980-tallet var spansk kurs. Språkundervisning ble derfor også et levebrød for dem som kunne spansk.⁸⁹⁶ Da eiendomssalget gikk ned mot slutten av 1980-årene, ble språkundervisning igjen populært blant dem som ikke lenger kunne livnære seg av eiendomssalg. Instruktørene tok sporadiske oppdrag som frilansere og mange sesongmigranter gikk på kurs.

En annen forutsetning for å kunne kjøpe bolig i Alicante var tilgang på lån og banktjenester. Både norske og spanske banker støttet nordmenn og norske bedrifter i oppstart og kjøp av hus i Spania. Et lite kjent aspekt av norske investeringer i Alicante var støtten fra offentlige spanske banker.⁸⁹⁷ Nordmenn startet blant annet en helseinstitusjon, en restaurant og en fabrikk, med hjelp av spanske lån i 1970- og 1980-årene.⁸⁹⁸

Norske banker promoterte også tjenester til nordmenn i Alicante som var opptatte av skatteplanlegging og investeringer. Bankene hadde overdreven tro på vekst, markedets selvregulering og egen konkurransevne, da de på 1980-

⁸⁹⁵ Intervju med Jan Arild Nilsen, Benidorm, 14.03.2013. Det var også vanskelig for kona Pilar de la Cuesta Morán å få godkjent sitt hovedfag i historie i Norge, selv om det spanske *licenciatura* innebar 5 års studier med historie, latin, gresk og geografi, mens det norske hovedfaget tilsvarte 3.5 års studier i historie; Riksarkivet: UD: Ambassaden i Madrid: CV for Jan Arild Nilsen, jnr.677, 30.05.1995.

⁸⁹⁶ Intervju med Tim Kindem, 11.06.2013, Torrevieja. Kindem fortalte at han tidligere hadde vært banksjef i Benidorm og undervist spansk til nordmenn i Alfaz.

⁸⁹⁷ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Brev fra Grüner-Hegge til Amb. i Madrid, datert 02.03.1992. Etter at Grüner-Hegge solgte fabrikk til et «spansk-amerikansk konsortium Marina Ibérica S.A.» 22.02.1991, stengte fabrikk.

⁸⁹⁸ Kvaale (1968), 30. «[...] statlige lån»; Riksarkivet: Solgården: Styremøtereferat 01.07.1968, 2. Banco Español de Crédito.

tallet begynte å interessere seg for nordmenn i Spania som kundegruppe.⁸⁹⁹ Det var igjen et resultat av finanssektorens omfattende deregulering, nasjonalt og internasjonalt. Flere nordeuropeiske banker åpnet filialer eller samarbeidet med spanske banker etter inntreden i EU.

Da Revmatikerforbundet kjøpte Foya Blanca-gården på tvangsauksjon, skjedde det via «en norsk banks filialer i Luxembourg».⁹⁰⁰ Like før bankkrisen i Norge konkurrerte bankene febrilsk om nye kunder og lovet avkastning gjennom investeringer og valutalån.⁹⁰¹ Kredittkassen avverterte i *Skandinavisk Journal* for: «den spandinaviska särskilda banken» og «fleksible banktjenester».⁹⁰² Som bilde 19 viser, spilte annonsen både på spansk, svenske og norske kulturreferanser, der oxen ble til elg og tyrefekteren var kledd i «jegerbunad» og ordspillene lekte med blant annet bankreferanser i de tre landene.

⁸⁹⁹ For mer om bankkrisen se: Geir Imset og Gunnar Stavrum, *Bankerott. Det norske bankvesens vekst og fall* (Oslo: Gyldendal, 1993); Thorvald G. Moe, Jon A Solheim og Bent Vale red. «The Norwegian Bank Crisis,» Oslo, Norges Bank, 2004, 252.

⁹⁰⁰ Intervju med Tertit Handberg, Alfaz 29.11.2013. Kredittkassen hadde kontor i Luxembourg fra 1973. Kåre Brøvig, «Fra fjærpenn til internet i bank,» <<http://www.agderkultur.no/Fra%20fjaerpenn%20til%20internett%20i%20bank/Side1.htm>> Banken ble overtatt av den norske staten i 1991, og ble med i Nordea i år 2000.

⁹⁰¹ *Skandinavisk Journal* 5-18.sept 1989 nr. 47, 4, og 2. februar/mars 1996, da i samarbeid med Sparebanken NOR i Luxembourg (et konsortium bestående av Nordlandsbanken, Sydbank Sønderjylland, STS-bank og Kredittforeningen Danmark); Torger Strand, «Bank-historie,» *Skandinavisk Journal*, 28.10.1989.

⁹⁰² *Skandinavisk Journal* 28.10.1987, 8. Annonse fra Kredittkassen i Ålesund/Fiskernes Bank som reklamerte for valutalån, innskudd og betalingsformidling (Kredittkassen overtok Fiskernes bank i 1984, bruk av begge navn kan ha vært strategisk i Alicante.) *Skandinavisk Journal*, 12.02.1988, annonse, siste side. Kystad var mangeårig leder av DnkCB (1977-78,1982, 1983-84, 1991) for mer se: Olaussen (1995).

Bilde 20 Reklame for Kredittkassen i Ålesund. Kilde: *Skandinavisk Journal*, 28.10.1987.

Men ikke alle nordmenn som flyttet til Alicante hadde med seg kapital. Særlig før 1980-tallet var både mangel på kapital og de strenge norske reglene for utførsel årsaker til dette.

I første halvdel av 1980-tallet økte antallet nordmenn i Alicante. Med markedsliberaliseringen ble flere banker internasjonalsert. De reklamerte for nye produkter og til nye kundegrupper. Siden det var lov å eksportere mer kapital, kom det flere sesongmigranter til Alicante for å kjøpe bolig. Lav oljepris og devaluering av krona førte til en bråstopp for nordmenn fra 1986.

Oljenedtur, EU og færre nordmenn

Rask vekst og optimisme før Spania ble medlem i EU i 1980-årene, ble fulgt av nedgang etter 1992.⁹⁰³ I Norge begynte nedturen allerede da oljeprisen ble halvert fra 1985 til 1986. Oljeselskapene reduserte staben og avsluttet den lukrative ordningen med gratis hjemreise, som førte til at flere

⁹⁰³ Didier Sornette, *Why Stock Markets Crash - Critical Events in Complex Financial Systems* (Princeton; Oxford: Princeton University Press, 2009), 22. Det var konsekvensen av nedgang i oljeprisen, det amerikanske børskraket i 1987 og generell global krise.

oljearbeiderfamilier i Alicante flyttet tilbake til Norge.⁹⁰⁴ Jappefesten var over og også feriehus i Spania ble solgt på tvangsauksjon.⁹⁰⁵

Driften til transnasjonale bedrifter i Alicante ble også påvirket av nasjonale, europeiske og globale forhold, med hensyn til produksjon, etterspørsel og markedstilgang. Jens Grüner-Hegge satset for eksempel på fritid og turisme, ved å produsere glassfiberbåter på konsesjon fra Kåre Drangsholt i Draco Norge.⁹⁰⁶ Målet var å få tilgang til det spanske markedet for fritidsbåter i en tid da nordeuropeere kjøpte bolig, men spanske tollsatser var fremdeles for høye til at det lønte seg å importere norske båter. Dracomar-fabrikken i El Campello, leverte båter til både Spania og Nord-Europa fra 1971.⁹⁰⁷ I 1986 var det 38 ansatte ved den norsk-spanske båtfabrikken. Frem til da hadde konkurransefortrinnene vært lavere lønninger, skattefritak og eksportstøtte.⁹⁰⁸ Fra 1986 måtte Spania fjerne proteksjonistiske barrierer i tilpasning til det indre europeiske markedet. Samtidig gjorde økonomisk nedgang i Norge at fritidsbåtsalget der stagnerte. Dette var nok et eksempel på at konkurransen i et åpent europeisk marked gjorde det vanskelig for norsk-spanske produkter og tjenester å konkurrere i et fritt marked etter spansk EU-medlemskap.

⁹⁰⁴ Torger Strand, «Har da sett forandringer,» *Skandinavisk Journal*, 3.-16.04.1990.

⁹⁰⁵ Moe med flere (2004); Flere store eiendommer ble annonsert i *Skandinavisk Journal* fra skifteretter, i *Skandinavisk Journal* 131 (desember 1993) og *Skandinavisk Journal* 119 (oktober 1992), 7.

⁹⁰⁶ For mer se Kathrin Pabst, *Plastic: historier om plastbåten*, Årbok Vest-Agder-museet (Kristiansand: Vest-Agder-museet, 2012), 140-42, 53. Ifølge Pabst var denne fabrikken «det eneste satellittopplegget fra norsk båtindustri som klarte å tjene penger»; «Draco AS bygger båtfabrikk i Spania,» <<http://flatsea.no/draco-history/dracomar-factory-in-spain-.html#previous-photo>> lest 20.09.2013; Bengt Erik Iversen, «Kåre Drangsholt: Ildsjelen bak Draco-eventyret,» i *Båtliv* 19.03.2002 <<https://web.archive.org/web/20140429195453/http://www.batliv.com/wip4/detail.epl?id=74740&cat=5857>> lest 02.09.2014.

⁹⁰⁷ Pabst (2012), 140-42, 53-55. Ifølge kilden tok Trygve Hegnar over Draco, da Drangsholt døde i 1983 og solgte siden til Grüner-Hegge.

⁹⁰⁸ Matilde Alonso og Elies Furio Blasco, «La modernización de la economía española en el siglo XX»; Riksarkivet: UD: Ambassaden i Madrid: Jens K. Grüner-Hegges Curriculum vitae, (vedlegg) datert 27.02.1986. Jnr. 760, 2.23/35C.

De fleste arbeiderne ble permittert i 1990, før fabrikken ble solgt og manglende lønnsutbetaling førte til både konflikter og rettssak i tiden etterpå.⁹⁰⁹

Trabajadores de «Dracomar», en la puerta de los astilleros

Bilde 21 Ansatte ved Dracomar protesterte ved fabrikken. Kilde: *Información*, 24.09.1991, 9.

Også nisjer hovedsakelig finansiert fra velferdsstaten Norge, som skoler og kirker strevde med driften midt på 1980-tallet. På DnsCB var staben norsk og arbeidsplassene usikre, på grunn av variasjon i elevtallet og liten kontinuitet i styret og ledelsen. Det var korte kontrakter og vanskelig for lærerne å få permisjon fra norske jobber og forlenget medlemskapet i Folketrygden. Det førte til at de fleste lærerne bare var der en kort periode. DnsCBs økonomiske problemer i andre halvdel av 1980-tallet skyldtes altså flere faktorer; mangelfulle interne rutiner, valutasvingninger relatert til refusjoner, samt ustabile elevtall.⁹¹⁰ I 1986 besøkte Riksrevisjonen skolen på grunn av bekymringer rundt rutiner og mangler: «[...] regnskapet ikke ble ført slik avtalen var mellom regnskapsføreren og skolestyret.»⁹¹¹ Skolestyrets forslag om å redusere lærernes lønn førte også til at norske fagforeninger boikottet skolen i flere år.⁹¹² Dette viser igjen hvordan DnsCB forholdt seg til sine

⁹⁰⁹ Intervju med Jens K Gruner-Hegge, La Nucia 02.04.2013. Informanten fortalte at han solgte fabrikken i 1991-1992; Alejo Calatayud, «Trabajo investiga la quiebra de los astilleros "Dracomar"», *Información*, 24.09.1991. På plakaten står det: «Arbeiderne ved Dracomar ... familier 3 måneder uten lønn, vi vil ha en løsning nå! Gruner vis deg.»; Samt Riksarkivet: UD: Ambassaden i Madrid: Jens K Gruner-Hegge, brev til ambassadøren Leif Mevik i Madrid, Benidorm, 02.03.1992. Jnr. 333.

⁹¹⁰ Skaare og Lund (1992).

⁹¹¹ Ibid.; «JA til første videregående», *Skandinavisk Journal*, 29.07.1988. Artikkelen hevdet at Riksrevisjonen underkjente regnskapene fra perioden 1981-1985. Ifølge e-post-kommunikasjon med seniorrådgiver Asher Saeed, Riksrevisjonen, 24-26.09.2014, bevarer Riksrevisjonen dokumenter bare i ti år og har ikke avleveringsplikt til arkiv.

⁹¹² Skolestyret ville redusere lærernes lønn til 85 prosent og fjerne 4 års-kontraktene.

transnasjonale bånd i Norge og hvordan organisasjoner og institusjoner gradvis måtte tilpasse seg krav og regelverk, som i dette tilfellet var knyttet til norsk finansiering.

Det var eksterne faktorer som reddet skolens økonomi, da skolen endelig fikk statlig norsk støtte til å tilby grunnkurs videregående skole. Det medførte flere elever og økte rammebevilgninger.⁹¹³ Fra 1989 til 1992 ble ifølge lærerne arbeids- og lønnsforhold regulert gjennom norske tariffavtaler.⁹¹⁴ Men snuoperasjonen som skulle gjøre DnsCBs drift i tråd med norske og spanske lover var ikke helt i mål. På generalforsamlingen i 1992, ble det antydnet at flere ansatte ved DnsCB verken hadde søkt oppholds- eller arbeidstillatelse i Spania.

Riksrevisjonen kritiserte DnsCB for manglende rutiner etter gjennomgang av flere års regnskap. Lederen av foreningen DnsCB, Arild Strømsmoen medgikk på generalforsamlingen i 1993 at «skolen befant seg i et lovmessig vakuum, eller «gråsoner», men at advokater «jobbet med saken».⁹¹⁵ Da hadde skolen eksistert i 21 år. Skolen tilpasset seg altså norske og spanske krav i varierende grad, særlig etter at den tapte en arbeidsrettssak lokalt og norske myndigheter satte betingelser til driften for fortsatt støtte.⁹¹⁶ Det var utfordrende for skolen å følge spanske og norske regler med hensyn til regnskap, pensjon og skatt.

Det var altså først og fremst forhold i norsk økonomi som påvirket omfanget av nordmenn i Alicante i denne fasen. Økonomisk nedgang hovedsakelig knyttet til internasjonal oljepris, arbeidsledighet og en lav kronekurs gjorde at det ble dyrere å kjøpe feriehus i Spania. Det førte til færre elever, som igjen førte til at lærere ble oppsagt. Skolen stod i fare for å bli nedlagt på grunn av elevmangel.

⁹¹³ «Gladdag for 112,» *Skandinavisk Journal*, 09.09.1988; «JA til første videregående,» *Skandinavisk Journal*, 29.07.1988. Sistnevnte skoleplasser var dessuten mer lukrative.

⁹¹⁴ Skaare og Lund (1992).

⁹¹⁵ Siri Lund, «Bedre skole - mer åpenhet,» *Skandinavisk Journal*, mai 1993.

⁹¹⁶ «Lærerlaget blokkerer norsk skole i Spania,» *NTB Tekst* (via Retriever) 18.06.1987; «Mangelfulle regnskaper ved den norske skolen i Alicante,» *NTB Tekst* (via Retriever), 12.08.1987. Ifølge artikkelen var regnskapene fra 1982-1985 særlig mangelfulle.

Endring og innflytting

En av ettervirkningene av den globale krisen var lavere boligomsetning i Alicante. Arbeidsledigheten økte i begge land.⁹¹⁷ Krisen rammet også Spania for fullt fra 1993.⁹¹⁸ Høye renter og lav kronekurs gjorde at Spania ble dyrere for nordmenn.⁹¹⁹

Eiendomsformidlere satset på andre typer salg, eller flyttet tilbake til Norge. Et eksempel på dette var Mia Søreide. Gjennom hele 1980-tallet hadde hun solgt eiendom. Høsten 1989 var hun eiendomsformidler i *Agencia España*, men våren 1990 åpnet hun Mia's Body Centre slankestudio.⁹²⁰

Bilde 22 Annonse for eiendomsfirmaet *Agencia España*. Kilde: *Skandinavisk Journal* 14-27.11.1989.

Selv om de fleste som flyttet i denne fasen, kom fra Alicante til Norge, var det også noen som flyttet andre veien. Endringer i arbeidslivet førte til hyppigere jobbskifter og lavere pensjonsalder. Noen av de uføretrygdede, som ble utsatt

⁹¹⁷ Alberto Recarte, «Pasado y presente del desempleo en España,» *Libre Mercado*, 09.05.2011. I 1994 var spansk arbeidsledighet på over 24,5 prosent, den høyeste norske ledigheten i perioden var 6,6 prosent i 1988.

⁹¹⁸ Ibid. Hovedgrunnen til at nedgangen kom senere i Spania var byggevirksomheten i samband med Expo Sevilla og OL i Barcelona. I 1994 var spansk arbeidsledighet på over 24,5 prosent, den høyeste norske ledigheten var 6,6 prosent i 1988.

⁹¹⁹ «Historisk Statistikk 3.31 Flyttinger fra og til utland, etter land 1961-2005». Ifølge SSB emigrert 440 nordmenn til Spania fra 1990 til 1995.

⁹²⁰ *Skandinavisk Journal* 27.11.1989, annonse «alle gode ting er tre»; Siri Lund, «Mia slanker bort fett - metervis,» *Skandinavisk Journal*, 22.01.1990. Søreide presenterte seg som: «tidligere lærerinne, dekoratør, instruktør, eiendomsmegler og reiseleder.»

for effektiviserings- og omstillingsprosesser, valgte exit fra Norge etter en ufrivillig sorti fra arbeidslivet. Sosiologen Wilhelm Auberts analyse av nordmenn i Spania peker på forskjellene mellom «soltilbederen» og «emigrant-turisten»: «[...] mens emigrant-turisten ikke bare er tiltrukket av sol, vin og et behagelig liv; han er også dyttet ut av sitt hjemland på grunn av utilfredshet som går utover misnøyen med været.»⁹²¹ Selv om Aubert skrev om 1960-årene gjaldt det samme også i slutten av 1980-tallet.

Det var altså ulike norske innflyttere i Alicante. Noen av dem søkte tilflukt i et anonymt norsk-Spania, der alle var på fornavn og få spurte hverandre om livet forut. For uføretrygdede, «skandalekjendiser» og de som reiste fra konkurser med familier, kunne Alicante bli et sted der de fikk fortsette sine liv i en mer skjermet tilværelse.

En annen gruppe innflyttere til Alicante i 1960-årene var arbeidsmigranter fra andre regioner og land. De kom på grunn av boomen i spansk turisme og byggevirksomhet langs Middelhavet. Familien til den pensjonerte sjåføren ved Solgården, José Díaz Rodríguez, kom fra Extremadura til Villajoyosa med familien sin. I 1987 begynte Díaz som sjåfør ved Solgården, der han også var fagforeningsrepresentant for UGT. Díaz var full av lovord om Solgården, der han arbeidet resten av yrkeslivet: «Sjefene behandler deg med respekt og bruker høflighetsfraser - ikke som spanske sjefer.»⁹²²

⁹²¹ Aubert, *Det skjulte samfunn*, 130. Informanter i flere masteroppgaver har nevnt en uforutsett utgang fra arbeidsmarkedet som push-faktor blant nordmenn i Alicante. Se: Fragell (2005 a og b); Vartdal (2007), 58.

⁹²² Intervju med José Díaz Rodríguez, Solgården, Villajoyosa 23.05.13. Om jobben sa han: «Fue lo mejor que me hubiera podido pasar. Empresas como esas no hay en España.» (Det var det beste som kunne hendt meg. Slike firmaer finnes ikke i Spania) (1.03.23) te lo dicen con cariño – por favor puede, por favor... (de snakker i en vennlig tone, vær så snill kan du [...] vær så snill[...])

Bilde 23 José Diaz har laget en modellstavkirke som står utstilt på Solgården. Kilde: Eget foto.

Selv om de gode økonomiske tidene tidlig på 1980-tallet var over, var det altså fremdeles en kjerne av nordmenn i Alicante, selv om norsk økonomi pekte nedover. Og det var fremdeles mange nok pensjonister og uføretrygdede til at helse- og servicesektorene hadde kunder.

Skatt

Grunnen til at jeg behandler skattespørsmål i denne perioden, er at det spilte en spesiell rolle i utviklingen av migrasjon fra Norge til Spania. Selv om skatt var en konstant faktor frem til 2010, ble det tydeligst i fase to på grunn av økningen av antall nordmenn som flyttet til Spania. I 1988 tok norske myndigheters initiativ, til å tette igjen hull i skatteloven, som gjorde at enkelte migranter verken betalte skatter i Norge eller i Spania. Skatteavtalene mellom Norge og Spania fra 1963 og 1999, synliggjør hvordan større mobilitet blant nordmenn førte til avtaleendringer. Den første avtalen spilte hovedsakelig næringslivets behov, og kom i stand for at industri og skipsfart skulle slippe «dobbel beskatning på grenseoverskridende forretninger.»⁹²³ På grunn av lav skatt og utstrakt bankdiskresjon, fungerte Spania på 1960-tallet som et skatteparadis, ifølge geografen Ivan Murray Mas.⁹²⁴ I 1970-årene hadde ingen andre

⁹²³ Riksarkivet: Ambassen i Madrid: Konsulatet i Benidorm. Jnr F.D. 4561964T. Skattelovavdelingen, «Overenskomst mellom Norges regjering og Spanias regjering til unngåelse av dobbelt beskatning for så vidt angår skatter av inntekt og formue». (Oslo: Det kongelige finans- og tolldepartement, 1964).

⁹²⁴ Murray Mas (2015).

vesteuropeiske OECD-land lavere generelt skattetrykk og Spania innførte merverdiavgift på et senere tidspunkt enn de fleste andre europeiske land.⁹²⁵

Ifølge Aubert, var skatteargumentet også svært viktig for nordeuropeere som flyttet til Spania i 1960-årene:

Ønsket om å slippe beskatning, spiller en så stor rolle for utviklingen av den spanske Middelhavsturisme, at det har oppstått en hel litteratur om metoder når det gjelder å overføre eiendom og unngå beskatning. [...] Siden deres vesentligste motiv er å komme seg vekk, søker de bare et behagelig og billig sted for sin turisme, uten å bry seg meget om mottakersamfunnets egenskaper utover prisene, skattene og været.⁹²⁶

På 1960-tallet ble det lave skattenivået i Spania fremholdt som en stor fordel. Å kjøpe feriehus ble promotert som en investering. Selgeren Jon Rokk i Villajoyosa reklamerte slik: «Spania er pensjonistenes paradys, særlig etter den nye avtalen mellom Spania og Norge, som gjør at pensjonistene betaler skatt hvor de har sitt domisil [...] De første 12 000 kroner av inntekten er skattefrie, av de neste 12 000 betales 1.5 prosent.»⁹²⁷ Selgeren Edin Jakobsen understreket også at «med en særlig elskverdig inntektsbeskatning er yrkesmulighetene forlokkende i Spania.»⁹²⁸ Rokk understreket fordelene for pensjonister, mens Jakobsen reklamerte for at yngre familier flyttet til Spania. Likevel dro Jakobsen og familien til Norge kort tid etter, kanskje fordi det var vanskelig å få solgt mange nok hus til andre nordmenn til å leve av? Og få pensjonister meldte utflytting til Spania. De ville i stedet ha både norsk sommer og spansk vinter, noe som igjen betydde at de som kjøpte bolig i Alicante, som regel hadde råd til hushold i to land.

Norske myndigheter fulgte med på skatteproblematikken med nordmenn i Spania før 1988. I 1971 prøvde en norsk kemner å få innkrevd utestående skatt, etter å ha lest om nordmenn som hadde flyttet til Alicante. Norske skattemyndigheter kontaktet minst et rådgivningskontor (*gestoría*) i Benidorm

⁹²⁵ Ibid., 29. Lavere enn Italia, Portugal og Hellas; Tamames og Rueda (2008), 744-48.

⁹²⁶ Aubert (1969), 118.

⁹²⁷ Johansson (1965), 2.

⁹²⁸ Kvaale (1968), 13.

om norskeide eiendommer i Spania.⁹²⁹ Norske aviser trykket flere karikaturer som viste nordmenn på vei til Spania med oppsparte midler og følgelig bort fra norsk skatt.⁹³⁰ Skatterådgiveren Kåre Herstad bekreftet også i en skattespalte i *Aftenposten* at skattemotivet var en viktig grunn til å melde flytting:

Mange er de som overveier om de skal tilbringe sine år som pensjonister i Syden, ikke bare for klimaets skyld, men fordi et enkelt regnestykke forteller dem at de vil kunne leve bedre av pensjonen i eksempelvis Spania enn i Norge. I Norges skatteavtale med andre land er hovedreglene at man blir beskattet i det land hvor man er bosatt [...] Det alene er en betydelig vinning, da skattetrykket i de land som er aktuelle, ikke kan sammenlignes med det norske.⁹³¹

Det var altså logisk og rasjonelt å flytte fra Norge til Spania på grunn av det milde klimaet som førte til bedret helse, lave priser og lavere skatter.

Men skattespørsmålet dreide seg ikke bare om fordelene ved å betale så lite skatt som mulig. DnkCB diskuterte skatt på medlemsmøtene, og flere medlemmer fortalte at de betalte skatt både til Norge og til Spania.⁹³² Andre hadde forsøkt å betale skatt til Norge på huset i Spania via selvangivelsen - men opplevde at det var blitt strøket. Nestleder Knut Gram tok også kontakt med ordføreren i Alfaz - på vegne av medlemmene i den norske klubben, men fikk heller ikke da et klart svar om skatt.⁹³³ Dette tyder på at det var ulik skattepraksis i de forskjellige kommunene med hensyn til nordeuropeiske migranter.

⁹²⁹ Riksarkivet: UD: Amb. i Madrid: Brev fra Svein Myhre, Tønsberg kemnerkontor til UD datert 26.07.1971, jnr. 021817.

⁹³⁰ For eksempel *Aftenposten*, 09.02.1973, 4. Der skattevesenet ble fremstilt som en blekksprut, som ikke klarte å ta igjen migrantene som fraktet pengene sine ut av landet på et esel ikledt bredbremmet hatt og solbriller.

⁹³¹ Kåre Herstad, «Skattefordel å flytte til Syden,» *Aftenposten*, 09.02.1973, 4.

⁹³² Ibid; «Styreprotokoll for den Norske Klubben Costa Blanca», fra 24.01.1972.

⁹³³ DnkCB: «Styreprotokoll for den Norske Klubben Costa Blanca». Referat fra møtet 13.11.1972 Skatteforhold ble også diskutert på styremøter og medlemsmøter den 17.04.1973, 18.01, 01.02, 15.02, 25.02, 01.03, 11.03, og 26.04.1974. På styremøtet 10.05.1974 ble det nevnt at det norske skattevesenet hadde kontaktet en *gestoría* i Benidorm angående nordmenn bosatt i Spania, og møtereferat fra 11.03.1974. De med *residencia* leverte selvangivelsen samme sted. Mens de som bodde i Villajoyosa fikk beskjed om å betale eiendomsskatten i Banco de Vizcaya lokalt.

Det var først på 1980-tallet at norske styresmakter ønsket å justere skatteavtalen med spanske styresmakter. Da ble antagelig omfanget av potensiell skatteunndragelse på inntekt og formue et større problem for Norge. Den reviderte avtalen trådte i kraft i 1999, på grunn av en større og langvarig skattereformprosess i Spania.⁹³⁴ Målet med avtalen var altså både å forhindre dobbeltbeskatning og forebygge skatteunndragelse. Plikten til å betale skatt til ble mer vektlagt enn før.⁹³⁵ I Norge skulle både formue og gjeld i andre land oppgis og beskattes av norske myndigheter fra 2001.⁹³⁶

En ytterligere innstramning var innføringen av norsk kildeskatt i 2010.⁹³⁷ Den skulle unngå skatteunndragelse på formue, samtidig som den sørget for at kildestaten (i dette tilfellet Norge) fikk en prosentsats av formuen. Det var velferdsstatens tilpasning til et samfunn, hvor pensjonistene i stedet for å bli mer bofaste, tvert imot ble mer mobile. Det var ikke lenger en selvfølge at pensjonisten brukte pensjonen i landet der den var opptjent. Derimot hadde det utviklet seg en «shoppekultur» der velferdsgoder og skatteplikter ble plukket fra hverandre og valgt individuelt.⁹³⁸ Det var en tilpasning til et stadig mer individualisert liv. Selv om de fleste sesongmigrerte, var det enkelte som migrerte i 10-20 år med høy pensjon, og uten å betale skatt til norske myndigheter, før de likevel meldte flytting tilbake til Norge idet de fikk behov for ressurskrevende eldreomsorg. Noen informanter mente det var kritikkverdigg. Skatteendringene tettet også et hull der enkelte individer tidligere

⁹³⁴ «Ley 66/1997 del 30.12.97 de medidas fiscales, administrativas y del orden social» i BOE 313, 31.12.1997, 38517-38616.

⁹³⁵ «Overenskomst mellom kongeriket Norge og kongeriket Spania til unngåelser av dobbeltbeskatning og forebyggelse av skatteunndragelse med hensyn til skatter av inntekt og av formuer», (Oslo: Finansdepartementet 2000) <<https://lovdata.no/dokument/TRAKTAT/traktat/1999-10-06-2>>, lest 02.02.2014.

⁹³⁶ Se for eksempel SSB «Sjølvmeldingsstatistikk 1993-4, 13; Finansdepartementet, «Beskatning av fast eiendom i Spania. Tolkingsuttalelse 18.01.2002,» Regjeringen, <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/beskatning-av-fast-eiendom-i-spania/id102474/> Det forklarer mangel på statistikk om emnet fra før 2001.

⁹³⁷ Se Ot.prp.nr. 20 (2008-2009) Om lov om endringer i skatteloven mv. (kjeldeskatt på pensjonar mv.) < <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-20-2008-2009/id539072/?q=skatteavtalen+med+Spania>> lastet ned 18.09.2013.

⁹³⁸ Anna Gavanoas, *Pensionärsplaneten. Spaniensvenskar och pensionsmigration i en globaliserad värld* (Stockholm: Makadam, 2016).

meldte utflytting til Spania til norske myndigheter, for å slippe norsk skatt, men ikke registrerte seg for å unngå å betale skatt til Spania.

Kildeskatten har opprørt en del nordmenn i Alicante, men advokaten Warpe forklarer at kildeskatt ikke var komplisert, så lenge nordmenn betalte skatt enten i Spania eller i Norge. For å slippe å betale skatt til Norge, krevde altså norske likningsmyndigheter at nordmenn som er registrert bosatte i Spania, sendte inn en leveattest hver november og selvangivelse med attest om at de hadde betalt skatt til Spania i april samme år. Hvis en unnlater å gjøre det, må en betale 15 prosent formueskatt til Norge.⁹³⁹

Endringer i norsk og spansk skattepolitikk førte til at skattefordelene med utflytting forsvant etter år 2000. Det førte til at tallet av pensjonister som meldte utflytting til Spania gikk ned. Noen av dem som hadde meldt utmelding registrerte seg igjen som bosatt i Norge. Det hadde som regel sammenheng med behov for trygghet og helseytelser gjennom Folketrygden. Skatt var dermed fremdeles en av flere faktorer som påvirket avgjørelsen om å melde flytting. Før årtusenskiftet hadde skattefordeler utgjort en pull-faktor til Alicante, men som et resultat av skatteavtalen og spanske skattereformer som sørget for at skattenivået i Spania steg, var det færre skattefordeler etter år 2000. Samtidig var høye skatter i Norge en push-faktor.

Skattegjennomgangen belyser både økonomiske og juridiske aspekter av mobile liv. Ulike regler og omfanget av eldre pensjonister med eiendom i Spania, har ført til en nisje for nordiske skatterådgivere. For eksempel var både den norske og den svenske konsulen i Torreveja i 2014 skatterådgivere. Kundene deres var nordiske sesongmigranter og migranter.⁹⁴⁰

Mens denne perioden var karakterisert av nedgang i norsk økonomi, som ble speilet i en parallell utvikling i de norske miljøene i Alicante, handlet den tredje perioden mer om velferd i form av eksporterbare ytelser, eldreomsorg og ny

⁹³⁹ Hovedmotivasjonen for å melde utmelding fra Norge til Spania synes å ha vært å unngå norsk skatt, og få tilgang til spansk helsevesen med lave egenandeler; Intervju med Karl Johan Lien Warpe 20.06.2013; Flere andre land har innført lignende ordninger; Ulrika Åkerlund, «The Best of Both Worlds: Aspirations, Drivers and Practices of Swedish Lifestyle Movers in Malta» (PhD, Umeå Universitet, 2013). Skattemessige forhold var også viktig når svenske pensjonister meldte flytting til Malta.

⁹⁴⁰ Intervju i Torreveja med Tim Kindem 11.06.2013 og Bjørn Sandstrøm 18.03.2015.

vekst i eiendomssektoren. Kronkursen var fremdeles avhengig av oljeprisen, som igjen sørget for økt kjøpekraft for nordmenn.

Mer velferd og eiendom (1995-2014)

Det nye i den tredje perioden var omfanget av helserelaterte tilbud. Et aspekt av europeiseringen var at enkelte politikere ville «flagge ut» omsorg til et land med lavere kostnader. I en periode på mindre enn ti år, åpnet Frp og Høyre for eksport av eldreomsorg. Målet var å øke valgfriheten og å kostnadseffektivisere eldreomsorgen ved blant annet å betale lavere lønn og pensjon til globaliserte norske pleiere i Alicante.

Den norske velferdsstaten støttet helse- og omsorgstjenester for norske statsborgere i Spania. Fra 1997 til 2008 økte antallet norske omsorgsbedrifter i Alicante blant annet ved at Husbanken støttet kommunal ekspansjon til Spania innen rehabilitering. Det førte til økt etterspørsel etter norskspråklig helsepersonell. Eiendomssalget ble også revitalisert både ved at yngre familier kjøpte feriehus og sesongmigranter kjøpte bolig til overvintring.

I denne perioden kunne norskspråklige leger, sykepleiere og fysioterapeuter velge blant ledige stillinger, særlig innen geriatri. Sykehjemmet Fundación Betanien hadde i 2013 «25 årsverk fordelt på renhold, pleie, kjøkken, administrasjon og vedlikehold» og 40 ansatte.⁹⁴¹ ReumaSol tilbød eksempelvis de fleste fysioterapeutene kortere engasjement. Dette systemet gav driftsfordeler til institusjonene på bekostning av ansatte i deltids- og midlertidige engasjement.

Omsorgsinstitusjonene skapte også arbeidsplasser, for blant andre norskspråklige spanjoler. Etter å ha bodd i Bergen i mange år, fikk for eksempel vaktmesteren Francisco Fraga jobb i Alfaz ved Fundación Betanien gjennom sitt norske nettverk.⁹⁴² Et annet eksempel var lederen for Frivilligsentralen i

⁹⁴¹ Intervju med Harald Halvorsen, Alfaz, 04.07.2013; «Altea: Kan trene året rundt i Spania,» *Spaniaposten*, 18.07.2011. Fysioterapeuten arbeidet for ReumaSol og Fysiakos og trente i havet året rundt; E-post fra Fundación Betanien, sekretæren Anne M. Grüner-Hegge Hawkins, 23.09.2014.

⁹⁴² Intervju med Francisco Fraga, Alfaz, 23.06.2013.

Alfaz, Teresa Zuriaga Hundseth, som tidligere bodde i Tønsberg.⁹⁴³ Dette synliggjør et transnasjonalt migrasjonsmønster, hvor tospråklige spansk- og norsktalende kunne flytte til Alicante, på grunn av jobbmulighetene innenfor en etnisk nisje.

Det viste seg imidlertid at norske kommuner ikke sparte penger på å drive eldreomsorg i Spania, selv om sykehjemsplassene i Spania var relativt billigere.⁹⁴⁴ Grunnene var sammensatte, men det var utfordringer med bygge- og driftsomkostninger og ubrukte plasser. Kompleksiteten i å drive transnasjonale offentlige tjenester gjorde at det ikke kom flere kommunale prosjekt i Alicante etter 2008.⁹⁴⁵ Etter 2009 sank derfor aktiviteten på offentlige norske tilbud i Alicante. Dårlig økonomi ble oppgitt som hovedårsak til stengningen, da det første sykehjemmet Finca el Romeral fra 1997 ble nedlagt i 2015. Samtidig var private helsetilbud på flere språk omfattende. De private aktørene var også avhengige av kontrakter og økonomiske støtte fra Norge siden de norsk-spanske institusjonene hadde høyere driftsomkostninger enn de spanske.⁹⁴⁶

Eiendomsmarkedet og relaterte tjenester

Det var vanskelig å leve av eiendomssalg over tid. Derfor ble tjenester relatert til ettersalg stadig viktigere for eiendomsbransjen etter stillstanden tidlig i 1990-årene. Men fra 1996 ble det ny opptur i boligmarkedet.⁹⁴⁷

⁹⁴³ Intervju med Teresa Zuriaga Hundseth, Alfaz, 12.11.2014.

⁹⁴⁴ Jan Inge Krossli, «Costa del pleie,» *Kommunal Rapport*. Finansiert av et lån på 11,8 millioner gjennom Husbanken. I 2006 ble eierstrukturen utvidet til Askim, Rygge, Skiptveit og Spydeberg samt Sagenestiftelsen; Per L Johansen, «Rygge får «avlastning» på sykehjemmet i Spania,» *Moss Avis*, 26.03.2010; Mette Eriksen, «Nesten ingen vil ha sykehjemsplass i Spania,» *Moss Avis*, 05.10.2013, om plassene Moss skulle brukt i 2012-2013; «Sykehjemsplassene stort sett opptatte,» *Spaniaposten*, 06.01.2014, samlet tall fra Solgården, Finca el Romeral og CAN.

⁹⁴⁵ Oslo kommunes sykehjemsprosjekt i Altea har ikke blitt virkelighet. Se: Folkvord (2011); Trondheim kommunes rehabiliteringssenter i Villajoyosa var åpent i 10 måneder uten pasienter. Se: Holmquist (2010) i *Kommunal Rapport*; Kverneland (28.03.2011), i *Spaniaavisen*.

⁹⁴⁶ Fundación Betanien hadde langtidsavtale med Bergen kommune og Vistamar hadde langtidsavtale med Trondheim kommune.

⁹⁴⁷ «Nå er det moro å være eiendomsmeidler igjen» *Skandinavisk Journal*, nr. 8, 1996, 6.

Eiendomsselskapene både solgte og leide ut, og det fantes *all-inclusive* byråer som hjalp med transaksjoner, administrasjon og renovering. Merete Ihlen Marandi, som hadde arbeidet med eiendomssalg fra 1970-årene, åpnet sitt eget firma Boreal Costa Blanca S.L med kontorer i Albir og Benidorm i 2002.⁹⁴⁸ Senere åpnet hun også Spaniakonsulentene AS i Oslo for å hjelpe «norskspanjoler i Norge».⁹⁴⁹ Ihlens strategi var å konsentrere seg om to nasjonale grupper i Alfaz. Hun valgte hollendere og nordmenn, og ansatte derfor en hollender som medarbeider i familiebedriften.⁹⁵⁰

Behovet for advokattjenester i forbindelse med eiendomskjøp og salg, testamenter og rettssaker økte også i den tredje perioden. Det var flere norskspråklige advokater i Alfaz etter 1990. Karl Johan Lien Warpe, med barndom i Alfaz, og studier fra Bergen og Barcelona, kombinerte lokal-kunnskap, spansk- og norskkunnskaper samt spisskompetanse i sin egen bedrift. Den var hovedsakelig avhengig av norske kunder.

En annen sektor som opplevde økt etterspørsel, var tolke- og oversetter-tjenester. Eksempelvis startet Nanna Stoltenberg Sæland sitt eget tolke- og translatørbyrå i 1996. Sæland profilerte seg som en av et fåtall statsautoriserte tolker og translatører mellom spansk og norsk. Mens hun tidligere tolket i retten, ofte for nordmenn som hadde kjørt bil i påvirket tilstand, prioriterte hun etter hvert oversetteroppdrag innenfor spesialiserte emner.

Både Warpe og Sæland understreket behovet for arbeidsdisiplin for å lykkes med egen bedrift i Alicante.⁹⁵¹ Warpe hadde observert mange som kom til området med det han karakteriserte som urealistiske planer og ujevn arbeidsmoral. Det førte til konkurser. Sæland belyste samme poeng, ved å

⁹⁴⁸ «Boreal Costa Blanca» <<http://www.borealcostablanca.com/nb/firma.html>> lastet ned 18.09.2014; Heidi Eriksen, «Hjelper «norskspanjoler» i Norge,» *Spaniaavisen* 04.05.2014.

⁹⁴⁹ Heidi Eriksen, «Hjelper «norskspanjoler» i Norge,» *Spaniaavisen* 04.05.2014. Daglig leder av Spaniakonsulentene i Oslo var Ellen Syversen-Rathke, som hadde bodd 46 år i Spania.

⁹⁵⁰ Alejandro Portes, Luis Eduardo Guarnizo og William J. Haller, «Transnational Entrepreneurs: An Alternative Form of Immigrant Economic Adaptation,» *American Sociological Review* 67, nr. 2 (2002).

⁹⁵¹ Intervju med Karl Johan Lien Warpe, Alfaz 20.06.2013. Han mente at mange forretningsideer som ikke klarte seg skyldtes dårlig arbeidsmoral.

forklare at hun for eksempel aldri gikk på kafé i Albir-området på hverdager. Ifølge disse informantene måtte selvstendig næringsdrivende opprettholde et skille mellom arbeid og fritid. Selv om fritids- eller feriefæren var den synligste blant norske sesongmigranter, så gjaldt den altså ikke alle nordmenn. Mens mange satt på kafé, måtte de selvstendig næringsdrivende arbeide.

Selv om velferd og transnasjonal offentlig omsorgsekspert var tydeligere i tredje periode, påvirket andre økonomiske faktorer som valutasingninger, prisnivået og skatt omfanget av migrasjon i hele perioden. Det er temaet for det neste underkapitlet.

Fra billige pesetas til dyrere euro

En utfordring for migranter er å forholde seg til flere ulike myntenheter og å overføre penger fra et land til et annet. I hele perioden måtte nordmenn og spanjoler forholde seg til norske kroner, spanske pesetas og euro. Til ca. 1980 var det ulovlig å ta med seg valuta over en viss sum til og fra både Norge og Spania. Mens Spania ønsket utenlandske investeringer og valuta velkomne, var norske myndigheter restriktive til utføring av kapital, blant annet på grunn av lavrentepolitikken.

Valutasingninger fikk direkte påvirkning på budsjettet for norsk-spanske institusjoner og individer. Devalueringer av pesetas på 1970-tallet gjorde Spania billig, mens devalueringer av krona, som i 1986, gjorde Spania dyrere for dem som hadde inntekter og pensjoner i norske kroner. Ledelsen ved DnsCB forholdt seg til flere kompliserende økonomiske faktorer enn offentlige skoler i Norge. Svikt i foreldrebetalingen og valutakurs (disagio-kursdifferanse) førte til økt uforutsigbarhet for driften. Det ble viktig å overføre penger fra norsk til spansk bank på et gunstig tidspunkt, ellers fikk det store konsekvenser.

Valutasingninger var også en utfordring for Sjømannskirkens stasjoner som forklarte budsjettunderskudd med valutasingninger etter 2010. Det året gikk kroneverdien ned og for en euro måtte en betale 10 norske kroner. Det førte til en intern diskusjon om *la Iglesia noruega en España* (Sjømannskirkene) skulle ha bankkontoene sine i kroner eller euro.

Etter at euroen ble innført i 2002, ble Spania dyrere. Selv om et av mantraene til pensjonistene i Alicante – Spania så lenge helsen holder, tilsynelatende handlet mest om helse, hadde den også en økonomisk side. Når en ektefelle ble syk og døde, fikk gjenværende ektefelle vanligvis redusert inntekten. Det avgjørende for en mobil alderdom var altså ikke utelukkende et spørsmål om helse, men også høyst avhengig av en solid økonomi for individet og familien.

Mens salgsretorikken gjennom hele perioden promoterte Spania som et billig sted å leve, varierte det over tid med både valutakurser og oljepris. Krisen i Spania gjorde det vanskelig for arbeidende migranter å sikre nok inntekt til å dekke det økende kostnadsnivået. En vanlig forklaring på omfattende flytting tilbake til Norge, var manglende inntekter.⁹⁵² En familie som bodde i Alicante fra 2000 og flyttet tilbake til Norge i 2008, hadde prøvd å starte både klesbutikk og arrangere *teambuilding* for norske firma: «Og hvis du ikkje e formuande eller kraftigt trygda, så oppdage du at det å skaffa seg jobb og tjena ei fornuftige lønn e sabla vanskelig.» Etter å ha valgt «den grådigste eiendomsmeqleren i heila Valencia-området [...] valgte eg den advokaten i Spania så va advokatstandens svar på Donald Duck.» I ettertid har artisten Gunnar Andersen omdøpt stedet fra Costa Blanca til «Costa Flesk».⁹⁵³

Da boligkrisen traff Spania med arbeidsledighet og offentlige innstramminger, ble Norge øyensynlig ikke rammet. Det førte til at spanske arbeidstagere fattet interesse for det norske arbeidsmarkedet, noe som igjen førte til etterspørsel etter norsk kurs. Enkelte spanjoler hadde allerede begynt å lære norsk på grunn av jobbmuligheter ved norsk-spanske helsefirmaer i Alicante.⁹⁵⁴

⁹⁵² Henriksen (2008), 31. En informant fortalte at: «Økonomi er jo sentralt for mange.» Mange måtte returnere fordi de ikke hadde råd til være der.

⁹⁵³ Andersen, *Ein knalltøffe haugesundar*, 123-4. «[...] Siden finne du ut at alt ikkje va så billigt så du trodde.»

⁹⁵⁴ Henriksen, (2008), 86.

Bilde 24 Reklameplakat for norskkurs ved Nordic Senter i Alfaz. Kilde: Siri Lund

Etter å ha undervist både spansk til nordmenn og norsk til spanjoler, begynte Siri Lund i 2011 et språkinstitutt (Nordic Senter) i samarbeid med et norsk rekrutteringsselskap (Nordic House).⁹⁵⁵ Konseptet var intensive norskkurs til grupper (sykepleiere og ingeniører) med *full immersion* (språkbad) over 33 dager.⁹⁵⁶ Slik skulle grunnleggende norsk med kulturkunnskap på spansk, forberede dem på jobb i Norge.⁹⁵⁷ Etterspørselen etter norskkurs forutsatte både ledige jobber i Norge og arbeidsledighet i Spania.⁹⁵⁸ I bytte mot 4000 euro, skapte kurset forhåpninger om flytende norsk og jobb etter en måned. Flere deltagere fikk jobb i Alicante eller i Norge, men de som ikke fikk det - ble frustrerte.⁹⁵⁹

Samtidig med at eiendomssalget fra 1999 var høyt, var det færre pensjonister som meldte flytting til Spania etter år 2000. Det handlet sannsynligvis både om helse og økonomiske hensyn. Enten mente pensjonistene at det ikke lenger var like fordelaktig skattemessig og i forhold til helsevesenet å være registrert i

⁹⁵⁵ «Globalskolen» <http://www.globalskolen.no/web/PageND.aspx?id=4589436> lastet ned 23.02.14. Bedriften begynte i 1998. I 2013 underviste de 1600 elever i 102 land gjennom et globalt internett-tilbud etter å ha vunnet Utdanningsdirektoratets anbud om kompletterende undervisning; Intervju med Siri Lund, Alfaz, 25.06.2013; http://nordic-house.no/norwaypress/?page_id=18 lastet ned 05.02.2014

⁹⁵⁶ «Spanske ingeniører på intensivkurs for å jobbe i Norge. Fem helvetesuker med norsk,» *Kapital 22* Jobb & Karriere (2012), 138-39.

⁹⁵⁷ Intervju med Siri Lund, Alfaz del Pi, 25.06.2013. Selskapet heter Nordic House.

⁹⁵⁸ Lund var svært generøs med tid og tilgang til kilder. Hovedintervjuet varte i syv timer. Hun har skrevet mange artikler i *Skandinavisk Journal*, to historiehefter fra DnsCB, og var en av initiativtakerne til DnkCBs historieprosjekt «Levende kilder».

⁹⁵⁹ Intervju med Siri Lund, Alfaz, 25.06.2013. Den 28.04.2015 vant Nordic House en rettsak mot en tidligere deltager som nektet å betale kursavgiften siden han ikke fikk jobb i Norge. Han mente at han hadde lært for lite norsk. Se: Jæren Tingrett, «Nordic House mot NN (spansk borger)» (2015).

Spania, eller så var det forhold i Norge, som gjorde at de foretrakk å være registrert der. Å melde flytting, eller bo i flere land store deler av året, fikk byråkratiske konsekvenser som angikk skatt, folketrygd og eldreomsorg. Det neste underkapitlet diskuterer slike aspekter.

Om lover og regler

Det har altså vært et poeng å belyse kompleksiteten i å følge spansk regelverk for transnasjonale institusjoner og organisasjoner på mesonivået i perioden. Både helse- og utdanningsinstitusjoner, kirker, klubber og private bedrifter har hatt utfordringer knyttet til det å følge spansk lov. Det kan handle om språk, uvitenhet og naivitet, men også om (u)vilje mot å innordne seg et omfattende byråkrati i et annet land. Norske organisasjoner og institusjoner i Alicante overanstrengte seg ikke for å følge spanske regler for skatt, arbeidstillatelse og autorisasjon av personell. Flere omsorgsinstitusjoner unnlot å registrere arbeidskraft. Skatteregler har vært omgått og rettigheter for ansatte har vært underprioritert. Manglende kontinuitet blant lederne, samt uvitenhet i forhold til spansk lov og språk, kompliserte informasjonsflyten.

I stedet for å forholde seg til lokale myndigheter, har norske innflyttere organisert parallelle systemer. Særlig gjennom stiftelser som har forholdt seg til de mest fordelaktige reglene fra spansk og norsk lovverk. Der spanske ordninger begünstiget arbeidsgivere derimot, ble lokal spansk praksis oftere fulgt. I minst et tilfelle mottok en organisasjon offentlig støtte uten å levere inn pålagte regnskap. Fundación Instituto de propietarios extranjeros (FIPE) som ble dannet av en nordmann, angivelig for å ivareta interessene til internasjonale borgere med eiendom i Spania, ble kraftig kritisert av delstatsrevisjonen i Valencia (*Sindicatura de Comptes*), for manglende regnskap og økonomisk styring.⁹⁶⁰ Organisasjonen fikk ifølge *El Pais*, 570 952 euro i spansk offentlig støtte og det var uklart hvordan støtten var blitt brukt.⁹⁶¹ En norsk kirke betalte verken merverdiavgift eller skatt de første 12 årene. Det spanske revisorfirmaet, som hjalp til med å legalisere virksomheten, forventet å finne en stor menighet

⁹⁶⁰ «Peralta anuncia la disolución del polémico Instituto de Propietarios extranjeros,» *El Pais*, 19.10.2005. FIPE fikk offentlig spansk pengestøtte fra 1998 til 2004.

⁹⁶¹ Svensson (2006). Etter å ha solgt boliger på Kanariøyene, i Malaga og i Alicante, solgte han leiligheter i Bulgaria.

med en liten kafé, men ble forbløffet over den omfattende omsetningen til den lille menigheten. Omsetningen var et resultat av konserter, kafédrift, bryllup, basar og utleie.⁹⁶²

Nordmenn i Alicante har vært flinke til å benytte offentlige støtteordninger, særlig norske, men også spanske og europeiske. Det har gjort at antallet nordmenn som har flyttet til området har økt. Syke- og rehabiliteringshjem fikk støtte fra Husbanken. Elever ved de norske videregående skolene, fikk ha praksis på norske helseinstitusjoner. Helsereiser har finansiert opphold ved norske klinikker og institusjoner. Europeiske støtteordninger forenklet «utvekslingene» som gikk fra norske skoler i Norge til norske skoler i Spania. Det «norske» handlingsrommet, som enkelte norske politikere har etterlyst i møte med trygdeeksport og utflytting fra Norge, handlet i høyeste grad også om en europeisk kontekst, samt ressurssterke migranter med mye initiativ, mange kontakter og mye kulturell kapital.⁹⁶³

Konklusjon

Stadig flere nordmenn dro på ferie til Spania utover 1960-tallet, til tross for at noen nordmenn i Norge boikottet Franco politisk.⁹⁶⁴ Turismen skapte sesongstillinger for norske representanter og guider i servicenæringen på grunn av deres språk- og kulturkunnskap. Slik bidro turismen til arbeidsmigrasjon fra Norge til Alicante. De fleste nordmenn i Spania har vært pensjonister, med midler fra Norge. Denne typen forbruksbasert sesongmigrasjon fra Norge til Alicante, for å nyte godt av bedre klima og lavere levekostnader, hadde sine røtter i etablerte ferievaner gjennom et langt liv.

Som tidligere nevnt, utviklet det seg, en etnisk nisje innen helsetjenester. Helsebehov blant nordmenn i Alicante førte derfor til økt arbeidsmigrasjon som

⁹⁶² Sjømannsmisjonen: Saksfremlegg. Sjømannskirken. Norsk kirke i utlandet 2009 og 2010. Årlig omsetning: 20 millioner NOK; Samtaler i en sjømannskirke, våren 2013. Siden 2010 benyttet *Iglesia Noruega en España* seg av Lex SA som også reviderer regnskap for den katolske kirken og katolske skoler.

⁹⁶³ Brochmann (2011), 112-19.

⁹⁶⁴ Svedbergh (2010) Et medlem fortalte: «[...] en hard kjerne av akp-ml-ere, som nesten hadde skremt livet av meg med sine fortellinger om hvor forferdelig og elendig alt skulle være i Spania og hvor umulige arbeidsforhold det var.»

en del av den nevnte turisme-migrasjons-forbindelsen.⁹⁶⁵ Selv om norsk helsepersonell jobbet i Alicante siden 1960-tallet, søkte få norske helsearbeidere om autorisasjon fra spanske myndigheter. Mange jobbet sesongmessig. Andre manglet kontrakt og betalte ikke skatt. På Solgården ble flere personer kalt «guider» uansett hvilket arbeid de utførte. Selv om det før 1975 var en vanlig praksis å skylde på språkbarrieren for å ansette migranter som guider, ble det ikke akseptert av spanske myndigheter senere, på grunn av politisk uro og høy arbeidsledighet.⁹⁶⁶ Det var en grunn til at Solgården heller ikke offisielt hadde helsepersonell fra Norge.⁹⁶⁷ Men norske leger, sykepleiere og fysioterapeuter arbeidet likevel i Alicante som frivillige med de norske gjestene. Det skapte irritasjon blant de norske helsearbeiderne som hadde autorisasjon.

Migranter blir ofte i praksis utestengt fra deler av næringsliv og offentlig sektor grunnet manglende kunnskaper og/eller nettverk. De som hadde studert i Norge, fikk ikke anerkjent kompetansen som tilsvarende den spanske. Og offentlige stillinger innen utdanning og administrasjon krevde spanske eksamener (*concursos*) og spesialisering som de fleste manglet. Særlig før Spania og Norge ble en del av EU/EØS, opplevde nordmenn utfordringer. Informantene mine hadde ulik arbeidserfaring, men nesten alle drev i perioder med formidling av eiendom, eller de underviste i spansk. Som andre migranter opplevde flere å miste status som en konsekvens av migrantstatusen. Før 1994, trengte nordmenn i Alicante arbeidstillatelse for å kunne jobbe og oppholdstillatelse for å bo der. På grunn av høy spansk arbeidsledighet fra 1974 til 1994 var det samtidig vanskelig å få arbeidstillatelse. Enkelte etablerte derfor egen virksomhet for å få oppholdstillatelse og slippe å søke om arbeidstillatelse.⁹⁶⁸ Etter 1994 ble arbeidsmarkedet åpnet opp for nordmenn gjennom Norges EØS-medlemskap.

For mange migranter er det vanskelig å finne arbeid. Arbeidstagerne i Alicante hadde pågangsmot, omstillingsevner og fremtidstro. Mange kjente ikke til spansk språk, lover og regler, og manglet ofte også erfaring fra relevante

⁹⁶⁵ Hall og Williams (2002), 9. For mer se skjemaet på side 23.

⁹⁶⁶ Riksarkivet: Solgården: 3. rapport fra C. Lohne-Knudsen til styret 24.02.1976, 2-3.

⁹⁶⁷ Intervju med Gunnar Strømme, Villajoyosa, 11.11.2014.

⁹⁶⁸ Valero (1989), 876, 910. Fra midten av 1960-tallet dro stadig flere spanjoler tilbake til Spania. Både i 1966 og i 1973 kom det over 140 000 tilbake.

bransjer. Det var vanlig å skifte jobb flere ganger, eller drive med flere økonomiske aktiviteter samtidig (mangesysleri). Evne til omstilling og familieforhold, gjorde at en del nordeuropeere ble boende i Spania til tross for økonomiske kriser. Mens andre flyttet til Norge på grunn av økonomiske forhold. Siden offentlig sektor i realiteten var lukket for utlendinger, forholdt nordmenn og andre nordeuropeere seg hovedsakelig til privat sektor. En del startet egne bedrifter. Flere hadde vært selgere før de flyttet dit og noen startet egne bedrifter rettet mot turister og pensjonister. Språk- og kulturkunnskapene gav dem konkurransefortrinn.⁹⁶⁹

Andre gjorde som nordeuropeiske entreprenører: kjøpte en pub eller restaurant, ofte fra en annen migrant. Stedene var sjeldent lønnsomme og skiftet ofte eiere.⁹⁷⁰ Nordmenn åpnet frisørsalonger, butikker, båtfabrikk, konditor- og cateringtjenester, barnehage, pensjonat, bilutleie hjemmehjelp, eller var reiseledere, leger og tannleger, fysioterapeuter eller kiropraktorer, optikere, advokater og skatterådgivere. Fordelene med etnisk solidaritet, var at kundene forbandt trygghet til sitt eget morsmål og et håp om lojalitet.

Språkkompetanse avgjorde hvilke sektorer en kunne jobbe i. Spanskspråklige nordmenn arbeidet som selgere for spanske banker, eiendomsselskap eller forsikringsselskaper med nordiske kunder. Etter hvert fikk enkelte nordmenn arbeid ved norske helse- og velferdsinstitusjoner. Det gjaldt særlig helsepersonell, lærere, prester, diakoner og administratorer. Noen tok med seg en jobb fra Norge, som ikke krevde fysisk tilstedeværelse der. Etter år 2000 ble det stadig vanligere med hjemmekontor, eller pendling til og fra jobber i Nordsjøen, på båter i andre land eller i et flyselskap.

Flere av sesongmigrantene har ment at de ikke trengte å forholde seg til så omfattende regler, som arbeidende nordmenn, siden de ikke så på seg selv som økonomisk aktive. En del av dem var likevel ofte arbeidsgivere gjennom

⁹⁶⁹ Aubert (1969), 131. Aubert observerte dette midt i 1960-årene.

⁹⁷⁰ Både avviklinger og nyoppstartede bedrifter fikk oppslag i etniske blader. Et eksempel er hotellet El Moli i Alfaz del Pi som i løpet av fem år har skiftet verter flere ganger. Se: Gaute-Håkon Bleivik, «Prøver spansk hotellbransje,» *Haugesunds Avis*, 02.12.2011; «Norsk hotell i Alfaz del Pi nedlagt,» *Spaniaavisen*, 21.03.2013. <<http://www.spaniaavisen.no/wip4/norsk-hotell-i-alfaz-del-pi-er-nedlagt/d.epl?id=2120343>> lastet ned 02.05.2014.

muntlige avtaler og kontant betaling til vaske- og hagehjelp, eller ved å leie ut boligen sin. En del pensjonister var i tillegg i regelrett arbeid som vaktmestere, tilsynsfolk, prester, sjåførere og frivillige. Noen av nordmennene som jobbet der, hadde ikke råd til å pensjonere seg selv om de var langt over 70 år. Det handlet blant annet om mangel på opptjent pensjon og ønsker om en mer behagelig livsstil. Dessuten understreket flere informanter at arbeid var meningsfylt.

Norske individer, organisasjoner og institusjoner har praktisert en *mañana*-mentalitet, som mange nordmenn bosatt i Spania helst tillegger spanjoler, for eksempel i forhold til å registrere seg i kommunen, omregistrere biler og skaffe seg spansk sertifikat og betale skatt. Ledere på norsk-spanske helse-, utdannings- og omsorgsbedrifter med norsk statsstøtte, har benyttet seg av irregulær arbeidskraft uten oppholds-, og arbeidstillatelse og helseautorisasjon. Det ble først ordnet opp i slike forhold, dersom den norske støtten stod i fare for å forsvinne. En konsekvens på mikronivå var at en del ikke betalte skatt eller sosiale avgifter, og dermed heller ikke opparbeidet rettigheter som pensjon. Sannsynligvis skyldes dette både uvilje mot å sette seg inn i et system, som kunne medført skattekrav, samt et unnvikende forhold til planlegging utover dagen i dag, også kalt «*carpe-diem*-holdning.»

Kommunikasjon og rådgiving har vært et annet viktig marked. De som kunne både norsk og spansk hadde et udiskuterbart konkurransefortrinn. Kompetanse i norsk var en forutsetning for full tilgang til det norske markedet.⁹⁷¹ Økonomiske hensyn gjorde stiftelser til en populær organisasjonsform. Og omfanget av frivillig arbeid på norsk-spanske stiftelser har utgjort et viktig bidrag til institusjonene. De frivillige bar en del av omkostningene ved å drive billigere i Spania. Det resulterte også i færre lønnede stillinger. Men for den enkelte frivillige skapte arbeidet samtidig både mening og lokal tilknytning.

Det er altså slik at nordmenn i Alicante siden 1960-årene, har vært i arbeid i ulike bransjer, særlig innenfor turisme, helse og eiendom. Turisme og migrasjon virket symbiotisk, for eksempel ved at nordmenn støttet hverandres

⁹⁷¹ Anders K. Christiansen, «Norske telefonselgere jobber fra Spania,» *Aftenposten*, 10.05.2004. <<https://www.aftenposten.no/norge/i/0VnRB/Norske-telefonselgere-jobber-fra-Spania>> lest 13.04.2016. En utvikling det siste tiåret har vært at norske *call-centers* har ansatt nordiske ungdommer på midlertidige kontrakter i Spania, da teknologi og lave telepriser har muliggjort lønnsom virksomhet registrert i Spania.

kafeer, butikker, museer og kirker. Som Bergundhaugen viser i sin avhandling, var de sikre arbeidsplassene lokalt i Alicante imidlertid ofte finansiert av den norske velferdsstaten, gjennom refusjoner eller statsstøtte.⁹⁷² I perioder førte disse arbeidsplassene til økt norsk tilflytting.

For nordmenn har det viktigste vært å pleie relasjonene til Norge i form av kunder, marked eller statsstøtte. Tilpasning til det spanske samfunnet har kommet i andre rekke. I kildene fremkommer det at flere ansatte på Solgården skal ha vært klare til «å hoppe ut av vinduer» ved en eventuell spansk inspeksjon, men risikoen for å bli tatt var liten.⁹⁷³ Spanske myndigheter var nemlig tilbakeholdne med kontroll av en gruppe de så på som turister. Selv om bøter forekom i 1980-årene, var inspeksjoner sporadiske.

Både spanske, norske og globale konjunkturer, samt økonomiske forhold i Norge har påvirket trenden med å kjøpe hus i Spania.⁹⁷⁴ Derfor har også mengden og typen arbeidsmigrasjon variert fra 1965 til 2014.

⁹⁷² Bergundhaugen (2007).

⁹⁷³ «Över 3.000 utlänningar upptäckta utan arbetstillstånd,» *Skandinavisk Journal*, juni 1990.

⁹⁷⁴ Brochmann (2011), 249. «Antall pensjonsmottakere bosatt i utlandet mer enn fordoblet seg i perioden 1996-2008.» Fra 2004 til 2008 økte NAVs utbetalinger til pensjoner i utlandet med 63 prosent.

8 Mer enn sol og varme

Mens forholdet mellom Norge og Spania før 1960 var dominert av handel, fisk, frukt og sjøfart, vokste turismen seg til en omfattende kategori etter 1960. Det førte til at Spania ble et av de mest populære ferielandene for nordmenn. Gjennom avhandlingen forklarer jeg opphavet til og utviklingen av transnasjonal migrasjon fra Norge til Alicante fra 1965 til 2014.

Fenomenet er en del av et europeisk migrasjonssystem med røtter i turismen, først blant pensjonister, men også blant yngre familier som betjente turistene og pensjonistenes behov. I perioden var økonomiske forhold i Norge, samt en pågående europeisk integrasjon gjennom EU og EØS, av større betydning enn politiske og økonomiske forhold i Spania for flyttingen. Denne avhandlingen viser at migrasjon fra Norge til Spania ikke foregår i et nasjonalt vakuum, men er både regionalt og globalt. Grupper fra flere land reiste til samme området og organiserte sine liv på lignende måter. Dette skjer ikke tilfeldig, men er resultatet av et utvidet turisttilbud. Samtidig opprettholdes sosiale relasjoner og transnasjonale forbindelser i flere land.

Både push og pull-faktorer ble nevnt av informantene som grunner til å flytte til nettopp Alicante. Økonomiske motiv, harde vintre med is og kulde og klimaets negative effekt på helse, og sosiale forhold som isolasjon, ble nevnt som push-faktorer. Pull-faktorer i Spania har vært sol og isfrie vintre, lavere levekostnader og et bedre sosialt miljø for pensjonister. Mange flyttet eller pendlet til Alicante på grunn av kroniske sykdommer. Ved returnmigrasjon fra Spania til Norge var pullfaktorene økonomi, trygghet, skrøpelig helse og nærhet til familie. Min tolkning av de klassiske push-pull faktorene som ren *cost/benefit* på individnivå er altså utvidet til å inkludere både økonomi, klima og sosialt miljø.

Det transnasjonale perspektivet, ble et redskap for å finne ut mer om hvordan migranter ordner sine liv sosialt, religiøst og i forhold til arbeid og skole i et nytt land. Det resonnerer med flere pågående europeiske samfunnsdebatter om innvandring og integrering. Underveis har det blitt stadig klarere at en statlig politikk med integrasjonskrav omfatter ulike perspektiv og endrer seg over tid, avhengig av flere faktorer. Økonomisk makt og etnisk status, påvirker likeledes

kravene ulike innvandrergupper blir møtt med. Mens noen grupper blir forventet å skulle lære nye språk straks, får andre grupper lov til å velge selv. Mens enkelte religioner oppfattes som ekstremt provoserende, kan andre fritt utfolde seg religiøst. Under Franco ble protestanter overvåket og måtte tilpasse seg en konservativ katolsk kultur, men under demokratiet fikk de religionsfrihet. Samtidig måtte afrikanere, latinamerikanere og østeuropeere i større grad innordne seg det spanske storsamfunnet. Det handlet mye om økonomisk makt og status og kanskje også om etnisitet.

Gjennom avhandlingen har jeg strukturert stoffet kronologisk, periodisk og tematisk, for å synliggjøre årsakssammenhengene relatert til fenomenets natur. Dermed har avhandlingen tilført livsstilsmigrasjonsforskningen et historisk perspektiv. Tidligere forskning har enten vært kvalitative fenomenologiske studier på individnivå eller kvantitative studier med fokus på resultatet av «bofast turisme» for spesifikke kystkommuner. Dette er den første doktorgradsavhandlingen om nordmenn i Spania med et historisk perspektiv. Som en del av prosjektet inngikk spørsmål om hvilken rolle Alicante fikk i de utflyttede nordmennenes liv? Ble Alicante et fristed? Et kursted? Et gamlehjem? Eller en arbeidsplass?

En del av det transnasjonale handler også om hvordan det skrives i norsk presse om nordmenn i Spania. Dette er en del av bakteppet som forklarer hvorfor flere av mine informanter ønsket å bidra i min forskning. De ønsket å korrigere den ensidige fremstillingen av nordmenn i Spania i norske medier.

Kronologien fremhever endring over tid. Jeg viser hvordan et lite norsk miljø vokste seg større gjennom institusjonsbygging, som igjen førte til at stedet ble mer attraktivt for flere nordmenn. De tre hovedfasene viser at Spania først tiltrakk seg rikere pensjonister fra Nord-Europa på grunn av klima, kultur, politisk stabilitet og lave kostnader. Men praksisen som først var forbeholdt en liten elite, ble demokratisert gjennom stadig større pensjonistkull med bedre råd som investerte i ferieboliger utover 1980-tallet. Flere pensjonister førte også til økt arbeidsmigrasjon innen eiendom og helse, siden pensjonistene var villige til å betale ekstra for tjenester på norsk. EUs «fri flyt-politikk» forenklet flytteprosessen og førte til etniske nisjer og parallelle samfunn. I andre halvdel av 1980-tallet med lav oljepris og kronedevaluering, samt tidlig på 1990-tallet, var nedgangen i antall yngre nordmenn påtagelig. Men fra slutten av 1990-

tallet, var det igjen vekst, på grunn av høy oljepris og påfølgende økonomisk opptur.

Økonomiske aspekter

Periodiseringen har ført til en tydeliggjøring av at økonomiske faktorer må tas med i årsaksforklaringer om sesongmigrasjon, selv om ikke informantene tiller dette elementet stor vekt. Det handler blant annet om hvordan motiver og avgjørelser på mikronivå blant informantene gis forklaringer som anses for mer høyverdige enn de økonomiske. Jeg argumenterer for at økonomiske faktorer var like viktig som sol, varme og helse. Nordmenn var vant til at investering i eiendom var trygt, og dermed ble investering i eiendom i Spania også en rasjonell handlemåte. I lange perioder gikk eiendomsprisene i Spania opp.⁹⁷⁵ Mange bodde i hus som på papiret var mer verdt enn kjøpesummen. Etter boligkrisen og finanskrisen i 2008, endret situasjonen seg. Husprisene sank og flere som hadde kjøpt boliger etter 2004, hadde større lån enn boligens verdi.

Selv om INE viste nedgangen i antall nordeuropeere bosatt i Alicante fra 2013, påvirket likevel ikke finanskrisen i 2008 antallet registrerte nordmenn i Alicante. Den radikale endringen i Torre Viejas innbyggertall, hadde antagelig mest sammenheng med «sanering» av statistikken.⁹⁷⁶ Tendensen var at døde og fraflyttede nordeuropeere forble registrert lokalt, både på grunn av manglende utmelding, samt lokal motstand til en oppdatering som ville medføre reduksjon av statlige overføringer i henhold til den spanske ressursfordelingsmodellen.

Antall nordmenn i Alicante fortsatte å øke, helt til oljeprisen gikk ned i 2014. Da stoppet antallet nyetableringer. Og noen av dem som var registrerte i Alicante meldte flytting til Norge igjen, både fordi skattegevinsten, ved å melde utflytting var blitt minimal og en høyere euro sammenlignet med krona gjorde det dyrere å oppholde seg i Spania. Likevel dreide det seg ikke nødvendigvis om en endring i livsstil. Flere informanter fortsatte med sesongpendling, men ønsket at hovedresidensen skulle være i Norge. Endrede sosiale forhold kan også ha påvirket dette valget. Siden oljeprisens konjunkturer og internasjonale

⁹⁷⁵ Fra 1965 til 1978, fra 1982 til 1988, og fra 1996 til 2007.

⁹⁷⁶ INE 2017. Torre Vieja gikk fra 101 381 til 84 213, og Benidorm sank fra 70 280 til 66 600 registrerte innbyggere i perioden fra 2008 til 2016.

kriser fremstod som avgjørende for omfanget av nordmenn i Alicante, valgte jeg 2014 som avslutning. At tallet på nye norske etableringer i Alicante falt, skyldtes antagelig både økt arbeidsledighet for yngre migranter og flere «nye» destinasjoner å velge mellom.⁹⁷⁷

For femti år siden var Spania et lavkostland. På grunn av økonomisk utvikling, europeisk integrasjon og euroen, har Spania fått et prisnivå likere andre europeiske land. Det har ført til at tusenvis av nordmenn fra 2004-2005, valgte andre destinasjoner som Tyrkia og Thailand. Der foregikk en lignende syklus med turisme og feriehus, som så utvidet seg til overvintring. Så selv om «Spaniafarere» har en spesiell plass i norsk offentlighet, så handler det også om en trend innen pensjonistenes livsstil. Som en del av globaliseringen, tar individer valg som sikrer dem spesielle løsninger, for en periode i livet. De utkontrakterer sin egen pensjonisttilværelse, til et sted der klimaet er bedre tilpasset stive knær, skjøre hofter og hvor pensjonen strekker lenger på grunn av lave lokale lønninger.

Oljepris og kronekurs påvirket mulighetene til å leie/kjøpe bolig i Alicante. Når oljeprisen gikk opp og krona styrket seg i forhold til pesetas og euro, økte omfanget av reising og flytting til Spania. I periodene der oljeprisene sank, krona svekket seg, eller det var bankkrise, krympet aktiviteten.

Økt velstand er en nødvendig faktor i forklaringen på hvorfor denne migrasjonen fra Norge til Spania begynte i 1960-årene og fortsatte over tid. Økonomisk stabilitet, velferdsgoder og lav arbeidsledighet har gjort at tusenvis av nordmenn fikk råd til å kjøpe feriebolig i Spania. Årsaken er oljerikdommens finansiering av både offentlig velferd og privat velstand. Siden det også bor mange andre europeere i Spania, er oljerikdommen bare en grunn til at nordeuropeiske pensjonister har flyttet til Spania.

De økonomiske motivene var i tillegg til klima og helse viktige gjennom hele perioden. Skattenivået, levekostnader og billige boliger, gjorde at de fleste norske pensjonister foretrakk Spania fremfor mer eksklusive destinasjoner som

⁹⁷⁷ David Navarro, «Suecia ya es el segundo mayor mercado extranjero mercado de Alicante mientras Rusia se hunde,» *Información*, 14.02.2016. <<http://www.diarioinformacion.com/alicante/2016/02/14/suecia-segundo-mayor-mercado-extranjero/1727608.html>> lest 14.02.2016.

Frankrike og Italia. Norske pensjoner og trygder ble revaluert i Spania og dermed økte levestandarden og pensjonistene leide hjelp til hus og hage. Det var service utført av lavtlønnede personer, som ofte var innvandrere født i Romania eller Latinamerika. De medvirket til at norske seniorer opplevde en klassereise oppover. Det spanske samfunnet rommet mer ulikhet og norske pensjonister ble behandlet som rike turister lokalt. Likevel skuffet den nøkterne norske livstilen til pensjonistene, lokale næringsdrivende som forventet at forbruket skulle være på nivå med sommerturistene. De norske pensjonistenes vaner lignet slik mer på lokalbefolkningen enn turister. Sesongmigrantene hadde ofte to husholdninger med faste utgifter og dannet sine forbruksvaner før oljealderen i en tid da luksus og sløsing var moralsk forkastelig for en nøktern norsk middelklasse. De gikk gjerne på kafé for å drikke kaffe og vin, men laget oftest middagen hjemme.

Mens utvandringen fra Norge til USA tradisjonelt ble ansett som økonomisk motivert, er flyttingen til Spania fra Norge avhengig av en rik pensjonistgruppe og en solid velferdsstat med generøse pensjoner og eksportable trygder. Velværeaspektet ble ofte referert til som «bedre liv» er selvsagt til stede hos de fleste informantene siden migranter ønsker endring. De fleste nordmenn flyttet til Alicante etter en overgang i livet som pensjonering, sykdom eller etablering av ny familie. Flere forklarte at det ble som et foryngende nytt livsprosjekt for dem.

Migrasjonsmodellen basert på flyttende pensjonister, kom fra USA til Europa. Der bygget entreprenører boligkompleks med golfbaner i Sunbelt-statene fra 1950-årene samtidig med at flere arbeidstakere fikk alderspensjon. Det utviklet seg et marked som kunne utnyttes kommersielt av entreprenører. Selv om Spania ikke fikk rene pensjonistbyer - er likheten slående. Residensiell (bofast) turisme ble typisk for turistmodellen fra 1980-årene både i sør og nord Alicante. I byer som Benidorm og Torrevieja dominerte pensjonistene bybildet, særlig om vinteren.

Frivillighet spilte en rolle for tilhørighet for flere av mine informanter, særlig i perioden før 1996. Siden foreninger, institusjoner og menigheter trengte dem, fikk nykommerne et sosialt miljø og ble møtt som en ressurs. Over tid tok andre typer aktivitetsnettverk over for de etniske baserte. Det ble mer internasjonal golf og mindre norsk frivillighet. Sjømannsstasjonene klaget også over at

familier bare brukte dem i en overgangsperiode. Det kan blant annet skyldtes et generasjonsskifte, samt en utvikling der gruppejalitet stod svakere og individtenkningen sterkere. Etter hvert som *babyboomerne* pensjonerte seg, gikk antallet medlemmer i DnkCB ned i forhold til antall nordmenn som oppholdt seg der.

Språk og kultur

I kapittel fire forklarte jeg at språkbarrierer førte til etniske nisjer og geriatriske institusjoner. For migrantene spilte norsk infrastruktur i Alicante en rolle. Enten benyttet de seg av dem direkte eller så jobbet de for dem. De fungerte også som en magnet på pensjonister og som flyttet dit fra andre steder i Spania når de nærmet seg 80 år. Det ble et alternativ til å flytte til Norge.

Blant nordmenn i Alicante var det vanlig å gå på spanskurs, men det var like vanlig å lære spansk via naturmetoden (selvlært). Likevel var det mange som ikke forstod lokalbefolkningen. Det skyldtes blant annet hastighet, ordvalg og samtalestil. Derfor har nordeuropeiske pensjonister kommunisert på egne morsmål, gjennom andre som har lært seg spansk og på engelsk med spanjoler og andre migranter. Etter år 2000 brukte de fleste nordmenn engelsk som *lingua franca*. Det var først i kontakt med spansk byråkrati, helsevesen og i krisesituasjoner at manglende språkkompetanse ble et problem. Språket var likevel ikke en stor barriere for nordmenn i Alicante, fordi de fleste betalte seg ut av situasjonen gjennom tolk og oversettere eller løste problemet i Norge.

Som innvandrere uten lokal språkkompetanse levde de fleste på utsiden av det spanske storsamfunnet. Noen av sesongmigrantene hadde et ambivalent forhold til spansk og mente at de burde ha lært seg mer spansk. Det handlet både om egne og andres forventninger. Pensjonistene manglet bånd og behov til storsamfunnet som kunne ført til bedre språkinnlæring. Mange beklaget det de selv mente var lav kompetanse i spansk språk. Deler av det norske miljøet fungerte som et pre-litterært samfunn. I den norske innvandringsdebatten har språkkompetanse blitt fremholdt som selve nøkkelen til suksess. Språklige utfordringer har blitt løftet frem som et problem på individnivå med negative følger på samfunnsnivå. Denne debatten har nordmenn med seg. Noen spanske informanter klaget over krevende, uhøflige nordeuropeere. En del brukte i liten grad «formildende smøreord» som *por favor* og *gracias*. Det handlet både om

språkkompetanse og kultur. Men i tråd med denne migrasjonens tette relasjon til turisme som var hovedinntektskilden i Alicante, var lokalbefolkningen mest opptatt av å legge til rette for «fornøyde kunder».

Språkundervisningen har derfor blitt en del av et etnisk nisjemarked. Både nordmenn og spanjoler har undervist i norsk, spansk eller begge språk. I enkelte kommuner har spanjoler lært norsk for å få jobb lokalt. Noen har sågar studert norsk for å skaffe seg jobb i Norge. Slik sett har migrasjon påvirket ikke-migranter og migranter fra andre land som en konsekvens av vedvarende transnasjonale bånd og forbindelser. Noen av de ansatte ved norskdrive institusjoner, var spansktalende som var født i Spania eller Latinamerika, som også hadde bodd i Norge. Språkkompetanse i både norsk og spansk førte også til jobber i mellomleddmarkedet av rådgivere og instruktører.

Norske serviceyttere utmerket seg også ved å tilegne seg strategisk spansk kulturell kompetanse, med ekstra fokus på relasjoner ved å huske navn og hilse formelt. De solgte tjenester, men ble også for mange en bro inn i lokalsamfunnet. Flere av mine informanter holdt kontakt med eiendomsmeglere og forsikringsagenter lenge etter transaksjonsforholdet var slutt. De ble en del av det nye nettverket som migrantene opparbeidet seg i Alicante på samme måte som både kelnere og bareiere ble utpekt som venner. Både spanjoler og norske arbeidsmigranter pleide sitt kundegrunnlag med omhu. Det ble høyt verdsatt av sesongmigrantene som igjen ble lojale kunder.

Velferdsstaten, tilhørighet og integrasjon

I hele avhandlingen viser jeg hvordan norske institusjoner og organisasjoner ble dannet og fungerte som transnasjonale nettverk i Spania og i Norge over tid. Det var både resultatet av privat initiativ og offentlig støtte. Det atypiske i forhold til andre nasjonale grupper representert i Alicante, var omfanget av norsk tilstedeværelse gjennom offentlig finansierte institusjoner.

Europeisk integrasjon har betydd mye for sesongmigrantene, fordi det har lettet eksport av velferdsgoder. Dessuten gav globale liberaliseringer innenfor luftfart og telekommunikasjon tilgang til billigere transport og bedre kommunikasjonsforbindelser. Med spansk medlemskap i EU og norsk medlemskap i EØS fikk norske pensjonister tilgang til spansk offentlig helsevesen dersom de registrerte

seg der. Og helsepersonell fra andre europeiske land fikk lettere autorisasjon og tillatelser i Spania.

EØS-avtalen åpnet for kommunale norske initiativ i Spania. Norske kommuner etablerte for første gang institusjoner i kommuner utenfor Norge med støtte fra Husbanken. Uten lokale nettverk og helsearbeidere i Alicante hadde det vært vanskelig. Som vist, var utflagging av eldreomsorg verken billig eller enkelt. Fra 2007 skjedde et skifte fra sykehjem til rehabilitering og korttidsopphold, som reflekterte både endringer i norsk eldreomsorg og utfordringer ved eksport av omsorgstjenester. Mens flere norske kommuner fremdeles sender innbyggere på korttidsopphold til Alicante, med mål om å utsette behovet for kostbare institusjonsplasser i Norge, var det fra 2009 slutt på nye velferdsprosjekt.

Den norske velferdsstaten la til rette for økt migrasjon til Spania gjennom støtte til privatskoler, konsulater og kirker. Politikere i flere kommuner ønsket å sende sine pensjonister på rehabilitering og sykehjem dit. De uttalte målene til denne eldreomsorgen var valgfrihet og kostnadsreduksjon, men det viste seg vanskelig å få til i praksis. Oslos negative erfaringer førte også til en viss tilbakeholdenhet. Derfor dreide kommunale investeringer på 2000-tallet seg mest om rehabilitering og korttidsopphold. Den omfattende infrastrukturen og støttefunksjoner via HELFO og NAV, har ført til at parallelle norske samfunn i Alicante har blitt stadig mer komplette. Samtidig har det sørget for at integrasjon i storsamfunnet Spania ikke har vært nødvendig. Verken for barn eller voksne. I Alicante var parallelle samfunn, altså også en konsekvens av markedsmekanismer for salg av feriehus og lokale migrantnettverk. Britiske selgere tilbød boliger til briter og nordmenn solgte til nordmenn. Over tid ble imidlertid en del nabolag som tidligere var mer homogene mer heterogene. Andre steder var boligfeltene også i 2014 dominert av et fåtall nasjonaliteter. En konsekvens har blitt at en del nordeuropeiske pensjonister i Alicanteprovinsen har hatt lite kontakt med andre i samfunnet.

Over tid endret riktignok den norske staten måten de behandlet migrantene på fra en passiv til en mer aktiv rolle. Først initierte Norge reforhandlinger om skatteavtalen med Spania. Skatteavtalen fra 1999 gjorde det vanskeligere å melde flytting til Spania uten å betale skatt der. Senere kildeskatt skulle sikre at det ble betalt skatt, enten der pensjonistene bodde eller der de fikk utbetalt

pensjonen sin. Opprettelsen av et sosial- og arbeidskontor i Alicante var hovedsakelig for å avdekke trygdemisbruk. På grunn av begrensede resultater og høye kostnader, ble både Generalkonsulatet og NAV-kontoret senere nedlagt. Selv om overføringer fremdeles var signifikante til skoler, prester, diakoner og syke- og rehabiliteringshjem, ble utbyggingen av den norske velferdsstaten i Spania trappet ned etter 2007. I 2014 ble det første norske kommunale sykehjemmet i Alfaz del Pi lagt ned, offisielt på grunn av dårlig økonomi. Det skyldtes antageligvis også komplisert interkommunalt samarbeid, dårligere helsetilstand for eldre med rett til institusjonsopphold, og/eller uvilje blant brukerne mot å betale egenandeler på oppholdet.⁹⁷⁸ Mens Kristin Bergundhaugen i 2007 slo fast at den norske velferdsstaten var en nøkkelbedrift for nordmenn i Alfaz del Pi, var situasjonen derfor endret i 2014. Tilbaketrekking av velferdsstaten og norske kommuners avslutning av kontrakter satte norske sykehjem i Alicante i fare for nedleggelse.

I avhandlingen har det blitt dokumentert at noen norske individer og institusjoner i Alicante i begrenset grad fulgte spansk lov med hensyn til oppholdstillatelser, arbeidsløyver og skatteplikt. Dette var særlig tilfelle for årene fra 1965-1990. Det kan også skyldes en generell uvilje mot byråkratier og språkproblemer. Det viktigste for norske entreprenører og spansk-norske institusjoner og organisasjoner var å pleie relasjonene til Norge i form av kunder, marked og offentlig støtte. For øvrig utøvde spanske myndigheter i liten grad kontrollfunksjoner av dette segmentet.

Konsekvenser for spanske kystkommuner

Selv om noen spanske kommuner fikk mange migranter og svært mange sesongmigranter, ble ikke Spanias Middelhavskyst «Europas gamlehjem» slik Jurdao fryktet. Likevel finnes det en rekke kommuner med flertall av nordeuropeiske pensjonister i Alicante.⁹⁷⁹ Hypotetisk sett kunne nord-

⁹⁷⁸ Kari Pedersen, «Slutt på alderdom i solen,» *Bergens Tidende*, 17.04.2016, 8. Bergen sa opp avtalen med 19 plasser på Fundación Betanien i Alfaz fra 2018. Byråd for helse og omsorg Rebekka Ljosland, forklarte at plassene ble dyre på grunn av lav kronekurs, utgifter i euro og dårlig utnyttelse. Dessuten skulle somrene være for varme for syke eldre.

⁹⁷⁹ I følgende kommuner i Alicante var flertallet av innbyggerne født i andre land og godt voksne (2014-tall, oppgitt i prosent): Alcalalí (55) Alfaz del Pi (55) Algorfa (65),

europene siden 1996 stemt lokalt, stilt til valg og nedprioritert oppvekstrelaterte utgifter på bekostning av et yngre spansk mindretall. Det finnes eksempler på dette i USA. En grunn til at det ikke har skjedd, er at spanske lokalvalg avholdes i slutten av mai, da mange sesongmigranter fra Nord-Europa oppholder seg i opprinnelseslandet. Noen informanter har også ment at de ikke deltar i spansk politikk, siden de er gjester og ikke har satt seg inn i politiske saker.

Likevel har nordeuropeisk innvandring endret spanske kystkommuners landskap, demografi og økonomi. Det har både ført til arbeidsplasser og byggeløyveinntekter, men også til økt korrupsjon, vannmangel og utfordringer innen avfallshåndtering. Koblingen mellom internasjonale turistselskaper og byggefirmaer førte til turistifiserte landskap, etter at arealplanleggingen i enkelte kommuner ble overlatt til private interesser.⁹⁸⁰ Omfanget av golfbaner, svømmebasseng og eneboliger er også en belastning for vannforsyningen, siden turister og migranter bruker mer vann enn lokalbefolkningen. Befolkningen og turister har opplevd problemer med offentlig vanntilførsel, avløp og renovasjon, særlig i 1960- og 1970-årene. Innbyggerne i Alicante har fått høyere vannregninger for å finansiere kostbare desalineringsfabrikker, vannfiltre og/eller drikkevann på flasker. Turismen gjorde deler av den spanske Middelhavskysten til en gigantisk destinasjon med infrastruktur dimensjonert for høysesong og overkapasitet deler av året.⁹⁸¹

Spanske kommuners håp om arbeidsplasser for lokalbefolkningen ble i liten grad virkelighet. På norske institusjoner, ofte organisert som stiftelser, ble dugnadsarbeid brukt i stedet for å ansette lokale medarbeidere. Siden ledelsen ofte ikke behersket spansk, ble ansatte ofte rekruttert direkte fra Norge. Preferansen var norskspråklig arbeidskraft på spansk lønn. Det førte til konflikter som belyst med eksempler fra Solgården og skolen (DnsCB).

Benijofar (54), Benitachell (65), Daya Vieja (64), Llíber (70), Els Poblets (60) Rojales (72), San Miguel de Salinas (57), San Fulgencio (69), Teulada (57) hentet 10.02.2016 fra «Población municipal según nacionalidad en la provincia de Alicante 2014.<
<http://www.dip-alicante.es/documentacion/extranjeros.asp>>

⁹⁸⁰ Aledo og Cañada (2012).

⁹⁸¹ Díaz og Loures (2006), 4.

Innen migrasjonsstudier diskuteres det om, og i tilfelle hvordan, migrasjon også påvirker opphavsstedene kulturelt eller økonomisk. I tilfellet med norsk migrasjon til Alicante har kapitaloverføringene hovedsakelig gått fra Norge til Spania. Det er diskutabelt om og i tilfelle hvordan norsk kultur har blitt påvirket av at mange nordmenn har oppholdt seg på ferie og over tid i Spania. Det kan ha medført økt etterspørsel etter norske varer i Spania, samt økt interesse for spansk kurs og enkelte spanske produkter som skinke, olivenolje og vin i Norge.

Demografien i området har endret seg etter at nordeuropeiske individer i nettverk flyttet til Alfaz og Alicante. Turistmigrasjonen i Villajoyosa, langtidsturismen i Benidorm og stadig flere nordmenn i Alfaz, Altea og La Nucía påvirket geografiske møtesteder. Stadig flere nordiske pensjonister bodde i Alfaz-området der leie- og parkeringsmulighetene var bedre enn i Benidorm. Det førte til at de nordiske klubbene flyttet etter sine medlemmer fra Benidorm til Alfaz.⁹⁸²

Transnasjonale liv og transnasjonal død i Alicante

De norske klubbene, skolene og kirkene holdt på en nasjonal kultur og har opprettholdt en høy grad av transnasjonale forbindelser over tid, mest på grunn av en stadig strøm av nye innflyttere fra Norge. I Alfaz ble derfor norsktalende miljøer stadig vitalisert, mens norskspanske hybridkulturer var mer perifere. Det handlet også om at de fleste nordmenn bodde i enkelte bydeler, mens hybridfamiliene valgte å bosette seg andre steder, både på grunn av pris og hvem de ville ha som naboer (stabilitet).

For spanske informanter, var det uforståelig at nordeuropeiske besteforeldre reiste fra barn og barnebarn i månedssvis, og enda merkeligere at barna ikke tok vare på foreldrene sine når de ble pleietrengende. I Alicante var det å flytte på sykehjem skamfullt, og kun for dem som var demente eller ikke hadde familie. Det bodde likevel både nordmenn og spanjoler på sykehjem i Spania.

Norske familier i Alicante har levd transnasjonale liv i ulik grad og økende mobilitet har påvirket kontakten mellom generasjoner. Flere besteforeldre understreket at forholdet til barn og barnebarn ble bedre av å bo i Spania. De

⁹⁸² Marianne Norell, *AHN-Info*, 2010. DnkCB flyttet sine møter fra Benidorm til Alfaz fra 1980-tallet og AHN i 2005. Unntaket var Turistkirken som fortsatte i Benidorm.

som ble født i Alicante eller flyttet dit som barn, levde ikke nødvendigvis et transnasjonalt høy-intensivt liv på det familiære planet. Flere informanter med botid på 40-50 år, reiste ikke lenger til Norge, fordi de ikke lenger hadde familie eller venner der.

Mine informanter fremhevet aktivitet og sosial kontakt og unngikk å snakke om avslapning. *Busy-ethics* har nådd pensjonistgruppen. Det var høystatus å ha en dagbok med mange avtaler, fordi det viste at man var aktiv, ettertraktet og hadde stort nettverk. Flere pensjonistinformanter understreket at å bli ansett som et individ, og ikke del av en «grå masse» ble spesielt viktig for dem i overgangen fra yrkesliv til pensjonistliv.

Å bo i en kommune med mange andre pensjonister ble også verdsatt. Det kom til uttrykk gjennom utsagn om at informantene mente det var mer sosialt å bo i Alicante enn i Norge. Det var behagelig å forholde seg til mange «likesinnede» som snakket norsk. Ofte kom de jevnaldrende fra samme sosiale sjikt, med sterke kollektive opplevelser som andre verdenskrig og gjenreisningen av Norge i etterkrigstida. De hadde erfart et mer enhetlig skolesystem og en ungdomstid der religion, monarkiet, sjøfart og et rikskringkastingsmonopol spilte en mer samlende rolle for dem enn for senere generasjoner.

Migrasjonsmønsteret med sesongmigranter som bor i både Alicante og i Norge gjennom året, har provosert både norske samfunnsvitere og journalister. De har ment seg berettiget til å kritisere pensjonistene for å bruke penger utenfor Norge, for egoisme og for å leve moralsk forkastelige liv. Det sammenfaller med kritikk i andre land som England og Sverige. Som O'Reilly har påpekt skyldes dette antagelig et klassestigma. For europeiske livsstilsmigranter i Frankrike og Italia – samt de med egen bolig i Florida, har ikke blitt utsatt for samme type kritikk som den reservert for dem med bolig i Spania, Tyrkia og Thailand.

Nordmenn i Alicante fortsatte sine religiøse og sekulære liv der. Migrantkirkene tiltrakk seg protestanter og enkelte valgte nettopp Alicante på grunn av muligheter for menighetsarbeid. Noen nordmenn ble med i internasjonale nettverk på tvers av språk og kultur. For dem var det religiøse fellesskapet viktigere enn det nasjonale norske nettverket. Men mange

Spanianordmenn valgte bort organisert religion. De brukte kirken som et kulturhus til julefeiringer og ved familiemarkeringer, eller ikke i det hele tatt.

Transnasjonalitet kan også måles post mortem gjennom endrede skikker for kremasjon, gravlegging og minneseremonier. Norske graver viser at nordmenn har bodd i området de siste 45 årene. Etter at krematoriet i Villajoyosa åpnet ble det færre norske graver der, siden de fleste lot sin aske fraktes «hjem» til Norge. Både på minnestundene, som ble avholdt flere steder og gjennom dødsannonser og nekrologer, fremgikk det at liv og død i Spania hadde vært viktig for de omtalte. I tillegg til informasjon om familie og yrke, ble elementer fra fritids- og feriefæren mer fremtredende i slike kunngjøringer i forhold til tidligere fokus på yrkestitler. Det viste at individene definerte seg selv både i forhold til yrkesliv og fritid.

Alicantes funksjon for nordmenn

Alicante har både vært et fristed, kursted og arbeidssted for nordmenn. Et sted der pensjonister, uføretrygdede, helsearbeidere, prester og lærere, gründere og selgere har oppholdt seg i perioder. Politikere og kjendiser fikk «fri» fra norsk offentlighet. Nye par slapp å forholde seg til tidligere omgangskrets. Det omskiftelige miljøet gav en spesiell atmosfære og et mer spontant miljø. Ifølge mine informanter var nordmenn i Alicante også mer åpne for nye bekjentskap enn hva som var vanlig i Norge.

Det var ikke nytt at Spania ble kalt «Syden» og spilte rollen som et eksotisk paradisi for nordmenn. Henrik Ibsen omtalte «Syden» som et helsebringende sted allerede i 1879, og Wilhelm Krag kalte Spania (som han inkluderte i Syden) «det forjættede land» i 1893. Frem til midten av 1970-årene var likevel mulighetene til å skaffe seg bolig i Spania svært begrenset for nordmenn. Fra midten av 1980-årene ble levestandarden for mange norske pensjonister radikalt forbedret. Drømmen om ferie- pensjonistbolig, ble realiserbar på grunn av individuelt mot og sterk psyke, slik noen informanter understreket (mikro). Det gjorde det enkelt, trygt og billig for norske pensjonister å flytte til Spania med en velferdstrygghet de var vant med på kjøpet. Men norske pensjonister investerte også i Spania på grunn av transnasjonale organisasjoner og institusjoner (meso), samt nasjonal pensjonspolitik og overnasjonale avtaler

som EU og EØS (makro). Utbyggingen av den offentlige spanske velferdsstaten, ikke minst helsevesenet og en stadig mer omfattende europeisering forenklet og forbedret hverdagen til nordeuropeiske migranter i Alicante.

En del nordmenn i Alicante lever på utsiden av det spanske lokalsamfunnet. I de privatiserte ferierommene i Alicante, var det større aksept for ulikhet enn i Norge og likesinnede fant sammen i lukkede nettverk. Flere understreket at fraværet av det de kalte det «politisk-korrekte norske», medførte økt trivsel i Alicante enn i Norge. Det ble oppfattet som et fristed blant annet fra det norske «likhetstyranniet», skatter, alkohol- og tobakkspolitikk. Turiststeder som nordmenn flyttet til, var områder tilpasset midlertidig opphold, som Aubert kalte – «i utkanten av samfunnsstrukturen» og dermed en del av «det skjulte samfunn».

Undervurdering og diskriminering av pensjonister (alderisme) som «defekte produsenter og forbrukere», kan ha ført til at en del pensjonister følte seg sosialt ekskludert i Norge. Det kan igjen ha forenklet utflytting til et annet land. Når 60-åringene flyttet til norske miljøer i Alicante, der majoriteten var pensjonister, fremstod de som unge og vitale, særlig i forhold til de eldre pensjonistene som allerede var der. De unge pensjonistene gikk da fra å være en «grå masse» i Norge til å bli en ressurs i de norske miljøene i Alicante.

Alicante ble en arbeidsplass for nordmenn med bakgrunn i helse, geriatri og utdanning, som utgjorde de etniske nisjene i Alfaz del Pi, Altea og Villajoyosa. Gjennom EU- og EØS-politikk om fri flyt av arbeidskraft, behandlet norskspråklig helsepersonell nordiske pasienter i Alicante, selv om verken behandlere eller pasienter kunne spansk. Språkbarrieren mellom norske pensjonister og det offentlige spanske helsevesenet, gjorde at private aktører og mellommenn fikk større plass i hverdagen til nordmenn i Alicante enn om de hadde bodd i Norge. Det førte til at private sykehus ansatte tolker og flerspråklige helsearbeidere og begravellesbyråer søkte språkmektige kundebehandlere for å konkurrere i det internasjonale markedet.

En av de mest åpenbare motivene for å flytte til Spania var sol og varme. Men det er ikke sommer i Alicante hele året. De fleste nordmenn bodde i murhus

med enkle vinduer og dører uten terskler. Om vintrene gav mye vind, kombinert med færre og dyrere varmekilder, lavere innetemperaturer. Virus og bakterier førte til forkjølelser og lungebetennelser. Selv om migrantene sjelden snakket om det, tok de med seg dundyner og ullundertøy for å unngå å fryse innendørs i Alicante. Det er derfor en viss spenning mellom informantenes selvrapporterte helseeffekter og de uuttalte negative aspektene. Om sommeren kunne det i tillegg bli for varmt og for tørt. Det førte til høye strømregninger eller uttørkede hager. Men informantene mine snakket sjelden om dette.

Klima kan også forstås metaforisk. Kulden i det norske samfunnet handlet ikke bare om klima, men også om opplevd sosial kulde, rettet mot pensjonister (alderisme) og uføretrygdete, annerledestenkende (religion og politikk) og minoriteter (innvandrere). Varmen i Alicante kan også forstås som økt sosial omgang og menneskelig kontakt.

En rød tråd gjennom hele perioden, er likevel at de fleste nordmenn i Alicante også har flyttet tilbake til Norge på grunn av økonomi, helse og familie. En del yngre familier, hadde ikke råd til å bo der mer enn en kort periode. De fleste eldre dro til Norge når behovet for omsorg ble større. Migrasjonsstrømmen sørover handlet om klima, helse, billigere liv, men samtidig handlet migrasjonsstrømmen nordover mye om det samme: økonomi, helse, familie, trygghet og tilhørighet.

Bidrag til forskning om nordeuropeere i Sør-Europa

Denne avhandlingen plasserer fenomenet om flytting fra Nord-Europa til Spania i en bredere kontekst av nordeuropeisk alderdom, rikdom, velferdsmodeller, europeisering og globalisering. En konsekvens av EUs friflyt-politikk innad og festningsverk utad, har blitt at statsborgere fra en del land beveger seg fritt over landegrensene, mens andre statsborgere ble stedfaste.

I forhold til det transnasjonale forskningsfeltet, har jeg drøftet mangfold og variasjon i transnasjonale familier, med stort omfang av økonomiske og kulturelle bånd mellom nordmenn i Alicante og Norge gjennom flere tiår. Turismen og migrasjonen førte til omfattende transnasjonal kontakt mellom

individer bosatt i Spania og i Norge og innebar dessuten også endringer for ikke-migranter i begge land.

En betydelig andel av de norske migrantene hadde flyttet tidligere i livet. Noen var sjøfolk, militære og forretningsmenn som hadde bodd i flere land, flere av informantene var gift med personer født i andre land. Noen av de norske statsborgerne i Alicante var født i Chile, Iran og Colombia. De spanskspråklige, som også kunne norsk og hadde erfaring innen helse, fikk lettere arbeid i områder der det bodde mange nordmenn.

Påstanden om norske miljøer som «boble-tilværelse» ble undersøkt og delvis bekreftet. Det er ikke unikt for nordmenn, siden det også gjelder de fleste andre nordeuropeere i Alicante. Samtidig har norske migranter i Alicante dannet hybride miljøer, der spansk og norsk kultur, politikk og næringsliv er vevd sammen. I avhandlingen belyses også noen av disse aspektene av migrasjonen.

Avhandlingen er også et svar på norsk kultur- og medieelites harselering med Spaniafarere. I Alicante møtte norske krigsveteraner - profitører, direktører - uføretrygdete, og alkoholikere kom i kontakt med avholdsmennesker. Det var i det hele tatt et stort mangfold nordmenn i Alicante. Turistene, sesong- og arbeidsmigrantene levde høyst forskjellige liv. Nordmenn i Alicante har både vært rasjonelle aktører og romantiske drømmere med individuelle interesser og ulike behov. Infrastrukturen og antallet nordmenn i området, forenklet flytting dit for personer, som aldri ville ha bosatt seg i en vanlig spansk kommune. Den segregerte norsktalende nordmann i Alfaz, den superintegrerte spansk- og norsktalende nordmann, og norsk- og engelsktalende spanjoler har derfor levd side om side, og i ulik grad levd transnasjonale liv i et geografisk område, hvor hovedaktiviteten har vært turisme og sesongmigrasjon de siste 50 årene. Det har vært gjenstand for analyse i avhandlingen.

Vedlegg, kilder og litteratur

Vedlegg I

Graf som viser oljeprisen i dollar fra 1971 til 2016

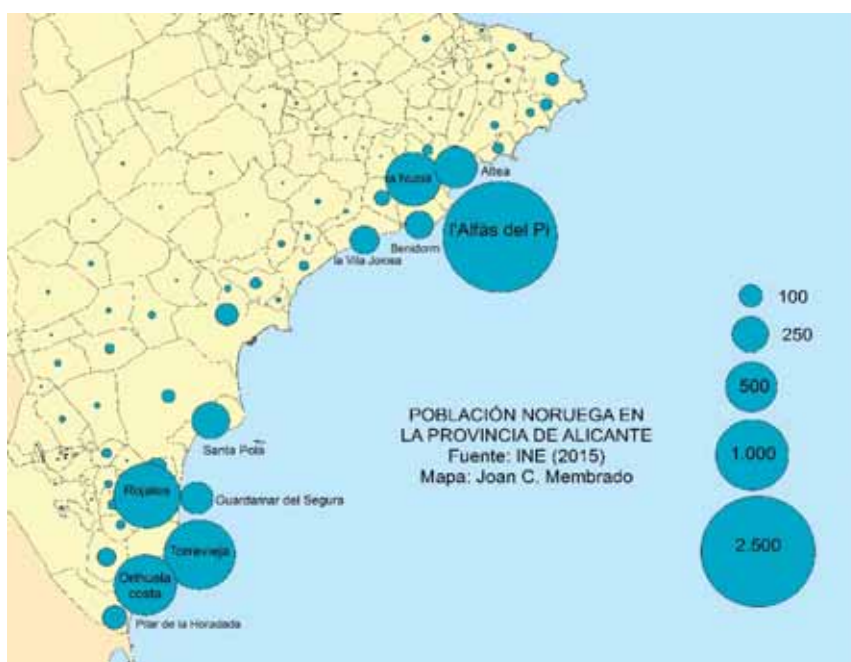
Kilde: Tradingeconomics.com 03.04.2016.

Vedlegg II

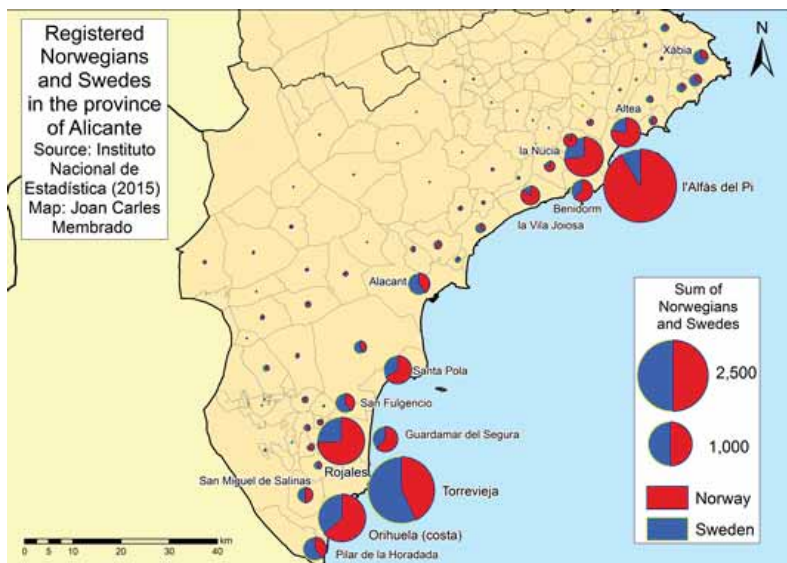
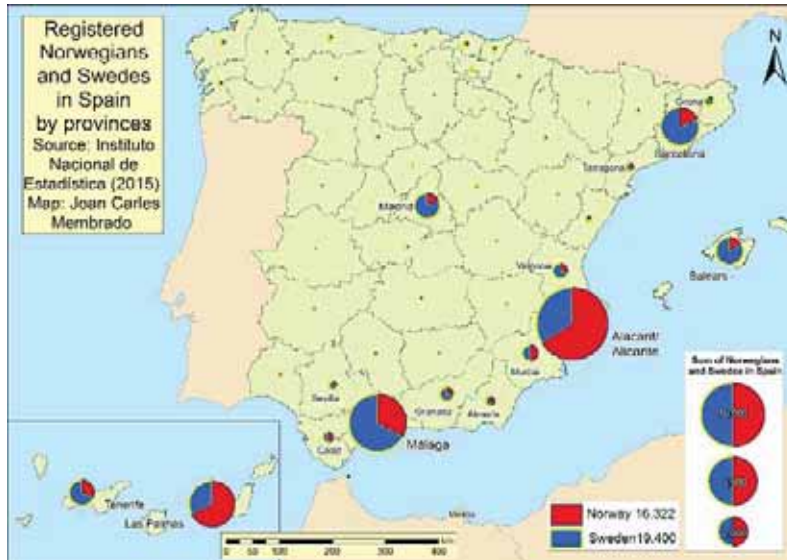
Kart over registrerte nordmenn og svensker i Alicante 2015

Kart som viser registrerte nordmenn i Alicante Kilde: J C Membrado, UV/ INE.

Vedlegg II

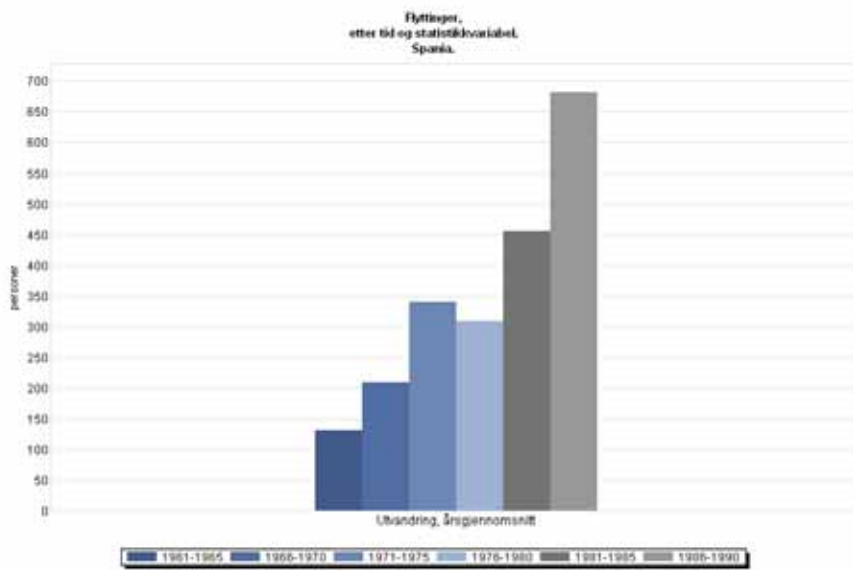
Kart som viser registrerte nordmenn og svensker i Spania 2015. Kilde: Joan Carles Membrado, UV, basert på tall fra INE.

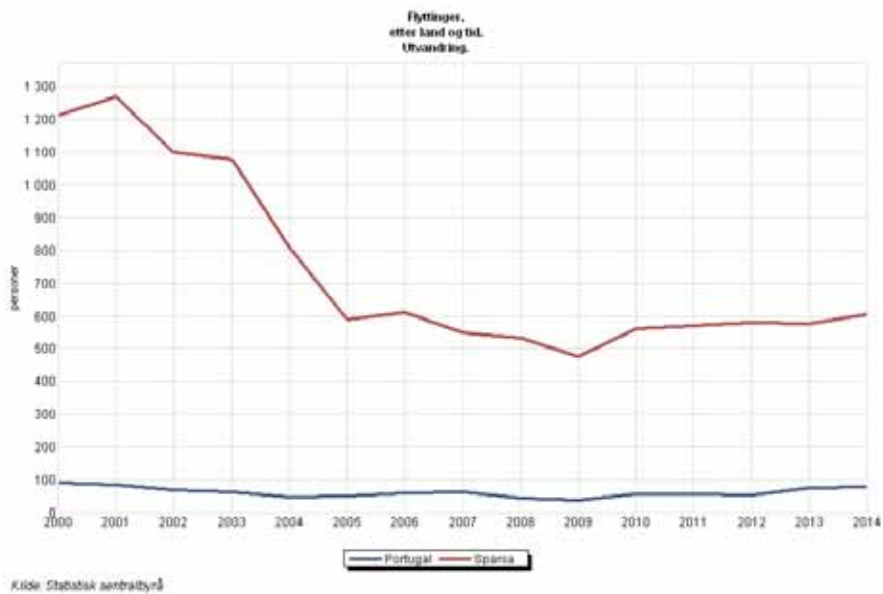
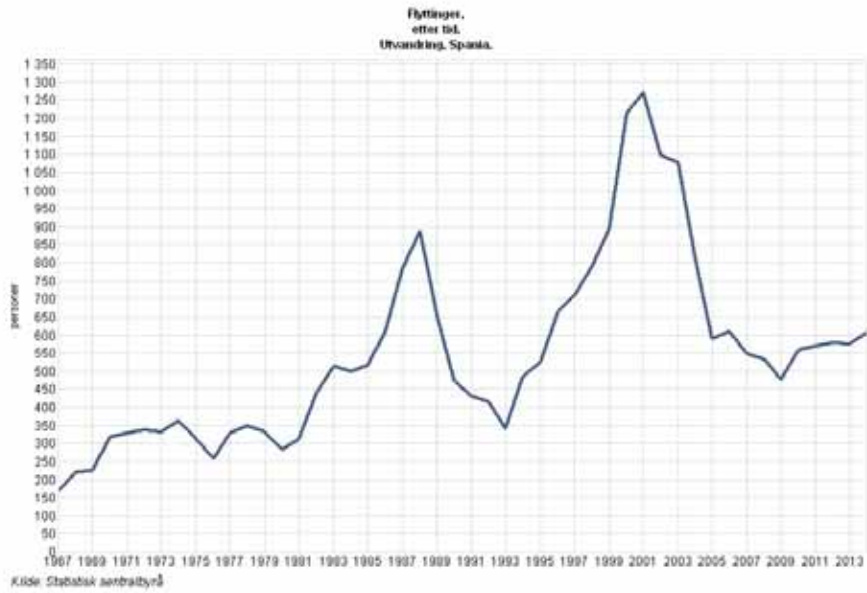
Vedlegg III

Demografi

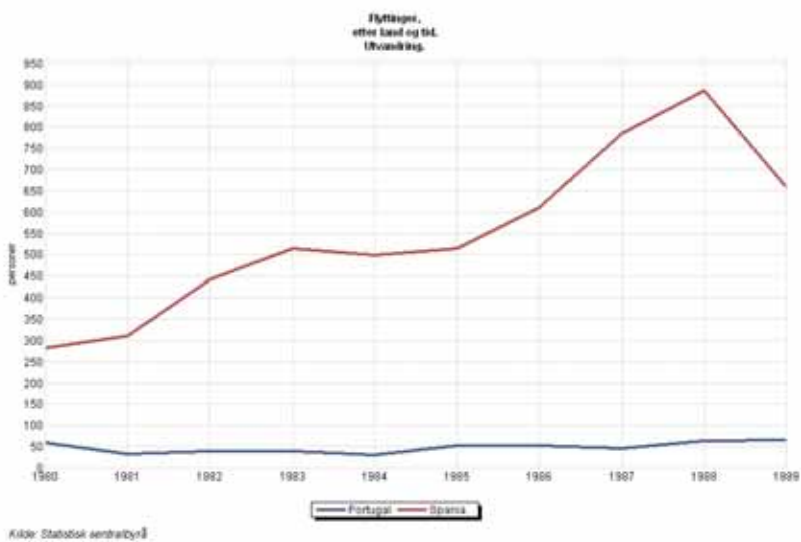
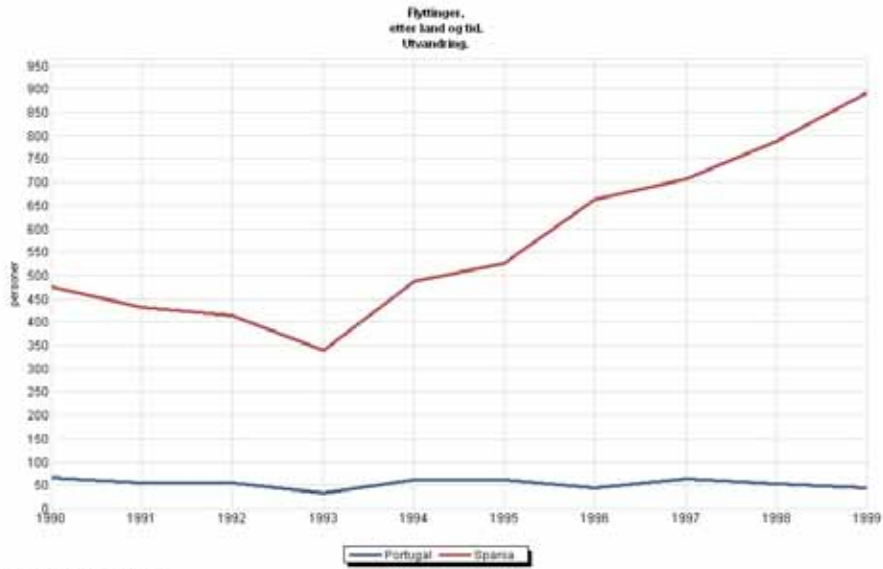
Oversikt for utflyttede nordmenn til Spania i perioden 1961-1990 og i perioden 1967-2013. Kilde: SSB

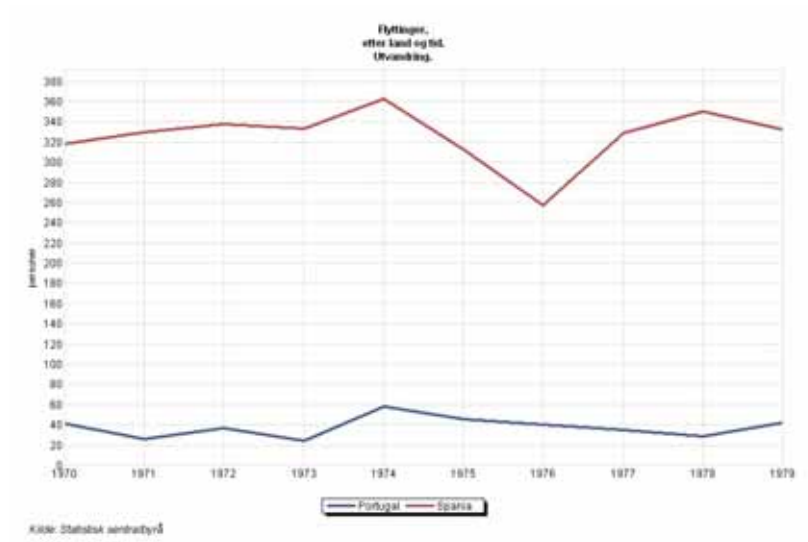
Vedlegg III

Vedlegg III

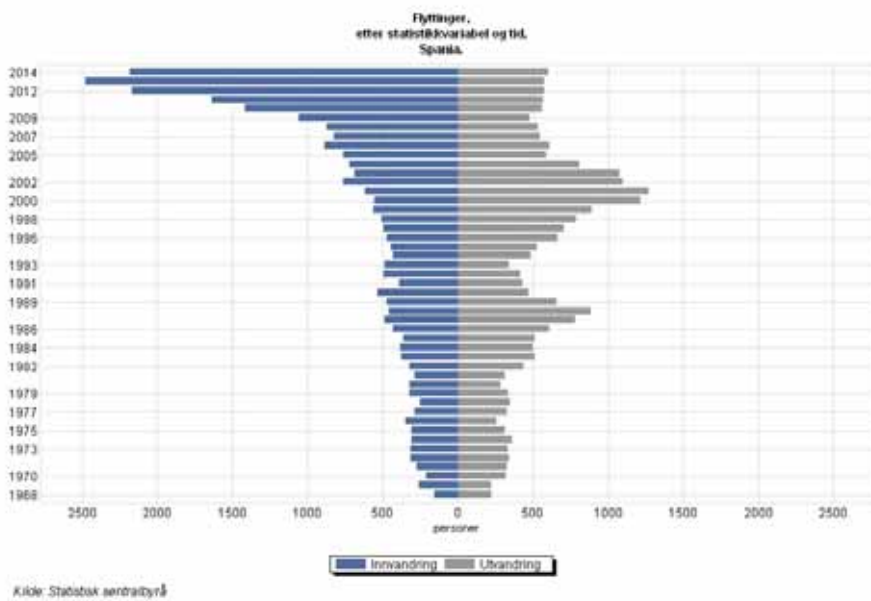
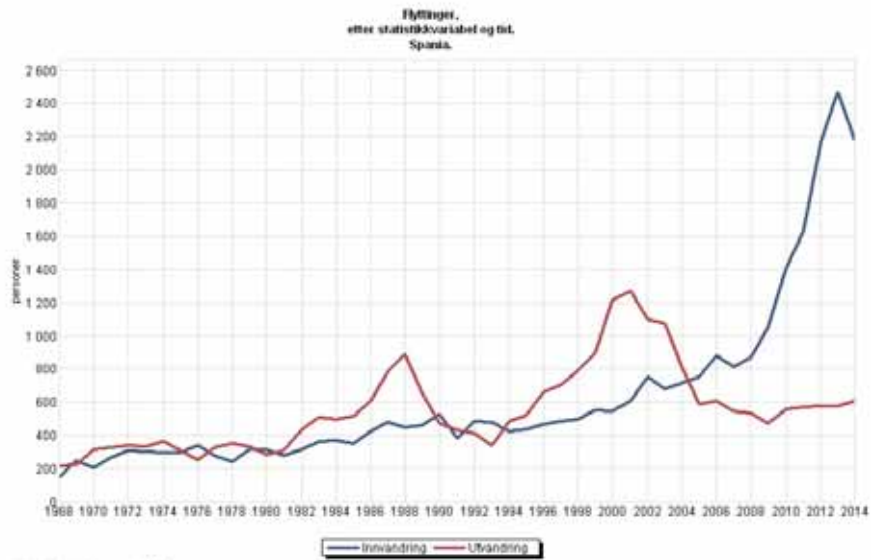

Vedlegg III

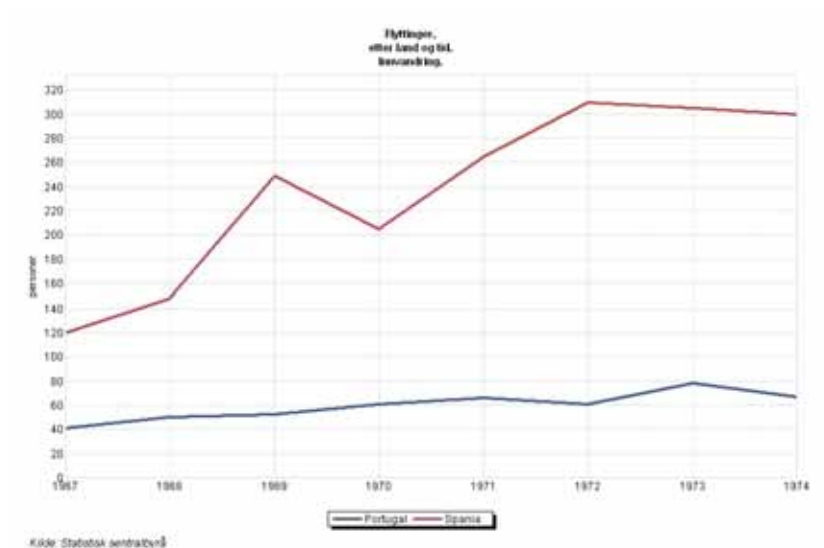

Vedlegg III

Utvandringer til Spania og innvandringer fra Spania til Norge 1967-2014, i to grafer

Vedlegg III

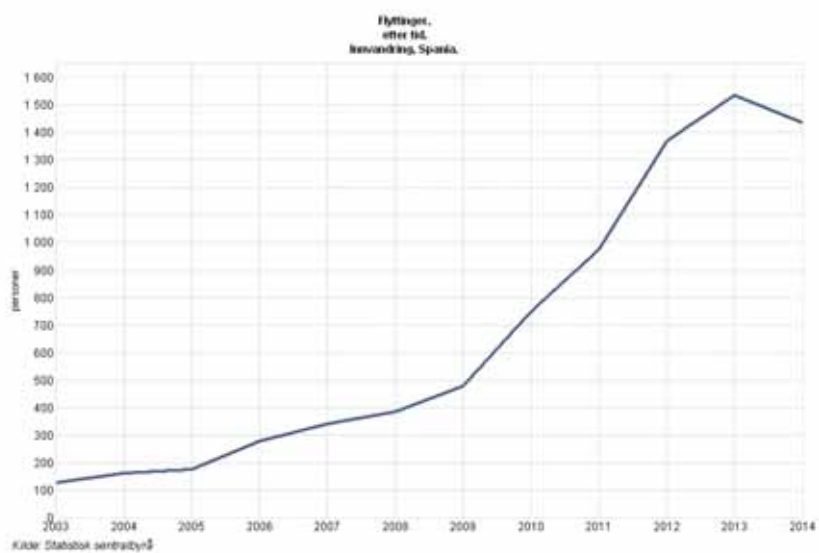
Norske statsborgere bosatt i Alicante som ikke er født i Norge

Tall fra INE viser at 507 norske statsborgere bosatt i Alicante-provinsen ikke var født i Norge. Av disse var 110 personer norske (kilde: INE Padrón)

Norske statsborgere	fødested	bosted
110	Født i Alicante	Alicante
74	Født i Chile	Alicante
52	Født i Iran	Alicante
26	Født i Colombia	Alicante
21	Født i Storbritannia	Alicante
17	Født i Danmark	Alicante

Vedlegg III

Vedlegg demografi: Migrasjon fra Spania til Norge 2003-2014, etter statsborgerskap (Kilde: SSB)

Vedlegg IV

Om skillet mellom migrasjon og turisme

(Huete & Mantecón, 2010)

Kriterier	Turisme	Migrasjon
motivasjon	Valgfrihet Konsum	Økonomiske grunner Produksjon
Tidsaspekt	Når det passer	Permanent
	Drar hjem igjen Er ikke registrert lokalt	Retur til opprinnelse, er registrert i kommunen, oppfyller kommunale krav
	Eier ofte ikke eiendom	Eier ofte eiendom
Aktiviteter & livsstiler	Forbruker turisttjenester	Forbruket i større samsvar med innfødtes
Sosiale relasjoner	Verken assimilasjon eller integrering via sedvaner	Det forventes en viss integrasjon og assimilering av sedvaner
	Ser seg selv som turister	Anser seg ikke som turister
	Er ikke involvert/føler ikke tilhørighet	En viss involvering og tilhørighet forventes
	Opprettholder det vanlige «livsrommet»	Bryter med det vanlige «livsrommet»
Variabler som ifølge Huete & Mantecón gir statistisk utslag		
Eiendom	Har hovedhjemmet i landet der de bor mest/kan ha <i>Second Home</i>	Eier hus (hovedhjemmet), eier ikke hus i opprinnelseslandet
Registrert bosatt	i opprinnelseslandet	Meldt utflytting/ registrert lokalt

Vedlegg V

Tillatelse fra forlaget Springer, ref. tabell på side 23.

01_02

PERMISSION LETTER

November 16, 2015

Springer reference

Tourism and Migration

Volume 65 of the series The GeoJournal Library pp 1-52

Tourism, migration, circulation and mobility

The contingencies of time and place

Allan M. Williams, C. Michael Hall

DOI 10.1007/978-94-017-3554-4_1

Print ISBN 978-90-481-5946-8

Online ISBN 978-94-017-3554-4

Material to be used: Figure 1.2

Your project

Requestor: Ann Elisabeth Laksfoss Hansen
ann.e.hansen@uis.no

University: University of Stavanger

Purpose: Dissertation/Thesis

With reference to your request to reuse material in which Springer controls the copyright, our permission is granted free of charge under the following conditions:

Springer material

- represents original material which does not carry references to other sources (if material in question refers with a credit to another source, authorization from that source is required as well);
- requires full credit (Springer book/journal title, chapter/article title, volume, year of publication, page, name(s) of author(s), original copyright notice) to the publication in which the material was originally published by adding: "With permission of Springer";
- figures, illustrations, and tables may be altered minimally to serve your work. Any other abbreviations, additions, deletions and/or any other alterations shall be made only with prior written authorization of the author;
- Springer does not supply original artwork or content.

This permission

- is non exclusive;
- is valid for one-time use only for the purpose of defending your thesis limited to university-use only and with a maximum of 100 extra copies in paper. If the thesis is going to be published, permission needs to be reobtained.
- includes use in an electronic form, provided it is an author-created version of the thesis on his/her own website and his/her university's repository, including UMI (according to the definition on the Sherpa website: <http://www.sherpa.ac.uk/romeo/>);
- is subject to courtesy information to the author (address is given in the publication);
- is personal to you and may not be sublicensed, assigned, or transferred by you to any other person without Springer's written permission;
- is only valid if no personal rights, trademarks, or competitive products are infringed.

This license is valid only when the conditions noted above are met.

Permission free of charge does not prejudice any rights we might have to charge for reproduction of our copyrighted material in the future.

Branch of Springer Verlag GmbH, Heidelberger Platz 3, 14197 Berlin, Germany | Amtsgericht Berlin-Charlottenburg, HRB 91881 B
Managing Directors: Dirk Haack, Martin Mos, Peter Henrichs | Springer is part of Springer Science+Business Media

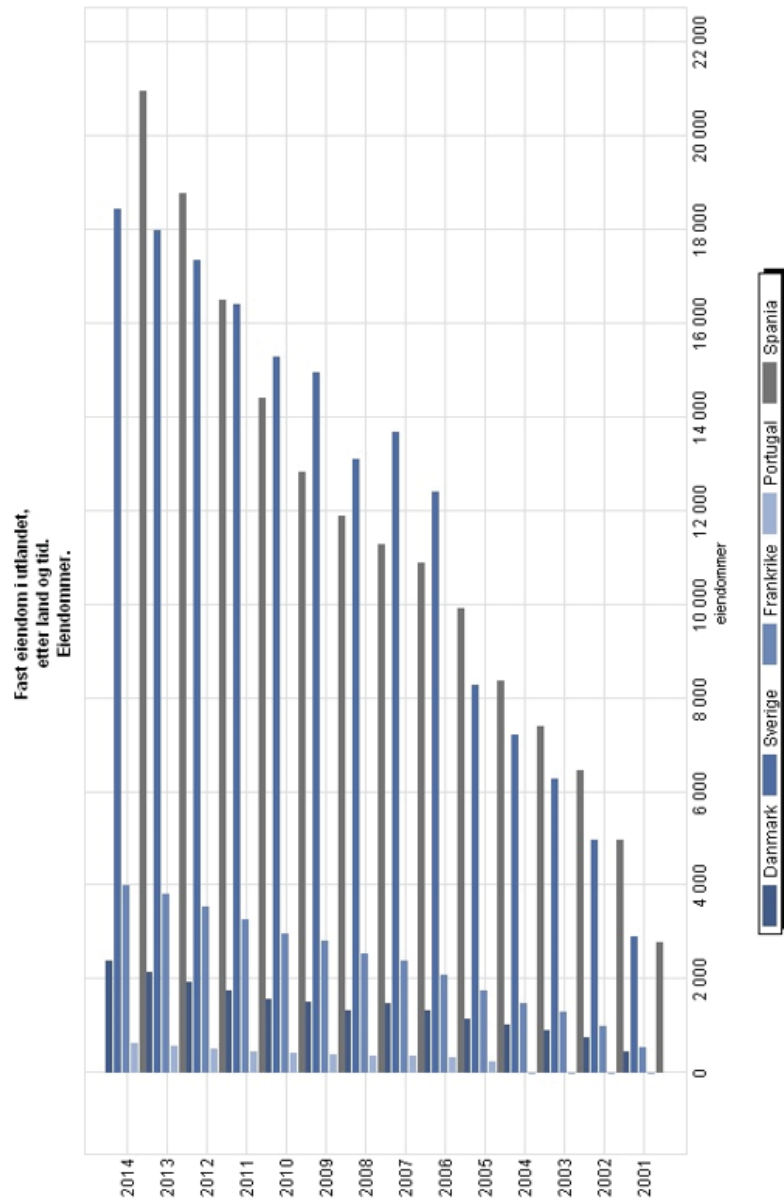
PERMISSION LETTER

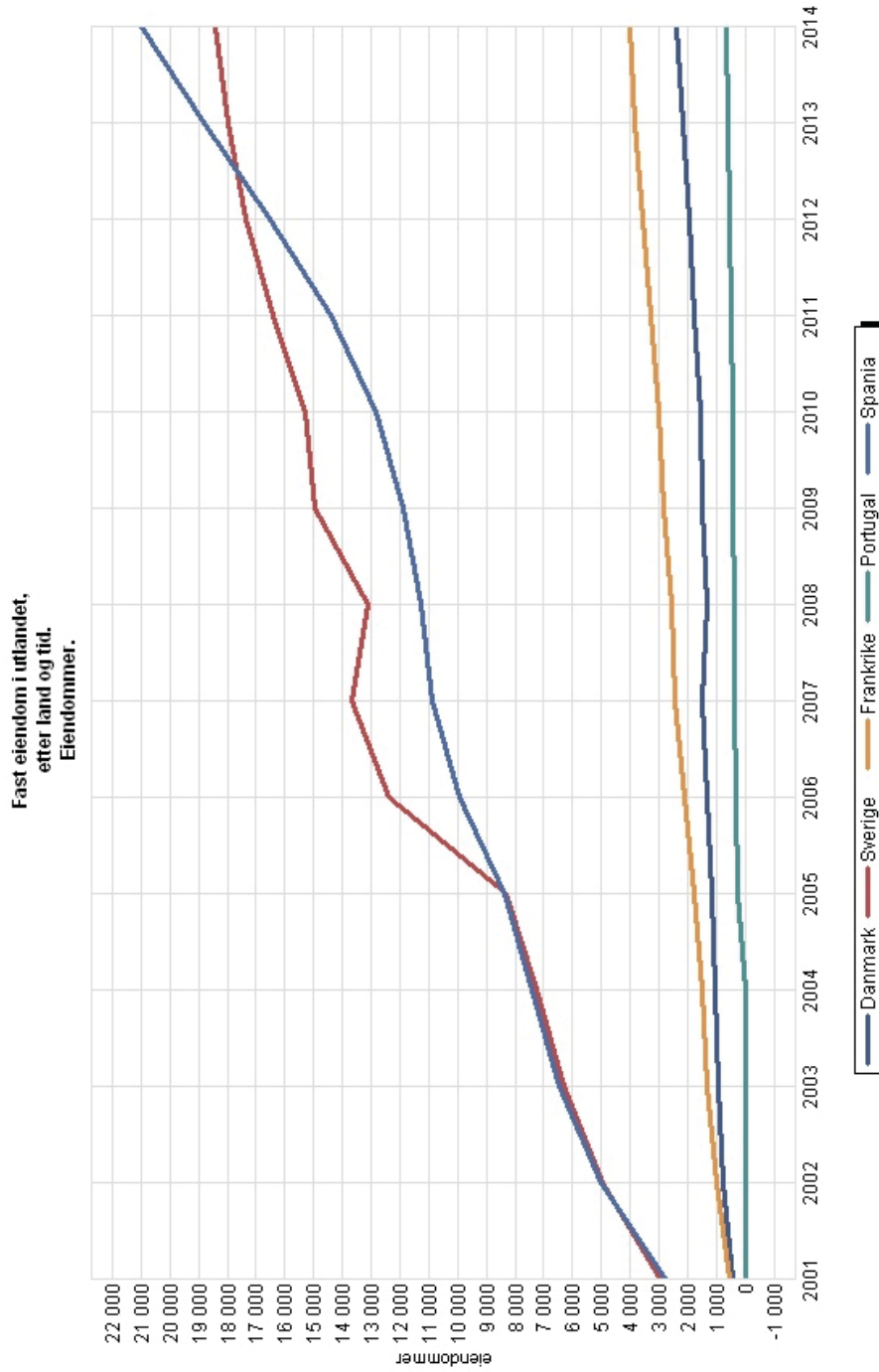
Rights and Permissions
Springer
Tiergartenstr. 17
69121 Heidelberg
Germany

Vedlegg VI

Fast eiendom i utlandet. Kilde: SSB

Oversikt over eiendommer i utlandet oppgitt i selvangivelsen. Kilde: SSB

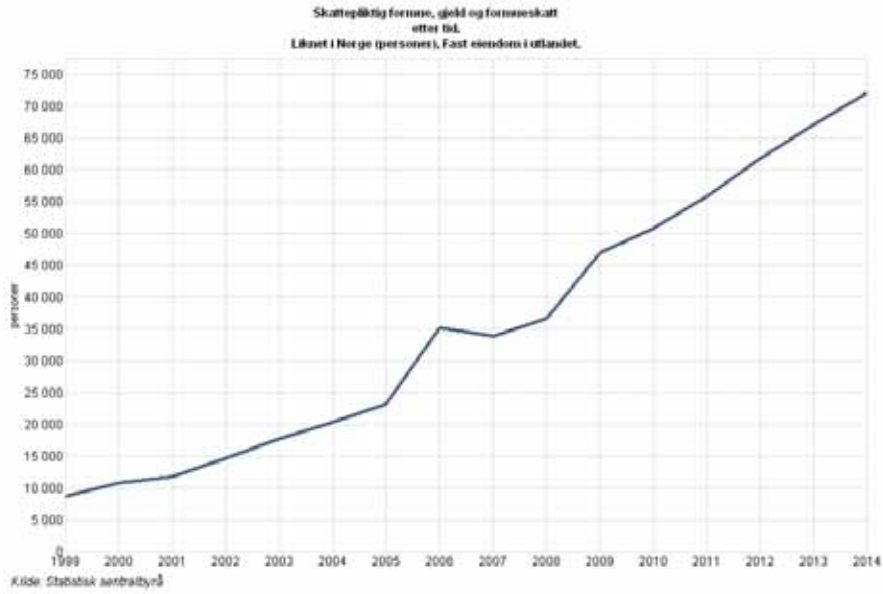

		Fast eiendom i utlandet, etter land, tid og statistikkvariabel (Eiend=eiendom)																															
		2001		2002		2003		2004		2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012		2013		2014					
		Eiend		Eiend		Eiend		Eiend		Eiend		Eiend		Eiend		Eiend		Eiend		Eiend		Eiend		Eiend		Eiend		Eiend		Eiend		Eiend	
Sverige		2936		4972		6274		7239		8286		12413		13692		13116		14960		15299		16427		17369		18000		18435					
Spania		2802		4993		6463		7422		8375		9913		10903		11295		11894		12848		14427		16514		18786		20977					
Frankrike		557		999		1307		1509		1781		2099		2416		2573		2836		2979		3277		3551		3817		4007					
Tyrkia		0		0		0		0		422		913		1339		1589		1856		2168		2563		3145		3579		3993					
Danmark		456		764		918		1029		1149		1331		1491		1337		1514		1575		1757		1941		2154		2398					
USA		0		0		0		0		347		423		520		617		699		836		1043		1211		1337		1451					
Thailand		0		0		0		0		176		409		613		770		977		1116		1238		1342		1405		1445					
Brasil		0		0		0		0		185		400		603		700		771		916		931		966		969		963					
Italia		0		0		0		0		292		379		447		468		501		558		648		732		805		899					
Portugal		0		0		0		0		259		330		384		387		405		439		459		532		578		643					

Kilde: SSB

Vedlegg VI

Vedlegg VII

Navn på noen gater og bedrifter/organisasjoner

Navn på noen norske og norsk-spanske bedrifter og organisasjoner i området rundt Benidorm. Språklige profil speiles i virksomhetens navn (norske navn, tospråklig identitet og/eller engelske navn.

	Norsk/ spanske navn	Spanske navn	Norske navn	Internasjonale navn (på norsk-spanske bedrifter)
1		Centro Asistencial noruego (CAN)	Bærums- hjemmet i Altea	
2		Fundación Betanien	Sykehjemmet Betanien i Alfaz	
3				Costa Blanca Nursing
4		el Colegio Noruego	Den norske skolen Costa Blanca (DnsCB)	
5			Garn og Hobbybua	
6	Selvaag Pluss	Alfaz del Sol		
7		Helge y Anders Construcciones S.L.		
8			Advokat Warpe Warpe Forlag	

Vedlegg VII

9		El Club noruego	Den norske klubben Costa Blanca (DnkCB)	
10				Nordic House (norsk og spansk språk-undervisning)
11		La Hacienda del Sol	Solgården	
12			Frk Storemyr (frisør)	
13			Den norske Bokhandelen	
14			Den norske bokkafeen (Solgruppen)	
15			Solgruppen (turoperatør)	
16				Marianne Tours (reisebyrå)
17				Consulting Costa Blanca (Tim Kindem, Torrevieja) skatt, bistand, juridisk rådgiving og eiendoms-megling
18			Truls Kindem S.L (Alfaz, eiendomsformidling)	
19			Notar Spania Megling S.L	

Vedlegg VII

Oversikt over norske gatenavn og utvikling av institusjoner (1970-2015).

Før 1970	1970-80	1981-90	1991-00	2001-10	2011-15
Calle Oslo			Calle del fjord	Den norske skolen i Albir, Costa Blanca under-visning	Parque Galtung
calle Noruega	Den norske klubben Costa Blanca (DnkCB)	Avenida Rey Olav V	Calle Bergen	Fundación Betanien (sykehjem)	Eget klubbhus DnkCB
Colonia Escandinava	Den norske skolen Costa Blanca (DnsCB)	Eget skolebygg for DnsCB	calle Lillehammer	Centro Asistencial Noruego (CAN) Altea	
	Sol-gården/ Hacienda del Sol		Kirke-senter Albir		
	Det norske vise-konsulatet i Benidorm (senere konsulat)		Vinter-prest, Torrevieja, fra 1998	Märtha Louise kirken, Torrevieja (La Siesta)	
	Minnekirken (Villa Joyosa)		ReumaSol Alfaz	Reumasol (utvidet)	
	Første norske grav 1971, Alfaz		Finca el Romeral (sykehjem) nedlagt 2015	Vistamar, Villajoyosa rehabilitering	

Kilder og litteratur

Kilder

Utrykte kilder

Asociación Hispano Nórdica (AHN) Costa Blanca, Alfaz del Pi AHN-Info 2006-2014
< <http://ahn-costa-blanca.org/>>
Norell, Marianne. *AHN-Info*, 2010, 8.

Barne og Familiedepartementet, Utdannings- og Forskningsdepartementet

BFD. «Delegasjonsreise Spania BFD/UFD 12-17. april 2004. Summarisk rapport. Tiltak», 2004. <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/bfd/rap/2004/0005/ddd/pdfv/216420-spania_04_rapport.pdf> lest 15.02.2012

Fundación Betanien

Betanien. «Sykehjemsplass i Spania? Velkommen til Fundación Betanien», 4.

Diputación de Alicante

Presidencia: Unidad de Documentación datos demográficos:de la Provincia de Alicante , de La Marina Baixa, del padrón de Benidorm, Alfàs del Pi

Den norske klubben Costa Blanca (DnkCB), Alfaz del Pi

Brev fra DnkCB til Finansdepartementet «Konsekvenser ved innføring av kildeskatt for nordmenn som skatter til Spania» 12.01.2010.

Jens K Grøner-Hegge «Carl Johan Jakhelln» 2002, 20 sider.

Levende kilder (arkivert bygdebokprosjekt).

Styreprotokoller 1971-1975.

«Rapport til velferds- og migrasjonsutvalget fra medlem i

Referanseutvalget», DnkCB <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/ima/velferdsutvalget/den_norske_klubben_costa_blanca.pdf>

Harald Meinhardt «mitt liv», 2014

Ferrer, Eduardo. «Encuentro del club noruego en el aeropuerto del Altet», 2013.

Den norske sjømannsmisjonen, Bergen

Saksfremlegg til den norske Sjømannsmisjons representantskapsmøter og generalforsamlinger 1980-2011

Kilder og litteratur

Visitasrapport. Biskop Ole D. Hagesæthers visitasreise til Den norske Sjømannsmisjonen/Norsk kirke i utlandets arbeid i Alicante-området. 12-15. oktober 1996.
Sjømannsmisjonen Den norske kirke i utlandet. «Saksfremlegg til den norske sjømannsmisjonens 35. ord representantskap i Bergen 1987», D-1, D-22-23.

Den norske skolen Costa Blanca (DnsCB), Alfaz del Pi

Årsrapporter 2006-2011.

Protokoller for styremøter 2006-2011.

Lund, Siri. «Den Norske Skole Costa Blanca 1972-1992. Skolens historie gjennom 20 år.» Alfaz del Pi, DnsCB, 1992.

Lund, Siri, and Gro Skaare. «Den norske skole Costa Blanca grunnlagt 1971. Et historisk tilbakeblikk 1992-2002», Alfaz del Pi: DnsCB, 2003.

Drammen Tingrett

Den offentlige påtalemyndighet mot Are Blomhoff, 02.02.2015.

Finansdepartementet

Skattelovavdelingen. «Overenskomst mellom Norges regjering og Spanias regjering til unngåelse av dobbeltbeskatning for så vidt angår skatter av inntekt og formue», 25.04.1963 Det kongelige finans- og tolldepartement. Oslo, 1964 <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/fin/red/2001/0064/ddd/pdfv/128644-spania_3.pdf> 02.12.2012.

Finansdepartementet. «Beskatning av fast eiendom i Spania. Tolkingsuttalelse 18.01.2002», Regjeringen, <<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/-beskatning-av-fast-eiendom-i-spania/id102474/>> 03.11.2014.

Gulating Lagmannsrett

Påtalemyndigheten mot Tomm Berntsen, Randolph Lie 14.03.1997

Instituto Nacional de Estadística, Madrid

Demografía: Padrón municipal (kommunalt innbyggerregister) 1860-2014.

Principales series de población desde 1998. Entrada por nacionalidad desde 1971. Poblaciones de hecho desde 1900 hasta 1991. Censos de población y viviendas 2001. Extranjeros residentes en España 1946, 1949, 1959, 1960-69, 1970-79, 1980-89 (por provincia y países de origen).

España en cifras 2013.

Nota de prensa «Elecciones municipales de 25 de mayo de 2003. Los noruegos residentes en España podrán votar en las elecciones municipales. El plazo para su inscripción en el censo electoral se extiende del 15 de enero al 15 de febrero de 2003» 15.01.2003.

INE. «Anuario 1982.», red. av INE, Madrid: INE, 1983.

Kilder og litteratur

- . «Anuario 1997. Población. Extranjeros residentes en España. 1987-1996,» i *Fondo documental del INE*, Madrid: INE, 1997.
- . «Anuario estadístico» (1965-2013)
- . «Cifras de población a 1 de enero 2014. Estadística de migraciones 2013.» pressemelding, 30.06.2014.

Jæren Tingrett

Nordic House mot Luis A. Sanchez Agullo, 28.04.2015.

Kommuneplan Alfaz del Pi

Plan General de Ordenación Urbana de Alfaz del Pi, Alicante, 1975.

Oslo Kommune

PriceWaterHouseCoopers «Gransking av «Spania-prosjektet» 17.12.2009.

Kirke og undervisningsdepartementet (senere Kunnskapsdepartementet)

St.prp.nr. 106 (1967-68) Om støtte til private skoler som har paralleller i det offentlige skoleverk, 05.04.1968

Overenskomst mellom Norges regjering og Sveriges regjering om samarbeid om undervisning i utlandet 27.06.1996.

«Kunnskapsministeren til Qatar» pressemelding, 2011 <<http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/aktuelt/nyheter/2011/kunnskapsministeren-til-qatar.html?id=660433>> sett 01.01.2014.

Radio/TV

NRK:

Norgesglasset P1 «Drømmen om sol og varme» 05.11.2001, (96 min.)

«Sydenliv» (2002)

Hansen, Stine, NRK Østafjells «Lurte kundene for 1,6 millioner» 31.10.2002

<<https://www.nrk.no/telemark/lurte-kundene-for-1.6-millioner-1.296785>> lastet ned 24.09.2014.

Faktor «Per-europeeren» 09.02.2004.

Brennpunkt «Skal vi snart hjem, mamma?» 24.02.2004.

«Edel Årgang» 02.06.2015.

Reigstad, Joakim, og Bent Tandstad. «Dødsfall i Spania er «big business», NRK, 21.06.2015. <https://www.nrk.no/urix/_-dodsfall-i-spania-er-big-business_-1.12399084> lest 20-07.2015.

TV2

«Norsk sykehjem i Spania har ikke en eneste pasient» 28.08.2010.

«Bærum og Stavanger sparer millioner på eldre i Spania» 29.08.2010

«Spania for nordmenn» i *Dokument 2*, 15.05.2002.

RTVE

«La tentación de Jansson» i *Babel*, RTVE 30.01.2011, 6.38 minutter.

Riksarkivet, Oslo

Solgårdens arkiv 1967-1979

Utenriksdepartementet. Arkivmateriale fra Ambassaden i Madrid og konsulatene i Alicante, 1960-2011.

«20 años de cooperación y solidaridad España 1994-2014.» Madrid: Embajada de Noruega, 2014.

Statistisk Sentralbyrå, Oslo

Befolkningsstatistikk, utvandring/innvandring mellom Norge og Spania

Innvandring og utvandring. Utvandring etter tilflyttingsland, 1966-2011.

Historisk statistikk: Flyttinger fra og til utlandet, 1951-2008

Sosial og Helsedepartementet

Johnsen, Kjell, og Reidar Falch. «Retningslinjer for avlønning av pleie-personalet ved psykiatriske sykehus og åndsvakehjem ved deltagelse i pasienters ferieopphold, leirskoleopphold eller tilsvarende opphold eller feriereiser i Norge, Sverige, Finland og Danmark», Oslo: rundskriv 13/1971, 08.12.1973.

Arbeidsgruppa: «Rettslege spørsmål som gjeld etablering av sjukeheimar, omsorgsbustader mv. i utlandet med tilskot frå Husbanken (15.12.2000) 124589-NG-OEB_SPANIAGRUPPEN_ENDELIG_1512_2000,» <<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/handlingsplan-for-eldreomsorgen/id101995/>> lest 23.11.2011.

«Pasientrettigheter ved grensekryssende helsetjenester», Helse- og omsorgsdepartementet, Oslo, 2010. Lest 06.02.2014 <https://www.regjeringen.no/no/tema/helse-og-omsorg/innsikt/internasjonalt-helse-samarbeid/internasjonalt_helsearbeid/pasientmobilitet/id414687/>

Grina, Elin C.L. «Pensjonisters rett til stønad til helsetjenester i Spania og innenfor EØS-området/Sveits», Albir/Torreveja: HELFO, 2015.

Nasjonalt råd for kvalitet og prioritering i helse og omsorgstjenester

Bachke, Nina, og Espen Movik. «Behandlingsreiser til utlandet», saksfremlegg 2012/47 21.01.2013 lest på <www.prioritering.no/saker/_attachment/14823?_download=true&_ts=13c5cd23767> lest 13.02. 2013.

Statsministerens kontor

Statsminister Kjell Magne Bondevik, Krf, i Benidorm 17.05.1999

«Nasjonaldagsfeiring i den norske kolonien i Benidorm i Spania.»

Statsminister Jens Stoltenberg, Ap, i Alfaz del Pi 17.05.2009. «Statsministerens tale ved 17.mai-feiringen i Spania»

Stortinget

- St.prp.nr.21 (1999-2000) Om samtykke til ratifikasjon av en skatteavtale mellom Norge og Spania undertegnet i Madrid den 6. oktober 1999.
<[https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stprp-nr-21-1999-2000-/id137341/?q=skatteavtalen med Spania](https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stprp-nr-21-1999-2000-/id137341/?q=skatteavtalen+med+Spania)>
- Ot.prp.nr 20 (2008-2009) Om lov om endringer i skatteloven mv. (kjeldeskatte på pensjonar mv.) < [https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-20-2008-2009-/id539072/?q=skatteavtalen med Spania](https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-20-2008-2009-/id539072/?q=skatteavtalen+med+Spania)>
- Skriftlig spørsmål fra Kari Kjønaas Kjos (FrP) til arbeids og inkluderingsministeren dok. 15:68 (2007-2008)
- Innst.S.nr.78 (2000-2001) Innstilling fra justiskomiteen om forslag fra stortingsrepresentant Carl I Hagen om å utrede og få fastlagt en politikk for norske bosettinger i andre land. Dok.nr. 8:48 (1999-2000)

Trastad Gård

«Nord-Norges Åndssvakehjem, Trastad Gård, årsmelding 1974», Harstad, 1975.

Fundación Betanien

Under Palmen (internavis for Fundación Betanien) 2008-2014
<<http://www.betanien.no/rehabilitering-og-ykehjem/fundacion/Underpalmen>>
«Aktivitet og lyspunkt» *Under palmen*, 2013.

Trykte kilder

Aviser

Aftenposten

- Hartmann Johansson, Veronica. «Maurernes konge er nordmann!» *Aftenposten*, 26.06.1965, 2.
- «Som et nytt menneske efter opphold i Syden» *Aftenposten*, 09.06.1966, 5.
- «Veldedighetsshow», *Aftenposten* 06.03.1972, 19.
- Herstad, Kåre. «Skattefordel å flytte til Syden.» *Aftenposten*, 09.02.1973.
- Kvaale, Reidun. «Den «lykkelige gaten» i Alfaz del Pi.» *A-magasinet*, 08.06.1968.
- «Diakonhjelp til norske turister i Spania» *Aftenposten*, 06.12.1973, 11.
- «Norsk menighets søster i full sving i Spania» *Aftenposten*, 07.06.1974.
- Børringbø, Inger Lise. «Tendens til løst prat i sosialreportasjer.» *Aftenposten*, 23.08.1974, 10.
- «Dysenteri-epidemien» *Aftenposten*, 27.11.1974, 16.
- «Foreldre kritiserer ledelsen» *Aftenposten*, 23.06.1975, 12.
- «Omkring festspillene» *Aftenposten*, 30.06.1975, 6.
- «Uvanlig mengde maveinfeksjoner» *Aftenposten*, 28.08.1975.
- «Dysenteri på Østfold-institusjon» *Aftenposten*, 27.11.1975.
- «Hove leir som senter for utviklingshemmede» *Aftenposten*, 19.01.1976.

Kilder og litteratur

- «Dagens navn 75 år» *Aftenposten*, 23.02.1978, 9.
Dehlin, Harald Stene. «Solfykt Norge på Costa Blanca» *Aftenposten*, 20.03.1979.
«Bomber og sol i Spania» *Aftenposten*, 09.04.1979, 2.
Andersen, Alf G og Bjørn Fjørtoft. «Sydover for å leve litt lenger» *Aftenposten*, 05.05.1979, 8-11, 32.
Andersen, Alf G. «Trivelig bolig i syden eller dyrt luftslott?» *A-Magasinet*, 12.05.1979, 12-14, 24.
Andersen Alf G og Bjørn Fjørtoft. «Solen er en god lege» *Aftenposten*, 26.05.1979, 8-10, 33.
Wego, Nina. «Billig, behagelig og trygt tilbud for eldre», *Aftenposten*, 08.11.1982.
«Internasjonale turistpriser til nordmann» *Aftenposten*, 24.12.1982, 14.
Krohn, Sven. «Spania lokker.» *Aftenposten*, 05.11.1983.
«Borden Kjemi blir lagt ned» *Aftenposten*, 14.11.1984, 35.
Hultgren, John. «Sosial nød blant nordmenn i Spania.» *Aftenposten*, 18.06.1992, 12.
Letvik, Håkon. «Hjemmets biler kreves solgt på tvangsauksjon.» *Aftenposten*, 14.12.1995, 7.
Wiik, Ragnar og Einar B Moen. «Otto Thoresen» (nekrolog), *Aftenposten*, 01.02.1996, 19.
Christiansen, Anders K. «Norske telefonselgere jobber fra Spania», *Aftenposten*, 10.05.2004.
«Dødsfall: Bjørn Severin Pedersen», *Aftenposten* 23.04.2015, 77.

Bergens Tidende

- Reigstad, Magne. «Klimaflyktning fra Fana.» *Bergens Tidende*, 08.11.2002.
———. «Leier lekkert i Spania.» *Bergens Tidende*, 08.11.2002.

Costa Blanca News (1974-1990)(CBN)

- «About Us», *Costa Blanca News* <<http://www.costa-news.com/about-us>> lastet ned 12.10.2013
«A Question of Learning. Non-Spanish Schools on the Costa Blanca» *CBN*, 10.10.1975.
Palmer, Cyril. «The Bitter Pill of Hospital Costs», i *Costa Blanca News*, 21.11.1975.
«Winter can be cold even in Spain» *CBN*, 04.12.1981.
Horrocks, Dee. «Vikings on the Costa Blanca.» *CBN*, 06.11.1984.

El Confidencial

- Gracia, Ana I. «Se acabó el 'turismo sanitario' para 700 000 extranjeros y con 1.000 millones de coste», *El Confidencial* (19.04.2012).

Dagbladet

- Beverfjord, Alexandra. «Nybyggerne» *Dagbladet*, 09.02.2002.

El Correo de Burgos

- «La capilla de San Olav, referente cultural y lugar de peregrinación» *El Correo de Burgos*, 19.09.2011.

Kilder og litteratur

Farmand

Gram-Knutsen, Knut. «Spanske mottiltak?» *Farmand*, 06.12.1975, 3.

Haugesunds Avis

Bleivik, Gaute-Håkon. «Prøver spansk hotellbransje.» *Haugesunds Avis*, 02.12.2011.

Información, Alicante (1990-2014)

Calatayud, Alejo. «Trabajo investiga la quiebra de los astilleros "Dracomar"» *Información*, 24.09.1991.

«La biblioplaya de L'Albir registra cerca de 13.000 usuarios españoles y extranjeros.» *Información*, 28.08.2013.

Navarro, David. «Suecia ya es el segundo mayor mercado extranjero mercado de Alicante mientras Rusia se hunde», *Información*, 14.02.2016.

Klassekampen

NTB. «Regjeringen oppnevner nytt Brochmannutvalg.» *Klassekampen*, 18.12.2015.

Morgenbladet (2000-2011)

Hernes, Gudmund. «Et Disneyland i Spania.» *Morgenbladet*, 10.09.2010, siste side.

Moss Avis

Johansen, Per L. «Rygge får «avlastning» på sykehjemmet i Spania.» *Moss Avis*, 26.03.2010.

Eriksen, Mette. «Nesten ingen vil ha sykehjems plass i Spania», *Moss Avis*, 05.10.2013.

Nettavisen

Viken, Tonje Merete. «Svindlet med død mor.» *Nettavisen*, 19.10.2007.

<<http://www.nettavisen.no/1395432.html>> lest 14.04.2013.

Nordlys

«Listen over hvitsnipper.» *Nordlys*, 28.09.1990, 18.

Norsk telegrambyrå AS (NTB)

NTB «Lærerlaget blokkerer norsk skole i Spania», 18.06.1987, via *Retriever*

NTB «Mangelfulle regnskaper ved den norske skolen i Alicante», 12.08.1987 via *Retriever*.

El País

«Peralta anuncia la disolución del polémico Instituto de Propietarios extranjeros» *El País*, 19.10.2005.

EFE. «Archivado la causa contra el hermano de Alfonso Guerra.» *El País*, 01.10.2012.

Kilder og litteratur

El Periódico de Aragón

«Mato dice que cambiará la Ley de Extranjería para acabar con el turismo sanitario.»
El periódico de Aragón, 20.04.2012, <http://www.elperiodicodearagon.com/noticias/espana/mato-dice-cambiara-ley-extr-anjeria-acabar-turismo-sanitario_750981.html> lastet ned 21.03.2013.

Verdens Gang (VG) (1960-2014)

«Utlendinger vil ha hytte i Norge og nordmenn vil ha hus i Spania» *VG*, 09.07.1965.
«Luksusboliger til spottpris utenlands» *VG*, 17.01.1968.
«Valutasmuglingen har store dimensjoner.» *VG*, 06.09.1968.
«Valutasvindel ikke lenger nødvendig for huskjøp i Spania» *VG*, 07.11.1968.
«Spanjol tatt på Fornebu med 101 000 kr.» *VG*, 04.05.1971.
«Ny valutalov for huskjøp i Spania» *VG*, 28.05.1971.
«245 millioner ut av Norge i år» *VG*, 01.12.1972, 10.
Haavik, Knut. «Underslag og valutasmugling.» *VG*, 17.09.1974, 16.
«Vi mister interessen for Spania. Feriehus for 10 millioner i fjor» *VG*, 30.03.1976.
Willersrud, Åsmund. «Mer kontroll- høyere beløp.» *VG*, 27.07.1976, 10.
Helsingeng, Terje. «Risikabelt å kjøpe hus i utlandet.» *VG*, 16.08.1978.
«380 000 nordmenn til syden» *VG*, 25.06.1979, 19.
«Uten vann i fem måneder» *VG*, 28.06.1979.
Strand, Tor. «Tiltale.» *VG*, 31.10.1987, 13.
Bakkeli, Tom. «Konsul dømt» *VG*, 22.04.1988.

Tønsbergs Blad

Bjørndal, Arne. «Her er kapellet prinsesse Kristina drømte om.» *Tønsbergs Blad*, 19.09.2011.

Aviser/magasiner på norsk i Alicante

Aktuelt Magasin 1992-95 (senere *Aktuelt Spania*)

Aktuelt Spania <<http://www.aktueltspania.net/as.php>>

«Aktuelt Spania» <<http://www.aktueltspania.net/>> lastet ned 02.10.2012

Olaussen, Roald. «Et tilbakeblikk på et kvart århundre med Den norske klubben Costa Blanca.» *Aktuelt Magasin* 34 (oktober 1995).

Tjømm, Oddvar. «Otto Thoresen. Han kjenner alle», *Aktuelt Magasin*, nr. 19 (mars 1994): 25-27.

Bulletine, Más Amigos, *Torrevieja/Alfaz del Pi* <www.masamigos.com/sv>

«Mas Amigos Quesada», *Más Amigos Bulletin* 2. april (1993): 16.

¿*Qué Pasa?* DnkCB <www.dnkcb.com>

Grüner-Hegge, Jens K., og Roald Olaussen. «Aud Henningsen til minne» i ¿*Qué Pasa?*, februar/mars 2011.

Svedbergh, Hans. «Klubbens historie fortsetter...» ¿*Qué Pasa?* 2 (2010).

Kilder og litteratur

Svedbergh, Bjørg T. «Klubbleders åpningstale.» *¿Qué pasa?* 2 (2014), 10.

Skandinavisk Journal (SJ)(senere Spaniajournalen), Alfaz del Pi (1989-1996)

Brodtkorb, Tore. «Vi må tenke mer kvalitet» *SJ*, 23.05.1988.

«Gladdag for 112» *SJ*, 09.09.1988, 16.

«JA til første videregående» *SJ*, 29.07.1988.

Strand, Torger. «Lærerskolestudenter utplassert» *SJ* 18.11.1988.

«Paradis for svindlere» *SJ*, 18.11.1988, 1.

Strand, Torger. «200 000 fra Norden » *SJ*, 11.-24.juli 1989, 8.

_____. «Bank-historie.» *SJ*, 28.10.1989.

_____. «Burde sagt takk», *SJ*, 26.10.1989, 5.

«100 000 dansker bor i utlandet» *SJ*, 11.-24.juli 1989, 10.

Strand, Torger. «Ordføreren anmeldt,» *SJ*, 03.10.1989.

_____. «Turistkyrkan på stranda», *SJ*, 29.05.1990, 4.

«Över 3.000 utlänningar upptäkta utan arbetstillstånd.» *SJ*, juni 1990.

Lund, Siri. «Mia slanker bort fett - metervis», *SJ*, 22.01.1990.

Strand, Torger «Har da sett forandringer,» *SJ*, 3.-16.04.1990.

Lund, Siri. «Bedre skole - mer åpenhet,» *SJ*, mai 1993.

_____. «K for konsul» *SJ*, desember 1993.

«Gode og varme i EØS-trøya» *SJ*, august 1994.

Lund, Siri. «Guerra-saken henlagt», *SJ*, februar 1994.

_____. «JA til EU i det skandinaviske Spania,» *SJ*, november 1994.

_____. «Utvidet staben.» *SJ*, februar 1994.

Brodtkorb, Tore M. «Norsk kronvitne i spansk finanstriller» *SJ*, nr. 4, mai/juni 1995.

Svanberg, Eric. «Ingen over ingen ved siden», *SJ*, nr.1, jan/feb 1996.

_____. «Orden som fortjent», *SJ*, nr. 4 mai/juni 1996.

«Tapte men vant» *SJ*, 1996, 9, 11, 25.

«Uforsonlig skolekrangel i Alfaz» *SJ*, 1996, 9-10.

«Alfaz del Pi uten vann» *SJ*, nr. 5 1996, 4.

«Vannkrisen fortsetter» *SJ*, nr 4 mai/juni 1996.

Lunde, Bjørn. «Bygger norsk for nordmenn», *SJ*, 1999.

Spaniaavisen/Vikingposten (2007-2015)

< <http://www.spaniaavisen.no/wip4/newspaper.epl?cid=15235>>

Kverneland, Leif. «Fire generasjoner nordmenn på plass» i *Vikingposten* 17.07.2008, 4.

_____. «Starter helsestasjon for norske ungdommer», *Vikingposten*, 04.09.2008, 4-5.

_____. «Alfaz: Åpnet Norges første utenlandske frivillighetssentral», *Spaniaavisen*, 03.12.2009. <<http://www.spania-avisen.no/wip4/alfaz-aapnet-norges-foerste-utenlandske/d.epl?id=449810>>

_____. «Satser i tøft marked i Alfaz» i *Spaniaavisen*, 05.11.2010.

_____. «Endelig fullt hus ved norske sykehjem på Costa Blanca.» *Spaniaavisen*, 28.03.2011. <<http://www.spaniaavisen.no/wip4/endelig-fullt-hus-ved-norsk-sykehjem-paa-costa/d.epl?id=610077>>

_____. «Norsk hotell i Alfaz del Pi nedlagt» *Spaniaavisen*, 21.03.2013.

Kilder og litteratur

Aspdahl, Terje. «Norsk par ut av boligen de betalte i 2006», *Spaniaavisen*, 06.01.2012.
Myre Kirkebø, Marianne. «Spansk-norsk i ord og toner i Alfaz», *Spaniaavisen*,
16.11.2013.

Eriksen, Heidi. «Hjelper «norskspanjoler» i Norge». *Spaniaavisen*. 04.05.2015.
_____. «Alle ville bli med å hedre Solfried Gjelsten.» *Spaniaavisen*, 04.11.2015.

Spaniaposten (2002-2013) <<http://spaniaposten.no/pdf>> «Om Spaniaposten»
«Vennsapsavtale mellom Altea og Bærum.» *Spaniaposten*, 22.09.2003.
«Helsestasjon for norsk ungdom i Spania.» *Spaniaposten*, 11.09.2009.
Jeppesen, Linda. «Reuma-Sols «mor» ser tilbake» *Spaniaposten*, 15.12.2010, 8-9.
«Helsestasjon for norsk ungdom i Spania» *Spaniaposten* 11.09.2009
<<https://spaniaposten.no/helsestasjon-norsk-ungdom-i-spania>>
«Den norske turistkirken fyller 10 år.» *Spaniaposten*, 07.03.2011.
«Altea: kan trene året rundt i Spania.» *Spaniaposten*, 18.07.2011.
«Lærte seg norsk på rekordtid.» *Spaniaposten*, 30.11.2011.
«Sykehjemsplassene stort sett opptatte.» *Spaniaposten*, 06.01.2014.
Stoltenberg Dahl, Runa. «Spanjoler vil lære seg norsk.» *Spaniaposten*, 09.05.2015.

Offentlig norske og spanske dokumenter

Barne og Familiedepartementet, Utdannings- og Forskningsdepartementet

«Veileder. Norske familier som flytter med barn til utlandet», mars 2005.
<https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/bfd/rus/2005/0001/dd/pdfv/239877-norske_familier_som_flytter_med_barn_til_utlandet.pdf>
lastet ned 12.08.2012.

Boletín Oficial del Estado (BOE)

BOE nr. 164, 10.07.1982 «Ley Orgánica 5/1982 de 1 de julio, de Estatuto de
Autonomía de la Comunitat Valenciana» <[https://www.boe.es/buscar/
act.php?id=BOE-A-1982-17235](https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1982-17235)> sett 17.08.2013.
BOE nr. 44, 21.02.2006 «Ley 16/2005 de 30 de diciembre urbanística valenciana»
<<https://www.boe.es/boe/dias/2006/02/21/pdfs/A06957-07027.pdf>> lest
02.01.2014.
BOE nr. 294, 06.12.2008, Comunitat Valenciana, nr. 19735 LEY 14/2008 de 18 de
noviembre, de Asociaciones de la Comunitat Valenciana <[http://www.
boe.es/boe/dias/2008/12/06/pdfs/A48922-48935.pdf](http://www.boe.es/boe/dias/2008/12/06/pdfs/A48922-48935.pdf)>, sett 16.05. 2014.
BOE nr. 98, 24.04.2012 «Real Decreto-ley 16/2012, de 20 de abril, de medidas urgentes
para garantizar la sostenibilidad del Sistema Nacional de Salud y mejorar la
calidad y seguridad de sus prestaciones», Servicios Sociales e Igualdad
Ministerio de Salud. <[https://www.boe.es/buscar/
act.php?id=BOE-A-2012-
5403](https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2012-5403)> sett 23.08.2014.

Kilder og litteratur

- BOE nr. 295, 10.12.2013, «Ley de transparencia, acceso a la información pública y buen gobierno» <<https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2013-12887>> sett 13.03.2014.
- BOE nr. 34, 08.02.2014, «Real Decreto 81/2014, de 7 de febrero, por el que se establecen normas para garantizar la asistencia sanitaria transfronteriza [...] sobre receta médica y órdenes de dispensación», Servicios Sociales e Igualdad Ministerio de Salud. <<https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2014-1331>> sett 16.03.2015.
- BOE nr. 231, 23.09.2014, «LEY 5/2014 de 25 de julio de Ordenación del territorio, urbanismo y paisaje de la Comunitat Valenciana» <<http://www.boe.es/boe/dias/2008/12/06/pdfs/A48922-48935.pdf>>, 74030, sett 22.01.2015.
- _____, «LEY 6/2014 de 25 de julio de Prevención, Calidad y Control Ambiental de las Actividades en la Comunitat Valenciana» <<https://www.boe.es/boe/dias/2014/09/23/pdfs/BOE-A-2014-9626.pdf>>, sett 22.01.2015.

Det kongelige utenriksdepartement (UD)

- St. Meld. 12 (2010-2011) «Bistand til nordmenn i utlandet», <<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-12-20102011/id637527/>> Sett 25.04.2012.
- «Samarbeidsavtale mellom Utenriksdepartementet og Sjømannskirken - Norsk kirke i utlandet», <https://arkiv.sjomannskirken.no/media/2747023/samarb_ud_juni_09_3_.pdf> lest 22.09.2012.
- «UD og Sjømannskirken fortsetter godt samarbeid.» <<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/sjomannskirken/id565852/>>, lest 12.02.2015.

Helsedirektoratet

- Solvang, Brynhild. «Utvandrere – Nordmenn i Spania» i Forland, Frode red. (2009) *Migrasjon og Helse. utfordringer og utviklingstrekk* Oslo: Helsedirektoratet, 2009 lastet ned 26.11.2011. <<https://helse-direktoratet.no/Lists/Publikasjoner/Attachments/696/Utviklings-trekkrapport-2009-migrasjon-og-helse-utfordringer-og-utviklings-trekk-IS-1663.pdf>>, 79-92.

Instituto Nacional de estadística

- INE. «España en cifras 2013.» Madrid: INE, 2013.

Justis- og Politidepartementet

- Justisminister Knut Storberget, Ap, i Torrevieja 17.05.2007 «17.mai er en internasjonal dag», sett 18.05.2013, <<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/17mai-er-en-internasjonaldag/id467571/>>.

Lovdata

- LOV-2005-06-10-51 Lov om norsk statsborgerskap (statsborgerloven) Barne- Likestillings- og inkluderingsdepartementet. Oslo: Lovdata, 2005. Lest 23.10.2015. <<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-10-51>>
- «Overenskomst mellom kongeriket Norge og kongeriket Spania til unngåelser av dobbeltbeskatning og forebyggelse av skatteunndragelse med hensyn til skatter av inntekt og av formuer», (Oslo: Finansdepartementet, 2000). <<https://lovdata.no/dokument/TRAK-TAT/traktat/1999-10-06-2>> Sett 28.10.2013.

Ministerio de Industria, Energía y Turismo

- Ministerio de Industria, Energía y Turismo. «Turismo.» <<http://www.minetur.gob.es/turismo/es-ES/Paginas/IndexTurismo.aspx>>

Landbruks- og matdepartementet

- Det kongelige landbruks- og matdepartement. «Konsesjon og boplikt», Oslo, 2009. <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/LMD/Vedlegg/Regelverk/Rundskriv_M_2_2009_av_271112.pdf> lest 05.06.2016.

Offentlige utredninger

- NOU 2017:2 Integrasjon og tillit. Langsiktige konsekvenser av høy innvandring (ledet av Grete Brochmann) Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet, Informasjonsforvaltningen, 2017.
- NOU 2012:2 Utenfor og innenfor. Norges avtaler med EU (ledet av Fredrik Sejersted) Oslo: Utenriksdepartementet, Informasjonsforvaltningen, 2012.
- NOU 2011:7 Velferd og migrasjon: den norske modellens framtid (ledet av Grete Brochmann) Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet, Statens forvaltningstjeneste, 2011.
- NOU 2010/2011: 12 Bistand til nordmenn i utlandet Oslo: Utenriksdepartementet, 2011.
- NOU 2000:2 Behandlingsreiser til utlandet (ledet av Jan Tore Gran) Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet, 2000.

Statistisk Sentralbyrå

- Barstad, Anders, m. fl. «Rikere, og hva så?» i *Samfunnsspeilet* 4/2004.
- Berger, Kjell, Ådne Cappelen og Ingvild Svendsen «Investment booms in an oil economy – the Norwegian case» *Discussion Paper* nr. 29, 05.02.1988.
- Bjerve, Petter J «Ferieundersøkelsen 1978/79», 1979.
- Djamarija, Minja T. «Norske barn i utlandet. Utvalgte land: Pakistan, Marokko, Tyrkia og Spania» *Notater* 2004/71.
- Eika, Torbjørn. «Norsk økonomi 1988-1991: Hvorfor steg arbeidsledigheten så mye?» *Rapporter*, Oslo: SSB, 1993.
- _____. «Det svinger i norsk økonomi» i *Samfunnsspeilet* 5-6/2008.

Kilder og litteratur

- Epland, Jon, og Eiliv Mørk. «Økte inntekter og høyere forbruk» i *Samfunnsspeilet* 5-6/2010: 44-52.
- Folkemengdens bevegelse 1962.
- Flyttestatistikk 1968, 1970, 1978, 1980.
- Granseth, Tom «Reiseundersøkelsen 2005», SSB: Oslo, 2006.
- _____. «Vi ferierer oftest i Norden» i *Samfunnsspeilet* 3/2010.
- _____. red. «Norsk turisme» i *Statistiske analyser*. Oslo: SSB, 2012, 145.
- Kitterød, Hege *Ferieundersøkelsen 1986*, SSB: Oslo, 1987.
- Ling, Richard og Odd F Vaage. «Internett og mobiltelefon - ikke lenger bare for de få» i *Samfunnsspeilet* 6/2000.
- Longva, Svein. «92 Feriereiser», *Rapport* 93/8, 1993.
- Mordal, Tove L. «Nordmenns feriereiser 1979», SSB: Oslo, 1980.
- Pettersen, Silje Vatne. «Utvandring fra Norge 1971-2011», *Rapporter* 30/2013, <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/_attachment/133741?_ts=140952ed0c0> lest 23.01. 2014.
- Strøm, Frøydis, m fl. «Flere tar del i inntekstveksten» i *Samfunnsspeilet* 5-6/2008.
- Vaage, Odd F. «Nordmenn har mest fritid - men ser lite på TV: tidsbruk i europeiske land» i *Samfunnsspeilet* 19/2005: 9-13.
- _____. «Mer internettbruk og flere dager på ferie» i *Samfunnsspeilet* 5-6/2007.
- _____. «Myten om den spreke nordmann står for fall» i *Samfunnsspeilet* 2/2008.

Økonomiske analyser (SSB)

- Hansen, Stein «Lønnsutviklingen 1962-2002» ØA 5/2003
- Holmøy, Erling. «Hva koster tidligere pensjonering for samfunnet?» ØA 2/2002: 41-47.
- Lystad, Jan-Erik. «En ferierende klasse? Perspektiver på ferievaner, inntekt og utdanning» ØA 2/2000, 19-24.
- Løwe, Torkil. «Er noen generasjoner bedre stilt på boligmarkedet enn andre?» ØA 2/2003

Tidsskrift

Kommunal Rapport

- Holmquist, Tone. «Sykehjem i Spania uten pasienter.» *Kommunal Rapport*. 30.08.2010, <http://kommunal-rapport.no/artikkel/sykehjem_i_spania_uten_pasienter>.
- Krossli, Jan Inge. «Costa del pleie», *Kommunal Rapport*, 30.09.2008.

Bud og Hilsen (1971-2014) (Sjømannsmisjonen)

- Bondevik, Halfdan Tschudi. «Ett skritt videre» *Bud og Hilsen*, november 1978.
- «Nordmenn invaderer Costa Blanca» *Bud og Hilsen*, 3. mars 1985.
- «Sjømannsprest» utan sjøfolk og leseværelse» *Bud og Hilsen*, 3, 1985: 7-9.
- Eikeland, Rune. «Godt å ha kirken her.» *Bud og Hilsen*, 1985, 11.
- _____. «Eldre som tør, blir langtidsurister» *Bud og Hilsen* 5, august 1987, 15.

Kilder og litteratur

Årbøker 1980, 1982-84, 1985-88, 1991-93, 1994-96, 1997-99.

Høifødt, Jan. «Kirken midt i Norges største utenlandskoloni», i *Årbok 1982-84 Den norske sjømannsmisjonen - en oversikt over arbeider ute og hjemme*, Bergen: Sjømannsmisjonen, 1984.

Bondevik, Halfdan Tschudi. «Forord» i *Kirke i verdens hverdag. Den norske sjømannsmisjonen 1864-1989*, ved journalist Bjørn Johanson, Bergen: Den norske sjømannsmisjons forlag, 1989. <<http://www.nb.no/nbsok/nb/aff72c5ae8818c12a764b6da9d846417.nbdigital?lang=n o#9>> lest 02.02.2014.

Sosialøkonomen/Samfunnsøkonomen

Løddesøl, Leif Terje. «Kapitaleksport og kredittinstitusjonenes rolle», *Sosialøkonomen* 10 (1980): 44-51, 22.

Olsen, Øystein og Steinar Strøm «Norge – et annerledes land» i *Samfunnsøkonomen* 6/2012: 32-41.

Skjema for samtykke

1. Intervjuene brukes som muntlig kilde til et historieprosjekt som handler om kulturelle møter mellom nordmenn og spanjoler (og andre naboer) nord i Alicante provinsen mellom 1971-2011. Perspektiv og metode er historiske. I tillegg vil prosjektet studere transnasjonale forhold, altså det som har røtter i mer enn et land.
2. Prosjektet skal bli til en PhD avhandling innenfor kulturell Lesevitenskap om nordmenn i Spania fra 1971 til 2011. Ambisjonen er å kunne publisere en bok i etterkant (etter 2014).
3. Prosjektet er finansiert og faglig veiledet ved UiS
4. Det er frivillig å trekke seg fra prosjektet uten grunn så lenge studiet pågår.
5. Prosjektet varer til 2014. Da skal informasjonen lagres i 10 år med tanke på videre oppfølgingsstudier.
6. Hvis du ønsker å ta kontakt med meg eller mine veiledere

Ann Elisabeth Laksfoss Hansen
Vågedalsstien 2 H, 4020 Stavanger, Norge
e-post: ann.e.hansen@uis.no (tel. +47 90 52 17 27)

Mine veiledere ved Universitetet i Stavanger heter

Dr. Nils Olav Østrem nils.o.ostrem@uis.no
Dr. Eva Jakobsson eva.jakobsson@uis.no

fra 01.02.2013-01.07.2013 bor jeg i Alicante og har tilhørighet til Universitetet i Alicante

Dr. Tomás Mazón tomas.mazon@ua.es
Dra. Raquel Huete r.huete@ua.es

FORMA DE CONSENTIMIENTO

1. Las entrevistas se usarán como complemento a las fuentes escritas para un proyecto de historia sobre los encuentros culturales entre noruegos y españoles y otros vecinos en Marina Baixa entre 1971 y 2011. El enfoque es histórico. Además interesa analizar las circunstancias transnacionales, es decir todo aquel que tenga raíces en más de un país.
2. El proyecto se convertirá a una tesis doctoral dentro del area cultural de la Ciencia de la lectura sobre noruegos en España entre 1971 y 2011. La meta es poder publicar un libro tras completar el grado en 2014.
- 3.El proyecto está financiado y dirigido por la Univ. de Stav.Noruega.
4. Se puede retirar del estudio en cualquier momento de su duración.
- 5.El proyecto dura hasta 2014. Hasta el 2025 se guardará la información por si se consigue completar el estudio por otros o de temas relacionadas.
6. Si desea contactarme a mí o a mis consejeros, no dude en hacerlo

Ann Elisabeth Laksfoss Hansen
Vågedalsstien 2 H, 4020 Stavanger, Norge
Correo electrónico: ann.e.hansen@uis.no (tel. +47 90 52 17 27)

Mis consejeros en la Universidad de Stavanger son:

Dr. Nils Olav Østrem nils.o.ostrem@uis.no
Dr. Eva Jakobsson eva.jakobsson@uis.no

Desde el 01.02. al 01.07 2013 vivo en Alicante y colaboro con la UA

Dr. Tomás Mazón tomas.mazon@ua.es
Dra. Raquel Huete r.huete@ua.es

Liste over informanter (yrke, titler, dato og sted)

1. Gregor Angermund, tidl.lærer, beboer på Fundación Betanien, 21.06.13, Alfaz del Pi (videre forkortet til Alfaz)
2. Kirsti Baggethun, Oversetter/kulturmedarbeider, den norske ambassaden i Madrid, 25.04.13, Madrid
3. Rafael Ballester, PR ansvarlig, Reumasol, 04.07.13, Alfaz
4. Svein Carlo Bjerke, guide, sykehustolk ved HCB, 14.11.14, Alfaz og 12.02.16, Benidorm
5. José Blom-Dahl, norsk konsul i Valencia, 02.06.13, Valencia
6. Kristen Blom-Dahl, tidl. Norsk konsul i Valencia, 02.06.13, Valencia
7. Signe Delso, tidl. sykepleier/husmor, Solgården, 29.05.13, Alfaz
8. José Diaz Rodriguez, tidl. sjåfør, Solgården, 23.05.13, Villajoyosa
9. Francisco Fraga, vaktmester, Fundación Betanien, 21.06.13, Alfaz
10. Solfried Gjelsten, tidl. Gårdbruker, 07.06.13, Alfaz
11. Bart Gommans, selv. nær.drivende/selger/PP byråd for internasjonale innbyggere, 02.05.13, La Nucía
12. Jens K Grüner-Hegge, tidl. Konsul/selv.næringsdrivende, 05.03.13 og 04.06.13, La Nucía
13. Tertit Handberg, lege/akupunktør, 01.12.13, Alfaz
14. Harald Johan Halvorsen, direktør Reumasol, 04.07 og 05.07.13, Alfaz
15. Johnny Rudolf Halvorsen, tidl. dykker Nordsjøen, Rojales, 19.03.15.
16. Dag Magnus Hopstock Havgar, sjømannsprest, 17.03.15, Torrevieja
17. Anne Hawkins, adm. sekretær, Fundación Betanien, 28.05.13, Alfaz
18. Gunilla Herrera Norén, sosialbyråd, 02.05.13, og 13.11.14 og 13.02.16, Alfaz.
19. Nazanin Heydar, gründer/fysioterapeut Costa Blanca Physiotherapy, 13.11.14, Alfaz.
20. Merete Ihlen, eiendomsformidler, Boreal Costa Blanca SL, 26.04.12 og 12.11.14, Alfaz.
21. Bjørn Kildedal, telegrafist (Nordsjøen), 18.04.13, Alfaz.
22. Tim Kindem, skatterådgiver/norsk konsul i Torrevieja, 11.06.13.
23. Turid Kindem, tidl. sekretær, 13.06.13, Torrevieja.
24. Lise Kristensen, pensjonist 18.06.13, Alfaz.
25. Kristen Kristensen, tidl. marineoffiser, 18.06.13, Alfaz.
26. Siri Lund, lærer/entreprenør, Nordic House, 25.06.13, Alfaz.

Kilder og litteratur

27. Francisco Malonda, tidl. sitrus/eiendomsselger og fabrikkier, 07.07.14, Oliva.
28. Elizabeth Marandi, rådgiver for kommunalt byråd for de residente, 26.04.12 og 02.05.13 og 13.11.14, Alfaz.
29. Harald Meinhardt, tidl. selger, 09.07.14, Benidorm.
30. María Pilar de la Cuesta Morán, spansklærer, DnsCB, 17.06.13, Alfaz.
31. José Antonio Muñoz, politimann i Alfaz, 13.02.16, Alfaz.
32. Dennis Nilsen, fysioterapiassistent, Reumasol, 04.07.13, Alfaz.
33. Jan Arild Nilsen, lege/konsul i Benidorm, 04.03 & 14.03.13, Benidorm.
34. Knut Nilsen, tidl. typograf, 22.05.13, Alfaz.
35. Elna Bjørg Svang Nilsen, tidl. kontorarbeider, 22.05.13, Alfaz.
36. Rosario Obrestad, lege/diakon/Sjømannskirken i Torrevieja, 18.03.15, Torrevieja.
37. Jostein Obrestad, agronom/misjonær/diakon i Sjømannskirken i Torrevieja, 18.03.15, Torrevieja.
38. Francesc Perez, lærer i Calpe, 10.07.13, Alfaz.
39. José Perales, tidl. kokk CAN, 28.05.13, Albir.
40. Helge Petterson, tidl. sjømannsprest i Torrevieja, 12.03.13 og 19.04.13, Torrevieja.
41. Esther Ponzoda, rådgiver på utlendingskontoret i Alicante, Diputación de Alicante, 16.03.15, Alicante.
42. José Antonio Rubio, dirigent/musiker, CIPM, 22.05.13, Alfaz.
43. Carlos Sánchez Pacheco, dir. ved sykehjemmet Casa Verde, 17.02.16, Pilar de la Horadada.
44. Pablo Sbertoli, direktør Solgården, 15.04.13, Villajoyosa.
45. Gerd Schjetne, tidligere lærer, 12.06.13, Denia.
46. Ana Serrano, regnskapsfører, Reumasol, 04.07.13, Alfaz.
47. Anne Grete Sirevåg, murerfirma/utleie, 11.04.13, Alfaz.
48. José Soler Such, tidligere taxisjåfør/bareier, 18.04.13, Alfaz.
49. Tone Stangeland, Nordsjøarbeider, 08.07.13, Alfaz.
50. Nanna Stoltenberg Sæland, tolk/oversetter, 13.11.14, Alfaz.
51. Gunnar Strømme, tidl.kjøpmann/innsamler, 11.11.14, Villajoyosa.
52. Vicente Such, bibliotekar, Casa de Cultura, 11.07.13, Alfaz.
53. Eric Svanberg, selger, tidl. PP byråd for sport, 08.07.13, Alfaz.
54. Enrique Tortosa, politimann i Benidorm, 13.02.16, Alicante.

Kilder og litteratur

55. Teresa Zuriaga Hundseth, tidl.spansklærer i Norge/ Leder Frivilligsentralen, 12.11.14, Alfaz.
56. Bjørn Væthe, leder i DnkCB, 17.02.16, Alfaz.
57. Unni Furseth Warpe, sekretær, 20.06.13, Alfaz.
58. Karl Johan Lien Warpe, advokat, 20.06.13, Alfaz.

Nedenfor følger en liste av intervjuer utført med støtte fra EU-prosjektet Mobility in a Multilingual Europe (MIME) 7. rammeprogram, nr. 613344, er ledet av sosiolog Dr. Per Gustafson, Uppsala Universitet. Det består av både nøkkelinformanter og pensjonister, de sistnevnte er anonymisert.

Carina Andersson, leder Club Nórdico, 16.02.16, Torrevieja.

Agustina Esteve, byråd Torrevieja, 17.03.15, Torrevieja.

Caroline Lamenoise, kanslist på det svenske konsulatet, 16.02.16, Torrevieja.

Rosario Martínez, byråd i Torrevieja, 17.03.15, Torrevieja.

Miguel Quintana, kardiolog i Torrevieja, 16.02.16, Alicante.

Bjørn Sandstrøm, svensk konsul, 18.03.15, Torrevieja.

Pensjonister: Audhild, Laila, Venke og Knut, Olav, Kurt, Ove, Sveinung og Yngvar, 10-14.11.14, Alfaz del Pi og Villajoyosa.

Angelina, Annika, Josefine og Jon, Kjetil, og Willy, 17-19.03.15, Torrevieja/Rojales.

Bjørnar, Øyvind og Olaug, 15.02.16, Torrevieja.

Godkjenning av norsk samfunnsfaglig datatjeneste AS

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Havsløkkveien 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47 55 58 21 27
Fax: +47 55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org nr: 985 021 884

Ann Elisabeth Laksfoss Hansen
Institutt for kultur- og språkvitenskap
Universitetet i Stavanger
Postboks 2557 Ullandhaug
4036 STAVANGER

Vår dato: 06.12.2012

Vår ref: 32250 / 3 / HT

Deres dato:

Deres ref.:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 28.11.2012. Meldingen gjelder prosjektet:

32250	<i>Nordmenn i Spania 1971-2011</i>
Behandlingsansvarlig	Universitetet i Stavanger, ved institusjonens øverste leder
Daglig ansvarlig	Ann Elisabeth Laksfoss Hansen

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysningene kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal sjekke skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pro.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 15.08.2015, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namsvedt Kvalheim

Hildur Thorarensen

Kontaktperson: Hildur Thorarensen tlf: 55 58 26 54
Vedlegg: Prosjektvurdering

Personvernombudet for forskning

Prosjektvurdering - Kommentar

Prosjektnr: 32250

Formålet med prosjektet er å se på kulturelle møter som finner sted mellom nordmenn i Spania og andre som bor nord i Alicante-provinsen. Prosjektet er todelt og inkluderer følgende:

1 - INTERJUDEL

Det skal i denne delen intervjues rundt 30 nøkkelinformanter som i kraft av sin stilling og/eller tid i området kan belyse endring/kontinuitet.

Ifølge prosjektmeldingen skal det innhentes skriftlig samtykke basert på skriftlig informasjon om prosjektet og behandling av personopplysninger. Personvernombudet finner informasjonskrivet tilfredsstillende utformet i henhold til personopplysningslovens vilkår, såfremt samtykkeerklæringen tilføyes. Vi anbefaler at samtykkeerklæringen formuleres helt kort, f.eks. slik: "Jeg har mottatt skriftlig informasjon og er villig til å delta i studien," med plass for signatur og dato.

Prosjektleder opplyser at informantene vil bli presentert med navn i publikasjoner. Personvernombudet legger til grunn at det foreligger eksplisitt samtykke fra den enkelte til dette. Vi anbefaler at informantene gis anledning til å lese igjennom egne opplysninger og godkjenne disse før publisering.

Det vil kunne bli registrert informasjon om tredjepersoner i denne delen av prosjektet. Der det er mulig vil disse personene bli informert muntlig i ettertid. I de tilfeller der varsling er umulig eller uforholdsmessig vanskelig er det personvernombudets vurdering at prosjektleder kan unntas fra underrettelsesplikten til tredjepersoner jf. personopplysningsloven § 20 b).

2 - HISTORISK DEL

Videre vil data innhentes fra kilder som Sjømannskirkens Bud og Hilsen, norske internettaviser (Spaniaavisen, Spaniaposten, Vikingposten), medlemsblader til etniske klubber (Qué Pasa, Bulletine), konsulærrapporter, samt offentlige dokumenter.

Hovedfokuset vil her være på skriftlige, offentlige kilder. Prosjektleder anser det som viktig at navn kommer frem i publikasjonen, siden dette kan få en verdi senere, og da dette er et historisk prosjekt. Det er prosjektleders og personvernombudets oppfatning at formålet med prosjektet ikke kan gjennomføres uten at enkeltpersoner vil være identifiserbare.

Det er personvernombudets vurdering at prosjektleder kan unntas fra underrettelsesplikten jf. personopplysningsloven § 20 b), da varsling anses som umulig eller uforholdsmessig vanskelig. Det er videre ombudets vurdering at samfunnsnyten, i tråd med det ovennevnte, overstiger personvernulempen til den enkelte, da datamaterialet allerede er offentlig tilgjengelig.

Det oppgis at det muligens vil bli aktuelt å søke dispensasjon fra taushetsplikten for innsyn i data fra NAV, UD m.fl. Vi legger til grunn at endringsmelding ettersendes personvernombudet dersom dette blir aktuelt.

DATAINNHold

Kilder og litteratur

Det vil i prosjektet bli registrert sensitive personopplysninger om rasemessig eller etnisk bakgrunn, eller politisk, filosofisk eller religiøs oppfatning, samt medlemskap i fagforeninger, jf. personopplysningsloven § 2 nr. 8 a) og e).

INFORMASJONSSIKKERHET

Innsamlede opplysninger registreres på privat pc. Personvernombudet legger til grunn at forsker setter seg inn i og etterfølger Universitetet i Stavanger sine interne rutiner for datasikkerhet, spesielt med tanke på bruk av privat pc til oppbevaring av personidentifiserende data.

PROSJEKTLUTT

Prosjektet avsluttes 15.08.2015. Etter dette vil datamaterialet oppbevares i 10 år for mulige oppfølgingsstudier.

Litteratur og nettsteder

- «Draco AS bygger båtfabrikk i Spania» hentet fra *Båtliv* nr 7 1971, 20. lest på <<http://flatsea.no/draco-history/dracomar-factory-in-spain-.html#previous-photo>> 02.09.2004.
- «El ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad saca adelante la norma que garantiza la universalidad de la sanidad para todos los españoles», pressemelding. <<http://www.msssi.gob.es/gabinete/notasPrensa.do?id=2526>> sett 02.02.2014.
- «Historia» Grupo ASV Servicios funerarios, <<http://www.grupoasvserviciosfunerarios.com/es/pagina/historia-1/>> sett 12.02.2014.
- «La Constitución española», <<http://www.congreso.es/consti/constitucion/indice/titulos/articulos.jsp?ini=3&tipo=2>> sett 02.01.2015.
- «La red de bibliotecas» <<http://www.bibliotecaspublicas.es/benidorm/informacion.htm>> sett 08.06.2013.
- «Llei d'Us i Ensenyament del Valencià (Llei 4/1983)», GVA. Valencia, 1983.
- «Om oss» Nordic House, <http://nordic-house.no/norwaypress/?page_id=18>
- «Om Turistkyrkan», Skandinaviska Turistkyrkan i Benidorm, <<http://turistkyrkan.net/about.htm>> lest 01.03.2014.
- «Om VAM» Forskningsrådet, <<http://www.forskningsradet.no/prognnett-vam/Omprogrammet/1232443453162>> lest 13.10.2013.
- «Seniorpolitiske utfordringer» Statens Seniorråd, <<http://www.seniorporten.no/Seniorpolitiske+utfordringer>> lest 16.10.2016.
- «Spanske ingeniører på intensivkurs for å jobbe i Norge. Fem helvetesuker med norsk.» *Kapital* 22 Jobb & Karriere (2012): 138-9.
- «Un poco de historia» Ayuntamiento de Alfaz del Pi, <<http://www.lalfas.es/laciudad/>>lest 03.10.2013.
- «Velkommen til Spaniaavisen og Vikingposten» <<http://www.vikingposten.no/wip4/about.epl?cid=15245>> lest 10.02.2014.
- Aagedal, Olaf. «The Norwegian Seamen's Church as a National Symbol: An Essay on Migration, Religion and National Identity» i *Religion in Late Modernity: Essays in Honor of Pål Repstad*, red. av Inger Furseth og Paul Leer-Salvesen, Trondheim: Tapir Academic Press, 2007, 55-68.
- Aandstad, Ragnhild D. «Fra ferie til hverdag: norske barnefamilier i Alfaz del Pi», Oslo UiO, MA, 2007.
- Aasbø, Morten. *De lærte oss å reise*. Oslo: Columbus Forlag, 2009.
- AENA «Historia» <<http://www.aena-aeropuertos.es/csee/Satellite/Aeropuerto-Alicante/es/Page/1049437849208//Historia.html>> lest 03.10.2013.
- Aledo, Antonio, og Ernest Cañada. *El turismo residencial en tiempos de crisis: ¿Fin de un modelo?* Barcelona: Icaria, 2012.

- Aledo, Antonio og Tomás Mazón. «Los límites del turismo residencial: el caso de Torrevieja», i *Estudios turísticos*, nr. 165 (2005): 77-95.
- Aledo, Antonio, Tomás Mazón og Alejandro Mantecón. «La insostenibilidad del turismo residencial» i *Antropología y Turismo*, red. av David Lagunas. Mexico: Plaza y Valdés, 2007.
- Alonso, Matilde og Elies Furio Blasco. «La modernización de la economía española en el siglo XX» HAL, 2007, <https://hal.inria.fr/file/index/docid/137878/filename/La_modernizacion_de_la_economia_espanola.pdf> sett 08.03.2014.
- Andersen, Gunnar. *Ein knalltøffe haugesundar*. G.A. Solli, 2012.
- Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso, 1991.
- Arango, Joaquín. «Becoming a Country of Immigration at the End of the Twentieth Century: the Case of Spain» i *Eldorado or Fortress*, red. av Russell King, Gabriella Dr Lazaridis og Charalambos Tsardanidis. London: Palgrave Macmillan, 2000, 253-76. (2000a)
- Aubert, Vilhelm. *Det skjulte samfunn*, rev. ed. Oslo: Pax, 1969.
- Auken, Margrete. «Report on the impact of extensive urbanisation in Spain on individual rights of European citizens, on the environment and on the application of EU law, based upon petitions received», Strasbourg: European Parliament, 2009.
- Aukrust, Knut og Dorte Skulstad. *Kultur møter i spansk historie: fra berbere til bergensere*. Oslo: Novus forlag, 2008.
- . *Spania og vi: nordmenn før oss*. Oslo: Novus forlag, 2014.
- . *Spansk gullalder: og arven fra jøder og muslimer*. Oslo: Pax, 2011.
- Bauböck, Rainer. «Towards a Political Theory of Migrant Transnationalism» *International Migration Review* 37 nr. 3 (2003):705.
- Bauman, Zygmunt. *Culture in a Liquid Modern World*. Cambridge: Polity, 2011.
- . *Globaliseringen og dens menneskelige konsekvenser*. Oslo: Vidarforlaget, 2006.
- . *Globalization: the human consequences*. Cambridge: Polity Press, 1998.
- . *Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty*. Cambridge: Polity, 2007.
- . *Savnet fellesskap*. Oslo: Cappelen akademisk forlag, 2000.
- Beck, Ulrich. «The Cosmopolitan Perspective: Sociology of the Second Age of Modernity», i *British Journal of Sociology* 51, nr. 1 (2000): 79-105.
- Benson, Michaela. *The British in Rural France: Lifestyle Migration and the Ongoing Quest for a Better Way of Life*. Manchester: Manchester Univ. Press, 2011.
- Benson, Michaela og Karen O'Reilly. «From Lifestyle Migration to Lifestyle in Migration: Categories, Concepts and Ways of Thinking», i *Migration Studies* 4 nr.1 (2015), 20-37.

- Bergundhaugen, Kristin. «Ta det litt tranquilo. En studie av liminalitet, ferierom og den norske velferdsstaten i Alfaz del Pi», Oslo: UiO, MA, 2007.
- Betty, Charles og Kelly Hall. «The myth of no return? Why retired British migrants in Spain return to the UK», i Torkington m. fl., 2015, 123-36.
- Birdsong, David. «Age and Second Language Acquisition and Processing: A Selective Overview», i *Language Learning* 56 (2006): 9-49.
- Bjørklund, Stig Godske. «Vinterfugl i sommerland», Bergen: UiB, MA, 2006.
- Bjørnson, Bjørnstjerne. *Sigurd Jorsalfar*. Kristiania: Gyldendal, 1911.
- Blaakilde, Anne Leonora og Gabriella Nilsson, red. *Nordic Seniors on the Move. Mobility and Migration in Later Life*, Lund: Lunds Universitet, 2013.
- Bleakley, Hoyt og Aimee Chin. «Age at Arrival, English Proficiency, and Social Assimilation Among U.S. Immigrants», red. Centre for Research and Analysis of Migration (CREAM), University College London, 2009.
- Blindheim, Inger-Lise S. «Jeg er ikke guiri, jeg bor her: utfordret identitet, nordmenn på Costa del Sol», Oslo: UiO, MA, 2009.
- Bodnar, John. *The Transplanted: A History of Immigrants in Urban America*. Bloomington: Indiana University Press, 1985.
- Bourdieu, Pierre. «The Forms of Capital» Malden Mass.: Wiley-Blackwell, 2011, 81-93.
- Breivik, Jan-Kåre. «Health Migration from Norway to Spain - Ambiguous Belonging» i *Ethnic and Racial Studies* 35, nr. 9 (2012): 1634-53.
- _____. «Lille Norge: Emigranternes fellesskapsutfordringer i Spania», i *Tidsskrift for velferdsforskning* 18, nr. 1 (2015): 34-47.
- Brekke, Gunnar. *Eventyret Hacienda del Sol: Solgården ferie- og helsesenter 1972-2003*. Oslo: Solgården, 2003.
- Brochmann, Grete og Anniken Hagelund. *Immigration Policy and the Scandinavian Welfare State 1945-2010*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012.
- Brodin, Tom. «Nordmenn kjøper flere svenske hytter enn noen andre utlendinger», i *Hytteavisen.no*, 2013.
- Bryceson, Deborah Fahy og Ulla Vuorela. *The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks*. Oxford: Berg, 2002.
- Brøvig, Kåre. «Fra fjærpenn til internet i bank.» <<http://www.agderkultur.no/Fra%20fjaerpenn%20til%20internett%20i%20bank/Side1.htm>> lest 16.03.2014.
- Bråten, Eldar. «Introduksjon – Den gang da: Synkrone og diakrone perspektiver på «fortid»» i *Norsk antropologisk tidsskrift* 24, nr. 03-04 (2013).
- Burke, Peter. *History and Social Theory*. Ithaca: Cornell University Press, 1993.
- Bygnes, Susanne. «Mistillitens migrasjon: Europeisk sør-nord-mobilitet i kjølvannet av krisa», i *Sosiologisk tidsskrift*, nr. 03 (2015): 171-92.

Kilder og litteratur

- Börestam Uhlmann, Ulla. *Scandigo Supermercado, Skandinavisk noticias S.L. och Scandinavian Building. Lite om företagsnamn med skandinavisk profil bland utlandskandinaver i Spania*. Uppsala: Academica, 2011.
- Böröcz, József. *Leisure Migration: A Sociological Study on Tourism*. Oxford: Pergamon, 1996.
- Campo Gomis, Francisco J. del, Asunción M. Agulló Torres og David B. López Lluch. «Sustainability of Golf in Spain», i *New Trends Towards Mediterranean Tourism Sustainability*, 2013, 55-78.
- Cardona, Gabriel og Juan Carlos Losada. *La invasión de las suecas: de la España de la boina a la España del bikini*. Barcelona: Ariel, 2009.
- Casado-Díaz, María Ángeles. «Retiring to Spain: An Analysis of Differences among North European Nationals», i *Journal of Ethnic and Migration Studies* 32, nr. 8 (2006): 1321.
- _____. «De turistas a residentes: la migración internacional de retirados en España», Alicante: Universidad de Alicante, PhD, 2001.
- Castillejo, Ángela, José Rafael Frías og José Soler. *Historia de un legado: el Santísimo Cristo del Buen Acierto y L'Alfas del Pi*. n.d., 2007.
- Castillejo, Carolina Frías. «Proyecto de recuperación del Reg Mayor de l'Alfàs y Benidorm» i *Regadío sociedad territorio*, n.d. Valencia, 2014.
- Castles, Stephen, og Mark J. Miller. *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009.
- Cope, Bill og Mary Kalantzis. *Multiliteracies: Literacy Learning and the Design of Social Futures*. London: Routledge, 2000.
- Costa, Dora L. *The Evolution of Retirement: An American Economic History, 1880-1990*. Chicago: University of Chicago Press, 2008.
- Danielsen, Kirsten, Bjørg Moen, og Anne Helset. «Transnasjonale og nasjonale eldrelev. En studie av stedets og hjemmets betydning i eldre år», i *Andre bilder av «de andre»*. *Transnasjonale liv i Norge*, red. av Øivind Fuglerud. Oslo: Pax, 2004, 33-63.
- De Haas, Hein. «Migration and Development: A Theoretical Perspective 1.» *International Migration Review* 44, nr. 1 (2010): 227-64.
- Dehli, Frank. *Señor Lyng*. Leikanger: Skald, 2005.
- Díaz, Fernando og María Luisa Loures Loures. «Housing, Tourism and the Real State Sector: The Spanish Mediterranean Coast,» i *Housing in an Expanding Europe: Theory, Policy, Participation and Implementation*, red. av Ljubljana: Urban Planning Institute of the Republic of Slovenia, 2006.
- Díaz, J. «del consulado de Benidorm en Laponia y la operaatio lappi espan-jassa», i *Benidormerías*, sett 02.05.2015 <<https://jdiaz474.Word-press.com/2013/07/29/del-consulado-de-benidorm-en-laponia-y-la-operaatio-lappi-espanjassa-y-ii/>>.

Kilder og litteratur

- Díaz, J. A. Rodríguez, J. W. Knox og E. K. Weatherhead. «Competing demands for irrigation water: golf and agriculture in Spain», i *Irrigation and Drainage* 56, nr. 5 (2007): 541-49.
- Dæhlen, Sverre. «Don Felix: konsul Felix Schlayer som bestyrer av den norske legasjon i Madrid (1936-37), samt de asylerte i legasjons-bygningen (1936-39)», Oslo: UiO, hovedoppgave, 1994.
- Døving, Cora Alexa. *Integrering: teori og empiri*. Oslo: Pax, 2009.
- Døving, Runar. «Syden: fritidens land og dets folk», Oslo: UiO, Hovedoppgave, 1993.
- . «Den hellige matpakka» i *P2-akademiet* (Oslo: Transit, 2004), 164-175.
- Edmondson, Brad. «Here Comes the Sun King. (Sun City, Arizona)», i *American Demographics* 11, nr. 12 (1989): 40.
- EEC. «Aviación civil», Brussel: EEC, 1993.
- Engebrigtsen, Ada og Øivind Fuglerud. *Kultur og generasjon: tilpasnings-prosesser blant somaliere og tamiler i Norge*. Oslo: Universitets-forlaget, 2009.
- Etrillard, Aude. «A Critical and Ethnographic Approach to Language Practices in Lifestyle Migrations», i Torkington m.fl., 2015, 200-17.
- Faist, Thomas. «The Crucial Meso-Level», i *International Migration, Immobility and Development*, red. av Thomas Hammar m.fl. Oxford: Berg, 1997.
- Faist, Thomas, Margit Fauser og Eveline Reisenauer. *Transnational Migration*. Oxford: Wiley, 2013.
- Fernández Fuster, Luis. *Historia general del turismo de masas*. Madrid: Alianza Editorial, 1991.
- Folkestad, Åge. *Altea i mitt hjerte*. Altea: Casa Vital, 2011.
- Folkvord, Erling. *Vår korruperte hovedstad*. Oslo: Spartacus, 2011.
- Foner, Nancy. *From Ellis Island to JFK - New York's Two Great Waves of Immigration*. New Haven: Yale University Press, 2000.
- . *In a New Land: a Comparative View of Immigration*, New York: New York University Press, 2005.
- . «What's New about Transnationalism? New York Immigrants Today and at the Turn of the Century», i *Diaspora* 6, nr. 3 (1997): 355-75.
- Foss, Line. «Ingen vei tilbake? En studie av hverdagsvirkelighet og identitet blant norske pensjonister i Marbella, på Costa del Sol», Oslo: UiO, MA, 2002.
- Foucault, Michel og Jay Miskowiev. «Of Other Spaces», i *Diacritics: A Review of Contemporary Criticism* 16, nr. 1 (1986): 22-27.
- Fragell, Kristin. «Om kunsten å nyte sitt otium - norske alderspensjonister i Spania», i *Gerontologiske skrifter Det gode liv i alderdommen*, nr. 6 (1995): 45-57. (1995a)
- . ««Otium cum dignitate»: livsførsel og ærbarhet blant norske alderspensjonister i Alfaz del Pi», Oslo: UiO, hovedoppgave, 1995. (1995b)

Kilder og litteratur

- Fredrickson, George M. *The Comparative Imagination: On the History of Racism, Nationalism, and Social Movements*. Berkeley: University of California Press, 1997.
- Fredriksen, Trine Elisabeth. «Hvor skal det skiftes når spaniapensjonistene dør?», Tromsø: UiT, MA, 2007.
- Friedrich, Klaus, Claudia Kaiser og Christian Buck. «Entornos sociospaciales y tramas sociales de los emigrantes retirados alemanes en España. Los ejemplos de Mallorca y la Costa Blanca», i Vicente Rodríguez m.fl. 2005, 243-61.
- Fuglerud, Øivind. *Migrasjonsforståelse: flytteprosesser, rasisme, globalisering*. Universitetsforlaget, 2014.
- Furre, Berge. *Norsk historie 1914-2000: industrisamfunnet - frå vokstervisse til framtidstvil*. Norsk historie. Oslo: Samlaget, 1999.
- Furuseth, Anne Kristin. *Norske nazister på flukt: jakten på et nytt hjemland i Argentina*. Oslo: Schibsted, 2013.
- Gabaccia, Donna. «Time and Temporality in Migration Studies», i *Migration Theory. Talking across Disciplines*, red. av Caroline B. Brettell og James F. Hollifield, 37-66. New York: Routledge, 2015.
- García Jiménez, Modesto og Klaus Schriewer, red. *Ni turistas, ni migrantes. Movilidad residencial europea en España*. Murcia: Isabor, 2008.
- Garvik, Terje. «The Karmøy Club of Washington», *Norwegian-American Essays 2011: Transnationalism and the Norwegian-American Experience*, red. av Øyvind T. Gulliksen. Oslo: NAHA Norway, 2011.
- . «Karmøy Club of Washington», Oslo: Uio, MA, 2006.
- Gavanas, Anna. *Pensionärsplaneten. Spaniensvenskar och pensionsmigration i en globaliserad värld*. Stockholm: Makadam, 2016.
- Gavanas, Anna og Inés Calzada. «Multiplex Migration and Aspects of Precarization: Swedish Retirement Migrants to Spain and their Service Providers» i *Critical Sociology* 42, nr.7 (2016): 1003-1016.
- Gertner, Jon. «The Future of Retirement», i *Money* 31, nr. 8 (2002): 98.
- Gibler, Karen med flere. «Late Life Second Move Housing Choices of International Retiree Migrants», i *International Journal of Housing Markets and Analysis* nr. 2 (2009): 190-210.
- Gil Ocina, Antonio og Antonio M Rico Amorós. *El problema del agua en la Comunidad Valenciana*. Valencia: Fundación de la Comunidad Valenciana Agua y Progreso, 2007.
- Gjelsten, Solfried. *Bak kulissene i spansk historie*, red. av Bernard Makinson med flere, Oslo: Pilmin forlag, 2006.
- . *Historisk reise i Spania*. La Nucía: Actual Costa Blanca S.L, 2013.
- Glick Schiller, Nina. «Theorizing about and beyond Transnational Processes», i *Caribbean Migration to Western Europe and the United States: Essays on*

Kilder og litteratur

- Incorporation, Identity and Citizenship*, red. av Margarita Cervantes-Rodriguez, Ramon Grosfoguel and Eric Mielants. Philadelphia: Temple University Press, 2009.
- . «The Transnational Migration Paradigm in the Current Conjuncture: Reflections on Boundaries and Disciplines», i *Transnational Migration: Disciplinary Impacts*, Malmø: Malmø University, 2015.
- Glick Schiller, Nina og Andreas Wimmer. «Methodological Nationalism and beyond: Nation-state Building, Migration and the Social Sciences» i *Global Networks* 2, nr. 4 (2002): 301-34.
- Gortazar, Cristina. «Spain: Two Immigration Acts at the End of the Millennium», *European Journal of Migration Law* 4, nr. 1 (2002): 1-21.
- Graebner, William. *A History of Retirement: The Meaning and Function of an American Institution, 1885-1978*. New Haven: Yale University Press, 1980.
- Gressgård, Randi. *Multicultural Dialogue: Dilemmas, Paradoxes, Conflicts*. New York: Berghahn Books, 2010.
- Gullestad, Marianne. *Kultur og hverdagsliv: på sporet av det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget, 1989.
- Gustafson, Per. *Place, Place Attachment and Mobility: Three Sociological Studies*, Göteborg: Göteborg University, PhD., 2002.
- . «Transnationalism in Retirement Migration: the Case of North European Retirees in Spain», *Ethnic & Racial Studies* 31, nr. 3 (2008): 451-75.
- Hagelund, Anniken. *The Importance of Being Decent: Political Discourse on Immigration in Norway 1970-2002*. Oslo: Unipax Institutt for samfunnsforskning, 2003.
- Hagen, Carl I. *Ærlig talt: memoarer 1944-2007*. Oslo: Cappelen, 2007.
- Hagen, Eli Engum. *Elskerinne, sekretær og hustru. Gift med Carl*. Oslo: Giga forlag, 2006.
- Hall, C. Michael og Allan M. Williams. *Tourism and Migration: New Relationships between Production and Consumption*. Dordrecht: Kluwer Academic, 2002.
- Handlin, Oscar. *The Uprooted*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002.
- Hansen, Marcus Lee. *The problem of the third generation immigrant*. Rock Island, Ill: Augustana Historical Society, 1938.
- Harzig, Christiane, Dirk Hoerder og Donna Gabaccia. *What is Migration History?* Cambridge: Polity, 2009.
- Hatland, Aksel. «Innvandring og velferd,» i *Veivalg i velferdspolitikken*, red. av Aksel Hatland. Bergen: Fagbokforlaget, 2011, 91-115.
- . «Trygdeeksport - en trussel mot velferdsstaten?» i *Nytt Norsk Tidsskrift* 31, nr. 02 (2015).

Kilder og litteratur

- Haug, Bente, Graham M. S. Dann og Mehmet Mehmetoglu. «Little Norway in Spain: From Tourism to Migration» i *Annals of Tourism Research* 34, nr. 1 (2007): 202-22.
- Haugen, Aslaug Sikveland. *Minnekirkens merkedager. Solgårdens krike blir Sjømannskirkens første sydenkirke*. Kolbotn: Alexandria Publishing, 2015.
- Haugen, Einar. *Blessings of Babel: Bilingualism and Language Planning: Problems and Pleasures*. Boston: de Gruyter, 1987.
- . *Norsk i Amerika*. Oslo: Cappelen, 1975.
- . «The Norwegians in America 1825-1840», New York: Royal Ministry of Foreign Affairs, Oslo, 1975.
- Helset, Anne. «Norske alderspensjonister i Spania: Her lever vi i 10 år lenger», i *Aldring & Eldre* 4 (1994): 2-7.
- Helset, Anne, Marit Lauvli og Hans Christian Sandlie. «Jubilados noruegos en España: Perspectivas de una cuarta edad para personas de la tercera edad», i Vicente Rodríguez m.fl., 2005, 167-94.
- . «Norske pensjonister og norske kommuner i Spania», i *NOVA rapport* 3/04, Oslo: NOVA, 2004.
- Henriksen, Kim-Tonny. «Hva er norsk i Spania?: En kvalitativ undersøkelse av norsk identitetsforhandling i Alfaz del Pi», Bergen: UiB, MA, 2008.
- Hillestad, Adelheid Hummelvoll. ««Tiden går så alt for fort, men timene er så lange»: om å bo på sykehjem: en komparativ studie av to sykehjem - Oslo og Spania», Oslo: UiO, MA, 2000.
- Hoerder, Dirk. *Cultures in Contact: World Migrations in the Second Millennium*. Durham, N.C.: Duke University Press, 2002.
- Hompland, Andreas, Trond Berg Eriksen og Eivind Tjønneland. *Norsk idéhistorie: Et lite land i verden*. Oslo: Aschehoug, 2003.
- Hovland, Brit Marie. «Hjem til slutt?» i *Det norske Spania i sol og skygge*, red. av Brit Marie Hovland og Olaf Agedal. Oslo: Diakonhjemmets høgskole forskningsavdelingen, 2003.
- Hovland, Brit Marie og Olaf Agedal. *Det norske Spania - i sol og skygge: en konferanserapport om den nye norske utvandningsbølgen, og om norsk velferd i utlendighet*. Oslo: Diakonhjemmets høgskole, 2003.
- Huber, A. «La inmigración de retirados entre culturas. El caso de los jubilados suizos en la Costa Blanca» i Mazón og Aledo, 2005, 325-40.
- Huete, Raquel. *Turistas que llegan para quedarse. Una explicación sociológica sobre la movilidad residencial*. Alicante: UA, PhD., 2009.
- Huete, Raquel og Alejandro Mantecón. «Los límites entre el turismo y la migración residencial. Una tipología», i *Papers. Revista de Sociología* 95, nr. 3 (2010): 781-801.

- Huete, Raquel, Alejandro Mantecón og Jesús Estévez. «Challenges in Lifestyle Migration Research: Reflections and Findings about the Spanish Crisis», i *Mobilities* 8, nr. 3 (2013): 331-48.
- Huete, Raquel Alejandro Mantecón og Tomás Mazón. «¿De qué hablamos cuando hablamos de turismo residencial?» i *Cuadernos de turismo* 22 (2008).
- Høgmo, Asle. *Playa Blanca: un pueblo europeo. Gentes del norte y centro de Europa en una comunidad plurinacional en España*, red. av Modesto García Jiménez, Juan I. Rico Becerra, og Klaus Schriewer, Murcia: Ediciones Isabor, 2011.
- Imset, Geir og Gunnar Stavrum. *Bankerott. Det norske bankvesens vekst og fall*. Oslo: Gyldendal, 1993.
- Iversen, Bengt Erik. «Ildsjelen bak Draco-eventyret» i *Seilas.no*, 2002.
- Jacobsen, Christine M. *Islamic Traditions and Muslim Youth in Norway*. Leiden: Brill, 2011.
- Janoschka, Michael. «Between Mobility and Mobilization – Lifestyle Migration and the Practice of European Identity in Political Struggles» i *The Sociological Review* 58, nr. 2 (2010): 270-91.
- Jiménez, Fernando. «Building Boom and Political Corruption in Spain», i *South European Society & Politics* 14, nr. 3 (2009): 255-72.
- Jupp, Peter. «Cremation or Burial? Contemporary Choice in City and Village», i *The Sociology of Death*, red. av David Clark. Oxford: Blackwell, 1993, 169-97.
- Jurdao, Francisco. *España en venta: Compra de suelo por extranjeros y colonización de campesinos en la Costa del Sol*. 2. utg. Madrid: Endymión, 1990 (1979).
- Jurdao, Francisco og María Sánchez. *España, asilo de Europa*. Barcelona: Planeta, 1990.
- Jurgo-Puszcz, Monika. *Polske politiske flyktninger til Norge på 1980-tallet*. Milanówek: Archiwum Państwowe, 2011.
- Karisto, Antti. «Coping with Antinomies of Taste. Eating Habits of Finnish Retirement Migrants in Spain», i Blaakilde og Nilsson (2013).
- Kenny, Kevin. *Diaspora: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Khagram, Sanjeev og Peggy Levitt. «Constructing Transnational Studies», i *Rethinking Transnationalism*, red. av Ludger Pries. Hoboken: Francis and Taylor, 2008.
- King, Russell, Tony Warnes og Allan Williams. *Sunset Lives: British Retirement Migration to the Mediterranean*. Oxford: Berg, 2000.(2000b)
- Kivisto, Peter. «Theorizing Transnational Immigration: A Critical Review of Current Efforts», i *Ethnic & Racial Studies* 24, nr. 4 (2001): 549-77.
- Kjeldstadli, Knut. «Nytten av å sammenlikne» i *Tidsskrift for samfunnsforskning* årgang 29 (1988): 435-48.

- . «Should Integration be the Goal? A Policy for Difference and Community», i *Paradoxes of Cultural Recognition. Perspectives from Northern Europe*, red. av Sharam Alghasi, Thomas Hylland Eriksen og Halleh Ghorashi. Farnham: Ashgate, 2009, 59-73.
- Kjeldstadli, Knut, Trond Bjorli og Åsta Brenna. *Norsk innvandringshistorie*. Oslo: Pax, 2003.
- Kjerland, Kirsten Alsaker. *Nordmenn i det koloniale Kenya*. Oslo: Scandinavian Academic Press, 2010.
- Knutsen, Sverre. «Etterkrigstidens strategiske kapitalisme og styringen av kapitalmarkedet som industripolitisk virkemiddel 1950-1975». *Handelshøyskolen Arbeidsnotat*, nr. 50 (1995).
- Krag, Wilhelm *Sange fra Syden: reiseindtryk og stemninger* Bergen: John Griegs forlag, 1893. Lest på < <http://www.nb.no/nbsok/nb/276a5973d6dc1cf0d53bf6e99c68b9ff.nbdigital?lang=no#0> > 13.01.2013.
- Krashen, Stephen D. *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. London: Prentice-Hall International, 1987.
- Kristensen, Lise, Ellen Christensen og Bjørn Skomakerstuen. *Den blå døren*. Oslo: Juritzen, 2012.
- Kristensen, May Hennie. «Et lite stykke Norge i Spania», Oslo: UiO, MA, 2005.
- Kristoffersen, Line. «Kirke hele uka: nordmenns opplevelse, forståelse og bruk av sjømannskirken: et markedsføringsperspektiv», København: Universitetet i København, PhD., 2000.
- Kværnstuen, Stine. «Hay que aguantar - «Man må bare holde ut»: å være vert for turister i Sør-Spania», Trondheim: NTNU, MA, 2006.
- L'Orsa, Vigdis og Jan A. L'Orsa. *Blodige oppgjør: vikingene på den iberiske halvøy*. Oslo: Kolofon, 2009.
- Larsen, Erling Røed og Jon Olav Mjølhus. *Finanskrise!: lånefest, boligboble - og dagen derpå*. Oslo: Gyldendal akademisk, 2009.
- Lee, Everett S. «A Theory of Migration», i *Demography* 3, nr. 1 (1966): 47-57.
- Levitt, Peggy og Nina Glick Schiller. «Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society», *International Migration Review* 38, nr. 3 (2004): 1002-39.
- Ley, David. *Millionaire Migrants: Trans-Pacific Life Lines*. Malden, Mass: Wiley-Blackwell, 2010.
- Lie, Einar. «Bukken og pengesekken – Om folketrygdfondet og oljefondets tilblivelse», i *Nytt Norsk Tidsskrift* 30, nr. 04 (2013).
- . *Norsk økonomisk politikk etter 1905*. Oslo: Universitetsforlaget, 2012.
- Lie, Einar og Christian Venneslan. *Over evne: Finansdepartementet 1965-1992*. Oslo: Pax, 2010.

Kilder og litteratur

- Lo Bianco, Joseph. «Multiliteracies and Multilingualism», i *Multiliteracies: Literacy Learning and the Design of Social Futures*, red. av Bill Cope og Mary Kalantzis. New York: Routledge, 2000.
- Lucas Pérez-Santamarina, Marina. «Turismo residencial en la Nucía», i Mazón og Aledo, 2005, 489-503.
- Lucassen, Leo og Jan Lucassen. *Migration, Migration History, History: Old Paradigms and New Perspectives*. Bern: P. Lang, 2005.
- Lund, Fredrik Larsen. *Nedenunder og hjem: nordmenn i Australia gjennom 400 år*. Oslo: Vega, 2014.
- Løbach, Christin. «Hvite vegger, blanke ark: norske hjem i spanske hus», Oslo: UiO, MA, 2007.
- Löfgren, Orvar. *On Holiday: A History of Vacationing*. Berkeley: University of California press, 1999.
- Mantecón, Alejandro. *La experiencia del turismo. Una investigación cualitativa sobre la legitimación del desarrollo turístico-residencial en las sociedades receptoras*, Alicante: Universidad de Alicante, PhD., 2007.
- Marcos, Pilar, Sara del Rio og Julio Barca. «Destrucción a toda costa 2010. Informe de Greenpeace sobre la situación del litoral español», red. av Greenpeace, 2010. <<http://www.greenpeace.org/espana/es/reports/100713-21/>>
- Martínez-Ibarra, Emilio. «Climate, water and tourism: causes and effects of droughts associated with urban development and tourism in Benidorm (Spain)», i *International Journal of Biometeorology* 59, nr. 5 (2015): 487-501.
- Martinsen, John-Tore. «Til Spania for å finne det gode liv: norske pensjonisters forsøk på å skape et meningsfylt liv i nye omgivelser», Tromsø: UiT, MA, 2007.
- Massey, Douglas S. med flere. «Theories of International Migration: A Review and Appraisal» i *Population & Development Review* 19, nr. 3 (1993): 431-66.
- Mata, María Jesús Rubiera og Mikel de Epalza. «Estat actual dels estudis de toponímia valenciana d'origen àrab.» Paper presentert på Xè Colloqui general de la Societat d'Onomàstica: 1er d'onomàstica valenciana, 29 i 30 de març, Valencia, 29-30.03.1985.
- Mauk, David C. «The Colony that Rose from the Sea: Norwegian Maritime Migration and Community in Brooklyn, 1850-1910», Northfield, Minn.: NAHA by the University of Illinois Press, 1997.
- Mazón, Tomas og Antonio Aledo, red. *Turismo residencial y cambio social. Nuevas perspectivas teóricas y empíricas*, Alicante: CAM, Fundación Frax, UA, 2005.
- Mazón, Tomás, og Raquel Huete. «Turismo residencial en el litoral alicantino: Los casos de Denia, Altea, Benidorm, Santa Pola y Torrevieja», i Mazón og Aledo, 2005, 105-38.

- Mazón, Tomas, Raquel Huete, og Alejandro Mantecón, red. *Construir una nueva vida. Los espacios del turismo y la migración residencial*. Barcelona: Milrazones universidades 3, 2011.
- McHugh, Kevin. «The «Ageless Self»? Emplacement of Identities in Sun Belt Retirement Communities», i *Journal of Aging Studies*, 14, nr. 1 (2000): 103-15.
- . «Three Faces of Ageism: Society, Image and Place», i *Ageing and Society* 23, nr. 2 (2003): 165-85.
- McHugh, Kevin E., og Elizabeth M. Larson-Keagy. «These White Walls: The Dialectic of Retirement Communities», i *Journal of Aging Studies* 19, nr. 2 (5// 2005): 241-56.
- Mellemsether, Hanna. «Misjonærer, settlersamfunn og afrikansk opposisjon: striden om selvstendigjøring i den norske Zulukirken, Sør-Afrika ca. 1920-1930», Trondheim, NTNU, Dr. Art, 2001.
- Membrado Tena, Joan Carles. «La costa de los jubilados. La migración noreuropea de personas retiradas a la Costa Blanca», i *Mètode Science Studies Journal* 4 (2014).
- . «Sunny Spain: migrantes del sol y urbanismo expansivo en el litoral mediterráneo español», i *CyTet*, nr. 178 (2013): 687-708.
- . «Identity Conflict in the Land of València during the Post-Franco Democratic Period», i *SAITABI Revista de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Valencia* 62-63 (2012): 187-210.
- Mestad, Viking. *Frå fot til feste: norsk valutarett og valutapolitikk 1873-2001*. Norges banks skriftserie, nr 30, Oslo: Norges Bank, 2002.
- Moe, Thorvald G., Jon A Solheim og Bent Vale, red. «The Norwegian Bank Crisis», Oslo: Norges Bank, 2004, 252.
- Moen, Jo Stein, og Rolf Sæther. *Tusen dager: Norge og den spanske borgerkrigen 1936-1939*. Oslo: Gyldendal, 2009.
- Morawska, Ewa. «Immigrants, Transnationalism, and Ethnicization: A Comparison of This Great Wave and the last», i *E Pluribus Unum? Contemporary and Historical Perspectives on Immigrant Political Incorporation*, red. av Gary Gerstle og Mollenkopf, 175-212. New York: Russell Sage Foundation, 2001.
- . *A Sociology of Immigration: (Re)making Multifaceted America*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009.
- Morote Seguido, Álvaro Francisco. «La planificación y gestión del suministro de agua potable en los municipios urbano-turísticos de Alicante», i *Cuadernos Geográficos* 54, nr. 2 (2015): 298-320.
- Moya, Jose C. «Immigrants and Associations: A Global and Historical Perspective» i *Journal of Ethnic & Migration Studies* 31, nr. 5 (2005): 833-64.
- Murray Mas, Ivan. *Capitalismo y turismo en España. Del «milagro económico» a «la gran crisis»*. Barcelona: Alba Sud Editorial, 2015.

Kilder og litteratur

- Myklebost, Hallstein. «Migration of Elderly Norwegians», i *Norsk geografisk tidsskrift* 43 (1989): 191-213.
- Myklebost, Kari Aga. *Muntlige fortellinger som kilder: refleksjoner rundt teoretiske og metodiske aspekter ved bruk av muntlige kilder som inntak til identitet*. Tromsø: UiT, PhD., 2002.
- Myrvoll, Klaus Johan. «Valkyrjer» i *Store norske leksikon*.
- Nash, Dennison. *A Community in Limbo: An Anthropological Study of an American Community Abroad*. Bloomington: Indiana University Press, 1970.
- . «Tourism as a Form of Imperialism», i *Hosts and Guests. The Anthropology of Tourism*, red. av Valene L. Smith, 37-52. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1989.
- Nerheim, Gunnar, og Kristin Øye Gjerde. *Uglandrederiene: verdensvirksomhet med lokale røtter*, Grimstad: Andreas K.L. og Johan Jørgen Ugland, 1996.
- Neumann, Iver B., og Halvard Leira. *Aktiv og avventende: utenriktjenestens liv 1905-2005*. Oslo: Pax, 2005.
- Ninyoles, Rafael L. «Conocimiento y uso social del valenciano.» Generalitat Valenciana, <http://www.cece.gva.es/polin/docs/sies_docs/encuesta2010/index.html>
- Novak, Linda K. «Boliturisme i Sør-Spania», Oslo: UiO, MA, 2003.
- O'Reilly, Karen. *The British on the Costa del Sol: Transnational identities and local communities*. London: Routledge, 2000.
- . *International Migration and Social Theory*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012.
- . «When Is a Tourist?: The Articulation of Tourism and Migration in Spain's Costa del Sol» i *Tourist Studies: An International Journal* 3, (2003): 301-18.
- Obiol Menero, Emilio og María Dolores Pitarch Garrido. «El litoral turístico valenciano: intereses y controversias en un territorio tensionado por el residencialismo», i *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, nr. 56 (2011): 177-200.
- Obiol Menero, Emilio M. «La regeneración de playas como factor clave del avance del turismo valenciano» i *Cuadernos de Geografía* 73/74 (2003).
- Oliver, Caroline. *Retirement Migration: Paradoxes of Ageing*. New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2008.
- Olson, Daron W. «Norwegian-American Historians and the Creation of an Ethnic Identity» i *Scandinavian Studies* 79, nr. 1 (2007): 41-56.
- Ottosen, Kristian. *Historien om nordmenn i tysk fangenskap 1940-45: Liv og død: historien om Sachsenshausen-fangene* Oslo: Aschehoug, 1995, 347. <http://www.nb.no/nbsok/nb/b432937eeb91fca0052923686ece_c4a9#365> sett 08.10.2017.

- Pabst, Kathrin. *Plastic: historier om plastbåten*. Årbok Vest-Agdermuseet. Kristiansand: Vest-Agdermuseet, 2012.
- Pack, Sasha D. *Tourism and Dictatorship: Europe's Peaceful Invasion of Franco's Spain*. New York: Palgrave Macmillan, 2006.
- Parrondo, Francisco Feo. «Los campos de golf en España y sus repercusiones en el sector turístico», i *Cuadernos de Turismo*, nr. 7 (2001): 55-66.
- Pedersen, Kari. «Slutt på alderdom i solen.» *Bergens Tidende*, 17.04.2016, 8.
- Pedersen, Kristian Botten. «Med akevitt til biffen. Norsk immigrasjon til Argentina 1880–1930», Bergen: UiB, MA, 2010.
- Perdigão Ribeiro, Filipa. «Lifestyle Migrants and Working Migrants in the Algarve (Portugal): Multilingual Challenge or Monolingual Imperative», i Torkington m.fl., 2015.
- Phillips, William D., og Carla Rahn Phillips. *A Concise History of Spain*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Portes, Alejandro. «Downsides of Social Capital.» *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 111, nr. 52 (2014): 18407-08.
- . *Economic Sociology: a Systematic Inquiry*. Princeton: Princeton University Press, 2010.
- Portes, Alejandro, Cristina Escobar og Renelinda Arana. «Bridging the Gap: Transnational and Ethnic Organizations in the Political Incorporation of Immigrants in the United States», i *Ethnic & Racial Studies* 31, nr. 6 (2008): 1056-90.
- Portes, Alejandro, Luis E. Guarnizo og Patricia Landolt. «The Study of Transnationalism: Pitfalls and Promise of an Emergent Research Field», i *Ethnic & Racial Studies* 22, nr. 2 (03/1999): 217-37.
- Portes, Alejandro, Luis Eduardo Guarnizo, og William J. Haller. «Transnational Entrepreneurs: An Alternative Form of Immigrant Economic Adaptation», i *American Sociological Review* 67, nr. 2 (2002): 278-98.
- Portes, Alejandro, og Ruben G. Rumbaut. *Legacies: The Story of the Immigrant Second Generation*. Berkeley: University of California Press, 2001.
- Pries, Ludger. *Rethinking Transnationalism: The Meso-link of organisations*. Hoboken: Taylor and Francis, 2008.
- Putnam, Robert D. *Bowling Alone: the Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster, 2000.
- . «E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century» i *Scandinavian Political Studies* 30, nr. 2 (2007): 137-74.
- Putnam, Robert D., Lewis M. Feldstein, og Don Cohen. *Better Together: Restoring the American Community*. New York: Simon & Schuster, 2004.
- Rainie, Lee, og Barry Wellman. *Networked: The New Social Operating System*. Cambridge: MIT Press, 2012.

- Recarte, Alberto. «Pasado y presente del desempleo en España» *Libre Mercado*, 09.05.2011.
- Reig, Ernest. «Historia breve de la industria valenciana», i *Dos siglos de industrialización en la Comunidad Valenciana*, 27-63. Valencia: Colegio Oficial de Ingenieros Superiores Industriales de la Comunidad Valenciana, 2007.
- Rico-Amoros, Antonio Manuel, Jorge Olcina-Cantos, og David Sauri. «Tourist land use patterns and water demand: Evidence from the Western Mediterranean», i *Land Use Policy* 26, nr. 2 (4/2009): 493-501.
- Rodes García, Joaquín. *Residir aquí y allí. Estudio socioantropológico de la movilidad europea*. Murcia: Ediciones Isabor, PhD., 2011.
- Rodríguez Rodríguez, Vicente, María Ángeles Casado-Díaz, og Andreas Huber. *La migración de europeos retirados en España*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2005.
- Rodríguez Jaume, María José, og Rafael Mora Catalá. «Globalización y sistemas migratorios: Hacia la concreción de un subsistema migratorio en escenarios turísticos del mediterráneo», i Mazón og Aledo, 2005, 303-23.
- Ruiz Franco, Rosario. *¿Eternas menores? Las mujeres en el Franquismo*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2007.
- Rushdie, Salman. *Imaginary Homelands: Essays and Criticism 1981-1991*. London: Granta Books, 1991.
- Ruud, Cathrine. ««Vi har det fint her nede»: Klimasårbarhet blant norske eldre - oppfatninger av klimaendringer og implikasjonene for tilpasning», Oslo: UiO, MA, 2010.
- Rönnqvist, Carina. «Svea folk i Babels land: Svensk identitet i Kanada under 1900-talets första hälft.» Umeå: Umeå Universitet, PhD., 2004.
- Rørvik, Jorunn M. «Sjømannskirken - norsk kulturformidler og kirke: en beskrivelse og analyse av utforming og bruk av leseværelset i tre ulike norske sjømannskirker», Oslo: UiO, MA, 2005.
- Sagsveen, Espen. «Jeg får jo omsorg og pleie og medisin her da, men jeg savner at dem setter seg ned og prater»: en kvalitativ studie av eldres opplevelse av tilværelsen på sykehjem i Norge og Spania. Vol. 49, Trondheim: NTNU, 2004.
- Sandersen, Erik. «Klima avgjørende for norske Spania-beboere.» *Aftenposten*, 20.05.1988.
- Santos, Félix. *Exiliados y emigrados 1939-1999*. Madrid: Fundación españoles por el mundo, 1999.
- Schriewer, Klaus, og Irene Encinas Berg. «Being Misleading about Where One Resides: European Affluence Mobility and Registration Patterns», i *Ethnologia Europaea* 37 (1-2) (2007): 98-106.

Kilder og litteratur

- Sebak, Per Kristian. «A Transatlantic Migratory Bypass: Scandinavian Shipping Companies and Transmigration through Scandinavia, 1898-1929», Bergen: UiB, PhD., 2012.
- Sejersted, Francis. *Er det mulig å styre utviklingen?: teknologi og samfunn*. Oslo: Pax, 2002.
- . *Sosialdemokratiets tidsalder: Norge og Sverige i det 20. århundre*. Oslo: Pax, 2005.
- Sempere, Juan David S. «Los magrebies en la agricultura intensiva del litoral mediterráneo: El campo de Cartagena», Alicante: Universidad de Alicante, PhD., 2002.
- Shetter, Kim. «Sun City Holds on», i *Planning* 62, nr. 1 (1996): 16.
- Simó Noguera, Carles, og Benno Herzog. «El asociacionismo de los residentes europeos en la comunidad valenciana», i Mazón og Aledo, 2005, 427-54.
- Sinclair, M Thea, og V Bote Gómez. «Tourism, the Spanish Economy and the Balance of Payments», i *Tourism in Spain Critical Issues*, red. av M. Barke, John Towner og Michael T. Newton, Oxon: Cab International, 1996, 89-117.
- Skaare, Gro, og Siri Lund. «Den norske skole Costa Blanca 1972-1992 DnsCB. Skolens historie gjennom 20 år», Alfaz del Pi: DnsCB, 1992.
- Skeie, Eyvind. *Skinnende dager: fortellingen om Solgården*. Kolbotn: Alexandria Publishing, 2012.
- Skjerdal, Cecilie. «Pan pa' hoy - hambre pa' mañana: On the processes of change in an agricultural village on Costa del Sol», Oslo: UiO, MA, 2005.
- Smith-Solbakken, Marie. «Oljearbeiderkulturen: historien om cowboyer og rebeller», Trondheim: NTNU, PhD., 1997.
- Sogner, Sølvi. *"Og skuta lå i Amsterdam": et glemt norsk innvandrersamfunn i Amsterdam 1621-1720*. Oslo: Aschehoug, 2012.
- Solem, Per Erik. «Eldres situasjon i samfunnet og diskriminering av eldre», Oslo: Norsk Institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, 2008.
- Soot-Ryen, Tron. «Drømmen om sol og varme», Oslo: NRK P2, 2001.
<<https://www.nrk.no/kultur/drommen-om-sol-og-varme-1.892840>>
- Sornette, Didier. *Why Stock Markets Crash - Critical Events in Complex Financial Systems*. Princeton: Princeton University Press, 2009.
- Spännäri, Jenni. «Religious Life in a Finnish Retirement Migrant Community. Diasporic and Transnational Perspectives», i Blaakilde og Nilsson (2013), 101-26.
- SSB. «Historisk Statistikk 3.31 Flyttinger fra og til utland, etter land 1961-2005», Oslo: Statistisk Sentralbyrå, 2006.
- Steinsland, Gro. *Norrøn religion: myter, riter, samfunn*. Oslo: Pax, 2005.
- Strand, Henry. «Slik skrev han», Trondheim, 1963, 75.

- Strøm, Beate. «Den lange ferieturen: om norsk langtidsturisme på Costa Blanca», MA, UiO, 1998.
- Strøm, Frøydis, Harald Lunde, Tove Løvbak og Eiliv Mørk. «Flere tar del i inntekstveksten», i *Samfunnsspeilet* 5-6 (2008): 44-53.
- Svensson, Per. *Spania: før, under og etter kjøp av hus*. Rasta: Forl. norske bøker, 2006.
- Sæther, Steinar A., red. *Expectations Unfulfilled: Norwegian Migrants in Latin America 1820-1940*. Red av Dick Hoerder, Leiden: Brill, 2015.
- Søholt, Susanne, Anne Mette Ødegård, Brit Lynnebakke, og Line Eldring. *Møte mellom internasjonalt arbeidsmarked og nasjonalt boligmarked*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning, 2012.
- Søreide, Mia. *Prinsesse Kristina av Tunsberg: en historisk roman*. Oslo: Kagge, 2009.
- Sørensen, Beate Katrine. ««En neve ull»: Nord-Norges åndsvakehjem, historien om hvordan og hvorfor Trastad Gård ble til», MA, Menighetsfakultetet, 2011.
- Tamames, Ramón, og Antonio Rueda. *Estructura económica de España*. 25. ed. Madrid: Alianza, 2008.
- Theien, Iselin. *Sonja Wigert. Et dobbeltliv*. Oslo: Cappelen Damm, 2010.
- Thomson, Alistair. *Moving Stories: an Intimate History of Four Women across Two Countries*. Manchester: Manchester University Press, 2011.
- Torkington, Kate. ««The Only Portuguese People I Know Speak English»: Lifestyle Migrants, Local Language Practices and Ambivalent Belongings», i Torkington m. fl., 2015, 281-33.
- Torkington, Kate, Inês Davis og João Sardinha red. *Practising the Good Life: Lifestyle Migration in Practices*, Newcastle: Cambridge Scholar Publishing, 2015.
- Trolander, Judith Ann. *From Sun Cities to the Villages: a History of Active Adult, Age-Restricted Communities*. Gainesville: University Press of Florida, 2011.
- Turísticos, Instituto de Estudios. «Informe anual 2009. Movimientos Turísticos en Fronteras», Madrid: Ministerio de industria, turismo y comercio, 2009.
- Turner, Louis, og John Ash. *The Golden Hordes: International Tourism and the Pleasure Periphery*. London: Constable, 1975.
- Tusell, Javier. *Historia de España: Época contemporánea 1808-2004*. Red av John Lynch, Barcelona: Crítica, 2007.
- Urry, John. *Mobilities*. Cambridge: Polity, 2007.
- Urry, John, og Margaret Grieco. *Mobilities: New Perspectives on Transport and Society*. Farnham: Ashgate, 2011.
- Urry, John, og Jonas Larsen. *The Tourist Gaze 3.0*. 3rd ed. London: SAGE, 2011.
- Uslaner, Eric M. *Segregation and Mistrust: Diversity, Isolation and Social Cohesion*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

Kilder og litteratur

- Valero, José Ramón. «La inmigración en la provincia de Alicante 1960-1986», PhD, UA, 1989. <<http://rua.ua.es/dspace/handle/10045/7581>> lest 22.02.2013.
- Vartdal, Isabel Martha. «Et lukket paradis? En studie av hverdagen til norske ungdommer i Spania», MA, UiO, 2007.
- Veblen, Thorstein. *Den uproduktive klasse*. Oslo: Res publica, 2014 (1899).
- Vertovec, Steven. *Transnationalism*. London: Routledge, 2009.
- Villoria, Manuel, Manuel Martín García, og Marciano Sánchez Bayle. «Informe global de la corrupción 2006», Madrid: Transparency International España, 2006.
- Viñolas, Guillem. «Los sistemas de copago en Europa, Estados Unidos y Canadá: Implicaciones para el caso español», IESE Business School, 2011.
- Waldren, Jacqueline. *Insiders and Outsiders: Paradise and Reality in Mallorca*. New Directions in Anthropology. Providence, R.I: Berghahn Books, 1996.
- . «Lifestyle Afterthoughts,» i *Lifestyle Migration. Expectations, Aspirations and Experiences*, red. av Michaela Benson og Karen O'Reilly, Farnham: Ashgate, 2009, 153-65.
- Warpe, Karl Johan L. *Lett å gjøre rett i Spania: ...hvis man vet hvordan*. Warpe Forlag, 2010.
- Warpe, Unni Furseth. *Spania i mitt hjerte*. Warpe Forlag, 2010.
- Westbye, Linda Vøllestad. «Drømmen om det gode liv: en antropologisk tilnærming til en gruppe norske barnefamilier bosatt i Spania», MA, UiB, 2005.
- Woube, Annie. «Finding One's Place: An Ethnological Study of Belonging among Swedish Migrants on the Costa del Sol in Spain», PhD, Uppsala Universitet, 2014.
- Wright, Laura. «Sunnyside» i *Sociolinguistic Composium 21*, Murcia: UMTv, 2016.
- Yans-McLaughlin, Virginia. «Immigration Reconsidered: History, Sociology, and Politics», i Yans-McLaughlin, V. *Metaphors of Self in History: Subjectivity, Oral Narrative and Immigration Studies*, Oxford: Oxford University Press, 1991.
- Østerbø, Silje. «Mer enn en kirke: en studie av forholdet mellom religion og nasjon i sjømannskirken i New York», MA, UiB, 2007.
- Østrem, Nils Olav. *Den store utferda: utvandring frå Skjold og Vats til Amerika 1837-1914*. Oslo: Scandinavian Academic Press, 2015.
- . *Norsk utvandringshistorie*. Oslo: Samlaget, 2014.
- . «Utvandrarkultur: ei migrasjonshistorisk undersøkjing av Skjold prestegjeld 1837-1914», PhD, UiT, 2002.
- Åkerlund, Ulrika. «The Best of Both Worlds: Aspirations, Drivers and Practices of Swedish Lifestyle Movers in Malta», PhD, Umeå Universitet, 2013.